

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน:
กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด

นางสาวอภิษฎา คุณาพรธรรม

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา)

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNITY ORGANIZATION NETWORK ON ENVIRONMENTAL AND NATURAL RESOURCE MANAGEMENT:
A CASE STUDY OF THE MANGROVE CONSERVATION AND DEVELOPMENT GROUP OF
PREDNAI COMMUNITY, TRAT PROVINCE.

Ms. Apeesada Kunaporntham

สถาบันวิทยบริการ

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Human and Social Development

(Interdisciplinary Program)

Graduate School

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่าย
องค์กรชุมชน: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน
บ้านเปร็ดใน จังหวัดตราด

โดย

นางสาวอภิษฎา คุณาพรธรรม

สาขาวิชา

พัฒนามนุษย์และสังคม

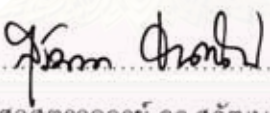
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ดร.นฤมล บรรจงจิตร

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.พรพจน์ เปี่ยมสมบุญ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ดร.นฤมล บรรจงจิตร)

..... กรรมการ
(นางสาวศิริวรรณ ศิริบุญ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์)

อภิษฎา คุณาพรธรรม: การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน จังหวัดตราด. (COMMUNITY ORGANIZATION NETWORK ON ENVIRONMENTAL AND NATURAL RESOURCE MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE MANGROVE CONSERVATION AND DEVELOPMENT GROUP OF PREDNAI COMMUNITY, TRAT PROVINCE.) อ.ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์หลัก: ดร. นฤมล บรรจงจิตร, 238 หน้า.

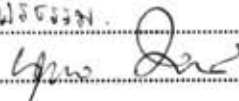
การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการของการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน จังหวัดตราด 2) วิเคราะห์กระบวนการจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่มอนุรักษ์ และ 3) เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป ในการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจาะลึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาได้แก่ แกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ แกนนำกลุ่มที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชน บุคคลที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่มอนุรักษ์ ประกอบด้วย 3 กระบวนการ ได้แก่

1. การพัฒนาประชาสังคมในชุมชน การแก้ปัญหาป่าชายเลนถูกทำลายของชุมชนบ้านเปร็ดโน ได้เน้นและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยพัฒนากระบวนการกลุ่มขึ้นมาเป็นองค์กรชุมชนที่เรียกว่า "กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน" ทั้งนี้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในคุณค่าและประโยชน์ของป่าชายเลน รวมทั้งได้ขยายเครือข่าย ตลอดจนสร้างภาคีความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ โดยปัจจัยที่เอื้อให้กลุ่มอนุรักษ์ ก้าวไปสู่การเป็นองค์กรชุมชนที่สามารถจัดการป่าชายเลนได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ

1) การผ่านวิกฤติทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน 2) การมีผู้นำที่มีศักยภาพ และ 3) ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีลักษณะเครือญาติ

2. การนำหลักปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้
 1) การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาเป็นกระบวนการผลิตที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน
 2) มีการควบคุมทางสังคม ด้วยการกำหนดข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและสัตว์น้ำเพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนานและไม่จบสิ้น 3) มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจัดให้มีการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน และ 4) การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการและกองทุนเพื่อการดูแลป่าชายเลน ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

3. การจัดระเบียบสังคมและการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลน เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ซึ่งประกอบด้วย 1) การควบคุมภายใน ได้แก่ การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของป่าชายเลน โดยผ่านกิจกรรมการอบรม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การดูงาน ฯลฯ อย่างต่อเนื่อง และ 2) การควบคุมภายนอก ได้แก่ การกำหนดบทลงโทษทางสังคมโดยใช้ศีลธรรม จารีต ประเพณีเป็นพื้นฐานในการลงโทษผู้ฝ่าฝืน

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม ลายมือชื่อนิสิต อภิษฎา คุณาพรธรรม
 ปีการศึกษา 2551 ลายมือชื่อ อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

#4989224020 : MAJOR HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

KEY WORD: COMMUNITY ORGANIZATION NETWORK/ ENVIRONMENTAL AND NATURAL MANAGEMENT/
THE MANGROVE CONSERVATION AND DEVELOPMENT GROUP/ PREDNAI COMMUNITY:

APEESADA KUNAPORNTHAM: COMMUNITY ORGANIZATION NETWORK ON ENVIRONMENTAL
AND NATURAL RESOURCE MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE MANGROVE
CONSERVATION AND DEVELOPMENT GROUP OF PREDNAI COMMUNITY, TRAT PROVINCE.
THESIS ADVISOR: NARUEMOL BUNJONGJIT, Ph.D., 238 pp.

The purposes of this study were to 1) study the formation of The Mangrove Conservation and Development Group of Prednai Community in Trat province, 2) analyze the sustainable mangrove management processes by the conservation group, and 3) use the results of the study as recommendations to develop efficient management of natural resources and environment. This study employs qualitative research method. Data collection was done through participant observations, in-depth interviews and group interviews. The target groups for this study were leaders and members of the conservation group, group leaders who joined the social network and concerned individuals from public sectors and non-governmental organizations. The results of the study revealed that the sustainable mangrove management processes by the conservation group consists of 3 processes as follow:

1. *The development of civil society in the community* – Solving the problem of the mangrove of Prednai community being destroyed requires participation of people through forming of community organization called the "Mangrove Conservation and Development Group of Prednai Community" to create the learning process to make people aware of the value of the mangrove to the community and expand the network to build alliance to cooperate with various sectors. Factors that supported the conservation group to develop towards being the community that can efficiently manage the mangrove were: 1) mangrove resources crisis recovery, 2) availability of potential leaders and 3) close social relationship based on kinship relations.

2. *The implementation of the sufficiency economy philosophy in the community* – This was practiced by: 1) using the production process that does no harm to the ecosystem to achieve the sustainable economy, 2) having the social agreement on how to make use of the mangrove and aquatic lives to ensure sustained availability for the community, 3) rehabilitation of local wisdoms by including them in the regional curriculum and 4) establishing the welfare funds and the funds for maintaining the mangrove to enable the members of the community to be economically self sustained.

3. *The social organization and setting up of the mangrove management plan* to regulate the behavior of the members of the society on how to use the mangrove. The plan consists of: 1) internal control – creating continuous learning processes such as training activities, knowledge sharing forums, field trips, etc. to make people aware of the value of the mangrove, 2) external control. – enacting the social punishment rules based on moral values and traditions.

Field of Study Human and Social Development

Student's Signature

Apeesada Kunaporntham

Academic Year 2008

Advisor's Signature

Naruemol Bunjongjit

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ด้วยความกรุณาจาก ดร.นฤมล บรรจงจิตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งคอยดูแลเป็นที่ปรึกษา พุ่มเทก้าลังกายกำลังใจ ติดตามเอาใจใส่ ในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆของวิทยานิพนธ์ พร้อมกับให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์มา โดยตลอด ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒน์ ธาดานิติ ประธานกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย และอาจารย์ ศิริวรรณ ศิริบุญ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ สำหรับข้อแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่ง ซึ่งทำให้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

พร้อมกันนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระครูวิจิตร วรวิมล เจ้าอาวาสวัดห้วยน้ำขาว ขอขอบพระคุณ คุณลุงอำพร แพทย์ศาสตร์ คุณลุงศุภกิจ ห้วยน้ำ คุณลุงอำนาจ ชุมถนี และก๋งเสริญ เสี่ยงเคราะห์ ที่นอกจากจะเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกที่สำคัญในพื้นที่แล้ว ยังคอยดูแลห่วงใยและ แนะนำข้อมูลที่เป็นประโยชน์ด้วยความเต็มใจเสมอมา ขอขอบพระคุณ ครอบครัวคุณพ่อจเร และ คุณแม่นันญาพร ห้วยน้ำ ที่เมตตาให้ที่พักอาศัยและดูแลเป็นอย่างดีตลอดช่วงเวลาเก็บข้อมูล ภาคสนาม ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ภาคเอกชน คณะบุคคลผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ขอขอบคุณ พี่อรุณ พิลานัน และพี่ทองศักดิ์ จันทร์ทอง เจ้าหน้าที่ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาค เอเชียและแปซิฟิก สำหรับเอกสารและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์สำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และที่สำคัญ ขอขอบพระคุณในการต้อนรับที่อบอุ่น ความเมตตา ความโอบอ้อมอารีและมิตรไมตรีที่ได้รับจากชาวบ้านเปรีดในทุกท่าน ทำให้รู้สึกอบอุ่นเสมือนหนึ่งเป็นลูกหลาน พร้อมกับขอบใจมิตร สหายรุ่นเยาว์ น้องๆกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน สำหรับความเอื้อเฟื้อที่มีให้ตลอดมา

ขอขอบคุณเพื่อนพัฒนามนุษย์และสังคม รุ่นที่ 5 และเกตุขพรรณ์ คำพุด สำหรับ การช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อกันมาตลอดตั้งแต่เริ่มต้นศึกษาจนกระทั่งจบการศึกษา ขอขอบคุณกำลังใจ สำคัญพร้อมกับคำแนะนำที่ดีต่างๆ เรื่องจากเพื่อนร่วมรุ่นโรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎ์และเพื่อน สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทุกคน

สุดท้าย ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อวีระชัย คุณาพรธรรม คุณแม่อัมพวัน คุณาพรธรรม ผู้มีพระคุณที่ให้การอบรมเลี้ยงดู ให้คำปรึกษาและสนับสนุนให้ได้ศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้ลูกได้พบกับชีวิตที่ดี ขอขอบพระคุณ คุณยายรัญจวน คันฉวีทูล ผู้เป็นแรงผลักดันสำคัญของ ชีวิตเสมอมาและตลอดไป ขอขอบคุณกำลังใจจากน้องอภิสิทธิ์ คุณาพรธรรมและญาติพี่น้องทุกคน ที่ ทำให้ได้พบกับความสำเร็จในวันนี้ และท้ายที่สุด ขอให้วิทยาทานที่ท่านผู้อ่านได้รับจากการศึกษา ในครั้งนี้ ส่งกลับไปยังชุมชนบ้านเปรีดในและผู้ที่กล่าวอ้างไว้ข้างต้นทุกท่าน ด้วยความเจริญยิ่ง

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	8
ขอบเขตของการศึกษา.....	8
นิยามศัพท์.....	9
วิธีการศึกษา.....	10
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	13
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	13
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	14
แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	14
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน.....	20
แนวคิดประชาสังคม.....	26
แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.....	36
แนวคิดป่าชุมชน.....	44
แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	48
แนวคิดการพัฒนาองค์กรชุมชน.....	52
สาระสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตาม	
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 นโยบายและแผนที่เกี่ยวข้อง.....	54
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ	
และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10.....	55

ผลงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง.....	66
กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	76
บทที่ 3 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ป่าชายเลนและข้อมูลพื้นฐานชุมชนเปรี๊ตใน.....	78
ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ป่าชายเลนภาคตะวันออกเฉียงใต้.....	78
ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านเปรี๊ตใน.....	86
บทที่ 4 พัฒนาการการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน.....	102
การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า.....	102
ขบวนการรวมตัวของชาวชุมชนเปรี๊ตในต่อต้านนายทุน.....	109
การตื่นตัวของชาวบ้านเปรี๊ตใน ในการฟื้นฟูป่าชายเลนที่เสื่อมโทรม.....	114
การเกิดกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน.....	116
บทที่ 5 กระบวนการจัดการป่าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน.....	130
การสร้างและขยายเครือข่ายภาคีความร่วมมือ.....	130
การสร้างกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลป่าชายเลน.....	147
การฟื้นฟูวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง.....	163
การวางแผนชุมชนในการดูแลและแก้ปัญหาเกี่ยวกับป่าชายเลน.....	179
บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	188
วิเคราะห์ผลการศึกษา.....	188
ข้อเสนอแนะ.....	197
ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	199
รายการอ้างอิง.....	200
ภาคผนวก.....	213
ภาคผนวก ก.....	214
ภาคผนวก ข.....	216
ภาคผนวก ค.....	218
ภาคผนวก ง.....	228
ภาคผนวก จ.....	231
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	238

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนทั่วประเทศ ระหว่างปี พ.ศ.2504-2543	2
ตารางที่ 2	ประเภทของประชาสังคมในประเทศไทย.....	33
ตารางที่ 3	สรุปประเด็นสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10.....	64
ตารางที่ 4	จำนวนประชากรของชุมชนบ้านเป็ดใน จำแนกตามอายุและเพศ.....	90
ตารางที่ 5	สรุปเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการการรวมกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนา ป่าชายเลนบ้านเป็ดใน.....	126
ตารางที่ 6	สรุปเกี่ยวกับการขยายเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน บ้านเป็ดใน.....	146
ตารางที่ 7	ภาคีที่เกี่ยวข้องในการจัดการดูแลทรัพยากรป่าชายเลน.....	186

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1	กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	76
ภาพที่ 2	ป่าชายเลนบริเวณอ่าวไทย.....	79
ภาพที่ 3	ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงพื้นที่ป่าชายเลนของจังหวัดตราด.....	82
ภาพที่ 4	การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ของจังหวัดตราด.....	84
ภาพที่ 5	แสดงที่ตั้งหมู่บ้านและพื้นที่ป่าสงวนท่าตะเภา-น้ำเชี่ยวในอาณาเขตหมู่บ้าน เปร็ดโน.....	86
ภาพที่ 6	ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงการใช้ประโยชน์จากที่ดินในอาณาเขตหมู่บ้านเปร็ดโน	88
ภาพที่ 7	การประกอบอาชีพของชาวบ้านเปร็ดโน.....	93
ภาพที่ 8	ลักษณะบ้านเรือนและการใช้ประโยชน์.....	94
ภาพที่ 9	การประชุมกลุ่มอนุรักษ์ที่ศาลาเจ้าปู่น้อยและศาลาเอนกประสงค์.....	96
ภาพที่ 10	การศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนของนักเรียน.....	152
ภาพที่ 11	กิจกรรมการกระจายเสียงภายในชุมชนโดยกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน.....	161
ภาพที่ 12	วิเคราะห์ผลการศึกษาตามกรอบแนวคิด.....	190

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาแบบตะวันตกโดยมุ่งเน้นที่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นสำคัญ เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนให้มีความอยู่ดีกินดี ด้วยการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าในด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การสื่อสาร รวมถึงการมุ่งขยายการผลิตโดยเฉพาะในสาขาการเกษตรและปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมการผลิตเพื่อส่งออก เน้นการกระจายรายได้และการมีงานทำในภูมิภาค ความเจริญเติบโตเป็นไปอย่างรวดเร็วและเห็นผลชัดเจนอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและการขยายการผลิตส่งออก มีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นลักษณะการใช้ประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนและการคงอยู่ของทรัพยากรให้กับคนรุ่นต่อไป ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากการใช้ประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงพื้นฐานการอนุรักษ์ ซึ่งไม่ใช่คำตอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ทำให้ปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมและการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น เห็นได้จากสถิติการลดลงของพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา จากผลจากการนำภาพถ่ายดาวเทียม Landsat-5 (TM) ของกรมป่าไม้ ในการศึกษาหาพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ (existing forest area) ทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2543 มีพื้นที่ป่าไม้เหลือเพียง 109 ล้านไร่ หรือร้อยละ 33.96 ของพื้นที่ประเทศไทย จากที่เคยมีพื้นที่ถึง 171 ล้านไร่หรือร้อยละ 53.33 ในปีพ.ศ. 2504 โดยในช่วงระยะเวลาเพียง 39 ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2543) พื้นที่ป่าไม้ลดลงถึง 62 ล้านไร่ หรือลดลงเฉลี่ยปีละ 1.56 ล้านไร่

นอกจากป่าบกแล้ว ป่าชายเลน ยังเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมาก เพราะนอกจากจะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติแล้ว ผืนป่าชายเลนยังเปรียบเสมือนกำแพงกำบังคลื่น

ลมจากทะเลที่จะกัดเซาะทำลายชายฝั่ง ระบบนิเวศป่าชายเลน ยังเดือดร้อนการดำรงอยู่ของสัตว์น้ำ และสัตว์ชนิดอื่นๆ เช่น นกกระปูด ลิงแสม ที่อาศัยป่าชายเลนในการดำรงชีพและหาอาหาร อีกทั้งมนุษย์ ก็ยังอาศัยพึ่งพาป่าชายเลน ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ การเป็นแหล่งอาหาร และใช้ประโยชน์จากพรรณไม้อย่างฟืนฟางมาช้านาน

แต่เมื่อพิจารณา สถิติการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน ระหว่างปี พ.ศ. 2504-2539 (สำนักสารสนเทศ กรมป่าไม้, 2543) ซึ่งเป็นช่วงที่มีการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา กลับแสดงให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าชายเลนในประเทศไทยได้อย่างชัดเจน ดังแสดงให้เห็นในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนทั่วประเทศ ระหว่างปี พ.ศ. 2504-2543

ปี พ.ศ.	ขนาดพื้นที่ป่าชายเลน (ตารางกิโลเมตร)	สัดส่วนพื้นที่ป่าชายเลน ต่อพื้นที่ประเทศ (ร้อยละ)
2504	3,679.00	0.72
2518	3,127.00	0.61
2522	2,873.08	0.56
2529	1,964.36	0.38
2532	1,805.59	0.35
2534	1,738.21	0.34
2536	1,686.82	0.33
2539	1,675.82	0.33
2543	2,441.61	0.48

ที่มา : สถิติการป่าไม้ จัดทำโดยศูนย์ข้อมูลกลาง สำนักสารสนเทศ กรมป่าไม้

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าชายเลนทั่วประเทศ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504-2543 พบว่า สัดส่วนของพื้นที่ป่าชายเลนต่อพื้นที่ประเทศลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ.ศ. 2504-2529 ป่าชายเลนลดลงอย่างรวดเร็วมากที่สุด เนื่องจาก ในช่วงเวลานั้น ประเทศไทยพัฒนาประเทศตามที่กำหนดในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-4 ซึ่งมีจุดเน้นไปในทางส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ ป่าชายเลนถูกทำลายเพราะสาเหตุหลัก คือการใช้

ทรัพยากรโดยขาดความตระหนักถึงความคงอยู่ของทรัพยากรฐานลูกหลานในอนาคต เพื่อมุ่งหวัง การเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ เห็นได้จากนโยบายกระตุ้นให้เกิดการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ด้วยการ เปิดสัมปทานป่าไม้ เป็นผลให้ป่าชายเลนกลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเหมืองแร่ การทำนาเกลือ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และการสร้างท่าเรือ อีกทั้งยังมีความต้องการใช้ไม้และที่ดินมากขึ้น เนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในประเทศอย่างรวดเร็ว จาก 28 ล้านคนใน พ.ศ. 2504 เป็น 60 ล้านคน ใน พ.ศ. 2541 หลายจังหวัดที่มีผืนป่าชายเลนธรรมชาติ ทั้งจังหวัดบริเวณชายฝั่งทะเล ภาคตะวันออกและภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย ต่างประสบปัญหาป่าชายเลนเสื่อมโทรมโดยถ้วนหน้า

เมื่อเข้าสู่แผนพัฒนาฉบับที่ 5 รัฐได้ให้ความสนใจและมองเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น แต่จุดเน้นของแนวทางการพัฒนาตามแผนก็ยังเป็นการคงเสถียรภาพ การพัฒนาเศรษฐกิจให้ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฉบับที่ 4 ที่ผ่านมา และยังเพิ่มนโยบายส่งเสริม การพัฒนาพื้นที่เฉพาะอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ฝั่งอ่าว ไทย ให้กลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมด้วยการสร้างนิคมอุตสาหกรรมหลายแห่ง ทั้งในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรีและตราด การปล่อยน้ำเสียและกากสารพิษจากโรงงานเหล่านั้นลงสู่ทะเล ทำให้ ต้นไม้ในป่าชายเลนไม่สามารถเติบโตได้ ดินไร้แร่ธาตุอาหาร ส่งผลกระทบไปทั้งห่วงโซ่ของระบบ นิเวศป่าชายเลน อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาฉบับที่ 5 ก็เป็นจุดเริ่มที่บ่งชี้ให้เห็นว่า รัฐได้ให้ ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าแผนพัฒนาฉบับอื่นๆที่ผ่านมา ด้วยการ ให้นำหนักกับเรื่องแนวทางการอนุรักษ์กำหนดแยกไว้เป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งในแผนฯ แต่ในทาง ปฏิบัตินั้น ก็ไม่สามารถอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าไม้ ทั้งป่าชายเลนและป่าบกให้คงเหลือได้ตาม เป้าหมาย ในทางกลับกัน ป่าชายเลนก็ยังถูกทำลายลงเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง

วิกฤติทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าชายเลน นอกจากจะทำให้ต้นไม้ในป่าชายเลนลดน้อยลง แร่ธาตุในดินเสื่อม สภาพป่าเสื่อมโทรมจนยากที่ จะฟื้นตัวเองได้ตามธรรมชาติแล้ว ยังส่งผลให้สัตว์น้ำหลายชนิดลดน้อยลงมาก ได้แก่ ปูแสม หอย ชนิดต่างๆ รวมไปถึงสัตว์บางชนิดที่เคยอาศัยและดำรงชีวิตอยู่ในป่าชายเลนได้สูญพันธุ์ไป เช่น นก เเงือก นกกวาง อีกทั้งทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ป่า และ ได้ใช้ประโยชน์ในลักษณะพึ่งพาอาศัยป่าชายเลนมาตั้งแต่อดีตนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย เดิม ชาวบ้านส่วนใหญ่อาศัยป่าชายเลนเพื่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ คือ การหาสัตว์น้ำและเก็บดอก ผลจากพรรณไม้ในป่าชายเลน เป็นอาชีพ และเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน เมื่อป่าชายเลนถูก ทำลาย ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ และด้วยการกระตุ้นการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และพื้นที่ชายฝั่งเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ เช่น การทำนาเกลือ การอุตสาหกรรม และเหมืองแร่

ดังกล่าว ได้นำมาสู่ประเด็นข้อพิพาทและเป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน ผู้ประกอบการ และรัฐอีกด้วยในเวลาต่อมา

วิกฤติความเสื่อมโทรมของป่าชายเลน เกิดผลกระทบต่อคนในพื้นที่ ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสีย โดยตรงและบุคคลทั่วไปเป็นวงกว้าง จากการพัฒนากระแสหลัก ทำให้ประเทศไทยเริ่มกล่าวถึง แนวทางการพัฒนากระแสทางเลือก บนหลักการ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เป็นครั้งแรก ภายหลังจากที่ ประชาคมโลกได้มีการกล่าวถึงแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ตั้งแต่ เดือนมิถุนายน พ.ศ.2535 ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development: UNCED) หรือ Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล โดยได้อนุมัติแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เพื่อ เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของภาครัฐบาล และเอกชน รวมถึงสำหรับเป็นทางเลือกของ บุคคลในศตวรรษหน้า ประเทศไทยได้กำหนดแนวทางของแผนพัฒนาฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) อย่างสอดคล้อง โดยกำหนดให้มีการพัฒนาประเทศตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน นั่นก็คือ การพัฒนาควบคู่ไปกับการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์การพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมดุล ระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม แต่กระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย เพิ่งจะได้รับการกล่าวถึง อย่างมากขึ้น ในปี พ.ศ.2545 นี้เอง ภายหลังจากที่ประชุมสุดยอดระดับโลกเพื่อการพัฒนาอย่าง ยั่งยืน (World Summit for Sustainable Development) ที่เมืองโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศ สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ที่ประชุมได้กำหนดข้อตกลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย ตนเอง (รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2545) ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเร่งปรับเปลี่ยน แนวนโยบายและจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับแผนการดำเนินงานโจฮันเนสเบิร์ก (Johannesburg Plan of Implementation) ซึ่งเป็นกรอบการดำเนินงานที่ประเทศ ต่างๆจะใช้เป็นแนวทางประกอบการทำแผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศตนเอง เรื่อยมา

แผนพัฒนาฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) จึงมีการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยใช้ แนวคิดการพัฒนาและยั่งยืน ประกอบกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนามากขึ้น ด้วย คำนี้ถึงการรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชายเลนก็เช่นกัน เมื่อ พิจารณาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา นานกว่า 4 ทศวรรษของการพัฒนานั้น มีมากมายมหาศาล นอกจากจะมีผลโดยตรง คือ ป่า

ชายเลน ไม่สามารถทำหน้าที่รักษาความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่ง และระบบนิเวศในทะเลได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ยังมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่พึ่งพิงอิงอาศัยทำมาหากิน และใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนมาเป็นเวลายาวนาน เมื่อป่าชายเลนถูกทำลายลงแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่เคยได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนได้อีก ชาวบ้านไม่สามารถเก็บหาสัตว์น้ำเพื่อการบริโภคและประกอบอาชีพได้ ทำให้ประสบความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก

แนวทางการรักษาป่าชายเลน ในช่วงการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฉบับที่ 8 จึงมีการตั้งเป้าหมายเพื่อรักษาพื้นที่ป่าชายเลนให้คงไว้อย่างน้อย 1 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2544 (จิระ จินตกุล, 2540) และมีการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนของประเทศอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 จนกระทั่งมีแผนการจัดการป่าชายเลนของประเทศ พ.ศ. 2542 - 2546 โดยคณะรัฐมนตรี มีมติเมื่อ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2540 เพื่อวางแผนงาน การสร้างจิตสำนึก การป้องกันปราบปรามและการเฝ้าระวังการบุกรุก รวมไปถึงจัดทำแผนระดับจังหวัดในจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าชายเลน (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2541) แต่ถึงแม้ว่าจะมีข้อกำหนดในแนวทางการพัฒนาของประเทศ ข้อกฎหมาย ข้อบังคับและมาตรการต่างๆ เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ก็ไม่ใช่แนวทางเดียวในการป้องกัน แก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรม และการลักลอบทำลายป่าชายเลนอย่างได้ผลยั่งยืน หากไม่มีการบังคับใช้อย่างต่อเนื่องและจริงจัง หรือโดยปราศจากการตระหนักถึงความสำคัญของคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริงของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตระหนักของคนในชุมชนเองที่พึ่งพิงอิงอาศัยป่าชายเลนในการดำรงชีพมาโดยตลอด

ชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าชายเลน หลายแห่งได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตน ชาวบ้านที่เคยเก็บหาสัตว์น้ำเพื่อการบริโภคและทำเป็นอาชีพ ก็ไม่สามารถทำได้อีก ชุมชนบ้านเป็ดใน อำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นชุมชนหนึ่งในหลายชุมชนที่มีนายทุนเข้ามาสัมปทานพื้นที่ป่าชายเลนท่าตะเภา น้ำเชี่ยว เพื่อตัดไม้และอ้างสิทธิครอบครองเพื่อแปรสภาพป่าชายเลนมาเป็นนาุ้ง โดยต้องการสร้างรายได้ ขยายการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการส่งออกและกระตุ้นการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรมของรัฐ การทำนาุ้งทะเลจึงได้รับความนิยมอย่างมาก เพราะนอกจากจะได้รายได้ดีแล้ว นาุ้งแบบธรรมชาติยังไม่ต้องลงทุนสูงอีกด้วย เมื่อชาวบ้านเห็นว่านายทุนภายนอกที่เข้ามาทำนาุ้งนั้น ทำได้ผลผลิตดี จึงหันมาทำนาุ้งกันมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อมีการทำนาุ้งมากขึ้นรวมทั้งการขยายแนวคิดการทำนาุ้งแบบพัฒนา ซึ่งต้องใช้ทุนสูงและชาวบ้านก็ทำตามๆ กันโดยขาดความรู้ นั้น ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ ชาวบ้านติดหนี้สิน เพราะผลผลิตได้ราคาไม่ดี

เหมือนเดิมและที่สำคัญคือ การปล่อยน้ำเสียและกากอาหารกุ้ง ทำให้หมักหมมในป่าชายเลน ต้นไม้ในป่าชายเลนตาย สัตว์น้ำอยู่อาศัยไม่ได้ ยิ่งเป็นการซ้ำเติมให้ระบบนิเวศป่าชายเลนขาดความสมดุลมากขึ้น ประกอบกับการทำลายป่าชายเลนขนาดใหญ่ด้วยการสัมปทานตัดไม้ในป่าชายเลนจากนายทุนภายนอก ซึ่งได้รับการเอื้อประโยชน์จากนโยบายภาครัฐเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ การเพิ่มผลผลิตและกระตุ้นการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ป่าชายเลนของหมู่บ้านเปร็ดโน จึงถูกทำลายจนโล่งเตียนอย่างรวดเร็ว จากต้นไม้ที่เคยปกคลุมผืนป่าครึ้ม ถึงขั้นที่ทำให้สัตว์บางชนิดสูญพันธุ์

ทั้งปัญหานี้สืบจากการลงทุนทำนากุ้ง และป่าชายเลนเสื่อมสภาพจนชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดังเดิม ทำให้คนในชุมชนเปร็ดโน ริเริ่มและพยายามที่จะฟื้นฟูทรัพยากรในชุมชนตนเองที่มีอยู่ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนระมัดระวังการเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและสัตว์น้ำ ด้วยการร่วมกันวางมาตรการอย่างเคร่งครัดเพื่อดูแลป่าชายเลน ร่วมกันทำแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและหน้าทะเล เพื่อเป็นกฎและข้อตกลงร่วมกันในการดูแลป่าชายเลนในชุมชนของตน อีกทั้งยังเฝ้าระวังการทำลายป่าชายเลนและรณรงค์การอนุรักษ์สัตว์น้ำอย่างต่อเนื่อง ด้วยการตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนขึ้นในปี พ.ศ.2541 หลังจากที่ชาวบ้านเปร็ดโนได้เรียกร้องต่อผู้ให้นายทุนหยุดการทำลายป่าชายเลนเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ก่อเกิดเป็นขบวนการชาวบ้านที่เรียกร้องการจัดการป่าชายเลนด้วยชุมชนเอง เมื่อมีกลุ่มอนุรักษ์ฯ เกิดขึ้นแล้วบนพื้นฐานแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงมีกิจกรรมในการอนุรักษ์ ดูแล ฟื้นฟู และพัฒนาป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งความเป็นธรรมของชุมชนในสิทธิการใช้และดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง

เมื่อก้าวถึง การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องด้านการดูแล แก้ปัญหาและป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านเปร็ดโนแล้ว ชาวบ้านเปร็ดโนเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ แล้ว เริ่มจากการรวมพลังกันต่อต้านนายทุนจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะในการประกอบกิจการนากุ้ง การติดตามเฝ้าระวังพฤติกรรม การดำเนินงานของกลุ่มนายทุนและบุคคลที่เข้ามาตัดไม้เพื่อนำไปทำถ่าน โดยจัดแบ่งเวรยามเฝ้าระวัง และตรวจตรา ต่อเนื่องถึงการกำหนดข้อตกลงห้ามตัดไม้อย่างเด็ดขาดเพื่อให้ป่าฟื้นตัว จนกระทั่งตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนขึ้นมาเพื่อทำงานด้านการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ริเริ่มกำหนดมาตรการต่างๆ เช่น จัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนชุมชนและทรัพยากรชายฝั่งทะเลบ้านเปร็ดโน ซึ่งได้มีการระบุถึงข้อตกลงการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและบทลงโทษผู้ฝ่าฝืน ทำให้การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนซึ่งมีพื้นที่ถึง 10,430 ไร่ เกิด

ผลสำเร็จ สิ่งที่ได้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม คือ ในปัจจุบันไม่มีการใช้พื้นที่ป่าชายเลนทำนาุ้งและไม่มี การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าชายเลนจากกลุ่มนายทุนภายนอกอีกต่อไป ในส่วนพื้นที่ป่าที่เคยเสื่อม โทรม ก็ได้รับการปลูกทดแทนและฟื้นฟูให้กลับมาอยู่ในสภาพที่อุดมสมบูรณ์ได้ทั้งหมด รวมไปถึง กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีอยู่อย่าง ยาวนานถึงรุ่นลูกหลาน ด้วยการริเริ่มกิจกรรมหยุดจับร้อยละ คอยจับล้าง ซึ่งเป็นการหยุดจับสัตว์น้ำ ในฤดูวางไข่ รวมทั้งการทำเต่าร้าง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำขนาดเล็กในสภาพพื้นที่ธรรมชาติ ทำให้ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น เมื่อระบบนิเวศป่าชายเลนอุดม สมบูรณ์ ก็ทำให้คุณภาพชีวิตของชาวชุมชนเปรี๊ตดีขึ้น

จนถึงปัจจุบัน กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้มีกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนภายในชุมชน ของตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดมา อีกทั้งยังได้ขยายการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติออกไปในวงกว้างมากขึ้นไม่ใช่เพียงเฉพาะการดูแลทรัพยากรธรรมชาติภายใน ชุมชนตนเองเท่านั้น หากแต่ได้แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ของตนกับชุมชนอื่นๆและบุคคล ทั่วไป ซึ่งเป็นวิธีการที่สำคัญในการก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันด้วยการขยายเครือข่าย และพันธมิตร ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาคีในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึง เกิดการกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างชัดเจน โดยมีกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตไ้ เป็นแกนหลักของเครือข่ายภาค ประชาชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด (ค.อ.ต.) ซึ่งปัจจุบัน ประกอบด้วย 45 กลุ่มองค์กรทั่วทั้งจังหวัดตราด โดยประเด็นที่สนใจร่วมกันของสมาชิกเครือข่าย ไม่ได้เฉพาะเจาะจงที่การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประเภทอื่นๆ ที่มีในจังหวัดตราด เช่น ป่าบก ป่าเกาะ ทรัพยากรชายฝั่ง พื้นที่หน้าทะเล และทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งทั้งหมดล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ กันในระบบนิเวศใหญ่ทั้งสิ้น ป่าชายเลนท่าตะเภา น้ำเชี่ยว ซึ่งเป็นป่าชายเลนภายในอาณาเขต หมู่บ้านเปรี๊ตไ้ ที่ชาวเปรี๊ตไ้ร่วมมือกันฟื้นฟูและดูแล จากสภาพเสื่อมโทรมจนโล่งเตียน จนเป็น ป่าสมบูรณ์ขึ้นมาได้นั้น จึงกลายเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ที่สำคัญของทั้งสมาชิกเครือข่ายค.อ.ต.และ บุคคลทั่วไป นอกจากนั้นกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตไ้ยังเป็นแกนนำในการ ส่งเสริมกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกเครือข่ายเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน รวมไปถึง แลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ในการจัดทำแผนทรัพยากร เพื่อให้สมาชิกเครือข่ายนำไปใช้ ในการวางแผนในชุมชนของตนเองอย่างเหมาะสมต่อไปอีกด้วย

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาพัฒนาการการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉ ในในฐานะที่เป็นชุมชนซึ่งมีการต่อสู้เรื่องการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเองมาอย่างยาวนาน และมีการรวมกลุ่ม คือ กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉ เป็นแกนนำในการดูแล และแก้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงความสนใจต่อการศึกษาระบบการในการดูแลและแก้ปัญหาทรัพยากรป่าชายเลนในท้องถิ่นของกลุ่มอนุรักษ์ ว่ามีกระบวนการอย่างไร เพื่อที่จะได้นำผลการศึกษามาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 ศึกษาพัฒนาการของการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉ จังหวัดตราด

1.2.2 วิเคราะห์กระบวนการจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่มอนุรักษ์

1.2.3 เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉ จังหวัดตราด มีขอบเขตการศึกษาดังนี้

1.3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน ซึ่งได้เลือกศึกษาที่หมู่บ้านเป็ดไฉ หมู่ที่ 2 ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด

1.3.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

ขอบเขตของเนื้อหาในการศึกษาครั้งนี้ ครอบคลุมเนื้อหาใน 2 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ เนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉ และการวิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่มอนุรักษ์

1.3.3 ขอบเขตเชิงเวลา

ทำการศึกษาครอบคลุมตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ในปี พ.ศ. 2525 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนเป็ดในประสบปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าชายเลน ที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการต่อต้านนายทุน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการรวมตัวเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น จนกระทั่งเกิดกลุ่มอนุรักษ์^๕ ซึ่งมีการดำเนินงานที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

1.4 นิยามศัพท์

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน หมายถึง ดำเนินงานหรือการวางแผน การจัดการอย่างมีประสิทธิภาพต่อสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ ครอบคลุมถึงการกระทำกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะการอนุรักษ์ ป่าไม้ ภูเขา ดุแลรักษา และใช้ประโยชน์อย่างประหยัดเพื่อทำให้ทรัพยากรคงความอุดมสมบูรณ์หรือสมบูรณ์มากขึ้น สามารถให้ผลและเพื่อให้ชุมชนได้พึ่งพาอาศัยอย่างยาวนาน

กระบวนการสร้างจิตสำนึก หมายถึง การทำให้ประชาชนเกิดความตระหนักรู้เกิดการตื่นตัว เกิดความรู้สึกนึกคิดและความปรารถนาที่ต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาของสังคม ด้วยการคำนึงถึงส่วนรวม และคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกันด้วย เพราะมองเห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่ประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องทรัพยากรเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องทั้งตัวและอารมณ์ ตั้งแต่กระบวนการการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา วิเคราะห์ปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล และการมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ การดูแล การอนุรักษ์ และการฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง โดยมีการดำเนินการที่เชื่อมโยงกับหลายภาคส่วน

เครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของผู้คน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คือ การมองอนาคตร่วมกัน รับรู้และเข้าใจในถึงทิศทาง เป้าหมายที่จะไปด้วยกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ รวมทั้งมีการจัดการในระดับกลุ่ม นำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรทุกภาคส่วนในลักษณะของการเป็นภาคี ซึ่งก็คือ การมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐหรือราชการ ภาคธุรกิจ ภาคการเมือง สื่อมวลชน และประชาชน เพื่อการแก้ปัญหาหรือกระทำการให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการบริหารจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

1.5 วิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน: กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านและเก็บข้อมูลในหมู่บ้านในระยะ 4 เดือนแรก ไปเข้าร่วมเฉพาะกิจกรรมสำคัญของกลุ่ม ระยะหลังได้เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านและเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน 3 เดือนครั้ง โดยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลนับตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2550 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2552

1.5.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง คือ

1.5.1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร หนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อทบทวนงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง งานที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย กระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของประชาชนและข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนบ้านเป็ดใน

1.5.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยผู้ศึกษาจะเริ่มเก็บข้อมูลในพื้นที่ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2550 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2552 โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ซึ่งเป็นการสังเกตการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ด้วยการเข้าไปพักอาศัยอยู่ในพื้นที่และเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และ

สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเปรี๊ตใน และกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่ม โดยแบ่งเป็นกิจกรรมที่เข้าร่วมดังนี้

1.1) กิจกรรมของเครือข่าย

- การประชุมเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ค.อ.ต.) 3 ครั้ง

- การประชุมสภาองค์กรชุมชนคนตราด 2 ครั้ง
- การประชุมเครือข่ายทรัพยากร 4 จังหวัดภาคตะวันออก 1 ครั้ง
- การประชุมเครือข่ายระดับ 6 ตำบล 1 ครั้ง
- การประชุมเครือข่ายป่าชุมชน 1 ครั้ง
- งานประชุมใหญ่ สัมมนาป่าชุมชน 1 ครั้ง

1.2) กิจกรรมที่กลุ่มอนุรักษ์ บ้านเปรี๊ตใน จัดขึ้น

- เวทีประชุมกลุ่มอนุรักษ์ ประจำเดือน 5 ครั้ง
- เวทีประเมินแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน 1 ครั้ง
- เวทีการประชุมกลุ่มกองทุนป่าชายเลน 2 ครั้ง
- กิจกรรมของเยาวชน 5 ครั้ง
- กิจกรรมเพื่อการดูแลป่าชายเลนและหน้าทะเล เช่น การทำ

เต้ายาง* การบรรยายให้ความรู้คณะผู้มาดูงาน 3 ครั้ง

- กิจกรรมการวิจัย 3 ครั้ง

1.3) กิจกรรมของหมู่บ้าน

- การประชุมระดับหมู่บ้าน 2 ครั้ง
- การประชุมบูรณาการระดับตำบลห้วงน้ำขาว 1 ครั้ง

การเข้าร่วมในกิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษามีวิธีการเข้าร่วมในรูปแบบที่แตกต่างกัน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกการเข้าร่วมในฐานะที่เป็นผู้สังเกตการณ์จากภายนอก เช่น การประชุมหมู่บ้าน การประชุมบูรณาการระดับตำบลห้วงน้ำขาว การประชุมสภาองค์กรชุมชนคนตราด การประชุมเครือข่ายทรัพยากร 4 จังหวัดภาคตะวันออก และการประชุมเครือข่าย

* เต้ายาง หมายถึง ปะการังเทียม ทำมาจากยางรถยนต์เก่าจำนวน 6 เส้น มัดรวมกันเป็นลูกเต๋า เทปูนที่ยางเส้นล่างสุดเพื่อถ่วงน้ำหนัก

6 ตำบล ลักษณะที่สองเข้าไปร่วมกิจกรรมและช่วยงาน เช่น เข้าร่วมกิจกรรมของเยาวชน ได้แก่ กิจกรรมการจัดเสียดตามสาย เข้าร่วมกิจกรรมการทำเต๋ายาง การบรรยายให้ความรู้คณะผู้มาดูงาน เข้าร่วมกิจกรรมการประชุม ช่วยจัดบันทึกการประชุม รวมทั้งข้อมูลสรุปการประชุมในเวทีประชุม กลุ่มอนุรักษ์ฯ ประจำเดือน เวทีประเมินแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน และเวทีการประชุมกลุ่ม กองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน

จากการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ผู้ศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจกระบวนการจัดการป่าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านเป็ดไถ่ ทั้งการริเริ่มสร้างกลุ่ม กระบวนการติดต่อสื่อสารกันเป็นเครือข่าย กิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้ให้กับประชาชน กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการจัดการป่าชายเลนของชุมชนเป็ดไถ่ ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth Interview) จากบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key Informants) ในพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (non-structured interview) มีแนวคำถามในการสัมภาษณ์แต่ละกลุ่มเป้าหมาย แต่เป็นลักษณะของการพูดคุยสนทนา โดยกำหนดขอบเขตการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

(1) แกนนำกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไถ่และคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน และกลุ่มอนุรักษ์ฯ พัฒนาการการรวมตัวของกลุ่ม ประสบการณ์ แนวคิดและหลักการการดำเนินงานของกลุ่ม และกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ยั่งยืน

(2) สมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม บทบาทและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เพื่อให้ทราบถึงการเรียนรู้วิถีการของกลุ่มในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกและบุคคลภายนอกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(3) แกนนำกลุ่มต่างๆ ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดตราด เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเข้ามารวมตัวกันทำงานในลักษณะเครือข่าย กระบวนการขยายเครือข่ายไปสู่การทำงานในระดับจังหวัด รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกที่มาเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

(4) บุคคลที่เกี่ยวข้องจากองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Regional Community Forestry Training Center for Asia and the Pacific: RECOFTC) เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีต่อการดำเนินงานของกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ในการสนับสนุน เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกเครือข่าย

(5) บุคคลที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่จาก สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการวางนโยบายและแผนการทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัด พนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐในการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) การสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลดังนี้

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน การรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์ ประสบการณ์ แนวคิดและหลักการดำเนินงานของกลุ่ม โดยการสัมภาษณ์แกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ 2) ข้อมูลบทบาทของหน่วยงานภาคีต่างๆที่มีส่วนร่วมในกระบวนการของกลุ่มอนุรักษ์ในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนให้เป็นอย่างยั่งยืน โดยสัมภาษณ์กลุ่มเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

1.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีกรอบในการวิเคราะห์จากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาอธิบาย โดยผู้ศึกษาบันทึกข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์กลุ่ม แล้วนำข้อมูลมาเรียบเรียงหาประเด็นหลักและข้อสรุปร่วมความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงเพื่อสร้างความเข้าใจในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงบรรยาย

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ทราบถึงกระบวนการเกิดขึ้นและพัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด ในฐานะที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด

1.7.2 ทราบถึงกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์

1.7.3 นำเสนอผลการศึกษาที่ได้เพื่อเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 แนวคิด และทฤษฎี

2.1.1 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2.1.3 แนวคิดประชาสังคม

2.1.4 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.5 แนวคิดป่าชุมชน

2.1.6 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.1.7 แนวคิดการพัฒนาองค์กรชุมชน

2.2 สาระสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 นโยบาย และแผนที่เกี่ยวข้อง

2.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10

2.4 ผลงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

2.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เริ่มต้นจากการรวมตัวกันของนักธุรกิจ นักการเมือง และนักวิทยาศาสตร์จากหลายประเทศ ในนาม Club of Rome ช่วงปลายทศวรรษ 1960 เพื่อศึกษาสาเหตุและผลกระทบที่เกิดจากการเพิ่มประชากร การใช้ทรัพยากรและปัญหามลภาวะ มีข้อสรุปคือ สิ่งแวดล้อมมีอยู่จำกัดและไม่สามารถที่จะรองรับนโยบายการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโต

ทางวัตถุเพียงอย่างเดียว แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาของสังคมโลก ตั้งแต่ปี ค.ศ.1972 ตั้งแต่องค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (human environment) ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ซึ่งได้ให้ความสนใจกับผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมและการพัฒนาเมือง ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาพการณ์ร้ายที่โลกกำลังเผชิญอยู่กับความยากจน อดอยาก ความเจ็บป่วย การไม่รู้หนังสือและความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ และได้เห็นพ้องต้องกันว่า ประชาชนส่วนใหญ่ผลิตและบริโภคแบบทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเวลานาน ที่ประชุมได้สรุปว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนยาวนานได้ ถ้าไม่คำนึงถึงเงื่อนไขทางนิเวศและปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งถูกกระทบกระเทือนจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ และหนทางเดียวที่จะนำไปสู่อนาคตที่ปลอดภัยและมั่นคง คือ การดำเนินการในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่สมดุล

ต่อมาปี พ.ศ. 2526 สหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development: WCED) หรือเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า Brundtland Commission เพื่อทำการศึกษาในเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา และในปี พ.ศ.2530 ได้มีการเผยแพร่เอกสารชื่อ Our Common Future เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ฟุ่มเฟือยไปในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม

เมื่อมีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development: UNCED) หรือการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในต้นเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1992 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มได้รับความสำคัญมากขึ้น ที่ประชุมพยายามทำความเข้าใจและปรับเปลี่ยนทัศนคติของประเทศที่เข้าใจความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนผิดไปโดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา ผลจากการประชุม ทำให้มีการลงนามและรับรองเอกสารสำคัญ 5 ฉบับ ได้แก่ ประกาศปฏิญญาริโอ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) คำแถลงเกี่ยวกับหลักการในเรื่องป่าไม้ (Statement of Principles on Forests) กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nation Framework on Climate Change) และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 1992 (Convention on Biological Diversity) ทำให้แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้รับความสำคัญมากขึ้น

จากการที่ประเทศไทยและผู้แทน 178 ประเทศทั่วโลกได้ร่วมลงนามรับรองแผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21 เป็นผลให้ประเทศสมาชิกได้ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและเห็นความสำคัญมากขึ้นเพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้น โดยนิยามความหมายและแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน มีรายละเอียดดังนี้

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development: WCED) (2526 อ้างถึงในเอกสารประชุมประจำปี 2546 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) ได้ให้นิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง (sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.) กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของคนรุ่นปัจจุบัน จะต้องไม่ใช่ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง แต่ควรเป็นการใช้ทรัพยากรในเชิงอนุรักษ์และพัฒนาให้เต็มศักยภาพอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องพิจารณาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความยั่งยืนของระบบนิเวศไปพร้อมๆ กัน

Escobar (1993: 411-436 อ้างถึงใน กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร, 2548: 17-18) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นการพัฒนาที่รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง เสรีภาพของบุคคล สำนึกทางสังคม สวัสดิภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ ศักดิ์ศรีของการเป็นคนที่มีจิตใจสูงและความเอาใจใส่ห่วงใยในสภาพแวดล้อม เป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จเพื่อชีวิตที่ดีกว่า เป็นชีวิตที่สมดุลระหว่างกายภาพ สุนทรีย์ภาพ ความรู้ ความสามารถ ภูมิปัญญาด้านจิตวิญญาณ ความสำเร็จของการพัฒนาต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและกว้างขวางในระดับชุมชนโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานจิตสำนึกของบุคคล ความรู้ตระหนักของส่วนรวม ความต้องการและทรัพยากรของท้องถิ่น การพึ่งพาตนเอง การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนการแบ่งผลประโยชน์ต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

พระธรรมปิฎก (2539: 248-252) ได้สรุปแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นลักษณะของการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) คือ การเห็นค่าของสิ่งต่างๆ มีความสำคัญเท่ากันหมดทุกด้าน หมายความว่า องค์ประกอบ

ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ (balance) การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 4 ด้านที่ต้องดำเนินไปด้วยกัน คือ 1) มนุษย์ ในฐานะที่เป็นปัจจัยกระทำที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้ระบบสัมพันธ์ของคร่อมใหญ่ที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืน 2) สังคมและระบบต่างๆทางสังคม ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการบริหาร ตลอดจนกิจกรรมต่างๆที่มีบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียนแต่เป็นบรรยากาศแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 3) ธรรมชาติ คือ การใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ให้ความสำคัญในระบบนิเวศวิทยา และ 4) เทคโนโลยี ที่เกื้อกูลและไม่ทำลายธรรมชาติและใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ

คณะกรรมการเตรียมการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ร่วมกับ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2545) กล่าวถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย ว่าเป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองครวมของทุกๆด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2535: 272) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการแสวงหาระบบเศรษฐกิจสังคม ที่มีศักยภาพสูงพอที่จะปรับปรุงและรวมทั้งรักษาคุณภาพชีวิตให้ดำรงอยู่อย่างยาวนาน โดยมีหลักพื้นฐานที่สำคัญ คือการให้ความสำคัญสูงสุดแก่ค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเป็นการประกันคุณภาพชีวิตของคนในสังคม การประเมินค่าของสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องและผนวกค่านี้เข้าไปในการวางนโยบายเศรษฐกิจ การพัฒนาและการประเมินผลโครงการพัฒนาจะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและต้นทุนทางสังคมที่แท้จริงในการผลิตและการบริโภคต้องสอดคล้องกับหลักการที่ว่า ผู้สร้างมลภาวะเป็นผู้จ่ายส่วนการขยายมิติเวลาไปสู่อนาคต คือ การพัฒนาเพื่ออนาคตเป็นการวางนโยบายสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ซึ่งจุดหลักไม่ได้อยู่ที่การสร้างวัตถุ หากแต่เป็นการพิทักษ์รักษาความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยาวนาน คือ การสร้างทุนธรรมชาติในอนาคต รวมถึงหลักการเรื่องความยุติธรรมระหว่างชนรุ่นปัจจุบันกับอนาคต (intergeneration equity) ที่บ่งชี้ว่าชนรุ่นปัจจุบันมีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่อชนรุ่นหลังในการที่จะต้องมอบมรดกทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปริมาณและคุณภาพที่ไม่ด้อยไปกว่าในยุคปัจจุบัน

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์ (2543: 264-265) ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการผสมผสานให้เกิดความสมดุลของมิติในสังคม 3 มิติ คือ เศรษฐศาสตร์ นิเวศวิทยา และสังคมวิทยา โดยมิติทางเศรษฐศาสตร์จะเน้นหนักที่การแสวงหาความสุขสมบูรณ์สูงสุด(welfare) ซึ่งให้ความสำคัญแก่ทุนทางธรรมชาติ (natural capital) มากขึ้น มีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพียงพอสามารถสนองต่อความต้องการของประชาชนและจัดความยากจนได้ ลดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ในส่วนมิติทางสังคมนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องสนับสนุนและส่งเสริมให้ประชากรมีมาตรฐานการบริโภคที่ดี อยู่ในระดับที่ธรรมชาติแบกรับได้ มีการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบในการนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมและศักยภาพในการผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม มีการกระจายผลผลิตอย่างเป็นธรรม โดยประชากรในแต่ละหน่วยการผลิตจะต้องร่วมกันสร้างฐานความสัมพันธ์ที่ดีและนำไปสู่การผลิตสินค้าที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ส่วนมิติทางนิเวศวิทยานั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจะมีรูปแบบของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับที่สามารถพลิกฟื้นให้กลับคืนสู่สภาพใกล้เคียงกับสภาพเดิมให้มากที่สุด คุณภาพของวัฏจักรยังคงต้องคงอยู่ โดยจะต้องเพื่อโอกาสให้กับมนุษย์ในรุ่นหลังได้ใช้เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต

เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (2540: 29) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ คือการช่วยคนที่ยากจนที่สุดเพราะพวกเขาจะไม่มีทางออกอื่นนอกจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวทางที่เน้นการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ภายใต้อำนาจจำกัดทางสภาพธรรมชาติ โดยการพัฒนาจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายรุนแรงด้านสิ่งแวดล้อม อีกทั้งการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องตั้งอยู่บนหลักการว่าด้วยการมีสุขอนามัยที่ดี การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค รวมถึงการส่งเสริมการริเริ่มของประชาชน บนหลักการที่ว่ามนุษยชาติ คือศูนย์กลางและหัวใจของการพัฒนา

สมพร เทพสิทธิ์ (2537: 28) กล่าวถึงความมั่นคงของมนุษย์ 7 ด้านที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางสุขภาพ สิ่งแวดล้อมที่มั่นคง ความมั่นคงส่วนบุคคล ความมั่นคงของชุมชน และความมั่นคงทางการเมือง

กมลภา สนิท (สุกัญญา หาญตระกูล แปล 2535: 11-18) กล่าวถึงหลักการสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า การพัฒนาจะต้องเป็นการพัฒนาที่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ก่อผลกระทบที่เสียหายต่อระบบนิเวศในระยะยาว โดยมีเป้าหมายการพัฒนาเพื่อประชาชนเป็นหลัก ไม่ใช่เพื่อตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือรายได้ประชาชาติ การให้ความเสมอภาคแก่สตรีได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา การกระจายอำนาจ กระบวนการตัดสินใจและการควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากที่สุด ใช้หลักการประชาธิปไตยในกระบวนการบริหารจัดการกลุ่มในชุมชน ให้ประชาชนทุกระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยคำนึงถึงความต้องการของคนระดับล่างสู่ระดับบน โดยสันติวิธีและไม่ใช้ความรุนแรง

ส่วนวิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องเน้นจุดศูนย์กลางที่ปัจเจกบุคคล สร้างเสริมให้เกิดความร่วมมือของคนในชาติ การสนับสนุนองค์กรชุมชนโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อสร้างความสามารถในการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ การพยายามพึ่งตนเองของชุมชนในทุกด้านเพื่อสร้างเสริมศักยภาพในการตัดสินใจ สร้างระบบการพัฒนาที่ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทุกระดับและระหว่างวิทยาการทุกสาขา รวมทั้งการยึดมั่นในหลักความยุติธรรม จริยธรรม ศีลธรรม ความงามและความรักและเคารพต่อชีวิตทุกชีวิตและยอมรับความแตกต่างหลากหลายของปัจเจกบุคคล

มนตรี กรรพุมมาลย์ (2539: 102-103) ได้สรุปเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ 5 ด้าน ได้แก่ สิ่งแวดล้อมยั่งยืน ประกอบด้วยการคำนึงถึงปัจจัยทางนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างประชากรและทรัพยากร เศรษฐกิจที่ยั่งยืน ประกอบไปด้วยนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่เหมาะสม การจัดสรรทรัพยากรให้ได้ประโยชน์สูงสุด และเกิดความเสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากรและความเสมอภาคในการกระจายรายได้ วัฒนธรรมยั่งยืน ประกอบไปด้วยความตระหนักถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวบ้านแต่ละชุมชนและเกิดการยอมรับในแนวทางและค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้ สังคมยั่งยืน ประกอบด้วยการกระจายรายได้ให้กับกลุ่มคนทุกฐานะทางเศรษฐกิจได้อย่างเสมอภาคทางเพศและเชื้อชาติ โดยลงทุนจัดการบริการขั้นพื้นฐาน เช่น การศึกษา การสาธารณสุข โดยเน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมและการเมืองยั่งยืน ต้องประกอบไปด้วย ความมั่นคงปลอดภัยของชาวบ้านโดยส่วนรวมและการมีสิทธิเสรีภาพของชาวบ้านอย่างเท่าเทียมกันและตลอดไป

จากแนวคิดที่หลากหลายดังกล่าว **สรุปได้ว่า** การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง รูปแบบของการพัฒนาที่เน้นถึงความสมดุลใน 3 ด้าน ได้แก่

1) มิติด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ จะต้องเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน มีความหมายครอบคลุมถึงการมีเศรษฐกิจที่ขยายตัว แต่ไม่ใช่การพัฒนาที่เป็นแต่เพียงการขยายตัวด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว และก็ไม่ใช่การปฏิเสธรระบบเทคโนโลยี หากแต่เป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานการรักษาทุนทางสังคมและทุนทางธรรมชาติเอาไว้สำหรับคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตได้มีใช้ หรือในระบบเทคโนโลยี ที่จะต้องใช้อย่างสร้างสรรค์ ไม่ใช่ทำลาย และเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

2) มิติด้านการพัฒนาสังคม ด้วยแนวทางการพัฒนาซึ่งจะต้องมีความสามารถตอบสนองของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่องบนหลักการของความเสมอภาคและเป็นธรรมของกลุ่มชนระดับต่างๆ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสำคัญคือ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีในระดับสูงขึ้นอย่างยาวนานของประชากร

3) มิติด้านการพัฒนาบนพื้นฐานความสมบูรณ์ของระบบนิเวศหรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการพัฒนาที่เน้นการคำนึงถึงขีดความสามารถของทรัพยากรธรรมชาติและประสิทธิภาพของระบบนิเวศ ในการที่จะสามารถสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันได้โดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการของคนรุ่นอนาคต

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาทั้ง 3 ด้านอย่างสอดคล้องกันอย่างเป็นองค์รวม โดยไม่ว่าจะพัฒนาด้านใดก็ตาม หรือจะทำการใดก็ตามจะต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับด้านอื่นๆ ด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยการรักษาคุณภาพของการพัฒนาใน 3 ด้านดังกล่าว

2.1.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

สารานุกรมไทย อธิบายความไว้ว่า การจัดการ (management) คือการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพในรูปแบบต่างๆ ทั้งด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัดและการสงวนรักษา เพื่อให้กิจกรรมที่ดำเนินการนั้นสามารถให้ผลยั่งยืนต่อมวลมนุษยและธรรมชาติ โดยหลักการแล้วการจัดการจะต้องมีแนวทางการดำเนินงาน ขบวนการ และขั้นตอนรวมทั้งจุดประสงค์ในการดำเนินงานที่ชัดเจนแน่นอน

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่างๆ หรือสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า แร่ธาตุ

พลังงาน และกำลังแรงงานมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ที่หมายรวมถึงสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัว ทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต เห็นได้ด้วยตาเปล่าและไม่สามารถเห็นได้ด้วยตาเปล่า รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทนั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม แต่สิ่งแวดล้อมอาจไม่เป็นทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด ดังนั้น ทรัพยากรธรรมชาติเกิดจากความต้องการของมนุษย์ที่จะนำสิ่งแวดล้อมมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ทรัพยากรธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ถ้ายังไม่นำมาใช้ก็เป็นสิ่งแวดล้อม แต่ถ้านำมาใช้ประโยชน์ได้ก็จะกลายเป็นทรัพยากรธรรมชาติในช่วงเวลานั้น ๆ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินงานต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัดและการสงวนรักษา เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นสามารถใช้อำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้ใช้ตลอดไปอย่างไม่ขาดแคลนหรือเกิดปัญหาใดๆ และอาจหมายถึงกระบวนการจัดการ แผนงานหรือกิจกรรมในการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการในระดับต่างๆ ของมนุษย์และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา คือเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด ประหยัดและก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

โรจนัจฉริย์ ด่านสวัสดิ์ (2539 อ้างถึงในสุชาติดา ฉิมวิเศษ, 2541) ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน 3 แนวทาง ได้แก่ แนวทางที่สนใจแต่เฉพาะมิติด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก (conservative) ส่วนแนวทางพัฒนาที่มาจากความเชื่อในการพัฒนาและเทคโนโลยี เป็นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นหลัก ทำให้เกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร เช่น ป่าไม้และปิโตรเลียม และแนวคิดที่เป็นการผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ยอมรับว่าการพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็น พร้อมกับยอมรับว่าสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่จำเป็นต่อการพัฒนา ดังนั้นจึงต้องมีการจัดการ ใช้ประโยชน์ และอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นต่อไป (environmental resource management paradigm) และได้พัฒนามาเป็นแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนามนพื้นฐานความสมดุลบนความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

กฤษฎา บุญชัย (2540: 26) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน คือ การกระทำหรือการดำเนินการใดๆ ที่ครอบคลุมถึงการวางแผน การจัดการกลุ่มและบุคลากร การสั่งการ การควบคุมและการประเมินผลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดๆก็ตาม ที่มุ่งเน้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่นำไปสู่ความยั่งยืน ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ไม่จบสิ้น ในลักษณะของการฟื้นฟู ดูแลรักษา อนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ เพื่อทำให้ทรัพยากรคงความอุดมสมบูรณ์ เพื่อชุมชนได้พึ่งพาอาศัยอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน

อำนาจ เจริญศิลป์ (2543: 2) กล่าวว่า การจัดการ (Management) หมายถึง การดำเนินการต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถเอื้ออำนวยให้มวลมนุษยชาติใช้ตลอดไป โดยไม่ขาดแคลนและไม่มีปัญหาใดๆ ซึ่งมีแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังนี้

- 1) ต้องการให้มีทรัพยากรธรรมชาติสำหรับมนุษย์ได้ใช้สอยตลอดไป
- 2) มุ่งหวังให้ทรัพยากรธรรมชาติที่ประกอบกันอยู่ในระบบ มีศักยภาพในการให้ผลอย่างยั่งยืนและถาวร
- 3) การจัดการของเสีย ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการและสร้างปัญหาให้กับสิ่งแวดล้อม ของเสียอาจเกิดจากกระบวนการผลิต กระบวนการใช้ และกระบวนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ซึ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะต้องมุ่งเน้นที่แนวทางปฏิบัติในการควบคุมของเสีย ไม่ให้เกิดขึ้นภายในระบบสิ่งแวดล้อม และหมายรวมถึงการนำของเสียนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนด้วย
- 4) แนวทางการดำเนินการจัดการทรัพยากรต้องมีการรักษา สงวน ปรับปรุง ซ่อมแซม และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในสภาพที่ดีตามธรรมชาติ
- 5) แนวทางในการจัดองค์ประกอบภายในระบบนิเวศ ให้มีสัดส่วนของสิ่งแวดล้อมในระบบที่ได้มาตรฐาน เพื่อให้เกิดภาวะสมดุล
- 6) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อมุ่งหวังให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งที่เกี่ยวข้องดีขึ้น

Darawasdi (1992 อ้างถึงใน เรืองชัย ต้นสกุลและคณะ, 2540: 2-13) ได้เสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดย

เห็นว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมจะต้องตระหนักถึงความสำคัญและความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงระบบของ 3 ระบบหลัก ได้แก่ 1)ระบบสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ รวมทั้งความเสื่อมโทรมและภัยพิบัติที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ 2)ระบบสังคม รวมถึงระบบเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งความสัมพันธ์ความเข้าใจ สภาพ กระบวนการและองค์ประกอบของระบบสังคม เศรษฐกิจและการเมืองนั้น จะมีผลต่อระบบสิ่งแวดล้อม 3)ระบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หมายถึงการมีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การวิเคราะห์และแก้ปัญหาด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะการมีเทคโนโลยีการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สิ่งแวดล้อมสามารถคงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ITTO (1998, อ้างถึงใน ระเบียบวิธี การจัดการทรัพยากรป่าไม้ อย่างยั่งยืน) ว่าหมายถึง กระบวนการของการจัดการป่าเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการที่กำหนดไว้โดยคำนึงถึงการผลดีต่อเนื้อที่ผลผลิตและบริการจากป่าโดยปราศจากการลดคุณค่าที่มีอยู่และผลผลิตที่จะได้รับในอนาคต อีกทั้งปราศจากผลกระทบที่มองไม่เห็นทั้งทางสิ่งแวดล้อม ภายภาพและสังคม โดยแนวทางในการจัดการป่าอย่างยั่งยืนมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1)ระบบนิเวศที่ยั่งยืน ได้แก่องค์ประกอบที่เป็นกายภาพและสิ่งแวดล้อม (abiotic components) ที่มีความสำคัญและสัมพันธ์กับองค์ประกอบที่เป็นชีวภาพ (biotic components) ในระบบนิเวศป่าไม้แต่ละแห่ง 2)เศรษฐกิจที่ยั่งยืน คือการจัดการป่าที่ตอบสนองต่อความเป็นอยู่ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีพที่พอเพียง มีอาหารที่เพียงพอ มีรายได้เพียงพออันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี 3)สังคมและวัฒนธรรมที่ยั่งยืน การจัดการป่าต้องสร้างระบบสังคมที่มั่นคง เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม ให้ได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและธำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546: 12) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน หมายถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ และปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศนั้นสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้ด้วย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน้าที่ของทุกภาคส่วน สำหรับผู้บริหารประเทศ ต้องมีความตระหนักว่า การพัฒนาประเทศจะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีความสมดุลทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน นอกจากนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม ยังเป็นเรื่องของประชาชนและชุมชนที่จะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ และใช้อย่างเห็นค่า ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด รวมทั้งบำรุงรักษาให้สามารถใช้ได้ต่อเนื่องในระยะยาว และต้องรับภาระต้นทุนและความเสียหายที่มีต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรไม่คุ้มค่า

ธวัช เกียรติเสรี (2550) กล่าวถึง รูปแบบการจัดการทรัพยากรว่า การจัดการทรัพยากรไม่มีรูปแบบที่ตายตัว รูปแบบที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดขึ้นเองว่าจะไปในทิศทางใด การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นต้องคำนึงถึงมิติทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบนแนวทางการนำปัญหาเป็นตัวตั้ง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และบูรณาการทั้งหน่วยงานและองค์ความรู้ทั้งเก่าและใหม่โดยไม่มีใครสามารถกำหนดแผนชีวิต แผนชุมชนและแผนการจัดการทรัพยากรแทนชุมชนได้

ชุมเจตน์ กาญจนเกษร (2539: 5) สรุปถึง ปัจจัยที่จะทำให้การจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นไปอย่างยั่งยืนได้นั้น จะต้องมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้นด้วย ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

พรทิพย์ หาผล (2544: 22) กล่าวว่า การจัดการป่าชายเลนด้วยกระบวนการบริหารจัดการของชุมชนทำให้การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนประสบผลสำเร็จ จะต้องมีการดำเนินการดังนี้

- 1) การวางแผนการดำเนินงานของชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม
- 2) การจัดการองค์กรในรูปแบบการรวมตัวหรือรวมกลุ่มในการดำเนินงาน
- 3) การจัดการเกี่ยวกับผู้ร่วมดำเนินงาน การสรรหาสมาชิก และวิธีการเลือกคนให้เหมาะกับบทบาทและหน้าที่ในการปฏิบัติงาน
- 4) การสั่งการ โดยพิจารณาปัจจัยที่มีผลต่อความสามารถในการสั่งการและความน่าเชื่อถือ ก็คือ ภาวะความเป็นผู้นำ การมีวิธีการประสานงานและการติดต่อสื่อสารที่ดี
- 5) การควบคุม ติดตาม หรือการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้ผลการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นมีความสอดคล้องและตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

นอกจากนั้น ยังกล่าวถึงความสำเร็จของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนตามกระบวนการบริหารจัดการตามขั้นตอนว่าจะต้องประกอบไปด้วย ความสามารถในการ

การอนุรักษ์ ความสามารถในการฟื้นฟู ความสามารถในการดูแลและอนุรักษ์ รวมทั้งความสามารถในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและสามารถประสานการใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2545) กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ว่าหมายถึง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่ของทุกภาคส่วนภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ขององค์กรที่จำเป็นจะต้องดำเนินการให้มีประสิทธิภาพ และกล่าวถึงแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่า อยู่ ที่การส่งเสริมแนวคิดด้วยกระบวนการบริหารจัดการโดยอาศัยภาคีความร่วมมือทั้ง 3 ฝ่ายได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดและวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผนของประชาชนทุกภาคส่วน และการก่อให้เกิดการตื่นตัวและการสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในส่วนของชุมชนที่มีทรัพยากรในพื้นที่ และความรู้จากภายนอกในลักษณะที่เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งที่จุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน และการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในด้านต่างๆ เช่น กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการและการวางแผนให้กับภาคประชาชน การเรียนรู้ร่วมกันทั้ง 3 ภาคส่วนในการทำงานเป็นเครือข่าย ภาคส่วนที่เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันทางด้านการศึกษาโดยกระบวนการมีส่วนร่วม จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้คงอยู่อย่างยั่งยืนเป็นสำคัญ

จากแนวคิดข้างต้น **สรุปได้ว่า** การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน คือการดำเนินงาน การวางแผน การจัดการอย่างมีประสิทธิภาพต่อสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ ในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด และการกระทำกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะของการฟื้นฟู ดูแลรักษา การใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นสามารถให้ผลได้อย่างยาวนาน มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการใช้ประโยชน์บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ โดยกระบวนการจัดการของชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับสิทธิครอบครองและควบคุมสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีหลักการสำคัญ คือ การรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ด้วยการใช้ประโยชน์โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ของธรรมชาติ ซึ่งจะบรรลุผลได้โดยอาศัยแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา ในการเข้ามาร่วมกันวางแผนการดำเนินการ บริหารจัดการ และส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นกับทุกฝ่ายในลักษณะการทำงานเป็นเครือข่าย เริ่มจากสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรักหวงแหนทรัพยากรร่วมกัน การป้องกัน ดูแลรักษาและเฝ้าระวังการบุกรุกทำลายทรัพยากร การปลูกและฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น การมีความรู้ เข้าใจในธรรมชาติวิทยาของระบบนิเวศและผลกระทบ สร้างและใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด รูปแบบหนึ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การจัดการองค์กรในรูปแบบการรวมตัวหรือรวมกลุ่มในการดำเนินงาน โดยเงื่อนไขที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของกลุ่ม คือภาวะความเป็นผู้นำ วิธีการประสานงาน การติดต่อสื่อสาร การมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การควบคุม ติดตามและการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ผลการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นมีความสอดคล้องและตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

2.1.3 แนวคิดประชาสังคม

1) การก่อกำเนิดของแนวคิดประชาสังคมในตะวันตก (ศตวรรษที่ 15-18)

การเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นหลายประการตั้งแต่ศตวรรษที่ 15-17 ในยุโรป ซึ่งเป็นการก่อกำเนิดของแนวคิดประชาสังคม (civil society) เมื่อราวศตวรรษที่ 18 โดยการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาราว 3 ศตวรรษนั้น คือการก่อตัวของกลุ่มกระฎุมพีหรือชนชั้นกลาง ประกอบด้วย พ่อค้า นักการเงินและปัญญาชน เนื่องมาจากการที่ชนชั้นกลางได้มีจำนวน ฐานะ และมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในองค์กรทางการเมืองของรัฐ การขยายตัวของชนชั้นกลาง เป็นผลทำให้เกิดการเติบโตทางการเกษตร อุตสาหกรรม และการค้าในยุโรป การขยายตัวทางการค้าเติบโตขึ้นระหว่างตะวันตกและตะวันออกภายหลังสงครามครูเสด ราวค.ศ.1095-1291 ยังทำให้ชนชั้นกลางมีอำนาจต่อรองทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสืบเนื่องมาจากการที่ชนกลุ่มนี้เป็นแหล่งเงินทุนของทุกชนชั้น รวมถึงกษัตริย์และขุนนางในการทำสงครามและกิจกรรมอื่นๆ นอกจากนั้นกลุ่มพ่อค้า ยังเป็นผู้ให้การสนับสนุนที่สำคัญแก่ศิลปินและปัญญาชน ในการรื้อฟื้นศิลปะวรรณกรรม เช่นในนครฟลอเรนซ์ ดังที่ได้ชื่อว่าขบวนการ Renaissance (ธีรยุทธ บุญมี, 2547: 39-43)

อริยา อรุณินท์ (2548 อ้างถึงในประไพพิศ โอปารวัฒน์, 2548: 16-17) ได้กล่าวถึงแนวคิดประชาสังคมของ Jurgen Habermas ศิษย์สำนัก Frankfurt รุ่นที่สองว่า ชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางเหล่านี้ ใช้นั่งร้านกาแฟ ร้านเสริมสวย ร้านอาหาร สโมสร สนามชมรมต่างๆ เป็นสถานที่ในการร่วมวงสนทนา ได้เถียงในเรื่องที่มีความรู้สึกร่วมกัน เรียกว่าพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เป็นแหล่งรวมให้ผู้คนมาร่วมวงสนทนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสวยงาม สังคม เพื่อนบ้าน จนกระทั่งเรื่องการเมืองการปกครอง ซึ่งพื้นที่สาธารณะเหล่านี้ เป็นสื่อกลางแห่งการประสานความสัมพันธ์ของรัฐและประชาชน และเป็นการต่อต้านระบบศักดินา ในขณะที่ในศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นยุคสมัยของศักดินานั้น กษัตริย์ พระ ขุนนาง ซึ่งมีอำนาจมากในสังคมยุคนั้น มีอำนาจในพื้นที่สาธารณะ โดยอำนาจจะสะท้อนออกมาในรูปของการมีสิทธิ อำนาจทางการเมือง การตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะต่างๆ เช่น การออกกฎหมาย การถือครองที่ดิน การผูกขาดความรู้และการเผยแพร่โฆษณาต่อประชาชน และการออกระเบียบ บทลงโทษหากมีการรุกล้ำเข้ามาในพื้นที่สาธารณะของตน

Habermas (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 175) ได้ตั้งข้อสังเกตของพื้นที่สาธารณะ ในสมัยศตวรรษที่ 18 ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะที่ถูกจำกัดแค่ชนชั้นกลางเท่านั้น เนื่องจากการก่อกำเนิดของระบบทุนนิยม โดยก่อนหน้านี้ สังคมก็ถูกครอบงำด้วยระบบศักดินา การเข้ามาของระบบทุนนิยมจึงทำให้ระบบศักดินาถูกขจัดออกไป การรวมตัวในพื้นที่สาธารณะดังกล่าว ด้วยการแสดงความคิดเห็น ถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี และเสมอภาคกันในเรื่องกฎหมาย การเมือง การปกครองของรัฐ โดยปราศจากอำนาจของกลุ่มอำนาจเดิม (กษัตริย์ พระ ขุนนาง) โดยที่สื่อมวลชน หนังสือพิมพ์ เป็นศูนย์กลางของประเด็นการสนทนา ด้วยการนำเสนอข่าวสารต่างๆ และกลุ่มชนชั้นกลางได้นำมาถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์ร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การใช้ชีวิตสาธารณะ (public life) ด้วยการพูดคุย พบปะ สังสรรค์กันนั้น ยังทำให้สามารถตรวจสอบรัฐบาลที่กำลังปกครองในขณะนั้นด้วย และกลุ่มพื้นที่สาธารณะสามารถนำเอาข้อสรุปหรือข้อเสนอไปต่อรองกับชนชั้นกษัตริย์หรือขุนนาง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นขุนนางกับชนชั้นกลางเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่สาธารณะจึงเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ชนชั้นกลางได้แสดงตนและได้รวมตัวกันเพื่อเป็นช่องทางเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคม

พื้นที่สาธารณะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ภายหลังโลกสมัยใหม่ภายหลังศตวรรษที่ 18 หรือที่เรียกว่า modernization เกิดความเป็นสมัยใหม่ในรูปแบบของการเกิดรัฐสมัยใหม่และระบบราชการสมัยใหม่ การเกิดแนวคิดเรื่องชาตินิยม อำนาจทางการเมืองอันมีรากฐาน

เป็นประชาธิปไตยของประชาชน และแนวคิดที่ว่า บุคคลต้องอยู่ร่วมกันเป็นสิ่ง (sociality) หรือ ความมีตัวสังคม (society) รวมทั้งวัฒนธรรม (culture) ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของ พื้นที่สาธารณะให้เป็นไปในแง่ของการสร้างสายสัมพันธ์ใหม่ๆ ให้กับสังคมมากขึ้น ด้วยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มอาสาสมัคร มูลนิธิ ชมรม รวมถึงกิจกรรมในเชิง วัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นกลุ่มเชิงวาทกรรมและการสื่อสาร (discourse societies or communicative societies)

2) แนวคิดประชาสังคมในประเทศไทย

แนวคิดประชาสังคมได้แพร่ขยายมากขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของอุตสาหกรรม ความเป็นเมือง และหลักของความเสมอภาคตามแนวคิดการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งรวมถึง ประเทศไทย โดยมีพัฒนาการของแนวคิดประชาสังคมในประเทศไทย ดังนี้

คำว่า “ประชาสังคม” ปรากฏในสังคมไทย รวบรวม พ.ศ. 2520 ปรากฏการณ์ที่นำมาสู่ “ประชาสังคม” โดยใช้ในความหมายของ “การเมืองภาคประชาชน” ในสมัยนั้น ก็คือ ปรากฏการณ์ การเดินขบวนเรียกร้องของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้นโดยเฉพาะ ในช่วงปี พ.ศ. 2531 รวมถึงการเกิดปัญหาทุจริต คอร์รัปชัน ส่งผลถึงการเกิดการเคลื่อนไหวของ สังคมเพื่อการตรวจสอบอำนาจของรัฐ ดังเช่นที่เกิดกระแสการปฏิรูปการเมืองและปรากฏการณ์ การเดินขบวนในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ประชาสังคมจึงเป็นที่รู้จักมากขึ้นในไทย โดยใช้ในความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ประชาชาติ หรือ คำว่า การแสดงความคิดเห็นสาธารณะ ที่ใช้ กันในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 3 รวบรวม พ.ศ. 2510

ในช่วงที่ประเทศไทยประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2539-2540 ทำให้ประเทศไทยต้องหันกลับมาปฏิรูปในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านการบริหารปกครองประเทศ เพื่อรองรับสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว หลักการลดอำนาจและขนาดของ องค์การภาครัฐหรือหน่วยงานราชการ พร้อมกับการส่งเสริมบทบาทในการมีส่วนร่วมของภาค ประชาชน เป็นแนวทางที่ถูกเน้นย้ำมากขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ประชาสังคมจึงเป็นที่ รู้จักเพิ่มขึ้นมาก ด้วยความหมายของแนวคิดที่มุ่งสร้างสังคมจากความร่วมมือขององค์กรในสังคม ในมิติเชิงการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมจากหลายฝ่ายในรูปแบบของภาคี (partnership)

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการไทยได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” แตกต่างกัน ดังเช่น ได้มีคำอื่นๆ ที่ใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า ประชาสังคม ทั้งภาษาไทยและ ภาษาอังกฤษ ได้แก่คำว่า ความเป็นชุมชน สังคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง สังคมประชาธิปไตย

civility, civil society, civic tradition เป็นต้น โดยมีนักวิชาการไทยได้กล่าวถึงประชาสังคม ด้วยความหมายที่แตกต่างกัน ได้แก่

ธีรยุทธ บุญมี (2547: 19 – 22) ได้กล่าวถึงภาพรวมของประชาสังคมว่า ประชาสังคม คือการคานอำนาจระหว่างรัฐกับประชาสังคม รัฐกับกิจกรรมการรวมกลุ่ม และการแสดงความคิดเห็นของสังคมในสังคมที่มีสมาชิกกระตือรือร้น เอาการเอางาน ถกเถียงร่วมกันในประเด็น ร่วมกันของสังคมในสิ่งที่เป็นผลประโยชน์โดยรวมของภาคสาธารณะหรือของส่วนรวม โดยมีหน่วย และองค์การรวมทางสังคมการเมือง การพูดถึงประชาสังคม หรือภาพสาธารณะ หมายถึง ต้องมี หน่วยหรือองค์การรวมทางสังคมอยู่หน่วยหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะมั่นคง ถาวรดำรงเป็นพื้นฐานอยู่ก่อน ซึ่ง อาจเป็นประชาคมโลก ประเทศ จังหวัด หมู่บ้าน ชุมชนก็ได้ จึงอาจมีประชาสังคมโลก (global civil society) ระดับประเทศ หรือระดับท้องถิ่นก็ได้ ในหน่วยสังคมการเมืองนี้ มีการเปิดพื้นที่แห่งการ ช่างชิง (open and contested space) หมายถึงการเปิดเวที โอกาสร่วมกันอยู่หนึ่งหรือมากกว่า หนึ่งประเภท ซึ่งจะเป็นฝ่ายต่างๆ ในหน่วยหรือองค์การได้พบปะสนทนาหรือสื่อสารกัน ทั้งนี้เพื่อ บรรลุวัตถุประสงค์ความต้องการอื่นๆของฝ่ายนั้นๆ หรือบรรลุการประนีประนอมเพื่อ “ผลประโยชน์” โดยรวมของหน่วยหรือองค์การนั้น ไม่ว่าจะในระดับชุมชน จังหวัด ประเทศ หรือ ประชาคมโลก การช่างชิงบนพื้นที่ปริมาตรสาธารณะ หรือประชาสังคมนี้ ถึงที่สุดแล้ว ก็คือ การช่างชิงอำนาจผลประโยชน์ทรัพยากรและความเชื่อของส่วนรวมหรือของกลุ่มตน (ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้ บรรลุได้ทั้งหมด) หรือผลประโยชน์จากการประนีประนอมรวมชอมส่วนรวมแทน สรุปได้ว่า พื้นที่ แห่งการช่างชิงนี้ โดยคร่าวๆก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า “ภาคสาธารณะ” หรือ “ประชาสังคม” นั่นเอง

นอกจากนั้น ยังกล่าวว่า ไม่ควรมองประชาสังคมเป็นเพียงองค์กร สถาบัน แต่ควรมองประชาสังคมเป็นการปฏิบัติกิจกรรม เป็นประเด็นสาธารณะ เป็นปฏิสัมพันธ์ซึ่งแทรกซึมซึ่งกัน และกันเข้าไปในฝ่ายต่างๆของประชาสังคม ที่มีอยู่เกือบทุกๆที่ทุกเวที แม้แต่ในการประชุม สหประชาชาติ ซึ่งเป็นประชาสังคมรัฐในโลก ก็มีประเด็นที่เป็นประโยชน์กับส่วนสาธารณะของ ประชาชนทั่วไป เช่นมีการให้ความสำคัญกับ “ประชาธิปไตย” “สิทธิเสรีภาพ” “สิทธิมนุษยชน” ใน ประเทศสมาชิก เป็นต้น

องค์ประกอบที่เข้าร่วมช่างชิงในเวทีประชาสังคม ขึ้นอยู่กับลักษณะของยุคสมัย และปัจจัยประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของแต่ละสังคม หากมองตามปรากฏการณ์ของโลก สมัยใหม่ ตัวละครที่เข้ามามีส่วนร่วมในการช่างชิงอำนาจ ทรัพยากร ผลประโยชน์ ความเชื่อ วาท กรรม บนพื้นที่เปิดนี้จะมีอยู่ 4 ตัว หลัก คือ

- 1) รัฐ - ชาตินิยมใหม่ (nation – state) หรือภาคการเมือง
- 2) ภาคสังคม ได้แก่ กลุ่มองค์กรเครือข่ายของชนชั้นกลางและชนชั้นอื่นๆ รวมตัวกัน เป็นตัวกระตุ้นความคิดใหม่ๆ สร้างญัตติสาธารณะ (public issue) และความคิดเป็นสาธารณะ (public opinion) รวมทั้งเป็นผู้ตัดสินมาตรฐาน วัฒนธรรม คุณค่าศิลปะ ความงาม รสนิยม โดยแย่งหน้าที่นี้มาจากกษัตริย์ ขุนนาง และพระในยุคนั้นหน้า
- 3) ภาคธุรกิจ หรือ ตลาด (market) ทำหน้าที่ในการผลิตสินค้าบริการ
- 4) ภาคบุคคลและครอบครัว

กาญจนา แก้วเทพ (อ้างถึงใน โอบาส ปัญญา และคนอื่นๆ, 2541: 35-36) ได้สรุปคำนิยาม เกี่ยวกับประชาสังคม ที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคม ไว้ดังนี้

- 1) ประชาสังคม คือ พื้นที่สาธารณะ (public space) ของประชาชนซึ่งกำเนิดมาจากการก่อตัวของวัฒนธรรมของชนชั้นกลาง และขยายปริมาณครอบคลุมไปสู่ชนชั้น กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่หลากหลาย ดังนั้นประชาสังคมจึงเป็นพื้นที่ที่เกิดกิจกรรม
- 2) ประชาสังคม คือ กระบวนการของประชาชนในการสร้างพื้นที่สาธารณะของตนเองโดยไม่ตกอยู่ภายใต้พื้นที่การเมืองของรัฐ (political society) อันประกอบด้วยสถาบันของรัฐต่างๆ เช่น รัฐสภา รัฐบาล พรรคการเมือง กฎหมายศาล เป็นต้น หรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจ (economic society) ของทุน ดังนั้นประชาสังคมจึงต้องเป็นอิสระจากทุนและรัฐ
- 3) ประชาสังคม คือ เวทีแห่งการต่อสู้ทางอุดมการณ์ฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็ ทุนนิยม สังคมนิยมโดยรัฐ หรือทุนที่พยายามครอบงำพื้นที่ดังกล่าว แต่ไม่สามารถครอบงำได้ทั้งหมด เวทีแห่งนี้จึงมีความหลากหลายซับซ้อน ทั้งขัดแย้งและร่วมมือ ขึ้นอยู่กับการต่อสู้ของฝ่ายต่างๆ ซึ่งอาจจะใช้ความรุนแรงหรือสันติวิธี ประชาสังคมจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเวทีแห่งความสมานฉันท์อย่างเดียวกัน ดังเช่นความหมายของความเป็นชุมชน ที่สำนักชุมชนนิยมใช้
- 4) ประชาสังคม คือกลุ่มปฏิบัติการ (actors) ในภาคประชาสังคมไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามชนชั้นที่ใช้ผลประโยชน์ (economic interest) เป็นตัวแบ่ง ตามแนววิเคราะห์ของมาร์กซิสต์แบบเก่า แต่เป็นไปตามแนวที่กริมซีเสนอ คือกลุ่มประวัติศาสตร์ (historical block) ที่เกิดจากกลุ่มต่างๆของชนชั้นต่างๆที่ต้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะพยายามครอบงำความเป็นเจ้าของอำนาจ โดยการครอบงำความคิดของประชาชน และกำหนดวัฒนธรรมหลักในสังคมมาร่วมมือกันเพื่อต่อสู้กับกลุ่มอื่น ดังนั้น จึงมักเห็นการเกาะตัวของกลุ่มต่างๆข้ามชนชั้นมาจากฐานอุดมการณ์ความคิดมากกว่าเรื่องฐานผลประโยชน์เพียงอย่างเดียว

เกษียร เตชะพีระ (2539) ให้ความหมายว่า ประชาสังคม หมายถึง สถาบันที่อยู่ นอกภาครัฐ ไม่ใช่เพียงเฉพาะสถาบันที่เป็นของประชาชนทั้งหมด แต่รวมถึงสถาบันใดก็ตามที่อยู่ นอก รัฐทั้งหมด อย่างเช่น ภาคธุรกิจเอกชน

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2539) กล่าวว่า ประชาสังคม คือกลุ่มองค์กรที่เป็นพลัง นอกกระบวนการรัฐ เป็นกลุ่มที่รวมตัวขึ้นโดยไม่หวังกำไร หรือที่ต้องการมีบทบาทร่วมกับรัฐในการจัด ระเบียบการปกครอง การพัฒนา หรือการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2539) ใช้คำว่า “ภาคประชาสังคม” หรือ “ภาค ประชาชน” โดยมีแนวคิดที่ว่า ภาคประชาสังคม เกิดขึ้นเพื่อที่จะนำมาใช้อธิบายกลุ่มก้อนของผู้คนที่ ไม่ใช่ “ภาครัฐ” หรือภาคราชการและไม่ใช่ “ภาคธุรกิจ” ด้วยมีแนวคิดที่ว่า เมื่อมีองค์กรนอกภาครัฐ เกิดขึ้นมากมาย อย่างเช่น องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ Non-Governmental Organizations (NGOs) แต่องค์กรที่มีพลังต่อรองและมีบทบาทในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ก็คือ ภาคธุรกิจ ในขณะที่องค์กรหรือกลุ่มก้อนอื่นๆ ถึงแม้จะมีอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็มีลักษณะที่เป็นกลุ่มจัดตั้งและถูก กำกับควบคุมโดยรัฐ

ประเวศ วะสี (2541) ให้ความหมายของคำว่า ประชาสังคม หมายถึง การที่ ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มี การติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการ เรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีการจัดการในระดับกลุ่ม และกิจกรรมประชา สังคมก็คือ ความร่วมมือระหว่างภาครัฐหรือราชการ ภาคธุรกิจ ภาคการเมือง สื่อมวลชน และ ประชาชน ในลักษณะเบญจภาคี

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539) ใช้คำว่า “วิถีประชา” หมายถึง การรวมกลุ่มของ องค์กรต่างๆ ในการนำเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลาง ปราศจากการจัดตั้ง โดยเน้นที่กระบวนการ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาของทุกฝ่าย โดยรวมถึงภาครัฐ ภาคเอกชน และภาค ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่ในเชิงการปกครอง อย่างเช่น จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540) ให้ความหมายของ ประชาสังคม ว่าหมายถึงการที่ผู้คน สังคม สภาพการณ์ หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข ผู้คนมีการรวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (civic consciousness) ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือองค์กร (civic group) ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะเป็น หุ่นส่วนร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ด้วยความรัก ความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการบริหารจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็น เครือข่าย (civic network)

พระมหาสุเทพ สุวณฺโณ (เอกสารออนไลน์เรื่อง ประชาสังคม “บวร” เพื่อความ เข้มแข็งของชุมชน, 2551) ได้นิยามความหมายของประชาสังคมว่า หมายถึง กระบวนการในการ สร้างสำนึกรับผิดชอบและความร่วมมือของบุคคลและองค์กรเพื่อแก้ปัญหาในทุกด้าน ได้แก่ปัญหา ด้านศีลธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและการเมือง ตลอดจนปัญหาการจัดสรรทรัพยากรและ การบริหารชุมชนและสังคม โดยกระบวนการสร้างจิตสำนึกนั้น ตามพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่าจิตสำนึกสาธารณะว่า หมายถึง การตระหนักรู้และ คำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน และการ มองเห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นของคนส่วนใหญ่ ไม่ใช่เฉพาะครอบครัวเรา องค์กรเราเท่านั้น

โกมาตร จิงเสถียรทรัพย์ (2544: 30) ได้ขยายความประชาสังคมในมุมมองของ จิตสำนึกประชาสังคม ซึ่งเน้นว่าจิตสำนึกประชาสังคม (civil consciousness) หมายถึงความ ตื่นตัวของสังคมและการยอมรับในสาธารณชนถึงความสำคัญของคุณธรรมแห่งประชาสังคม โดย การเห็นความสำคัญและเคารพในคุณค่าของความคิดริเริ่มอิสระของปัจเจกบุคคลที่จะทำงานเพื่อ สังคมส่วนรวม โดยไม่ต้องอยู่ใต้อาณัติของอำนาจการเมืองที่เป็นทางการ และเน้นการมีส่วนร่วม โดยสมัครใจในการสร้างสรรค์สังคม

ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2551) กล่าวว่าประชาสังคมในประเทศไทยแบ่งเป็น 3 รูปแบบตามลักษณะการให้ความหมาย ได้แก่

1) ประชาสังคมแบบชุมชนนิยม หมายถึงประชาสังคมแบบเบญจภาคี ที่มอง ว่า กิจกรรมประชาสังคม คือความร่วมมือระหว่างภาครัฐหรือราชการ ภาคธุรกิจ ภาคการเมือง สื่อมวลชน และประชาชน

2) ประชาสังคมแบบเสรีนิยม หมายถึง การรวมตัวกันของผู้คนในลักษณะกลุ่มองค์กร หรือสมาคมภายในสังคมที่จัดตั้งขึ้นใหม่ และทำกิจกรรมทางสาธารณะผ่านการต่อรอง กดดันให้รัฐมีนโยบายสาธารณะเพื่อเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มของตน พื้นที่ทางการเมืองจึงมีลักษณะของการเมืองแบบกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผลักดันต่างๆ

3) ประชาสังคมแบบขบวนการทางสังคมแบบใหม่ คือ การรวมตัวกันของกลุ่มคนในลักษณะที่ขัดแย้งกับรัฐ ต่อบรรลุรัฐ จัดสัมพันธภาพรัฐ-สังคม ซึ่งมีวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมือง และพื้นที่ทางการเมืองเพื่อผลักดันวาระของตนเอง ด้วยการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เช่น สมัชชาคนจน สมัชชาเกษตรกรรายย่อย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 ประเภทของประชาสังคมในสังคมไทย

ประเภท	จุดหมาย	พื้นที่ทางการเมือง	วิธีการเคลื่อนไหว
1) ประชาคมแบบเบญจภาคี	-การสร้างจุดเชื่อมโยงไปสู่พื้นที่ภาครัฐ/ธุรกิจ -การเกิดความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ	-เวทีความร่วมมือแบบสมานฉันท์	-การพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ -การจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม
2) ประชาคมแบบเสรีนิยม	-การต่อรองผลักดันนโยบายเพื่อประโยชน์กลุ่มตน	-พื้นที่ ช่องทางและกลไกในระบบการเมืองปกติ	-การล็อบบี้ เคลื่อนไหวผลักดันโดยกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ
3) ประชาสังคมแบบขบวนการทางสังคมใหม่	-การปรับสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคม -สร้างและจรรโลงประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม	-การสร้างพลังการเคลื่อนไหวจากภายนอกระบบการเมือง	-กระทำการแบบถึงลูกถึงคน (direct action) -การทำทลาย ขัดขวางระบบการเมืองปกติ

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2545: 37-50) ได้กล่าวว่าแนวทางในการสร้างประชาสังคมให้เกิดขึ้น คือ

- 1) ปลูกฝังประชาสังคมให้เป็นอุดมการณ์ใหม่กับประชาชน
- 2) สร้างการศึกษาและฝึกอบรมเพื่อสร้างประชาชนให้เป็นพลเมืองโดยการกำหนดในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ให้เข้าใจในความหมายของคำว่าพลเมือง ซึ่งมีจุดเน้นที่การทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตย มิใช่การปกครองของนักการเมือง และ

ข้าราชการ โดยมีประชาชนเป็นเพียงผู้ใฝ่มองและวิพากษ์วิจารณ์ หรือเป็นเพียงผู้เรียกขอ หรือเป็นผู้กดดันบีบบังคับเอาประโยชน์จากนโยบายและโครงการของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นการปกครองของเราเอง เพื่อเราเอง และที่เน้นมากที่สุด คือ เป็นการปกครองโดยพวกเราเองที่ไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงการรวมตัวกันขึ้นมาเป็นกลุ่มองค์กร สมาคมต่างๆ ของประชาสังคม และเข้าไปทำการแทนรัฐหรือทำการร่วมกับรัฐ

3) ปฏิรูปหรือการพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตแบบกระจายตัวให้มากขึ้น ให้ชนบทกลายเป็นสภาพเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง และให้มีเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง ในต่างจังหวัดเติบโตเป็นเมืองขนาดใหญ่ให้มากขึ้น เพื่อสร้างชนชั้นกลาง และการปกครองที่ทำให้ประชาชนได้รู้สึกว่าการปกครองตนเองมากขึ้น ในขณะเดียวกัน เมืองทั้งหลายต้องมีการปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ และเอื้อให้ชนชั้นกลาง ชาวเมือง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานมากที่สุด

4) เร่งสนับสนุนให้มีการค้นคว้าวิจัย ทางจิตวิทยา วัฒนธรรม และการบริหารองค์กร เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการรวมกลุ่ม และร่วมมือกับผู้คนในลักษณะที่กว้างขวาง หลากหลาย เพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม แบบร่วมมือทำงาน และเพื่อสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งภายในองค์กรหรือสามารถประสานความขัดแย้งแตกต่างภายในองค์กรได้เป็นอย่างดี อันจะเป็นหนทางนำไปสู่ประชาสังคมที่หลากหลายแตกต่างแต่ไม่แตกแยก

5) ให้มีการแก้ไขกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของรัฐ เพื่อให้ชุมชนและกลุ่มประชาสังคม มีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้านเมืองมากขึ้น ให้มีการสร้างแรงจูงใจทางภาษีอากรแก่ภาคธุรกิจและภาคอื่นๆ ในการจัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคมต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มประเภทที่คำนึงถึงเรื่องส่วนรวมกว้างไกลมากๆ และให้ช่วยกันทำให้รัฐเปลี่ยนไปมีบทบาทในการสนับสนุนประชาสังคม โอนถ่ายอำนาจให้ประชาสังคม ประสานสามัคคี ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายในสังคม แก้ไขความขัดแย้ง และช่วยควบคุมกลุ่มประชาสังคมให้อำนวยประโยชน์แก่ประชาชนและส่วนรวมมากที่สุด

อนุชาติ พวงสำลี และคณะ (2542: 292) สรุปองค์ประกอบเชิงยุทธศาสตร์ของประชาสังคม ได้แก่

1) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึง การมองอนาคตร่วมกัน รับรู้และเข้าใจในถึงทิศทาง เป้าหมายที่จะไปด้วยกัน

2) การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพราะประชาสังคมเป็นเรื่องของความ

หลากหลาย ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญก่อให้เกิดการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือทำอย่างแข็งขัน

3) มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้ที่จะสามารถปรับใช้ และเรียนรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา

4) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ประชาสังคมเป็นกระบวนการทางสังคม ที่ไม่มีสูตรสำเร็จ แต่เป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ มีการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ ให้เห็นถึงสถานการณ์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สามารถปรับตัวได้ เท่าทัน และเป็นฝ่ายก้าวนำมากกว่าตั้งรับปัญหา

5) มีความรับผิดชอบต่อสาธารณะในฐานะพลเมือง ความเป็นประชาสังคม นั้นจะต้องสะท้อนถึงความตื่นตัวของพลเมืองที่จะเข้ามาร่วมกันรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของ ส่วนรวมหรือสาธารณะ (public responsibility) ที่มีได้หวังเพียงรอยยิ้มหรือเรียกกรรมการแก้ปัญหา จากรัฐแต่ฝ่ายเดียวโดยตนเองไม่มีส่วนร่วม

6) มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงขยายความร่วมมือ การสื่อสารมีความหมายต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งมีผลต่อการเติบโตและขยายตัวของประชาสังคม ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงขยายความร่วมมือต่างๆเข้าด้วยกัน เพื่อหนุนเสริมความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน

7) มีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี ทั้งในแง่ขององค์กร ระบบ และคนในองค์กร

จากแนวคิดประชาสังคม จะเห็นได้ว่า ประชาสังคมในไทยมีการให้คำนิยามที่หลากหลาย โดยผู้ศึกษาสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนักวิชาการซึ่งให้ความหมายของประชาสังคม ในลักษณะของการมองประชาสังคมเป็นกลุ่มที่อยู่นอกกระบวนการรัฐ และกลุ่มที่สองมองว่าประชาสังคมเป็นความร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนต่างๆที่มีในสังคม ในลักษณะภาคีเครือข่าย โดยกิจกรรมของประชาสังคมคือ การกระทำเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

สรุปได้ว่า ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้ความหมายของประชาสังคม ซึ่งสรุปได้ว่าประชาสังคม หมายถึง การรวมตัวของผู้คน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การมองอนาคตร่วมกัน รับรู้และเข้าใจถึงทิศทาง เป้าหมายที่จะไปด้วยกัน มีการติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงกันอย่างสม่ำเสมอ มีความเอื้ออาทรต่อกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ รวมทั้งมีการจัดการในระดับกลุ่ม นำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรทุกภาคส่วน ในลักษณะเบญจภาคี ซึ่งก็คือการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐหรือราชการ ภาคธุรกิจ ภาคการเมือง สื่อมวลชน และ

ประชาชน เพื่อการแก้ปัญหาหรือกระทำการให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการบริหารจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย สำหรับการศึกษาี้ ลักษณะของประชาสังคม ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ

1) การมีจิตสำนึก หรือ จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) หรือที่เรียกว่า จิตสำนึกสาธารณะ (public consciousness) ในการที่จะกระทำการใดๆ ให้บรรลุผลตามทิศทางที่กำหนดร่วมกันของภาคีต่างๆ โดยผู้ศึกษาได้ให้ความหมายว่า จิตสำนึกเชิงสังคม หมายถึงการตื่นตัว ความรู้สึกนึกคิดและความปรารถนาของบุคคลในสังคมที่ต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาของสังคม และก่อให้เกิดพฤติกรรมความร่วมมือกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร

2) การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในลักษณะเบญจภาคี อันได้แก่ ภาครัฐ หรือราชการ ภาคธุรกิจ ภาคการเมือง สื่อมวลชน และประชาชน

3) การติดต่อเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายความร่วมมือและสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2.1.4 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตให้แก่พสกนิกรชาวไทย ตลอดจนเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและการบริหารประเทศมาโดยตลอด นานกว่า 25 ปี โดยทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นครั้งแรก ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ความว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนโดยส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด...”

จนเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เศรษฐกิจพอเพียงได้รับความสนใจจากประชาชนมากขึ้น เมื่อพระองค์ทรงเน้นย้ำว่า เศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นแนวทางแก้ไขเพื่อให้ไทยรอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และกระแสการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆของโลกซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

“...การจะเป็นเช่นนั้น ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบ ‘พอมีพอกิน’ แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง... ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันมากเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้าน หรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม 2540

พระองค์ทรงเน้นย้ำถึงความหมายของคำว่า พอเพียง ซึ่งก็คือ ความไม่โลภมากและไม่เบียดเบียนนั่นเอง

“...พอเพียง ไม่ได้หมายถึงความพอมีสำหรับใช้เองเท่านั้น แต่มีความหมายว่าพอมีพอกิน เราควรปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง...”

“...ถ้าทั้งประเทศ มีพอมีพอกิน ก็ยิ่งดี ให้พอเพียงนี้ ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้...”

“...ความจริง เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) นี้ กว้างขวางกว่า Self-sufficiency คือ Self-sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรที่มีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง...บางคนแปลจากภาษาฝรั่งว่า ให้ยืนบนขาตัวเองได้ ซึ่งแปลว่าพึ่งตนเองหมายความว่าสองขาของเรานี้ ยืนบนพื้นอยู่ได้ไม่หกล้ม ไม่ต้องไปขอเอื้อมของคนอื่นมาใช้สำหรับยืน แต่พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่าพอ ก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด - อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ - มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง.....”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม 2541

จากพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานในวาระต่างๆ นั้น ได้มีผู้อธิบายถึงความหมายและแนวทางปฏิบัติดังนี้

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2541: 170-171) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หรือ เศรษฐกิจแนวมัชฌิมา เป็นแนวทางของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของการสร้างดุลยภาพ 3 ประการ คือ 1) ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งจะต้องเป็นการหาความพอดีจากการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติพร้อมๆ กับการดูแลและอนุรักษ์ธรรมชาติ 2) ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือกับสังคม คือการพึ่งพาอาศัยและไม่เบียดเบียนกัน และ 3) ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ของกายกับจิต หมายถึง ความพอดีระหว่างความพึงพอใจกับคุณภาพชีวิต โดยเป็นการบริโภคอย่างมีขอบเขตและมีเหตุผล ซึ่งจะเกิดขึ้นได้โดยการควบคุมตัณหาของตนเองให้อยู่ในวงจำกัด ไม่ให้ไปเบียดเบียนผู้อื่นและเบียดเบียนธรรมชาติ โดยดุลยภาพระหว่างกายกับจิตนี้ เป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการก่อให้เกิดดุลยภาพด้านอื่นๆ ซึ่งเป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎหมายหรือเครื่องมือทางการเมืองการปกครองมาบังคับ

ประเวศ วะสี (2542: 4-6) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายความว่า ความครอบคลุมถึงความพอเพียง 7 ประการ คือ 1) พอเพียงสำหรับทุกคนในครอบครัว ไม่ทอดทิ้งกัน 2) จิตใจพอเพียง หมายถึงความรักและเอื้ออาทรคนอื่น 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง เป็นการอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมให้ยังชีพและทำมาหากินได้ 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง เป็นการรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ทั้งปัญหาสังคม ปัญหาความยากจนและปัญหาสิ่งแวดล้อม 5) ปัญญาพอเพียง หมายถึง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง 6) การตั้งมั่นบนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง นั่นก็คือ เศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์และเติบโตมาจากรากฐานวัฒนธรรม และ 7) การมีความมั่นคงพอเพียง หมายถึง ความมั่นคงในชีวิตอย่างแท้จริง ไม่ผันผวนอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งมนุษย์ไม่สามารถรับได้

จากความพอเพียงทั้ง 7 ด้านนี้ จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หรือ เศรษฐกิจทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมา เป็นการเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้าด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ไม่ได้นำเอาคำว่าเศรษฐกิจ ไปใช้แบบแยกส่วนในลักษณะที่หมายถึงการแสวงหาเงินเท่านั้น เมื่อแยกส่วนก็จะเป็นการทำลายส่วนอื่นๆจนเสียสมดุล

สุเมธ ตันติเวชกุล (2547: 16-20) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ พิจารณาในฐานะระบบเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ (relative self-sufficiency) โดยอยู่ในระดับพื้นฐานโดยไม่เดือดร้อนได้ จึงจะสามารถสร้างความก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงต่อไปได้ โดยความสามารถในการอยู่ได้ในระดับพื้นฐาน ต้องยึดหลักทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักในการดำรงชีวิต เพื่อสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ประกอบด้วย 1) การพึ่งตนเองทางจิตใจ โดยมีจิตใจที่เข้มแข็งไม่ท้อแท้ต่อปัญหาอุปสรรค 2) การพึ่งตนเองทางสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม 3) การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางสังคมและทรัพยากรทางเศรษฐกิจ 4) การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี และการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิประเทศและสังคมไทย 5) การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้นด้วยการปฏิบัติตามพื้นฐานจริยธรรม และใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ

โดยองค์ประกอบหลักของแนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ 3 ประการ คือ

1) เศรษฐกิจพอเพียง เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้า ในสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนด หรือผู้กระทำต่อตลาดแทนที่ตลาดจะเป็นตัวกำหนดเกษตรกร และหลักใหญ่สำคัญ คือการลดค่าใช้จ่ายโดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก เป็นต้น

2) เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน โดยสนับสนุนให้เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ อย่างหลากหลายและครอบคลุม เช่น กิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย การท่องเที่ยวระดับชุมชน เป็นต้น เมื่อมีการพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็งและมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุกๆ ด้าน เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและสามารถขยายตัวไปพร้อมกับการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

3) เศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจ เพื่อประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาขบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

แนวการปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำเนินการ 5 ประการได้แก่

1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้านที่ไม่จำเป็น ลดละความฟุ้งเฟ้อในการดำรงชีพอย่างจริงจัง ดังพระราชดำรัสว่า “..ความเป็นอยู่ที่ดีต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง...”

2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังพระราชดำรัสว่า “...ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ...”

3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต ซึ่งมีพระราชดำรัสว่า “...ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึง ความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น...”

4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากครั้งนี้ โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ทำให้ความชัดเจน “...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็คือ ให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง...”

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2549: 18-30) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก และไม่เบียดเบียนผู้อื่น สามารถใช้ในทางเศรษฐศาสตร์ได้ และใช้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจในทุกกรณี โดยสามารถประยุกต์ใช้เข้ากับเศรษฐกิจภาคอื่นๆ ได้ทุกสาขา ด้วยยึดหลักความพอประมาณและความมีเหตุผล ก็คือ optimization through proper risk management หรือ การทำให้ดีที่สุดโดยมีการจัดการความเสี่ยงที่เหมาะสม ไม่ได้จำกัดจำเพาะแต่ภาคการเกษตรหรือภาคชนบทเท่านั้น

แท้จริงแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงนั้นก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ที่เน้นทางสายกลาง คือทางที่ไม่ข้องแวะกับกิเลสและความทุกข์ทรมาน ซึ่งไม่ช่วยให้เกิดปัญญา ปัญญาเป็นปัจจัยที่

สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้มนุษย์พ้นทุกข์ได้ โดยที่กระบวนการสะสมปัญญาไม่สามารถดำเนินไปด้วยตนเองได้อย่างเป็นเอกเทศ แต่จะต้องก้าวไปพร้อมกับศีลและสมาธิ (ไตรสิกขา) โดยพุทธเศรษฐศาสตร์มุ่งให้คนพ้นจากความทุกข์ และมุ่งให้ระบบเศรษฐกิจของสังคมและของโลกเป็นระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน การผลิตและการบริโภคเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการเจริญทางสติปัญญา มิได้มีจุดหมายสูงสุดในตัวเองเหมือนคำอธิบายของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่แสวงหาความพึงพอใจสูงสุดอันมีที่มาสำคัญมาจากการบริโภค ซึ่งความจริงคือสาเหตุของปัญหาเศรษฐกิจที่มนุษยชาติกำลังดำเนินในปัจจุบัน ดังนั้น เศรษฐกิจที่เน้นความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภเกินไปและไม่เบียดเบียนผู้อื่นนั้นก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนานั่นเอง

อำพล เสนาณรงค์ (2542) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือการยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ ดังนี้

1) พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์ต้องมีจิตใจเข้มแข็ง มีสำนึกว่าตนเองนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจที่ฮึกเหิม ต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม มิควรท้อแท้ ให้ความพยายามต่อไป โดยยึดพระราชดำรัส เกี่ยวกับ “การพัฒนาคน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ว่า “...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่น มั่นคงในสุจริตธรรมและมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้ประสบความสำเร็จ...”

2) พึ่งตนเองทางสังคม คือ ควรเสริมสร้างให้ชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้มาเผยแพร่ซึ่งกันและกัน

3) พึ่งตนเองทางธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำศักยภาพของคนในท้องถิ่น ให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้ดียิ่ง

4) พึ่งตนเองทางเทคโนโลยี คือ ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบสำคัญที่สุดคือ สามารถนำเทคโนโลยีที่ได้นั้นไปใช้อย่างเหมาะสม

5) พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง ในระดับเบื้องต้นก่อน กล่าวคือ แม้ไม่มีเงิน ก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ ซึ่งสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับมหภาคต่อไปได้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550: 1-28) การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เฉพาะในหมู่คนจนหรือเกษตรกรเท่านั้น หากแต่ทุกคนสามารถนำมาปฏิบัติได้ โดยยึดหลักการ “ระเบิดจากข้างใน” คือการเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธาเชื่อมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ และยังสามารถก้าวถึงความพอเพียงใน 4 ระดับ ได้แก่

1) ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว มุ่งเน้นให้บุคคลและครอบครัว อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถ ไม่ทำอะไร เกินตัวดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งใฝ่รู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ประหยัดลดละเลิกอบายมุข สอนให้เด็กรู้จักออมเงิน สิ่งของเครื่องใช้ ดูแลรักษาสุขภาพ มีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชนและสังคมรอบข้าง รวมถึงการรักษาวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกับ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

2) ความพอเพียงระดับชุมชน คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อ ส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันบนหลักของความรู้จัก สามัคคี สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันในชุมชน และนอกชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการใช้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

3) ความพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชน เริ่มจากความมุ่งมั่นในการดำเนินธุรกิจ ที่หวังผลประโยชน์หรือกำไรในระยะยาว แสวงหาผลตอบแทนบนพื้นฐานของการแบ่งปัน มุ่งให้ทุก ฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสมและเป็นธรรมทั้งลูกค้า คู่ค้า ผู้ถือหุ้น และพนักงาน มีความรู้และเข้าใจธุรกิจของตนเอง ขยายธุรกิจอย่างค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งรู้จักลูกค้า ศึกษาคู่แข่ง และเรียนรู้การตลาดอย่างถ่องแท้ ผลิตในสิ่งที่ถนัดและทำตามกำลัง พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ อย่างต่อเนื่อง เตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง ซื่อสัตย์ รับผิดชอบต่อสังคม ปกป้องกัน ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสร้างเสริมความรู้และจิตสำนึกให้พนักงานอย่างเหมาะสม

4) ความพอเพียงระดับประเทศ เป็นการบริหารจัดการประเทศ โดยเริ่มจาก การวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกิน และพึ่งตนเองได้ มีความรู้และคุณธรรม ในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆ แห่งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้จัก สามัคคี เสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง ระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

สีลาภรณ์ บัวสาย (2549: 10-11) ให้ความหมายของการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ความพอเพียง จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน และ 2 เงื่อนไขได้แก่ 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ และ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไขในการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น จะต้องประกอบด้วย 1) เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ และ 2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างให้เกิดขึ้น ประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ความไม่โลภ และไม่ตระหนี่

จากความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว **สรุปได้ว่า** เศรษฐกิจพอเพียง คือ การดำเนินชีวิตและเศรษฐกิจในทางสายกลางทุกระดับได้โดยยึดหลัก 4 ประการ ได้แก่

- 1) พอเพียง คือ การบริโภคและการผลิต ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความพอประมาณ และมีเหตุผล ไม่ขัดสนแต่ไม่ฟุ่มเฟือย
- 2) สมดุล คือ การพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมที่มีความสมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจกับการเงิน และภาคคนกับสังคม มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) ยั่งยืน คือ ความพอเพียงอย่างต่อเนื่องในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ระบบเศรษฐกิจกับสังคมมีความยืดหยุ่นที่สามารถก้าวทันและพร้อมรับต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ตลอดจนปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก การบริหารจัดการที่ดีสามารถป้องกันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้

4) คุณภาพคน โดยคนต้องมีคุณภาพในด้านพื้นฐานจิตใจ คือ มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีไมตรี มีความเมตตาหวังดีต่อกัน ยึดหลักการดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร และมีสติปัญญาในการคิดอย่างรอบคอบ มีสุขภาพดี มีทักษะ มีศักยภาพและความรอบรู้ที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพและการหารายได้อย่างมั่นคงและพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

2.1.5 แนวคิดป่าชุมชน (Community Forest)

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ (2548: 1-3) กล่าวถึงรากฐานแนวคิดป่าชุมชนว่า “ป่าชุมชน” เป็นคำใหม่ในแนวคิดและวิธีปฏิบัติเก่าซึ่งมีอยู่คู่กับชุมชนมานานแล้ว แม้กระทั่งรากฐานการป่าไม้ซึ่งเริ่มในทวีปยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ก็เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการไม้ใช้สอยและอาหารธรรมชาติจากป่าของชาวบ้านในชนบท แต่ในประเทศไทยป่าชุมชนเป็นคำใหม่ที่นำมาใช้เมื่อ 3 ทศวรรษนี้เอง ซึ่งป่าชุมชนมีกำเนิดจาก 2 แนวคิด คือ

แนวคิดแรกเป็นเรื่องการพัฒนา เกิดขึ้นหลังจากที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติซึ่งมีประสบการณ์จากโครงการพัฒนาชนบททั่วโลกสรุปว่า ป่าเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อชีวิตและผูกพันอย่างลึกซึ้งกับวัฒนธรรมประเพณีของคนในชนบท ประชากรในชนบทของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่อยู่กับฐานเกษตรและทรัพยากร ชาวบ้านมากกว่าร้อยละ 60 พึ่งพาไม้พื้นสำหรับเป็นเชื้อเพลิงหุงต้มจากป่า เก็บหาพืชผักและสมุนไพรเป็นอาหารและยารักษาโรค ยังเป็นแหล่งสร้างรายได้จากการเก็บหาของป่าหรือใช้วัสดุจากป่ามาประดิษฐ์สิ่งของขายเป็นรายได้ยังชีพ ชุมชนเผ่าจำนวนหลายร้อยล้านคนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยทำกินในเขตป่าทั้งที่เป็นภูเขาสูงและเขตที่ราบลุ่มริมฝั่งน้ำ การพัฒนาชุมชนในชนบทจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับป่า แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น (forest for local community development) จึงเผยแพร่ไปทั่วโลก ต่อมา เมื่อการพัฒนามุ่งความสนใจในการทำให้ชุมชนเข้มแข็งและการฟื้นฟูป่าและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม แนวคิดป่าชุมชน (community forest) ซึ่งใกล้เคียงกับแนวคิดป่าไม้ใช้สอยของไทย ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างป่าไม้กับมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้ให้ประโยชน์ต่อชาวบ้านเพื่อสนองความต้องการด้านอาหาร จึงได้รับความสำคัญมากขึ้น

แนวคิดที่สอง เป็นเรื่องสิทธิมนุษยชน เมื่อเกิดการแก่งแย่งทรัพยากรป่าไม้ระหว่างรัฐกับท้องถิ่น นั่นก็คือ การถูกรัฐใช้อำนาจตามกฎหมายเข้าไปจัดการป่าไม้ที่ชุมชนใช้ประโยชน์มายาวนาน เช่น การสัมปทาน หรืออาจกล่าวได้ว่า คำว่า “ป่าชุมชน” เกิดขึ้นในบริบทของความ

ขัดแย้งและความต้องการให้รัฐคุ้มครองสิทธิของชุมชนนั่นเอง เช่น ป่าปู้ตา ป่าช้า ป่าท่าเลี้ยวสัตว์ ป่าบุงป่าทาม (ป่าริมน้ำมีน้ำท่วมขังในฤดูฝนในภาคอีสาน) ที่ชาวบ้านดูแลใช้สอยร่วมกันซึ่งเรียกรวมๆว่าป่าชุมชนเหมือนกัน

นอกจากนั้น ดร.เพิ่มศักดิ์ ยังได้ยกตัวอย่าง การพัฒนาป่าชุมชนของประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียที่ก้าวไกลในทางนโยบาย เช่น ฟิลิปปินส์ อินเดีย เนปาล ตลอดจนประเทศรอบๆบ้าน ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่กำลังปรับเปลี่ยนนโยบายป่าไม้เช่นเวียดนาม ลาว กัมพูชา ล้วนแล้วใช้ป่าชุมชนเป็นเครื่องมือสนองนโยบายการกระจายอำนาจ การแก้ปัญหาความยากจน และการสร้างชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ทั้งสิ้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในบริบทสากล ป่าชุมชนภายใต้วัฒนธรรมองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง การจัดการที่ดี และประชาชนมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ จึงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงด้านฐานทรัพยากรและการพัฒนาชนบท

ประกอบกับ การศึกษาเศรษฐกิจสังคมของป่าชุมชนในประเทศไทย ยังพบว่าคนชนบท มักจะมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาป่าและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพึ่งพิงในเรื่องอาหาร ยารักษาโรคและผลิตผลจากป่าที่เป็นรายได้เสริม ดังนั้น ชุมชนจึงมีการกำหนดพื้นที่ป่า ตลอดจนคุ้มครองรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน จนเป็นวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นซึ่งถือปฏิบัติมานานจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคมอีกทั้งชุมชน ก็มีการเคารพกฎกติกาที่กำหนดร่วมกัน โดยมีผู้อาวุโสและผู้นำเป็นผู้พิทักษ์คุ้มครองกฎ ด้วยความที่ป่าและชุมชน พึ่งพิงอาศัยกันมาอย่างยาวนาน ดังนั้น ป่าชุมชนจึงเป็นทั้งแนวคิด วิธีการและกระบวนการที่จะสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตคนชนบทให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ แก้ปัญหาสังคมให้กับคนรั้วที่อยู่อาศัย ไร่อาชีพอ ตลอดจนปัญหาการขาดแคลนพลังงานและปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้

โกมล แพรกทอง (2533: 5-12) กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชน คือ การจัดการป่าไม้ ที่นำเอาความต้องการพึ่งพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการ และให้ประชาชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากป่าโดยตรง ประชาชนในชุมชนจะเป็นผู้กำหนด และควบคุมการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ เพื่อผลประโยชน์ที่ต่อเนื่อง สม่่าเสมอตามความต้องการของชุมชน โดยการจัดการป่าชุมชนที่มั่นคง และยั่งยืนจะต้องประกอบไปด้วย

1) มีการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าจะเป็นสิ่งที่กำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่านั้นไว้ เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย เป็นแหล่งอาหาร เป็นต้น อันจะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นๆ เพื่อเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2) การมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันได้

3) องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้ให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ ที่ได้กำหนดไว้ โดยองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งนั้น จะสะท้อนผ่านผู้นำองค์กร ซึ่งจะดูแลป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชนได้

4) การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก โดยการจัดการป่าชุมชนของ องค์กรประชาชนในหมู่บ้านนั้นจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น ด้านวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์ และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ สามารถสนองความต้องการได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

ฉลาดชาย รमितานนท์ และคนอื่นๆ (2536) กล่าวว่า ป่าชุมชน เป็นการพึ่งพิงระหว่างป่ากับชุมชน โดยคนไทยมีความผูกพันกับป่าอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่อดีตเมื่อครั้งที่ป่ายังมีความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตโดยทั่วไปจะเป็นการหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิก หักร้างถางพง ทำมาหากินและดำรงชีวิตอยู่กับป่า อีกทั้งชุมชนท้องถิ่น ยังได้มีการส่งเสริมประเพณี และภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมในลักษณะที่คนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกัน ประกอบกันเป็นพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมที่มีคุณค่า โดยแสดงออกมาให้เห็นจากพิธีกรรมหรือความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำทางภาคเหนือ ความเชื่อเรื่องดอนปู่ตาในภาคอีสาน เป็นต้น ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่า และเป็นพื้นฐานความร่วมมือร่วมใจของชุมชนในการปกป้องป่าของตนเอง

ดังนั้น ป่าชุมชน ก็คือ การที่ชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพึ่งพิงอิงอาศัย และมีการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นเอง ซึ่งการจัดการป่าโดยชุมชน ซึ่งจะเกิดความสำเร็จต้องประกอบด้วย

1) มีความเป็นชุมชนสูง คือ นอกจากจากชุมชนจะตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยร่วมกันแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนอย่างแนบแน่น สำนึกในความเป็นชุมชน โดยสะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ อุดมการณ์ และพิธีกรรมที่ยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน

2) มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ หรือมีสภาพที่เพียงพอที่จะฟื้นคืนกลับสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร ดังนั้นลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่จะมีจิตสำนึกในการ

รักษาป่า จะต้องมีการพิจารณาถึง น้ำ ป่า ในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตในภาคเกษตรของชุมชนอยู่

3) การมีผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างชาวบ้านและป่า ซึ่งเป็นพื้นฐานของการทำให้เกิดการอนุรักษ์ต่อไป

4) มีจิตสำนึกในการรักษาป่า ที่เข้มข้น ลึกซึ้งมากกว่าการได้รับผลประโยชน์จากป่าเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมไปถึงการมีอุดมการณ์ ความเชื่อ และการพิทักษ์สิทธิชุมชนไม่ให้ถูกล่วงล้ำจากบุคคลภายนอก โดยจิตสำนึกในการรักษาป่านั้น เกิดจากปัจจัยต่างๆ เช่น ประเพณีความเชื่อ การผลิตซ้ำของอุดมการณ์ที่สืบทอดต่อกันมา ความจำเป็นในการปกป้องรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน เกิดจากปัญหา วิฤติและการต่อต้านการรุกรานจากภายนอกในการแย่งชิงทรัพยากร เช่น การต่อต้านการสัมปทานป่าไม้ การต่อต้านธุรกิจเอกชน การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

5) มีผู้นำชุมชนทั้งผู้นำทางธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการ ซึ่งผู้นำนั้นเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง เพื่อที่จะรักษากฎระเบียบต่างๆของชุมชนได้แล้ว ยังต้องสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งยังต้องทำงานบนพื้นฐานการรักษาสถิติผลประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นหลัก

6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน ซึ่งอาจจะเป็นองค์กรตามประเพณี หรือองค์กรทางการที่รัฐจัดตั้งขึ้น โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมเป็นธรรม และตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมา

7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน ซึ่งที่ผ่านมา ชุมชนบ้านป่าในอดีตมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนและชุมชนมีสิทธิในการดูแลด้วยการออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ จะเห็นได้ว่า ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้ได้เป็นชุมชนที่ยังยึดมั่นในกฎเกณฑ์จารีตประเพณีที่ว่า ป่าเป็นของชุมชน ผู้ที่รักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้ประโยชน์และชุมชนมีสิทธิในการจัดการเพื่อผลประโยชน์อย่างยั่งยืน และเป็นธรรมต่อสมาชิกของชุมชน

8) มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ในระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน ประกอบไปด้วยหลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบของการจัดการบนพื้นฐานของการยอมรับจารีตประเพณีและสิทธิชุมชน การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก

และความเป็นธรรมทางสังคม ความยั่งยืนของระบบการผลิต และความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน

สำหรับวิธีการจัดการป่าชุมชนนั้น เน้นที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ กล่าวคือ การกำหนดให้มีการจำแนกประเภทของป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ป่าพิธีกรรม มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกชุมชน เพื่อทบทวนกฎเกณฑ์กติกา รวมทั้ง จัดตั้งองค์กรของชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแล ควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า

จึงสรุปได้ว่า แนวคิดป่าชุมชน เป็นหลักการจัดการป่าไม้ ที่เน้นกระบวนการองค์กรชุมชนในการจัดการป่าไม้สำหรับใช้ประโยชน์อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมและความสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกันเพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้อย่างยาวนาน ตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.6 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหา เป็นแนวคิดที่ก่อรูปมาหลายทศวรรษแล้ว ด้วยเหตุผลที่ว่า การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาดำเนินการโดยรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ศักยภาพและขีดความสามารถของประชาชนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งมีทุนประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้ได้รับการให้ความสำคัญ ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและตรงจุด และไม่สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนได้ ด้วยสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพลังการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ผลักดันให้ทุกฝ่ายหันมาทบทวนและวิเคราะห์ถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวิเคราะห์ปัญหาและการแสวงหาการแก้ไขปัญหา ร่วมกับรัฐ ด้วยแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้หลากหลาย ดังนี้

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2542: 32-34) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมในอดีตที่ผ่านมา ถูกจำกัดกรอบว่าเป็นพันธกรณีของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ทำให้ประชาชนโดยทั่วไปคิดว่าทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นสาธารณสมบัติที่รัฐต้องดูแล ไม่ใช่หน้าที่ของประชาชนแต่อย่างใด การมุ่งแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเต็มที่ ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้นมากมาย ความรุนแรงของปัญหายิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น การจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น มีความสำคัญและจำเป็น เนื่องจากการที่รัฐจะสามารถบังคับใช้กฎหมายหรือการดำเนินการตามแนวนโยบายใดๆเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามแนวทางและวิธีการปฏิบัติที่ได้วางไว้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในการปฏิบัติตามกฎหมายและแนวนโยบายนั้น

นอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นมาตรการทางสังคม ใน 2 ระดับ คือ

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำ หมายถึง การที่รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่การเข้าร่วมไม่ได้เกิดจากประชาชนเอง แต่รัฐมีการคิด ตัดสินใจ และเห็นว่าการกิจกรรมนั้นๆสมควรให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมดำเนินการและจึงมอบหมายให้ประชาชนเข้าร่วมดำเนินการ

2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูง หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากความสมัครใจของประชาชนเอง ที่จะเริ่มตั้งแต่การคิดค้นหากิจกรรมที่จะทำร่วมกัน ตัดสินใจทำกิจกรรมนั้นๆ และปฏิบัติตามกิจกรรมนั้นๆโดยเห็นคุณค่าและประโยชน์ จนเกิดความรู้สึกว่ากิจกรรมนั้นๆเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535: 120-124) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนในชนบทในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะของการมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการตัดสินใจ (through decision-making process) ไม่ใช่เป็นเพียงการมีส่วนร่วมผ่านองค์กร (through organization) ซึ่งเป็นลักษณะของการเกี่ยวข้องในเชิงโครงสร้างโครงการ การเป็นสมาชิกโครงการ หรือการที่ไม่เป็นสมาชิกแต่เป็นผู้ออกแรงงาน ผู้สนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ ผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน ผู้เข้าร่วม หรือผู้รับฟังข่าวสารในโครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมในลักษณะของกระบวนการตัดสินใจนั้น เริ่มตั้งแต่

- 1) การคิด (thinking)
- 2) การตัดสินใจ (decision-making)
- 3) การวางแผน (planning)
- 4) การลงมือปฏิบัติงาน (acting)

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนในชนบท จะมีความเกี่ยวข้องกับระดับการช่วยเหลือของรัฐ หากประชาชนในชนบทมีส่วนร่วมสูง นั่นก็คือ ประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือจากรัฐที่ให้แก่ประชาชนจะน้อย เป็นเพียงการปรึกษาแนะนำ หรือให้การช่วยเหลือในด้านวิชาการเท่านั้น (assistance) หากประชาชนในชนบทมีส่วนร่วมระดับปานกลาง การช่วยเหลือของรัฐก็จะเป็นการสนับสนุนเพียงบางส่วน (facilitation) และ หากประชาชนมีส่วนร่วมระดับต่ำ ก็คือ ความพร้อมของประชาชนมีน้อย รัฐก็จะให้การช่วยเหลือในลักษณะของการส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร (promotion)

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2550) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่า หมายถึง การที่ประชาชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ป่า หรือในป่า คนเหล่านี้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในลำดับต้น (primary stakeholders) และยังคงกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนและการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลายระดับ คือ

- 1) การที่รัฐรวมศูนย์วางแผนเองและดำเนินการเอง
- 2) การร่วมกันวางแผนระหว่างรัฐและประชาชน แต่รัฐรวมศูนย์ดำเนินการเอง
- 3) การร่วมกันวางแผนและดำเนินงานร่วมกัน
- 4) การร่วมกันวางแผนและมอบอำนาจให้ประชาชนดำเนินการ
- 5) การมอบอำนาจให้ประชาชนวางแผนเองและดำเนินการเอง

นอกจากนั้น ยังได้สรุปถึงปัจจัยที่สนับสนุนให้คนมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ คือ

- 1) การขาดแคลนทรัพยากร ทำให้คนรวมกลุ่มกันที่จะปกป้องทรัพยากรในพื้นที่ของตน
- 2) การที่คนมีการพึ่งพิงทรัพยากรมากนั่นก็คือ การที่คนได้รับประโยชน์จากทรัพยากรนั้นๆมาก ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อปกป้องทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ของตน
- 3) เมื่อคนสามารถควบคุมทรัพยากรนั้นได้บ้าง เช่น การรวมกลุ่มเป็นองค์กรจัดระเบียบการใช้ทรัพยากร ยกตัวอย่างเช่น ทรัพยากรป่า เขาก็พอจะสามารถควบคุมการทำลายได้และเกิดความมั่นใจในการควบคุมดูแลทรัพยากรธรรมชาติด้วย

Bruce Mitchell (1997 อ้างถึงใน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2542) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า เนื่องจากแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายเชิงความคิด วิธีการและแนวทางในการบรรลุเป้าหมายและมีจุดเน้นที่ทุกฝ่ายจะต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ก็คือการทำที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ความสลับซับซ้อน ความไม่แน่นอน ไม่คงที่ และความขัดแย้ง ทำให้ Bruce Mitchell มองถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร เพื่อมุ่งเน้นในด้านการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนเพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็นการเน้นการมีสติปัญญา รู้จักไตร่ตรองใช้เหตุผล มีความรู้และรู้จักแสวงหาความรู้ต่างๆและมีความสามารถในการคิดและทำการใดๆที่เป็นการพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุดบนฐานทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่

จากแนวคิดข้างต้น **สรุปได้ว่า** การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชน เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามาร่วมในกระบวนการตัดสินใจ โดยเฉพาะประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ป่า ตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา วิเคราะห์ปัญหา การวางแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดำเนินงาน การประเมินผล และการมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ การดูแล การอนุรักษ์ และการฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง โดยมีการดำเนินการที่เชื่อมโยงกับหลายภาคส่วน ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ให้เกิดสติปัญญา อีกทั้งเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรมดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมกับสภาพปัญหาและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเอง

2.1.7 แนวคิดการพัฒนาองค์กรชุมชน

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540:19) ให้ความหมายขององค์กรชุมชน ว่า องค์กรชุมชน หมายถึง การจัดระบบรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อดำเนินภารกิจต่างๆ ให้ลุล่วง ซึ่งถือเป็นสถาบันที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่สืบทอดชีวิตของชุมชนทั้งด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมให้ยืนยาว

นอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึง ขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนและคนในสังคม และสามารถดำรงคงอยู่ได้อย่างยาวนาน จะต้องประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอนคือ

1) ขั้นก่อสร้างกลุ่ม เริ่มจากการที่ชาวบ้านมีการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อให้มองเห็นถึงปัญหา และมีความเข้าใจต่อปัญหาอย่างถูกต้องและมีเอกภาพ อีกทั้งยังสามารถแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม ด้วยการระดมความคิดเห็น เพื่อแก้ปัญหาอย่างเหมาะสมกับความสามารถของชุมชน

2) ขั้นลงมือปฏิบัติการ เน้นที่กระบวนการกลุ่มในการพัฒนาความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน (group process) เพื่อเลือกทำกิจกรรม โดยมีหลักสำคัญ คือ ความพยายามที่จะพึ่งพาตนเอง ใช้ทรัพยากรและความพยายามของตนเองให้มากที่สุด โดยกระบวนการกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องสร้างโอกาสของการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เพื่อให้ได้สะท้อนถึงกระบวนการพัฒนาและผลของการพัฒนาที่ต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน

3) ขั้นขยายตัว โดยลักษณะการขยายตัวขององค์กรชุมชนนั้นจะมีอยู่ 2 ทิศทาง ทิศทางแรกคือการขยายประเภทของกิจกรรม และอีกทิศทางหนึ่งเป็นการขยายแนวคิดและกิจกรรมในแง่ของพื้นที่ ซึ่งก็คือ การถ่ายทอดบทเรียนไปยังพื้นที่ใกล้เคียง

4) ขั้นพลังสามัคคี ซึ่งเป็นพลังที่เกิดจากการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งแล้ว ความเข้มแข็งดังกล่าวก็จะสามารถระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลภายนอกที่เรียกว่า “องค์กรพันธมิตร” ในการสนับสนุนองค์กรชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ด้านวิชาการ งบประมาณ เพื่อให้เกิดพลังในลักษณะของการต่อรองได้

วิเชียร แสงโชติ (2539 อ้างถึงใน สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540: 78 - 79) กล่าวว่
 องค์กรชุมชนจะพัฒนาได้อย่างเข้มแข็ง องค์กรชุมชนจะต้องทำงานทั้งแนวคิดและกิจกรรมทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการบริหารจัดการให้ควบคู่กันไปด้วยทั้ง 4 ด้านคือ

1) ด้านการเมืองนั้นองค์กรชุมชนต้องสามารถสร้างอำนาจต่อรองในการใช้ทรัพยากรจากภาครัฐและภายนอกได้ ต้องศึกษาเรียนรู้กลไกตลาดและต่อรองกับภาครัฐกิจได้ รวมทั้งต้องผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนแบบไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของรัฐ แต่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากรบุคคล วิชาการ เทคโนโลยีต่างๆ

2) ด้านเศรษฐกิจต้องเสริมสร้างกิจกรรมที่ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ มีการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าและการทำกิจกรรมธุรกิจชุมชน เช่น ร้านค้าสวัสดิการ โรงสีชุมชน เป็นต้น

3) ด้านสังคมวัฒนธรรม ต้องสร้างการรวมกลุ่มที่นำเอาวัฒนธรรมประเพณีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อให้การรวมตัวกันมีความเหนียวแน่นยิ่งขึ้น

4) ด้านการบริหารจัดการ ต้องมีการเรียนรู้และกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ การจัดการองค์กร การแบ่งบทบาทหน้าที่ และจัดทำแผนปฏิบัติงานร่วมกัน

สัมพันธ์ เศรษฐกิจ และคนละ (2540: 3 - 9) ให้ความหมายขององค์กรชุมชน โดยใช้คำว่า องค์กรชาวบ้าน โดยกล่าวว่า ชุมชนจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีองค์กรชาวบ้านเป็นระบบใหญ่ของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลก ต่อสังคม ต่อชุมชนร่วมกัน ยิ่งถ้าสามารถกำหนดเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ได้ยิ่งจะทำให้องค์กรชาวบ้านมีการรวมตัวกันส่งเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ชุมชน โดยไม่ละเลยที่จะส่งเสริมความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน ดังนั้น องค์กรชุมชน จึงต้องประกอบไปด้วย

- 1) การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง
- 2) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
- 3) คนในชุมชนซึ่งทั้งผู้นำประเภทต่างๆและสมาชิกของคนในชุมชน
- 4) การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องซึ่งขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ โดยมีการตัดสินใจร่วมกัน มีการสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกขององค์กรชาวบ้าน และมีการควบคุมตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอและโปร่งใส
- 5) กิจกรรมการเรียนรู้ฝึกฝนและปฏิบัติจริงก็อยู่ที่กิจกรรมการพัฒนา โดยทั่วไปกิจกรรมในชุมชนเกี่ยวกับทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเป็นหลัก ปัจจุบันชุมชนมีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ตามสภาวะบ้านเมืองที่มีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม
- 6) งบประมาณ เพื่อที่จะสามารถดำเนินงานไปด้วยดี จำเป็นต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกเอกชนเพื่อทำกิจกรรม โดยมุ่งเน้นการระดมทุนจากภายในก่อน

จึงสรุปได้ว่า องค์กรชุมชน หมายถึงการรวมตัวของคนจำนวนหนึ่งเป็นกลุ่มหรือองค์กรด้วยความสมัครใจ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีกิจกรรมในการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาของคนในกลุ่ม และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในกลุ่มให้ดียิ่งขึ้น บนหลักการพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งการที่องค์กรชุมชนจะมีความเข้มแข็งนั้น มีเงื่อนไขสำคัญ คือการมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีการพัฒนาจิตสำนึก การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และความสามารถที่จะเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับองค์กรพันธมิตร เพื่อให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้น เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนและสามารถเกิดพลังในการต่อรองได้

2.2 สารสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 นโยบายและแผนที่เกี่ยวข้อง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้มีการระบุถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

“มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ และฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

“มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม...”

“มาตรา 85 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้... (5) ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน”

นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2540-2559 มีความมุ่งหมายที่จะให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อันจะยังผลให้การพัฒนาประเทศเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยนโยบายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การส่งเสริมการสร้างความจิตสำนึกและจิตวิญญาณด้านการอนุรักษ์ให้แก่ผู้บริหารในหน่วยงานของรัฐ นักการเมืองทุกระดับ ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป เพื่อให้เกิดการประสานแนวคิดทางด้าน การพัฒนาและการอนุรักษ์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และนโยบายการศึกษาและประชาสัมพันธ์เพื่อสิ่งแวดล้อม เสริมสร้างสมรรถนะของชุมชนในทุกระดับให้มีความเข้มแข็งและเกิดขบวนการความร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ

แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2545-2549) กล่าวถึง แนวทางและมาตรการ การดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ชายฝั่ง ทะเลให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ตลอดแนวชายฝั่งทะเลโดยใช้กลไกกฎหมายที่มีอยู่ โดยให้ประชาชนใน พื้นที่มีส่วนร่วมในการยกวาง และร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดูแลรักษาทรัพยากรทางทะเลและ ชายฝั่ง การประกาศเขตอนุรักษ์หรือเขตคุ้มครอง พร้อมทั้งกำหนดมาตรการเพื่อการจัดการปะการัง หญ้าทะเลและสาหร่ายทะเล ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์ และ งบประมาณแก่จังหวัดและชุมชนประมงท้องถิ่น เพื่อร่วมกันจัดตั้งหน่วยตรวจการณ์ในการติดตาม ตรวจสอบ และตรวจจับผู้ทำการประมงผิดกฎหมายและทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย และขยายพันธุ์ สัตว์น้ำ ตลอดจนทรัพยากรชายฝั่งทะเล รวมทั้งกำหนดขอบเขตและการใช้สิทธิในการดำเนิน โครงการต่างๆ ในเขตเศรษฐกิจจำเพาะและไหล่ทวีป ให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างมี ประสิทธิภาพ เพื่อดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของชาติในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

2.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 1-10

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา เป็นเวลากว่า 4 ทศวรรษตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ประเทศไทยเริ่มให้ความสำคัญและ จริงจังในแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) หลังจากเกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย จากนโยบายกระตุ้นการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจมาโดยตลอด ถึงแม้ว่าจะมีการตราพระราชบัญญัติ ป่าไม้ พ.ศ.2484 ขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ไม่ได้มีการระบุถึงการอนุรักษ์ หากแต่ยังมีการให้สัมปทานป่า ไม้ในการใช้ประโยชน์ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง

ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) จนถึงช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ประเทศไทยกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความเจริญเติบโตและการ ขยายตัวด้านเศรษฐกิจและการลงทุน การเพิ่มผลผลิต การสร้างโครงสร้างบริการพื้นฐานต่างๆ (economic growth, investment and infra-structure approach) เพื่อขยายการผลิตและเพิ่ม รายได้ประชาชาติให้สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ต้องการยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชน ด้วยการระดมใช้ทรัพยากร จนกระทั่งทรัพยากรธรรมชาติลดลงและเสื่อมโทรมลงเป็นอย่างมาก ความเสื่อมโทรมและการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ประเทศไทยได้เริ่มให้ความสำคัญกับ

แนวทางการพัฒนาที่คำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่นๆ โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด มีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งอนุรักษ์และปรับปรุงอยู่เสมอ ด้วยหวังผลว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะเป็นไปในลักษณะที่ยั่งยืน เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวม และเพื่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ที่ดีขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509)

แผนพัฒนาฉบับที่ 1 ได้กำหนดแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการลงทุนในสิ่งก่อสร้างขั้นพื้นฐานในรูปแบบของการคมนาคมขนส่ง การขยายตัวด้านการค้า การสร้างระบบเขื่อนเพื่อการชลประทานและพลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการ เป็นการทุ่มเททรัพยากรเพื่อปูพื้นฐานให้มีการลงทุน และเพิ่มผลผลิตทางสาขาการเกษตรและอุตสาหกรรม เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วและยกระดับรายได้ของประชาชน มาตรฐานการครองชีพ ผลผลิตทางการเกษตรมีบทบาทในการสร้างรายได้เข้าประเทศมากที่สุด จำนวนประชากรเพิ่มสูงขึ้นในอัตราเฉลี่ยค่อนข้างสูง ประมาณร้อยละ 3.2 ต่อปี ในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 1 นี้ ได้มีการกำหนดแนวทางพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะของการจำแนกทรัพยากรเป็นประเภทและชนิดอย่างเฉพาะเจาะจงลงไปเพื่อใช้ประโยชน์ เช่น ทรัพยากรแร่ ในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ การใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อการชลประทาน และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาพลังงาน เช่น โครงการยันฮี และโครงการไฟฟ้าลิกไนท์ที่กระบี่ การสร้างเขื่อนชลประทาน โครงการแม่กลอง และโครงการแม่น้ำน่าน การพัฒนาดังกล่าวเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การเร่งสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดในกระบวนการผลิต และเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเพิ่มผลผลิตของประเทศ เช่น ถนนและรถไฟ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2507 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อกำหนดพื้นที่ป่าไม้คงเหลือ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514)

แนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาฉบับที่ 2 ยังคงยึดแนวทางเดิมตามแผนฉบับที่ 1 อย่างสอดคล้องกัน ยังคงเน้นการลงทุนในเรื่องใหญ่ๆ ส่วนเรื่องสังคมและทรัพยากรธรรมชาติ ยังไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก การเชื่อมต่อระหว่างแผนพัฒนาฉบับที่ 1 และ 2 อาจกล่าวได้ว่าเป็น

การเปลี่ยนจากการวางแผนเชิงโครงการมาเป็นการวางแผนเชิงระบบมากขึ้น มีการกระจายการพัฒนาโดยเฉพาะในการพัฒนาชนบทที่ห่างไกล เนื่องจากมีความแตกต่างระหว่างความเป็นเมืองและชนบทมากขึ้น เริ่มเกิดความแตกต่างระหว่างรายได้ ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 และ 2 ที่เน้นการส่งเสริมโครงการทางเศรษฐกิจในการเพิ่มผลผลิต

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ กล่าวถึงการพัฒนาส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นให้ก้าวหน้า โดยกำหนดนโยบายการพัฒนาภูมิภาค การพัฒนาท้องถิ่น การเร่งรัดพัฒนาชนบทที่กั้นดาร์ และการพัฒนาเฉพาะท้องถิ่น เช่น ลุ่มน้ำป่าสักและสตั๊ปป เป็นต้น ในส่วนของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ได้มีการกล่าวถึงในแง่ของการอนุรักษ์มากเท่าใดนัก แต่จะกล่าวรวมอยู่ในนโยบายการพัฒนาของภาคต่างๆ ที่กำหนดขึ้นอย่างสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาส่วนรวมของประเทศ แต่อันดับความสำคัญจะแตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศและภาวะเศรษฐกิจของแต่ละภูมิภาค โดยภาคเหนือ ได้แก่การส่งเสริมการผลิตด้านการเกษตร การถือครองที่ดิน และพัฒนาทรัพยากรให้ได้ประโยชน์เต็มที่ต่อการผลิต ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเน้นหนักที่การส่งเสริมด้านโครงการพื้นฐาน ภาคใต้ จะส่งเสริมการพัฒนาเหมืองแร่ การประมง การก่อสร้างท่าเรือ ภาคตะวันออก เน้นหนักที่การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและพาณิชย์บริเวณชายทะเล ส่วนภาคตะวันตก จะเน้นที่การจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม

ถึงแม้จะมีการระบุเรื่องทรัพยากรธรรมชาติในนโยบายของแต่ละภาค แต่ก็ล้วนเป็นไปในลักษณะของการพัฒนาศักยภาพการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและการเปิดพื้นที่ทำกินเพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาในทางเศรษฐกิจมากกว่าลักษณะการอนุรักษ์และสงวนรักษา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ยังคงเน้นความต่อเนื่องในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและการอุตสาหกรรมต่อจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 และ 2 แต่ที่เพิ่มเติมขึ้นมา คือ เรื่องของการลดอัตราการเพิ่มของประชากร เพื่อลดภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ยากจนและด้านการพัฒนาสังคม ดังจะเห็นได้จากมุ่งเน้นพัฒนาการให้บริการสาธารณสุข เนื่องจากยังขาดแคลนอยู่มาก โดยเฉพาะในเขตชนบท รวมถึงปัญหาด้านความไม่สม่ำเสมอของโอกาสการได้เรียนหนังสือของเด็ก โดยเด็กในภาคกลางมีโอกาสเข้าเรียนสูงกว่าภาคอื่นๆ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีโอกาสเข้าเรียนต่ำที่สุด

จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ถึงแม้ว่าในปี พ.ศ. 2507 จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อดำเนินการกำหนดพื้นที่ป่าไม้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ แต่ก็ไม่สามารถที่จะ

รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศทั้งหมดตั้งที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ 1 ในช่วงปลายแผนพัฒนาฉบับที่ 3 มีพื้นที่ป่าไม้ทั้งประเทศเหลือเพียงร้อยละ 38 ของพื้นที่ประเทศ โดยมีสาเหตุมาจากการลักลอบตัดไม้อย่างรุนแรง จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ขึ้นเป็นครั้งแรก

ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 1-3 ยังไม่ได้มีการระบุแนวทางในเรื่องนี้มากนัก แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น จะเป็นลักษณะของการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ตามความต้องการที่เพิ่มขึ้น ตามสัดส่วนของการเพิ่มขึ้นของประชากร และการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจและการสร้างสาธารณูปโภค แผนการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ 1-3 นั้น จึงเป็นแผนที่เฉพาะเจาะจงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเฉพาะด้าน เช่น การทำเหมืองแร่ เป็นต้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524)

การเปิดพื้นที่ทำกิน และกระตุ้นการใช้ประโยชน์ (exploitation) จากทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่องและทวีความรุนแรงขึ้น ในปี พ.ศ. 2517 พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายลงไปถึงร้อยละ 20 ของเนื้อที่ประเทศ หรือ 63 ล้านไร่ มีความต้องการใช้น้ำเพิ่มสูงขึ้น ทำให้เกิดสภาวะการขาดแคลนน้ำ ส่วนทรัพยากรป่าชายเลน หลังปี พ.ศ. 2522 ถูกใช้ไปในการทำนาเกลือ และเพื่อเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม ท่าเรือ แพปลาและการตัดถนน การลดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรแร่ธาตุ การขุดแร่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมในวงกว้าง ดังนั้นในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 4 ในด้านเศรษฐกิจยังคงดำเนินต่อไปในลักษณะของการให้ความสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก การค้าขายกับต่างประเทศ แต่ก็ได้มีการระบุถึงการเร่งบูรณะและปรับปรุงการบริหารทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ และแหล่งแร่ โดยแนวทางก็คือ การให้ความสำคัญกับปัญหาที่เกิดขึ้น การเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากร และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ เพราะการพัฒนาในลักษณะของการก่อสร้างสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ เช่น ถนน และเขื่อน มีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้มาก ในแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ จึงเป็นการชะลออัตราการสูญเสียและเร่งรัดการปลูกทดแทน ตลอดจนการบูรณะต้นน้ำลำธาร และอุทยานแห่งชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)

ในแผนพัฒนาฉบับที่ 5 ได้มุ่งเน้นการพัฒนาโดยยึดพื้นที่ (area or sectoral approach) เป็นหลักในการวางแผนหรือกำหนดโครงการ โดยการคัดเลือกพื้นที่เฉพาะเป็นเป้าหมายในการพัฒนา พร้อมทั้งมีการระดมกิจกรรมพัฒนาต่างๆ เข้าไปดำเนินงานพร้อมๆ กันในพื้นที่เหล่านั้นอาจมีหลายกิจกรรมการพัฒนา อันเป็นการผสมผสานหลายๆ สาขาการพัฒนา (multi-disciplinary development) เช่น การพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ การพัฒนาแหล่งน้ำทะเลสาบสงขลา พื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาชนบท พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พื้นที่เมืองหลัก เป็นต้น และยังได้มีการผนวกเอาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเข้าไปด้วย วิธีการพัฒนาโดยยึดพื้นที่ ยังมีขอบเขตจำกัดเนื่องจากต้องใช้เงินลงทุนสูงและใช้เวลาดำเนินการมาก ไม่อาจกระจายการพัฒนาออกไปในพื้นที่ต่างๆ อย่างทั่วถึง และไม่ได้เป็นการสร้างความรู้สึกในเรื่องการมีส่วนร่วมให้แก่ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นได้มากนัก โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งประชาชนท้องถิ่นยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเพราะยังไม่เข้าใจ

ถึงแม้ว่าในแผนพัฒนาฉบับนี้ รัฐจะมีนโยบายด้านการจัดการป่าไม้ โดยมีการสำรวจพื้นที่ป่าเพื่อแยกป่าเสื่อมโทรมเพื่อทำการเกษตรกรรมและเพื่อการปลูกทดแทน มีการปรับปรุงโครงสร้างการกระจายอำนาจกำลังเจ้าหน้าที่ของรัฐให้สามารถควบคุมดูแลป้องกันการบุกรุกทำลายมากขึ้น มีการกำหนดแผนการจัดการป่าชายเลน เน้นที่การส่งเสริมให้มีการปรับปรุงและปลูกไม้ชายเลนในพื้นที่ภาคตะวันตก โดยเน้นเพื่อการประมง แต่เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ป่าชายเลนก็ยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)

ในแผนพัฒนาฉบับที่ 6 ได้มีการปรับแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากสภาวะการณ์ความถดถอยและเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรแต่ละชนิด และให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการใช้ประโยชน์ในอนาคต เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การปรับเปลี่ยนแนวคิดในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 6 แตกต่างจากแนวความคิดที่ผ่านมาที่เป็นไปในลักษณะของการเร่งพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูง มาเป็นแนวทางที่ต้องการให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึงและยั่งยืน ส่วนการจัดการป่าไม้นั้น กำหนดให้แบ่ง

พื้นที่ป่าออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ คือ วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าต้นน้ำลำธาร และป่าชายเลน ซึ่งมีการบริหารจัดการเป็นรายพื้นที่และกำหนดกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกัน และ 2) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยในประเทศ การบริหารจัดการป่าไม้ ให้เป็นไปโดยรัฐสนับสนุนให้เอกชน ประชาชน และองค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539)

ในแผนพัฒนาฉบับนี้ ได้มีการกำหนดทิศทางและแนวนโยบายการพัฒนาประเทศไว้ 3 ประการหลัก ได้แก่ 1) การรักษาความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องและมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ 2) การกระจายรายได้ และ 3) การพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ

ในเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีการให้ความสำคัญมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา จากแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านการผลิตเพื่อการสร้างสาธารณูปโภคและความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ มาเป็นการมองเห็นปัญหาและกำหนดเป็นประเด็นหลักของการพัฒนาที่ไม่ได้เน้นการพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่ง หากแต่ต้องมีความสมดุลในทุกด้าน ทั้งนี้เพราะความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ซึ่งถึงขั้นวิกฤติ เนื่องจากการใช้ทรัพยากรที่ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ ในอัตราที่สูงมาก จนกระทั่งเกิดผลกระทบต่อระบบอื่นๆ ในระบบนิเวศ และผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชากร ทำให้ได้กำหนดทิศทางและแนวนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างครอบคลุมมากขึ้น มีประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นการปรับปรุงพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2518 และ พ.ศ. 2522 เพื่อให้การจัดการสิ่งแวดล้อมของไทย มีความสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ส่งเสริมประชาชนและองค์กรเอกชนมีส่วนร่วม และจัดระบบบริหารและกำหนดอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ให้เป็นไปตามหลักการจัดการ มีการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ ใน พ.ศ. 2539 มีการริเริ่มให้มีการตั้งคณะกรรมการร่างกฎหมายป่าชุมชนเพื่อสนับสนุนประชาชนและองค์กรประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร มีการกำหนดแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามมาตรา 35 เป็นครั้งแรก และได้มีการดำเนินการตามแผนอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน มีแผนการจัดการป่าไม้ ที่เน้นการทบทวนเป้าหมายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จัดทำแผนการจัดการป่าไม้ โดยเปิดโอกาสให้ส่วนราชการและผู้ในระดับท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนท้องถิ่น ออกกฎหมายรองรับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ออกพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 เพื่อให้เอกชนที่จะดำเนินการปลูกป่ามีความมั่นใจในการลงทุนและสิทธิประโยชน์ การแก้ปัญหาที่ดินทำกินในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม และ

จัดตั้งระบบข้อมูลเพื่อการจัดการป่าไม้และที่ดิน ส่วนแผนด้านทรัพยากรแร่ ได้มีการปรับโครงสร้างการผลิตทรัพยากรแร่เพื่อเพิ่มมูลค่า กำหนดการพัฒนาทรัพยากรแร่ให้สอดคล้องกับโครงสร้างการผลิต เร่งรัดการประเมินปริมาณสำรองแร่ภายในประเทศ ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเพื่อลดความขัดแย้งและแก้ไขอุปสรรค ในด้านทรัพยากรดิน เน้นการเร่งรัดออกโฉนดที่ดิน การกระจายสิทธิ์เปิดเผยการถือครองที่ดินของรัฐ ใช้มาตรการทางภาษีเพื่อควบคุมการเก็งกำไรซื้อขายที่ดินในระยะสั้น ส่วนด้านทรัพยากรน้ำ เน้นการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำโดยการจัดทำแผนที่ชัดเจน เรียกเก็บค่าน้ำเพื่อการเกษตรตามระดับฐานะของเกษตรกร แล้วนำรายได้จัดสรรให้ท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2545)

แผนพัฒนาฉบับที่ 8 ได้มีนโยบายเกี่ยวกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นจากแผนพัฒนาฉบับที่ 7 โดยได้กล่าวและเน้นไปที่การมีส่วนร่วมจากหลายฝ่ายอย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่อง โดยการปรับปรุงบทบาทของภาครัฐ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนโดยวิธีการต่างๆ เช่น การปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ การรณรงค์ ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการป้องกัน การติดตามเฝ้าระวังและแก้ไขทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาเครือข่ายสารสนเทศทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเผยแพร่ข้อมูลโดยถือเป็นสิทธิในการรับรู้อย่างเท่าเทียมกัน สำหรับการสร้างโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนตัดสินใจ และติดตามประเมินผลโครงการพัฒนาของรัฐที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนให้มีกฎหมายรองรับสิทธิของชุมชนและชาวประมงขนาดเล็กในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแลรักษาป่าชายเลน ห้วยทะเล ปะการัง รวมทั้งส่งเสริมองค์กรชุมชนท้องถิ่นดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2550)

เนื่องด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันเป็นปรัชญานำทางและบริหารประเทศ ด้วยการยึดทางสายกลางแห่งการพัฒนานำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพ และยั่งยืน ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

นั้น ได้ระบุถึงการใช้จ่ายประโยชน์โดยขาดการจัดการดูแลอย่างเป็นระบบที่เหมาะสม ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมและเป็นการใช้ประโยชน์อย่างไม่ยั่งยืน ทั้ง ป่าชายเลน แหล่งน้ำ แร่ธาตุและประมง แผนพัฒนาฉบับที่ 9 จึงได้ให้ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพโดยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสังคม โดยให้มีระบบบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่โปร่งใส มีการเผยแพร่ความรู้ และให้ประชาชน ท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการรักษา ใช้จ่ายประโยชน์ อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลด้วยมีการควบคุมที่ดี ในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 9 ได้มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อสนับสนุนการกระจายอำนาจในด้านการบริหารจัดการและประสิทธิผลของการบังคับใช้กฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)

แผนพัฒนา ฉบับที่ 10 ให้ความสำคัญกับการรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ โดยพัฒนาระบบฐานข้อมูลและสร้างองค์ความรู้ การส่งเสริมสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรตลอดจนพัฒนาระบบการจัดการร่วมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับการกำหนดเขตและการจัดการเชิงพื้นที่ภายใต้การจัดทำข้อตกลงกับชุมชนท้องถิ่นในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติหลัก ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ทรัพยากรแร่ รวมถึงการมีมาตรการหยุดใช้ทรัพยากรสำคัญที่ถูกทำลายสูงเป็นการชั่วคราวและการสร้างกลไกแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติวิธี โดยได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 4 ประการ คือ

- 1) เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ และยกระดับการสร้างคุณค่า และคุณภาพชีวิตของประชาชน
- 2) เพื่อเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคง สมดุลและยั่งยืน
- 3) เพื่อปรับโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพในระยะยาว

4) เพื่อให้เกิดการกระจายอำนาจและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ การรักษาสถาปัตยกรรมของประเทศจากข้อตกลงในพันธกรณีระหว่างประเทศ

นอกจากนั้น ในปัจจุบันยังได้มีการกำหนดแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554 ต่อเนื่องจากแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2545-2549 โดยได้กำหนดกรอบแนวคิดตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและมีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ซึ่งจะเน้นในเรื่องการสร้างสังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืนบนรากฐานการพัฒนาความสมดุลในมิติเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีแนวทางการจัดการแบบบูรณาการที่สอดคล้องกับระบบนิเวศของแต่ละพื้นที่ รวมทั้งได้มีการผสมผสานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามที่ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-10 มีสาระสำคัญ **สรุปได้ว่า** ประเทศไทยได้มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเรื่อยมา โดยเฉพาะภายหลังจากที่ประเทศเริ่มประสบปัญหาวิกฤติทรัพยากร อันได้แก่การเกิดความเสี่ยงต่อความเสื่อมโทรมและการลดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเฉพาะด้านเพื่อการใช้ประโยชน์สูงสุดเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์โดยกลุ่มคนเฉพาะกลุ่ม กับการรวมอำนาจการจัดการที่ภาครัฐ ดังจะเห็นได้จากทิศทางการดำเนินงานของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-3 ซึ่งถึงแม้จะมีการออกพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 แต่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) การทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็ยังไม่ลดลง จึงได้มีการปรับเปลี่ยนแนวทางมาเน้นที่การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5-6

การให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปรากฏอย่างชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ดังจะเห็นได้จากการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อให้การจัดการสิ่งแวดล้อมของไทยมีความสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ส่งเสริมประชาชนและองค์กรเอกชนมีส่วนร่วม และจัดระบบบริหารและกำหนดอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้เป็นไปตามหลักการจัดการให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นและประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อจุดมุ่งหมายการพัฒนา

ประเทศให้เป็นไปอย่างสมดุลทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และฐานทรัพยากร รวมถึงการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม การให้ความสำคัญของการพัฒนาประเทศบนฐานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ก็ได้ดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยสามารถสรุปประเด็นสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาทั้ง 10 ฉบับดังตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 สรุปประเด็นสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10

แผนพัฒนาฉบับที่	ระยะเวลา	ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
1	พ.ศ. 2504 -2509	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ได้มีการกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติในแง่การอนุรักษ์ แต่กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะของการจำแนกทรัพยากรเป็นประเภทและชนิดอย่างเฉพาะเจาะจงเพื่อใช้ประโยชน์ เช่น ทรัพยากรแร่ในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ทรัพยากรน้ำเพื่อการชลประทาน และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพัฒนาพลังงาน - มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อดำเนินการกำหนดพื้นที่ป่าไม้คงเหลือ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของประเทศ
2	พ.ศ. 2510 -2514	<ul style="list-style-type: none"> - ในแผนพัฒนาฉบับนี้ไม่ได้มีการกล่าวถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเท่าใดนัก แต่ได้ระบุถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งรวมอยู่ในนโยบายการพัฒนาโดยจำแนกตามภูมิภาคโดยเฉพาะภาคเหนือซึ่งเน้นการส่งเสริมการผลิตด้านการเกษตร การถือครองที่ดิน และพัฒนาทรัพยากรให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อการผลิต
3	พ.ศ. 2515 -2519	<ul style="list-style-type: none"> - ยังไม่ได้มีการกล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากนักในแผนพัฒนาฉบับที่ 3 ถึงแม้ว่าจะมีการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 แต่แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นลักษณะการพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ตามความต้องการที่เพิ่มขึ้นของประชากรและเพื่อให้เอื้อต่อการขยายความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจและการสร้างสาธารณูปโภค
4	พ.ศ. 2520 -2524	<ul style="list-style-type: none"> - สถานการณ์ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างชัดเจนจากการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลง เกิดสภาพการณ์ขาดแคลนน้ำ การลดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลนจากการทำนาเกลือ การลดลงของทรัพยากรแร่ธาตุจากการขุดแร่ - สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ได้เริ่มมองเห็นปัญหาและกล่าวถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ และแหล่งแร่ ไว้ในแผนพัฒนาฉบับนี้ โดยเฉพาะการชะลออัตราการสูญเสียและเร่งรัดการปลูกป่าไม้ทดแทน ตลอดจนการบูรณะต้นน้ำลำธารและอุทยานแห่งชาติ

แผนพัฒนา ฉบับที่	ระยะเวลา	ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5	พ.ศ. 2525 -2529	- ได้มีการผนวกเอาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเข้าไว้ในแผน โดยมีนโยบายด้านการจัดการป่าไม้ และแผนการจัดการป่าชายเลนซึ่งเน้นการปรับปรุงสภาพป่าเสื่อมโทรมและปลูกไม้ชายเลนในพื้นที่ภาคตะวันตกเพื่อการประมง แต่เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนา พื้นที่ป่าชายเลนก็ยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง
6	พ.ศ. 2530 -2534	- มีการปรับแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ โดยยกเลิกการสัมปทานป่าไม้ ในพ.ศ.2532 เนื่องจากสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร ลดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและกล่าวถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
7	พ.ศ.2535 -2539	- ในแผนพัฒนาฉบับนี้ได้ให้ความสำคัญเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา โดยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ขึ้นแทนพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2518 รวมถึงการกำหนดแผนอื่นๆ ได้แก่ แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม แผนการจัดการป่าไม้ (เน้นการทบทวนเป้าหมายพื้นที่ป่าอนุรักษ์) แผนการบริหารจัดการป่าไม้ (เปิดโอกาสให้ส่วนราชการและผู้นำระดับท้องถิ่นมีส่วนร่วมจัดทำแผนท้องถิ่น) ออกกฎหมายรองรับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ริเริ่มให้มีการตั้งคณะกรรมการร่างกฎหมายป่าชุมชนเพื่อสนับสนุนประชาชนและองค์กรประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ออกพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 เพื่อให้เอกชนที่จะดำเนินการปลูกป่ามีความมั่นใจในการลงทุน สิทธิประโยชน์และการแก้ปัญหาที่ดินทำกินในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม
8	พ.ศ. 2540 -2545	- มีการจัดทำแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2545-2549 อย่างต่อเนื่องและกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นไปที่การมีส่วนร่วมจากหลายฝ่ายอย่างต่อเนื่อง ด้วยการปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนชุมชนท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการป้องกัน การติดตามเฝ้าระวังและแก้ไขปัญหา การพัฒนาเครือข่ายสารสนเทศทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการเผยแพร่ข้อมูลสนับสนุนให้มีกฎหมายรองรับสิทธิชุมชนและชาวประมงขนาดเล็กในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและดูแลรักษาป่าชายเลน ภูเขาทะเล ปะการัง รวมทั้งส่งเสริมองค์กรชุมชนและท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
9	พ.ศ. 2545 -2550	- ให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพโดยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสังคม ส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ความรู้และมีระบบบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่โปร่งใส ให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการรักษา ใช้ประโยชน์ อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและมีการควบคุมที่ดี

แผนพัฒนา ฉบับที่	ระยะเวลา	ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
		- มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อสนับสนุนการกระจายอำนาจในด้านการบริหารจัดการและประสิทธิภาพของการบังคับใช้กฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น
10	พ.ศ.2550 -2554	- ให้ความสำคัญกับการรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ โดยพัฒนาระบบฐานข้อมูลและสร้างองค์ความรู้ ส่งเสริมสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนพัฒนาระบบการจัดการร่วมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับการกำหนดเขตและการจัดการเชิงพื้นที่ภายใต้การจัดทำข้อตกลงกับชุมชนท้องถิ่นในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติหลัก ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ทรัพยากรแร่ และมาตรการหยุดใช้ทรัพยากรสำคัญที่ถูกล่าลายสูง - กำหนดแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550-2554 อย่างต่อเนื่องตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและสอดคล้องกับแผนพัฒนา ฉบับที่ 10 ซึ่งเน้นเรื่องการสร้างสังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืนบนรากฐานการพัฒนาความสมดุลในมิติเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีแนวทางการจัดการแบบบูรณาการที่สอดคล้องกับระบบนิเวศของแต่ละพื้นที่ รวมทั้งได้มีการผสมผสานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

2.4 ผลงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภายใต้หัวข้อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ดังนี้

2.4.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในมุมมองแนวคิดประชาสังคม

งามเนตร จริงสูงเนิน (2538: 100-103) ในการศึกษาเรื่ององค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ: กรณีศึกษา องค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ได้สรุปถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่มองค์กรเครือข่ายว่า ประกอบไปด้วยปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ 1) การมีปัญหและผลกระทบร่วมกัน คือปัญหาความแห้งแล้งซึ่งเป็นผลกระทบจากการทำลายป่า 2)การมีผู้นำและคณะกรรมการในองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (สภาตำบล) ที่เป็นผู้มีสำนึก และรับผิดชอบสูงต่อการ

แก้ปัญหาของชุมชน และ 3) มีการกระตุ้นให้เกิดการก่อตั้งองค์กรโดยเจ้าหน้าที่จากภายนอก ซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่จากโครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น โดยที่ปัจจัยด้านการมีปัญหาและผลกระทบร่วมกันและปัจจัยด้านการกระตุ้นให้เกิดการก่อตั้งองค์กรโดยเจ้าหน้าที่ภายนอกนั้น เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการก่อตั้งองค์กรเครือข่ายขึ้น ส่วนการมีผู้นำที่มีสำนึกและมีความรับผิดชอบสูงต่อการแก้ปัญหาของชุมชน เป็นปัจจัยที่ทำให้องค์กรเครือข่ายมีศักยภาพในการดำเนินงาน นอกจากนี้ในลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้ว มีปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมดังกล่าว ได้แก่ กระบวนการสร้างจิตสำนึกโดยคณะกรรมการองค์กรเครือข่ายที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับทราบข่าวสารข้อมูลอยู่ตลอดเวลาในลักษณะที่เรียกว่ามีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ยังหมายรวมถึงการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดแนวทางการแก้ปัญหา ร่วมวางแผนกิจกรรม ร่วมกำหนดสิทธิประโยชน์ ร่วมปฏิบัติงาน และการร่วมอนุรักษ์ ส่วนปัจจัยที่ทำให้ศักยภาพขององค์กรชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้แก่ การพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรบนพื้นฐานความสัมพันธ์และความรู้สึกับผิดชอบ ประกอบกับการฝึกกำลังของชุมชนที่มีผู้นำองค์กรที่มีความรู้ความสามารถเป็นปัจจัยสำคัญ

กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร (2548: 202-212) ในการศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ได้สรุปว่า การทำประชาพิสัยและพัฒนาสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ โดยที่ชุมชนสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ของชุมชนขึ้นมาเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรตามแนวทางอนุรักษ์ มีการสำรวจความรู้เดิมของชุมชนและมีการเปลี่ยนรูปแบบการอุปถัมภ์ความรู้จากภายนอกมาเป็นการสร้างการเชื่อมโยงความรู้จากภายนอก กระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนได้ ผลที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้คือ แผนแม่บทตำบลบางขุนไทร ที่แบ่งเป็น 4 ระบบประกอบด้วย 1) ระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 2)ระบบการจัดวิสาหกิจชุมชนและอาชีพเสริม 3) ระบบการจัดการสุขภาพ และ 4) ระบบการจัดการทุน กระบวนการเรียนรู้ในหลากหลายระบบเหล่านี้ ทำให้ชุมชนหลุดจากวัฒนธรรมแบบอุปถัมภ์เข้าสู่วัฒนธรรมข้อมูลนั่นก็คือ องค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ชุมชนหลุดจากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบรับมาเป็นแบบรุก และใช้วิธีคิดแบบฝึกกำลังแทนการคิดแบบแยกส่วน นอกจากนี้ชุมชนยังหลุดพ้นจากการคิดพึ่งพามาเป็นการพึ่งตนเอง เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและค้นพบทุนหรือศักยภาพที่แท้จริงของตน เกิดวงจรชีวิตใหม่ในชุมชนใน

การจัดการตนเองและเกิดระบบเศรษฐกิจชุมชนที่สร้างหลักประกันความมั่นคงและระบบสวัสดิการครบครันได้ การทำประชาพิชญ์และพัฒนาที่ออกมาในรูปแบบของการร่วมกันทำแผนแม่บทตำบลบางขุนไทร ยังทำให้สมาชิกเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทุกขั้นตอนของการจัดทำแผน โดยเรียนรู้ในการแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจมากที่สุด ร่วมเผยแพร่ก็อยู่ในระดับสูง แต่การมีส่วนร่วมในคณะดูงานอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย และผลจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนทำให้ชุมชนได้สร้างองค์ความรู้หลากหลายด้านเพื่อนำไปทำโครงการหลากหลายโครงการโดยเริ่มจากแผนแม่บทชุมชนก่อให้เกิดเครือข่ายจากกระบวนการเรียนรู้ใน 2 ระดับ ได้แก่ 1) เครือข่ายในระดับบุคคลและ 2) เครือข่ายในระดับกลุ่มองค์กร ซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายคือการพึ่งตนเองของชุมชนใน 3 มิติ ได้แก่ 1) ระบบนิเวศที่เป็นมิตร นั่นก็คือ การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน 2) ระบบสังคมที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และ 3) การพึ่งตนเองได้ของชุมชน

พรทิพย์ หามผล (2544) ในการศึกษาเรื่องความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด สรุปผลการศึกษาได้ว่า สาเหตุที่ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน คือ 1) การที่ชุมชนเกิดปัญหา และมีการคิดตัดสินใจและกำหนดแนวทางการแก้ไขร่วมกัน 2) กระบวนการกลุ่มที่จะช่วยให้ชุมชนวิเคราะห์และหาสาเหตุของปัญหา 3) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการคิด ตัดสินใจ การดำเนินงานและการติดตามประเมินผลทุกขั้นตอน 4) กระบวนการเรียนรู้ ในการใช้ปัญหามาเป็นบทเรียนในการวางแผนป้องกัน และเกิดกิจกรรมการดำเนินงาน อันได้แก่ การเกิดขึ้นของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ความสามารถในการรวมกลุ่ม ทำให้เกิดความสามารถในการจัดกิจกรรมในการจัดการป่าชายเลนในด้านต่างๆ อันได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำจากกิจกรรมต่อต้าน ประท้วงคัดค้านการบุกรุกลักลอบตัดไม้ ความสามารถในการฟื้นฟูป่าชายเลน กิจกรรมปลูกป่าทดแทน ความสามารถในการดูแลรักษา ผ่านกิจกรรมการเฝ้าระวังการลักลอบตัดไม้และการจับสัตว์น้ำโดยผิดวิธี และความสามารถในการใช้ประโยชน์ ด้วยจิตสำนึกการใช้ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานการอนุรักษ์ นอกจากนี้ ในส่วนของการจัดการป่าชายเลนในขั้นตอนต่อไปคือ การพยายามประสานการจัดการ การใช้ประโยชน์ระหว่างชุมชนโดยการขยายเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อเสริมศักยภาพของชุมชนให้เกิดการยอมรับในสิทธิและอำนาจในการจัดการป่าชายเลน

เงื่อนไขสำคัญในการทำให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนนั้น คือ ปัจจัยภายในชุมชนได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในลักษณะเครือญาติ ความ

ผูกพันระหว่างการดำรงชีวิตของชุมชนกับป่าชายเลน การรับรู้และตระหนักร่วมกันในปัญหา การที่มีแกนนำหรือผู้นำชุมชนที่มีความรู้ เสียสละ และได้รับการยอมรับของสมาชิกชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชนได้แก่ การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชนในด้านงบประมาณ ความรู้ทางวิชาการเพื่อเสริมการเรียนรู้ของชุมชนอีกด้วย

มณีรัตน์ ประกัน (2550: 155-160) ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก พบว่า กลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ คือ 1) ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายป่าชุมชนตะวันออก (วนเกษตร) ในฐานะที่เป็นกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเบื้องต้นแก่เกษตรกร เนื้อหาประกอบด้วย 3 ขั้นตอนการเรียนรู้ 5 เรื่องพื้นฐานชีวิตและ 3 แผนผ่านวิธีการหรือรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายด้วยการจัดการประชุมสัมมนาเครือข่าย การทดลองทำ การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนข้ามเครือข่ายด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเอง 2) กลุ่มวนเกษตรและชุมชนในฐานะที่เป็นบริบทและกลไกที่ใกล้ชิดของกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล โดยกลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยกลุ่มวนเกษตร คือ บุคคลผู้นำกลุ่มหรือกิจกรรม โดยมีองค์ประกอบในการจัดการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ มาเป็นกิจกรรมที่มุ่งแก้ปัญหาชีวิตที่เป็นเรื่องใกล้ตัว มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม การแก้ปัญหาหนี้สิน การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ โดยมีการจัดการกระบวนการเรียนรู้ผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น สัจจะออมทรัพย์ ธนาคารชุมชน การถ่ายทอดความรู้โดยการแลกเปลี่ยนผ่านการประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การลงมือทำ และการศึกษาดูงานจากบุคคลภายนอก เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ 3) ผลลัพธ์จากการเรียนรู้ของบุคคล จากการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ และจากการจัดกิจกรรมของกลุ่มวนเกษตร ทำให้เกษตรกรมีการเรียนรู้ในเรื่องการจัดการกับตนเองและครอบครัว ทรัพยากร และชุมชนที่อยู่อาศัย ได้ลงมือแก้ไขปัญหา เริ่มจากการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อทบทวนพฤติกรรมค่าใช้จ่าย เรียนรู้เรื่องการเก็บออม การแบ่งปัน การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับทรัพยากร สามารถวิพากษ์วิจารณ์จุดยืนของตนเองได้ ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และ 4) ในส่วนของปัจจัยที่สนับสนุนการเรียนรู้ของเกษตรกร ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำการเรียนรู้ ปัจจัยด้านเนื้อหาการเรียนรู้ ด้านรูปแบบวิธีการเรียนรู้ และด้านความสุขทางจิตวิญญาณของผู้เรียนรู้

ชเนตติ มลินทรางกูรและคณะ (2545: 35) ในการศึกษาแนวทางการจัดการสวนป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของชุมชนชายฝั่งทะเลจังหวัดพังงา: กรณีศึกษาหมู่บ้านบางพัฒนา และ

หมู่บ้านสามชองใต้ จังหวัดพังงา พบว่า ปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกของการรักและหวงแหนป่า และทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาป่าชายเลนอย่างจริงจัง ก็คือ การที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันและการมีบทเรียนจากประสบการณ์จากการสูญเสียผืนป่าที่กระทบต่อการดำรงชีพและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และจากการศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนนั้น พบว่า ควรเป็นหน้าที่ของคนในชุมชน รัฐบาล เอกชนร่วมมือกันในการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน ปัจจัยสำคัญภายในชุมชนที่เป็นแนวทางสำคัญในการจัดการสวนป่าชายเลนอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน คือ ความร่วมมือกัน การพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกันขององค์กรทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นชุมชน องค์กรส่วนท้องถิ่น หรือ องค์กรภาครัฐ ในลักษณะของการเป็นภาคีของกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ โดยชุมชนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษานั้น แม้จะมีศักยภาพในการจัดการดูแลป่าชายเลน แต่ความสามารถของชุมชนเพียงลำพัง ยังมีข้อจำกัดบางประการ เช่น ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ด้านเทคนิควิชาการงบประมาณ และการบริหารจัดการบางส่วน ซึ่งต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐและองค์กรอิสระในการดำเนินการสนับสนุน

ศิริวรรณ ศิริบุญ (2544: 45) ได้ทำการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน: บทเรียนจากโครงการพรมสีเขียว จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ความตระหนักในการให้ความสำคัญของป่าและการมองเห็นคุณค่าของป่าชายเลน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการได้รับประโยชน์จากป่า โดยกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น อาชีพประมง จะมองเห็นคุณค่าของป่าชายเลน มีจิตสำนึกที่จะสงวนรักษาและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชายเลนในสัดส่วนที่สูงกว่าประชากรที่ประกอบอาชีพอื่น และยังเกี่ยวข้องกับการที่บุคคลมีประสบการณ์ชีวิตที่ต่างกันและลักษณะส่วนบุคคลที่ต่างกัน เช่น ช่วงอายุของบุคคล โดยเด็กและวัยรุ่นอายุต่ำกว่า 25 ปี ให้ความสำคัญต่อป่าชายเลนในเรื่องของการเป็นแหล่งพักอาศัย การป้องกันภัยธรรมชาติ และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องเศรษฐกิจเท่ากับประชากรกลุ่มอายุสูงขึ้น และสะท้อนให้เห็นว่า แรงบันดาลใจที่ทำให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของป่าชายเลน คือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการครองชีพ

จุฑามาศ คำทอง (2546) ได้ศึกษาในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิดที่ยั่งยืนของชุมชน สรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เน้นการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ โดยแบ่งการเรียนรู้ของชุมชนเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) การเรียนรู้ที่เกิดจาก

ภูมิรัฐดั้งเดิมของชุมชน โดยสถาบันครอบครัวทำหน้าที่ในการถ่ายทอดแก่บุตรหลานโดยตรง และทางอ้อมผ่านพิธีกรรมความเชื่อ 2) การเรียนรู้จากภายนอก โดยกลุ่มคนภายนอกเข้ามาแลกเปลี่ยน ร่วมปฏิบัติ การถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการประชุม การอบรม การสาธิต การศึกษาดูงาน การเผยแพร่รณรงค์ การระดมความคิด และการวิเคราะห์ทางเลือก และ 3) การเรียนรู้ของชุมชนในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ ที่เกิดจากการที่ชุมชนและองค์กรร่วมกันที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน กลุ่มภายในชุมชนและกลุ่มองค์กรอื่นที่เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน และการไปศึกษาดูงานนอกชุมชน

การจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้น ชุมชนมีแนวคิดในการจัดการทรัพยากรเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนใน 3 ระดับ คือ 1) การเชื่อมโยงความรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ โดยอาศัยความรู้เดิมและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงระบบมาปรับใช้โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับ 2) การเลือกรูปแบบการผลิต โดยนำวิธีการผลิตแบบเดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ บนพื้นฐานการรักษาทรัพยากร และ 3) การจัดการทรัพยากรด้วยการถ่ายทอดและการสร้างเครือข่าย ด้วยการสรุปทบทวน การประชุม หรือ การชี้แจงประจำเดือน และการสร้างเครือข่ายกับสถาบันชุมชน เช่น โรงเรียน แกนนำครอบครัวและเยาวชน โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ ชุมชนยังมีการสร้างเครือข่ายด้วยการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชนในการเข้ามาศึกษาดูงาน และท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2538: 133-141) ได้ทำการศึกษาเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน พบว่า การดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านในการดูแลป่านั้น ไม่ได้มีการดำเนินการเองอย่างโดดๆ แต่มีการเชื่อมโยงจากภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน การขยายเครือข่ายทั้งในแนวตั้งและแนวนอนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เครือข่ายการเรียนรู้ในการถ่ายทอดแนวคิดด้านการดูแลรักษาและจัดการป่าของชุมชนนั้น สำหรับเครือข่ายการเรียนรู้ของบุคคล เริ่มต้นจากครอบครัว เครือญาติและการเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ และการเรียนรู้จากกลุ่มคนตามลักษณะของการตั้งบ้านเรือน กลุ่มอาชีพและคณะกรรมการป่าชุมชน ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เกิดขึ้นโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ผ่านพิธีกรรมต่างๆโดยเชื่อมโยงด้วยความเชื่อระหว่างชุมชน สำหรับบทบาทของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน จะเข้าไปเสริมให้เกิดเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างหมู่บ้านเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นใน 2 ลักษณะ ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการจากการเรียนรู้วิถีชีวิต ความเชื่อ การถ่ายทอดบอกเล่า และกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน

ติเรก เครือจินลิ (2545: 135-152) กล่าวถึงการตั้งองค์กรชาวบ้านและเครือข่าย ลุ่มน้ำว่า ชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์หมู่บ้าน และคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำมีบทบาทหน้าที่หลักในการบริหารจัดการ การดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วม และการทำงานในลักษณะ ไตรภาคี โดยการกำหนดกฎระเบียบขององค์กรชุมชนในอดีตยึดตามวัฒนธรรมความเชื่อ ปัจจุบันได้ปรับกฎระเบียบให้เหมาะสมกับสถานการณ์และมีลักษณะเป็นทางการ โดยมีการประสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้วิชาการ การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน และความพยายามสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐ ส่งผลให้องค์กรชุมชนจัดรูปแบบการจัดการในลักษณะ เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน ด้วยกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วม

นันทนุช สังวาลย์ (2546) ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา หมู่บ้านท่องเที่ยว บ้านทรงไทยปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม สรุปว่า 1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเริ่มต้นจากการศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในชุมชน ปัจจัยเอื้อต่อการเรียนรู้มี 2 ประเภท คือ ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนและทรัพยากรในท้องถิ่น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่รัฐและหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว 2) การมีส่วนร่วม พบว่า ในขั้นการดำเนินการ ชาวบ้านมีส่วนร่วมมาก ส่วนขั้นริเริ่มการวางแผน และขั้นประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อย และ 3) ผลที่ชุมชนได้รับจากการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ มีรายได้จากอาชีพเสริม คุณภาพชีวิตดีขึ้น ไม่มีอาชญากรรม เห็นคุณค่าทางด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และการพัฒนารักษาความสะอาดและการอนุรักษ์ธรรมชาติมากขึ้น

2.4.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในมุมมองแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

กังสดาล อยู่เย็น (2544: 113-117) ศึกษาเรื่องพลวัตชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเปร็ดในเริ่มจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน ต่อมาได้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจและการสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้นในชุมชน สมาชิกพยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยการให้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติ มีการพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้ในความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ

ลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านเป็ดใน คือผู้นำ กลุ่มองค์กร กระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม และการดำเนินชีวิตด้านสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญา รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีอยู่

วารณี ชินวินิจกุล (2549: 111-121) ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม้เรียง เริ่มจากการรวมตัวของผู้นำชุมชนที่มีการใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างง่ายเพื่อหาข้อสรุปที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเห็นรวมของชุมชนนำไปสู่การผลักดันให้เกิดการปฏิบัติโดยใช้ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่ม การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนนั้น เป็นการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกำหนดและตัดสินใจสร้างทางเลือกหรือกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ผู้นำชุมชนใช้กระบวนการขับเคลื่อนที่นำไปสู่การสร้างชุมชนแบบองค์รวมที่มีความหลากหลาย มีระบบการพึ่งพากันและกัน และการเรียนรู้ร่วมกันพัฒนา เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนด้วยกระบวนการติดตามประเมินผล ผู้นำชุมชนใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยกระบวนการสร้างปัญญาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพชุมชน ด้วยการนำเอาวิทยาการใหม่ๆมาประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับ คน ความรู้ ทรัพยากร การฟื้นฟู ความสัมพันธ์ในอดีต สร้างความมั่นใจในการแก้ปัญหาด้วยองค์รวมชุมชนและเครือข่าย เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาการเรียนรู้และใช้แนวทางธุรกิจชุมชนแบบครบวงจรเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ฐานคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อความพอเพียง

2.4.3 องค์การชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (2536 : 297-299) ได้ทำการศึกษาเรื่อง องค์การชุมชนกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง: กรณีศึกษาชาวชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยได้สรุปประสบการณ์ทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเลขององค์กรชาวบ้าน ในอำเภอสิเกา และอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ว่า เริ่มขึ้นจากการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน มีมติร่วมกันที่จะทำงาน หลังจากกลุ่มคนที่เป็นแกนนำเห็นชอบร่วมกัน แล้วขยายเรื่องไปกับคนอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ยังไม่เห็นด้วยกับการทำงานอนุรักษ์ มีกระบวนการเสวนา การพูดคุยเพื่อถกเถียงทางความคิด มีการอภิปรายในรากเหง้าของปัญหาเพื่อหาแนวทางการแก้ไข เป็นขั้นตอนสำคัญที่ทำให้กลุ่มผู้นำชาวบ้านได้เรียนรู้และพัฒนาวิธีการทำงาน การแก้ปัญหาซ้ำแล้วซ้ำเล่า มีการทบทวนสรุปบทเรียน ในเรื่องที่สำคัญ

และเรื่องทีล้มเหลว เป็นการเรียนรู้ที่สร้างให้องค์กรชาวบ้านมีความเข้มแข็งขึ้น แต่ในบางปัญหา ลำพังเพียงหมู่บ้านเดียวยังไม่อาจแก้ไขได้ จึงต้องมีการประสานกับหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งเป็นการขยาย เครือข่ายออกไป นอกจากนั้นการประสานกับทางราชการ กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ กลุ่มวิชาการ ครู อาจารย์ นักอนุรักษ์ องค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชนได้ช่วยให้เกิดความชัดเจนในการทำงาน มากยิ่งขึ้น เป็นที่รู้จักและยอมรับมากขึ้น กระบวนการเหล่านี้เป็นรากฐานความสำเร็จขององค์กร ชาวบ้านในการพิทักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเล กระบวนการทำงานด้านหนึ่งก็เป็นการพัฒนา คนทำงาน หรือองค์กรชาวบ้านให้รอบรู้ยิ่งขึ้น นำมาซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนประมงขนาดเล็กชายฝั่งทะเลได้

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ชาวสอาด (2534 : 298) ได้ศึกษาวิจัย เกี่ยวกับองค์กรชุมชนเครือข่ายกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่าองค์กรท้องถิ่นเป็นเงื่อนไข สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่มีบทบาทในการแปรความรู้สึกของชุมชนให้มีพลังขึ้นมา สำหรับทำหน้าที่ รักษาและจัดการใช้ป่า ซึ่งต่างจากการรักษาตามประเพณี องค์กรท้องถิ่นที่รักษาป่าได้อย่าง เข้มแข็งมีหลายรูปแบบ ในกรณีของป่าทุ่งยาวอาศัยกลุ่มเหมืองฝายเป็นองค์กรนำ ขณะที่ตำบล ศิลาแลงผู้นำท้องถิ่นเป็นกำนัน โดยใช้สภาตำบลเป็นแกนนำ และสำหรับกรณีตำบลศรีถ้อยนั้น คณะสงฆ์ประจำตำบลเป็นหัวแรง องค์กรทั้งสามจึงมีบทบาทอย่างมากในภาคเหนือ

อภิชัย พันธเสน (2539 : 51-69) ในผลการวิจัยเรื่องการดูแลรักษาป่า พบว่าควร ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของป่าไม้และทรัพยากรทั้งหลายให้กับประชาชน รวมทั้ง ความจำเป็นและแนวทางในการอนุรักษ์ เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและลูกหลานในระยะยาว การให้ คนรอบป่าอนุรักษ์เห็นคุณค่า ดิน น้ำ อากาศ อย่างสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน เป็นประโยชน์ที่คนใน ชุมชนได้ส่งเสริมความผูกพันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมให้แน่นแฟ้นขึ้น นอกจากนี้การเพิ่มความรู้ ด้านเทคนิคเกี่ยวกับป่า เช่นการป้องกันไฟป่า การฟื้นฟูระบบนิเวศ ด้วยการให้ความรู้ที่เหมาะสม ที่สุด มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนราชการและนักวิชาการจากองค์กร ภายนอกที่เข้ามาส่งเสริม การสร้างผู้นำที่เข้มแข็งและองค์กรที่เข้มแข็งจะนำไปสู่การเรียนรู้ที่ สอดคล้องกับธรรมชาติ และภูมิปัญญาของชาวบ้านได้อย่างเหมาะสม ส่งเสริมความมีวินัยและ การพึ่งตนเอง เป็นการเปลี่ยนแนวความคิดการพึ่งพิงภายนอก โดยชุมชนพื้นที่รอบป่าอนุรักษ์ได้สร้างกฎ กติกาของตนเอง การรับรองสิทธิชุมชนให้ถูกต้องตามกฎหมายนั้นทำให้ชุมชนเกิดความมั่นใจใน การควบคุมตนเอง เกิดการพึ่งตนเองในแนวทางที่ไม่ทำลายธรรมชาติแวดล้อม การออก

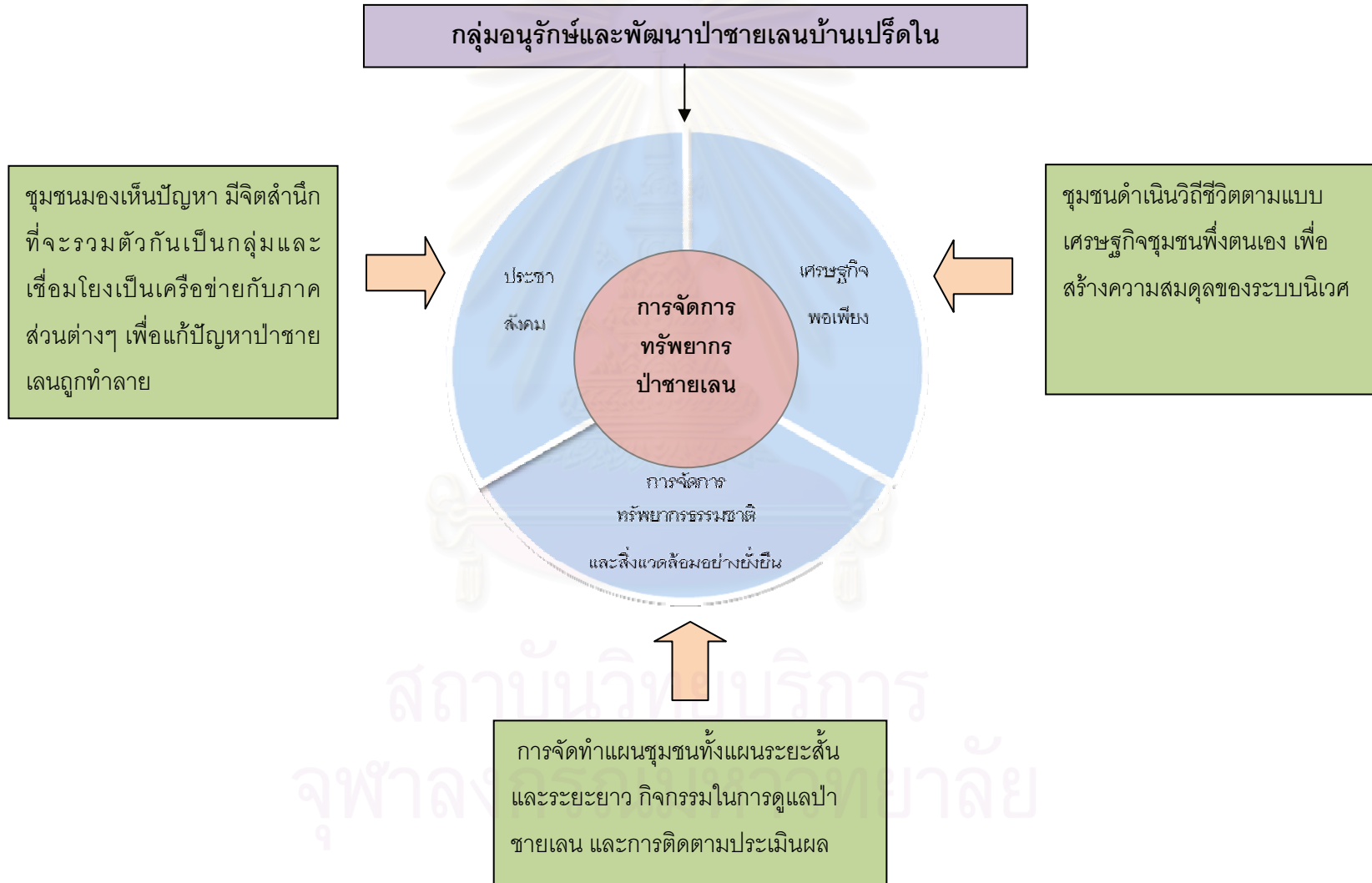
พระราชบัญญัติป่าชุมชนและรับรององค์กรชาวบ้าน นั้นจะช่วยพัฒนาแนวคิดและวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้มีวินัยและพึ่งตนเองได้

จากการศึกษางานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง **เห็นได้ว่า** ที่ผ่านมามีการทำการศึกษาในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนด้วยมุมมองที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในระดับชุมชนเพื่อดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและจากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ยังชี้ให้เห็นว่า การดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน มีการบริหารจัดการโดยชาวบ้าน บนพื้นฐานหลักการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชน บทบาทของผู้นำ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและการสร้างภาคีเครือข่าย เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจว่า องค์กรชุมชน ในกรณีของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด ทำให้การดูแลทรัพยากรป่าชายเลนเกิดความยั่งยืนได้อย่างไร โดยมีกรอบแนวคิดในการศึกษาดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

อธิบายกรอบแนวคิด

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน 2) วิเคราะห์กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่มอนุรักษ์ และ 3) เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป โดยการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีคำถามหลักของการวิจัยว่า กลุ่มอนุรักษ์มีกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนอย่างไร เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวิธีการดูแลแก้ปัญหาป่าชายเลนที่ถูกทำลาย ภายในชุมชนบ้านเป็ดใน ซึ่งในการศึกษานี้ อาศัยกรอบทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืนมาอธิบาย โดยพิจารณาใน 3 มิติ คือ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคมและมิติสิ่งแวดล้อม

มิติทางเศรษฐกิจ ผู้ศึกษาต้องการทำความเข้าใจถึงวิถีชีวิตของชุมชนโดยเฉพาะเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ที่เน้นการสร้างสมดุลทางด้านนิเวศและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้จะใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาอธิบาย เช่น การให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่ม/ องค์การภายในหมู่บ้าน และการฟื้นฟูความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ในการฟื้นฟูและดูแลป่าชายเลน

มิติทางสังคม ผู้ศึกษาต้องการอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการในการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยใช้แนวคิดประชาสังคมมาอธิบาย เช่น กลุ่มอนุรักษ์มีการกระตุ้นจิตสำนึกของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและแก้ปัญหาป่าชายเลนอย่างไร และมีกระบวนการการสื่อสารเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับภาคส่วนต่างๆ อย่างไร

มิติสิ่งแวดล้อม การศึกษานี้ต้องการทราบถึงการพัฒนากระบวนการนิเวศป่าชายเลน โดยใช้แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมาอธิบาย เช่น กลุ่มมีการดำเนินงานอย่างไรในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแลรักษาป่าชายเลน รวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างประหยัดเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ใช้ต่อไปได้

ทั้ง 3 ส่วนเป็นการอธิบายถึงกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่มอนุรักษ์ ว่าประเด็นต่างๆเหล่านี้มีกระบวนการอย่างไรบ้าง ซึ่งจะเป็นคำตอบของการศึกษาในครั้งนี้ และนำผลการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

บทที่ 3

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ป่าชายเลนและข้อมูลพื้นฐานชุมชนเปรี๊ตใน

3.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณฝั่งอ่าวไทย

ป่าชายเลนในบริเวณอ่าวไทยส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณแม่น้ำหรือปากอ่าวและบริเวณชายฝั่งที่มีคลื่นไม่รุนแรง ป่าชายเลนบริเวณฝั่งอ่าวไทย ในปี พ.ศ. 2547 มีพื้นที่เหลืออยู่ทั้งหมด 446,062 ไร่ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2548) ในทางภูมิศาสตร์นั้น สามารถแบ่งพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณอ่าวไทยออกเป็น 3 กลุ่มหรือเขต ได้แก่

1) **กลุ่มภาคตะวันออก** ครอบคลุมพื้นที่บริเวณจังหวัดตราด จันทบุรี ระยอง และชลบุรี โดยมีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 502 กิโลเมตร

2) **กลุ่มภาคกลาง** อยู่บริเวณส่วนบนของอ่าวไทยและภาคใต้ของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ บริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ กรุงเทพมหานคร สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ โดยมีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 439 กิโลเมตร

3) **กลุ่มภาคใต้ฝั่งตะวันออก** เป็นป่าชายเลนที่อยู่บริเวณชายฝั่งของจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี โดยมีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 932 กิโลเมตร จังหวัดที่มีพื้นที่ป่าชายเลนหนาแน่น ได้แก่ จังหวัดตราด จันทบุรี สมุทรสงคราม ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และปัตตานี อย่างไรก็ตาม การทำลายป่าชายเลนยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากหลายปัจจัย เช่น การตั้งถิ่นฐานของชุมชน การขยายตัวของอุตสาหกรรมและการทำฟาร์มเลี้ยงกุ้ง ดังนั้นป่าชายเลนที่เหลืออยู่ จึงเหลือเพียงบริเวณแคบๆ ในจังหวัดตราด ปากแม่น้ำเวฬุ และอ่าวคุ้งกระเบน จังหวัดจันทบุรี ปากแม่น้ำประแสร์ จังหวัดระยอง ชะวากทะเลบริเวณคลองยี่สารและคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม ปากแม่น้ำเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ปากน้ำปราณ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อ่าวทุ่งมหา อำเภอบึงสามพัน อำเภอบึงสามพัน อ่าวทุ่งตะโก อ่าวทุ่งคา และอ่าวสวี จังหวัดชุมพร อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี คลองขนอม อำเภอบ้านนา อ่าวปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และอ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี

ภาพที่ 2 ป่าชายเลนในบริเวณอ่าวไทย

ที่มา: รายงานสถานการณ์ป่าชายเลน กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ถึง พ.ศ. 2543 สัดส่วนของพื้นที่ป่าชายเลนต่อพื้นที่ประเทศลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ.ศ.2504-2529 ป่าชายเลนลดลงอย่างรวดเร็วมากที่สุด จาก 3,679.00 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ. 2504 ลดลงเหลือ 1,964.36 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ. 2529 และเหลือเพียง 1,675.82 ตารางกิโลเมตร ในพ.ศ.2539 อย่างไรก็ตาม ในพ.ศ.2543 พื้นที่ป่าชายเลนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเป็น 2,441.61 ตารางกิโลเมตรทั่วประเทศ (สถิติการป่าไม้ จัดทำโดยศูนย์ข้อมูลกลาง, สำนักสารนิเทศ กรมป่าไม้, 2543) เพราะช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 7-8 เริ่มมีการกล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนและหันมาคำนึงด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ประกอบกับนโยบายรัฐส่งเสริมให้ปลูกป่าฟื้นฟู รวมถึงการริเริ่มแผนทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายแผน ได้แก่ แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม และแผนการจัดการป่าไม้ เป็นต้น แต่พื้นที่ที่ถูกทำลายนั้น มีความเสื่อมโทรมค่อนข้างมาก และในปัจจุบัน นโยบายรัฐก็ได้มีแนวทางฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนจนมีพื้นที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

หากพิจารณาพื้นที่ป่าชายเลนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าจังหวัดที่มีป่าชายเลนหนาแน่น คือจังหวัดตราด โดยมีพื้นที่ป่าชายเลนรวมกันมากที่สุด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยผืนป่าที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ทวีปและเกาะต่างๆ รวมกันแล้วมีมากถึง 59,482 ไร่ (อ้างอิง พ.ศ.2543) ซึ่งเพิ่มขึ้นจากการสำรวจใน พ.ศ.2539 จำนวน 12,755.50 ไร่ โดยป่าชายเลนถือเป็นแหล่งชีวิตและแหล่งอาศัยของชาวจังหวัดตราดมาโดยตลอดตั้งแต่อดีต แม้ในปัจจุบันอาชีพหลักของชาวจังหวัดตราด ก็ยังคงอาศัยพึ่งพิงป่าชายเลนและทรัพยากรทางทะเล ได้แก่ การทำประมง โดยจังหวัดตราดมีรายได้จากการประมงปีละ 4,800 ล้านบาท เป็นรายได้จากการประมงทะเลประมาณ 2,800 ล้านบาท และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำประมาณ 2,000 ล้านบาท (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542) ซึ่งป่าชายเลนอันอุดมสมบูรณ์นั้นจะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่สำคัญช่วยสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงเกิดปัญหาจากภัยคุกคามพื้นที่ป่าชายเลน อันได้แก่ การใช้พื้นที่ป่าสำหรับเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดมลภาวะและผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าชายเลนและปัญหาจากการครอบครองที่ดินเพื่อการเกษตรและการสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งจะต้องมีการควบคุมดูแลอย่างเคร่งครัดต่อไป

นอกจากจังหวัดตราด จะมีพื้นที่ป่าชายเลนมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว จังหวัดตราดยังมีป่าสงวนแห่งชาติถึง 14 แห่ง โดยเป็นป่าบก 792,645.5 ไร่ และป่าชายเลน 60,919 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภาและป่าเลนน้ำเชี่ยว เป็นป่าสงวนแห่งชาติที่เป็นป่าชายเลนที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดตราด ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดถึง 24,687 ไร่ หรือ 39.5 ตารางกิโลเมตร ตามกฎกระทรวงฉบับที่ 672 ออกตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ลงวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2517

โดยมีอาณาเขตติดต่อกับหลายหมู่บ้านใน 4 ตำบลของจังหวัดตราด ได้แก่ ตำบลหนองโสน ตำบล ห้วยน้ำขาว ตำบลหนองเสม็ด อำเภอเมือง และตำบลน้ำเชี่ยว อำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด (ป่า ชายเลนภาคตะวันออกของประเทศไทย ฝ่ายจัดการป่าชายเลน สำนักงานป่าไม้เขตศรีราชา, กรม ป่าไม้, หน้า 40) ซึ่งชาวบ้านได้พึ่งพิงอิงอาศัยป่าชายเลนในการดำรงชีวิตมาช้านาน

เมื่อพิจารณาในตำบลห้วยน้ำขาวแล้ว มีหมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับป่าสงวนแห่งนี้ 3 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านเปร็ดโน หมู่บ้านอ่าวกรูด และหมู่บ้านคันทนา รวมพื้นที่ป่าชายเลน 12,000 ไร่ จากทั้งหมด 24,687 ไร่ หรือ 39.5 ตารางกิโลเมตร โดยหมู่บ้านเปร็ดโน มีอาณาเขตติดต่อกับป่า ชายเลนแห่งนี้มากที่สุดคือมีพื้นที่ถึง 10,430 ไร่ ในขณะที่หมู่บ้านอ่าวกรูดและคันทนา มีพื้นที่ป่าชาย เลนรวมกันเพียง 1,000 ไร่เศษ อย่างไรก็ตาม ไม่เฉพาะชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านดังกล่าว เท่านั้น ที่พึ่งพิงอาศัยป่าชายเลน แต่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงต่างพึ่งพาอาศัยป่าชายเลนในการ ดำรงชีวิตมายาวนาน โดยเฉพาะชาวบ้านเปร็ดโน ได้พึ่งพิงและดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนใน อาณาเขตของตนมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

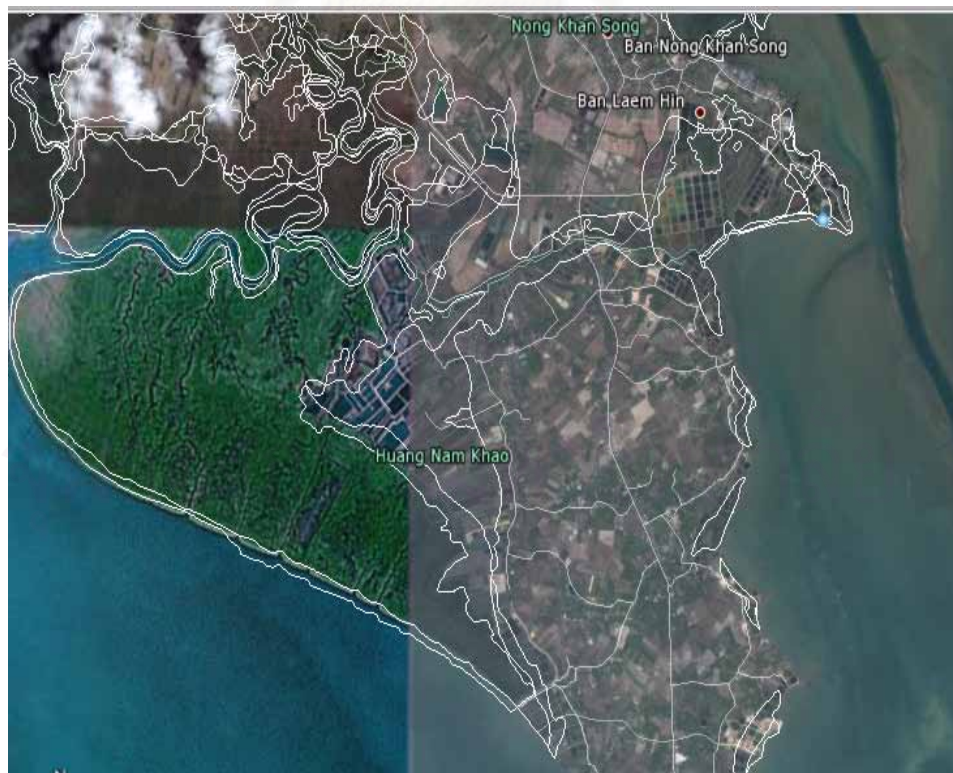
เมื่อกล่าวถึงผืนป่าชายเลนในอาณาเขตหมู่บ้านเปร็ดโน ซึ่งมีเนื้อที่ค่อนข้างมากนั้น ก่อนที่ จะประกาศให้ผืนป่าแห่งนี้เป็นที่ป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภาและป่าเลนน้ำเชี่ยวในปี พ.ศ.2517 ผืนป่าชายเลนแห่งนี้เป็นป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ปี พ.ศ. 2484 พื้นที่ป่าได้ถูกจับจอง โดยชาวบ้านเพื่อตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและทำนาข้าว เมื่อพิจารณาในอาณาเขตหมู่บ้านเปร็ดโน จากการสัมภาษณ์ทราบว่า ชาวบ้านที่มาตั้งถิ่นฐานแรกๆ ก็จับจองพื้นที่ป่าบกซึ่งอยู่ในพื้นที่ดอน ซึ่งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลเพื่อตั้งถิ่นฐานและทำเกษตรกรรม พื้นที่ลุ่มติดกับป่าชายเลน ได้ใช้ในการ ทำนาข้าวและเลี้ยงสัตว์น้ำ ส่วนป่าชายเลนนั้น ชาวบ้านได้อาศัยพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากไม้ ชายเลนในการรักษาโรค การบริโภค ใช้ประโยชน์ในการซ่อมแซมบ้านเรือน รวมไปถึงการจับสัตว์ น้ำในป่าชายเลนเพื่อการบริโภคเป็นหลัก

ต่อมาราวปี พ.ศ. 2529 นโยบายของรัฐได้สนับสนุนการเข้าทำประโยชน์จากป่าชายเลน ด้วยการเปิดประตูให้มีการเข้าทำสัมปทานไม้ป่าชายเลน เป็นระยะเวลา 15 ปี หลังจากนั้น ใน พ.ศ. 2539 แนวทางของรัฐได้เปลี่ยนแปลงไปโดยสนับสนุนแนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ป่าชายเลนมากขึ้นเนื่องจากประสบปัญหากับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผล กระทบถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนที่แย่ง ดังนั้น ตามมติที่ประชุมกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งพิจารณาการดำเนินการเกี่ยวกับป่าชายเลน เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2539 และมติ คณะรัฐมนตรี วันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 จึงประกาศให้ยกเลิกการให้สัมปทานทำไม้ในเขต ป่าไม้ชายเลน และเห็นชอบมาตรการและแนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน

ให้มากขึ้น ด้วยการกำหนดพื้นที่ป่าชายเลน ประมาณ 266,737 ไร่ ทั่วประเทศ ให้เป็นเนื้อที่เขตอนุรักษ์ จากเนื้อที่ป่าชายเลนทั่วประเทศทั้งหมดประมาณ 2,327,000 ไร่ ซึ่งรวมถึงป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเกาและป่าเลนน้ำเค็มด้วย

เมื่อมีการยกเลิกการทำสัมปทานป่าไม้ชายเลนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเกาและป่าเลนน้ำเค็มแล้ว ทางกรมป่าไม้จึงได้ให้ทางจังหวัดสอบถามผู้รับสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ว่าจะเลิกสัมปทานดังกล่าวก่อนสิ้นอายุสัมปทาน (คือ 15 ปี) หรือไม่ “กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแหลมงอบ” ซึ่งเป็นผู้สัมปทานใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในขณะนั้น (เนื้อที่สัมปทานทั้งสิ้น 6,493.75 ไร่ มีอายุสัมปทาน 15 ปี จะสิ้นสุดอายุสัมปทานในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2544) ก็ได้ขอยกเลิกสัมปทาน ในวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2539 ด้วยเหตุผลที่ว่า มีกำลังการผลิตต่ำ โดยมีเงื่อนไขไม่ต้องชำระเงินแก่ทางราชการนับตั้งแต่วันยกเลิกสัมปทาน เงินค่าบำรุงรักษาป่า ยินยอมมอบให้ทางราชการ ยินยอมมอบเงินประกัน ในกรณีที่จะต้องชำระค่าปรับสัมปทานละ 10,000 บาท และเมื่อสิ้นสุดสัมปทานแล้ว ผู้รับสัมปทาน ทายาท ผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ต้องหยุดทำสัมปทานป่าไม้ทันที

ภาพที่ 3 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงพื้นที่ป่าชายเลนของจังหวัดตราด

ที่มา: แผนที่จากภาพถ่ายดาวเทียม www.googleearth.com

จากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียม แสดงให้เห็นผืนป่าสงวนท่าตะพานน้ำเขียว ในอาณาเขตใน ตำบลห้วยน้ำขาวปัจจุบัน ซึ่งมีกฎหมายคุ้มครองและกำหนดขอบเขตของการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ป่าชายเลนอย่างชัดเจน ตามกรอบแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2545-2549) โดยมี แนวทางและมาตรการดำเนินการควบคุมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนโดยให้เป็นไปตามมติ คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2543 อย่างเข้มงวดและให้มีการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่ เสื่อมโทรมจากการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสมให้กลับฟื้นคืนสภาพโดยเร็ว โดยได้ระบุว่า ให้มีการ กำหนดพื้นที่ป่าชายเลน เป็น 2 เขต คือ เขตอนุรักษ์และเขตการใช้ประโยชน์

เขตอนุรักษ์ ครอบคลุมพื้นที่แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ พืช และสัตว์น้ำที่มีค่าทางเศรษฐกิจ พื้นที่ ที่ง่ายต่อการถูกทำลายและการพังทลายของดิน ได้แก่ หาดทราย สันทราย หาดเลน เลนงอก ทราย งอก เกาะ ถ้ำ และแนวปะการัง พื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สถานที่ที่ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น เขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน แหล่งท่องเที่ยว เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ พื้นที่ป่าที่สมควรสงวนไว้เป็นแนวป้องกันลม พื้นที่ป่าที่มีความ เหมาะสมต่อการสงวนไว้เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาวิจัย พื้นที่ป่าที่ควรสงวนไว้เพื่อรักษา สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ และพื้นที่ที่อยู่ห่างไม่น้อยกว่า 20 เมตร จากริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง ธรรมชาติ และไม่น้อยกว่า 75 เมตร จากชายฝั่งทะเล

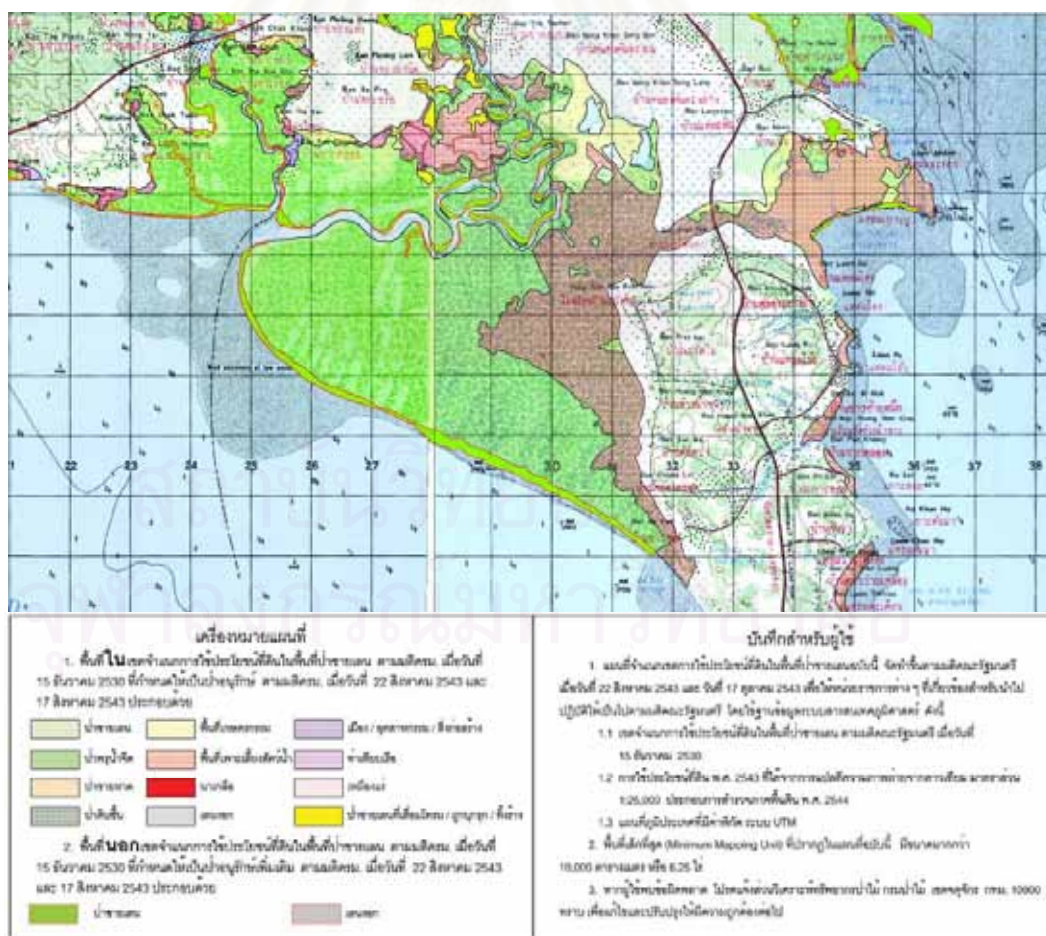
โดยในเขตอนุรักษ์นี้เป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่หวงห้ามไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ ประโยชน์ใด ๆ นอกจากจะปล่อยให้ไปตามธรรมชาติเพื่อรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมและระบบ นิเวศ ห้ามเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ป่าไม้ชายเลนไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นอย่างเด็ดขาด เพื่อ รักษาไว้ให้เป็นไปตามธรรมชาติ โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบำรุงรักษาป่าธรรมชาติที่มีอยู่ มี อำนาจในการระงับการอนุญาตขอเข้าทำประโยชน์ทุกชนิด แต่ถ้าหากมีการเข้าทำประโยชน์ใน พื้นที่นั้นอยู่ก่อนที่จะประกาศกำหนดเขต ถ้าป่ามีสภาพเสื่อมโทรมให้ดำเนินการปลูกป่าทดแทน บริเวณพื้นที่ใดที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น สันดอน เลนงอก และพื้นที่งอกชายฝั่งทะเลที่เกิดขึ้นใหม่ ให้ กำหนดเป็นพื้นที่อนุรักษ์และฟื้นฟู โดยรวมเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ทั้งหมด ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ไม่ให้ ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนในทุกกรณีทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อเปิดโอกาสให้ป่าชายเลนได้ฟื้น ตัวกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ อันจะเป็นการเกื้อกูลการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต (มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2543) บริเวณใดที่มีราษฎรอาศัยอยู่ดั้งเดิมเป็นการ ถาวรแล้ว ก็ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควบคุมมิให้มีการขยายเพิ่มเติมขึ้นมาอีก

ส่วนที่กำหนดให้เป็นพื้นที่เขตการใช้ประโยชน์นั้น หมายถึงพื้นที่ที่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ใน 2 ลักษณะ คือ 1) อนุญาตใช้ประโยชน์เฉพาะกิจการด้านป่าไม้ เพื่อผลผลิตที่สม่ำเสมอตาม

หลักวิชาการป่าไม้ ได้แก่ พื้นที่ป่าสัมปทานและป่าโครงการ พื้นที่ป่าชายเลนนอกเขตป่าสัมปทานที่เหมาะสมแก่การอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นป่าชุมชน และพื้นที่สวนป่าเพื่อผลผลิตด้านป่าไม้ของรัฐบาล และ 2) อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำเกษตรกรรม การกสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ การประมง การทำนาเกลือและพื้นที่อุตสาหกรรมเหมืองแร่ โรงงาน พื้นที่แหล่งชุมชนและแหล่งการค้า ท่าเทียบเรือ แต่ต้องคำนึงถึงผลดีและผลเสียทางด้านสิ่งแวดล้อม

ในเขตพื้นที่ที่ให้มีการใช้ประโยชน์ได้นั้น หากป่าไม้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพที่เสื่อมโทรมลง ให้มีการดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยการปลูกป่าทดแทน ตลอดจนปรับปรุงระเบียบกฎหมายให้ทันสมัยและอำนวยความสะดวกให้มีการปฏิบัติได้อย่างรวดเร็ว สำหรับการในพื้นที่ทำกิจการด้านประมงเหมืองแร่ กสิกรรม หรือกิจกรรมอื่น ๆ ต้องมีการควบคุมวิธีการปฏิบัติอย่างเข้มงวดให้เป็นไปตามหลักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยจะต้องคำนึงถึงผลดีและผลเสียทางด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัด

ภาพที่ 4 การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ของจังหวัดตราด

ที่มา: สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (ท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว)

ปัจจุบัน พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าท่าตะเภาและป่าเลนน้ำเขียว อยู่ในความดูแลของสถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีโครงการดำเนินงานหลักๆครอบคลุม 4 เรื่อง คือ การฝึกอบรมราษฎรในหลักสูตรพัฒนาป่าชุมชน สนับสนุนกล้าไม้เพื่อกิจกรรมการปลูกป่าชายเลน การปลูกเสริมและปรับปรุงสภาพป่าชายเลน และการจัดทำเขตพิเศษป่าชายเลนรักษาสัตว์น้ำ

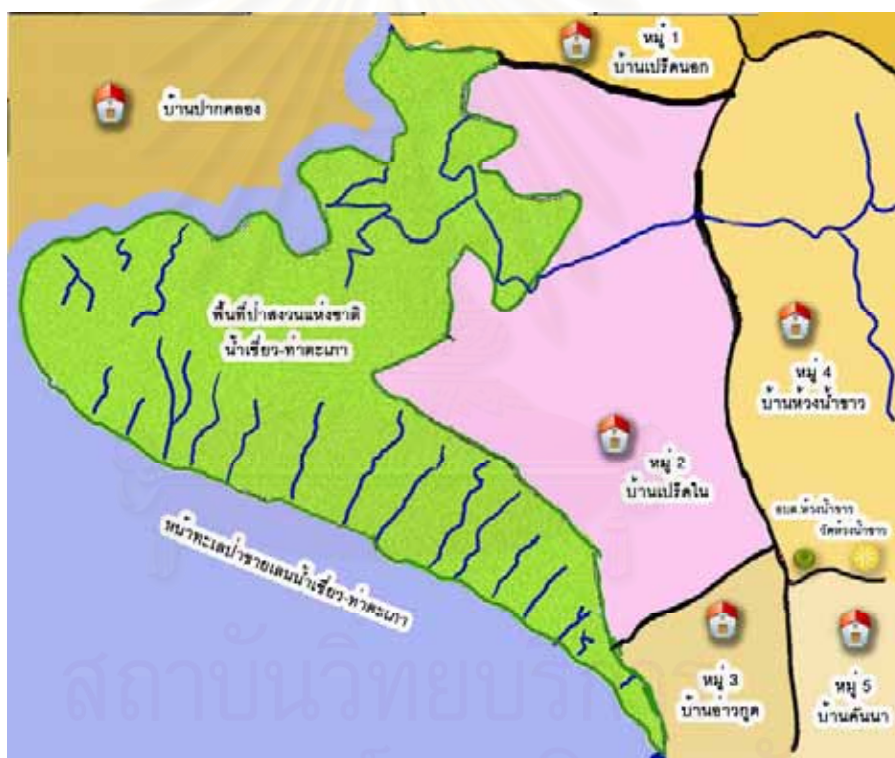
เมื่อพิจารณาในอาณาเขตบ้านเป็ดรีโน ซึ่งมีพื้นที่มากถึง 10,430 ไร่และประกอบไปด้วยคลองทั้งหมด 12 คลอง (จากทั้งหมด 15 คลอง โดยคลองที่ 13-15 อยู่ในอาณาเขตบ้านอ่าวกรูด) ชาวบ้านก็ได้กำหนดการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชายเลนในอาณาเขตของตนเช่นกัน โดยอาศัยแนวคิดในเรื่องการกำหนดเขตอนุรักษ์และเขตการใช้ประโยชน์ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2543 และวันที่ 17 ตุลาคม 2543) ชาวบ้านได้มีการจัดการโดยกำหนดแผนการจัดการป่าชายเลนขึ้น กำหนดให้พื้นที่บริเวณคลอง 7-8 เป็นพื้นที่อนุรักษ์ จำนวน 2,000 ไร่ ห้ามผู้ใดเข้าไปเก็บหาสัตว์น้ำและใช้ประโยชน์จากไม้ในพื้นที่นั้น เนื่องจากคลอง 7-8 ชาวบ้านเรียกว่าเป็น “พื้นที่ไข่แดง” ซึ่งเป็นศูนย์รวมของพืชพรรณไม้หลากหลายชนิด มีสภาพที่เหมาะสมของการเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็ก รวมไปถึงเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลากหลายประเภท ทั้งปู ปลา กุ้ง หอย ชนิดต่างๆ

ชนิดพันธุ์ไม้ที่พบในป่าชายเลนบ้านเป็ดรีโน แบ่งเป็นชั้นๆได้แก่ บริเวณที่ติดหน้าทะเล ซึ่งหมายถึง ชั้นนอกสุด พบพันธุ์ไม้เสมดำ ไม้เสมขาว บริเวณที่เป็นที่ดอนจะมีพันธุ์ไม้ตาตุ่มทะเล ไม้ส้มเง่า ต้นไทรทะเล ไม้เสม็ด ไม้ปอทะเล และไม้โปรงแดงปะปนกัน โดยเฉพาะไม้โกงกาง จะอยู่ในพื้นที่ราบต่ำข้างคลอง ทั้งโกงกางใบเล็กและใบใหญ่ ตามริมแยกคลองต่างๆ และเป็นดินเหนียวปนดินร่วน ถัดเข้าไปด้านในหรือในที่สูงจะมีพันธุ์ไม้โปรงแดง ไม้ตะบูน ไม้ประสักดอกแดง เป้ง ถัดเข้าไปอีกชั้นพบไม้ตะบูน ตะบัน ฝาดดอกแดง โกงกางใบเล็ก แพน และโปรงแดง ไม้พื้นล่าง ได้แก่ เหงือกปลาหมอดอกขาว หวายลิง บริเวณพื้นที่ด้านในลักษณะดินจะเป็นดินเลน บางพื้นที่เป็นบริเวณน้ำท่วมถึงลักษณะดินเป็นดินพรุ ส่วนทรัพยากรสัตว์น้ำที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนและคนจากภายนอกชุมชนได้อาศัยเก็บหาเพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ ในบริเวณป่าชายเลนนั้น มีหลากหลายชนิด ได้แก่ ปูแสม ปูดำ ปูก้ามแดง ปูก้ามขาว เป็นต้น

3.2 ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านเป็ดใน

หมู่บ้านเป็ดใน เป็นหมู่บ้านหนึ่งในหลายหมู่บ้านจาก 4 ตำบลของจังหวัดตราดซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว (ประกาศในกฎกระทรวงเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2517) โดยครอบคลุมพื้นที่ผืนป่ามากที่สุด ถึง 10,430 ไร่ ชาวบ้านมีการพึ่งพิงและดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในอาณาเขตของตนมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 5 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านและพื้นที่ป่าสงวนท่าตะเภา-น้ำเชี่ยวในอาณาเขตหมู่บ้านเป็ดใน

ที่มา: ปรับปรุงจากแผนที่ในสำเนาเอกสารประกอบการเสนอโครงการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งทะเลบ้านเป็ดในโดยชุมชนมีส่วนร่วม (2550)

1) ลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนบ้านเป็ดใน ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด ห่างจากตัวอำเภอเมืองตราด 13 กิโลเมตรแนวเขตติดกับอำเภอแหลมงอบ สามารถเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านได้โดยรถยนต์ โดยผ่านตัวเมืองตราดไปทางแหลมศอก พบป้ายหมู่บ้านเป็ดในและป้ายสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเป็ดในทางขวามือ เลี้ยวเข้าทางเข้าหมู่บ้าน ผ่านหมู่บ้านเป็ดนอก

ประมาณ 2 กิโลเมตร จึงถึงหมู่บ้านเปรี๊ตใน โดยหมู่บ้านมีเนื้อที่ประมาณ 12,367 ไร่ ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ 990 ไร่ พื้นที่เกษตรกรรม 1,337 ไร่ และพื้นที่ป่าชายเลน 10,430 ไร่

2) อาณาเขตของหมู่บ้านเปรี๊ตใน

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลหนองคันทรง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 3 บ้านอ่าวกรูด
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	หมู่ที่ 1 หมู่บ้านเปรี๊ตนอก หมู่ที่ 3 บ้านอ่าวกรูดบางส่วน และ หมู่ที่ 4 บ้านห้วงน้ำขาว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว

3) **ลักษณะภูมิอากาศ** โดยทั่วไปของจังหวัดตราดซึ่งมีลักษณะพื้นที่ชายฝั่งทะเลนั้น สภาพภูมิอากาศบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกตลอดแนวชายฝั่ง เป็นแบบมรสุมเขตร้อน มีสภาพอากาศชื้น ฝนตกมากตลอดทั้งปี เรียกได้ว่า มี 2 ฤดูกาล คือ ฤดูแล้งและฤดูฝน โดยฤดูแล้งจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนเมษายน เป็นระยะที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ อากาศค่อนข้างหนาวเย็น อุณหภูมิลดลงและค่อยๆเพิ่มสูงขึ้นในตอนปลายฤดู และฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ไปจนถึงเดือนตุลาคม เป็นระยะเวลาที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ จะมีปริมาณฝนตกหนักมาก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 4,890.7 มิลลิเมตร (รายงานสถานการณ์ทรัพยากรป่าชายเลนและสิ่งแวดล้อม, กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2543)

หมู่บ้านเปรี๊ตในแบ่งพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 12,367 ไร่ ออกเป็น

- 1) พื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ 990 ไร่
- 2) พื้นที่เกษตรกรรม 1,337 ไร่ ได้แก่ สวนผลไม้ ประมาณ 800 ไร่ สวนยางพารา 250 ไร่ และพื้นที่บ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้งและเกษตรกรรมอื่นๆ อีกประมาณ 277 ไร่
- 3) พื้นที่ป่าชายเลน 10,430 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว มีเนื้อที่ประมาณ 10,430 ไร่ หรือเรียกว่าพื้นที่ป่าล่าง

เอกสารสิทธิ์ในที่ดินส่วนมากเป็นโฉนด โดยเฉพาะในพื้นที่สวนผลไม้ ที่อยู่อาศัยและพื้นที่บ่อเลี้ยงปลาและบ่อเลี้ยงกุ้งบางส่วน แต่บ่อเลี้ยงปลาบางส่วนเป็น นส. 3 ก.และที่ให้สิทธิ์ทำกิน (สค.2) และพื้นที่บริเวณติดกับป่าชายเลนบางพื้นที่ยังไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ได้เนื่องจากพื้นที่

ซ้อนทับกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในเขตการใช้ประโยชน์ตามมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการควบคุมพื้นที่ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ซึ่งอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ การทำประมง การทำนาเกลือและการเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมเหมืองแร่ โรงงาน พื้นที่แหล่งชุมชนและแหล่งการค้า ท่าเทียบเรือ โดยให้สิทธิ์ชาวบ้านเป็นที่ทำกิน แต่ไม่ออกเอกสารสิทธิ์

ภาพที่ 6 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงการใช้ประโยชน์จากที่ดินในอาณาเขตหมู่บ้านเปร็ดใน

ที่มา: แผนที่จากภาพถ่ายดาวเทียม www.googleearth.com

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเองและไม่ต้องเช่า (ข้อมูลจากเอกสารประเมินสถานการณ์หมู่บ้าน กชช.2 ค. พ.ศ. 2550, สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดตราด) เนื่องจากหมู่บ้านเปร็ดในมีสภาพเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลสลับกับลูกคลื่นเอียงลาดจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตกสู่ทะเลอ่าวไทยตอนบน บริเวณที่อยู่อาศัยของชาวบ้านจะอยู่บนที่ดอนซึ่งสูงกว่าระดับน้ำทะเล ประมาณ 200 เมตร ชาวบ้านเปร็ดในให้ความสำคัญกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเองมาก โดยจะไม่ค่อยขายที่ดินให้กับบุคคลภายนอกมากนัก กรรมสิทธิ์ในที่ดินส่วนใหญ่เป็นของคนท้องถิ่นเอง ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาของแต่ละครอบครัว จึงมีการใช้ประโยชน์ในที่ดินของตนเองในการประกอบอาชีพทำสวนและสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นจึงมีการใช้ที่ดินเพื่อประกอบอาชีพ

ที่หลากหลาย ชาวบ้านเปรตในจึงเข้าไปเก็บหาสัตว์น้ำในพื้นที่ป่าชายเลนเป็นหลัก ไม่เหมือนกับคนจากหมู่บ้านใกล้เคียง มีพื้นที่ในการประกอบอาชีพไม่มาก จึงมีการทำประมงขนาดเล็กและเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนมากกว่า

4) ประวัติชุมชน

สันนิษฐานว่ามีคนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านเปรตใน ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2396 (เอกสารข้อมูลชุมชนบ้านเปรตใน, 2542) ผู้นำในการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกๆ นั้น สันนิษฐานว่า มี 2 ตระกูล คือ ทวดตุง-ทวดเปรม ชุมณี มีเชื้อสายจีน และทวดจิว-ทวดจาบ เลี้ยงเคราะห์ โดยอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากหมู่บ้านโคก ซึ่งอยู่แถบตำบลหนองคันทอง (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2550) เข้ามาจับจองที่ดิน โดยคนที่อพยพเข้ามาจะมาจับจอง ถากถางที่ดินซึ่งเดิมเล่ากันว่าเป็นป่าดิบหนาที่บ สำหรับใช้เป็นแหล่งประกอบอาชีพและเป็นที่อยู่อาศัยกันตามความพอใจ (พรทิพย์ หาผล, 2544: 47) ดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่อายุกว่า 90 ปีท่านหนึ่งได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานรกรากสมัยเมื่อครั้ง 80 กว่าปีก่อนไว้ว่า

“...เมื่อก่อนจะไปอยู่ไหนก็ได้ ที่ทางเยอะเยอะ ที่ดินตรงไหนเป็นของใคร จะรู้กัน ตามาอยู่เปรตในตั้งแต่อายุ 13 ปี เพราะมีญาติทางแม่เป็นคนเปรตใน พ่อเป็นคนจันทบุรี ตอนมาอยู่ที่นี้มีบ้านไม่ถึง 10 หลัง ทำนากัน ไม่มีทำสวน เมื่อก่อนที่มีแต่ป่า ทำนาก็ทำแต่พอกิน ใครจะทำตรงไหนก็ไปจับจองที่ดินกันไป...” (ดีดี ศิลาลอย, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2551)

ส่วนความหมายของคำว่า เปรตในนั้น จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโส สันนิษฐานได้ว่า *ประการแรก* คำว่า “เปรต” “เปรีต” “เป็ด” เป็นภาษาเขมร แปลว่า “ทางลัด” ซึ่งการเดินทางทางเรือในสมัยก่อนระหว่างอ่าวตะวันตกและตะวันออก จะต้องเดินทางทางเรือไปอ้อมแหลมงอบ แต่บริเวณที่ตั้งชุมชนเปรตในนั้น จะมีคลองลัดเชื่อมต่ออ่าวทั้งสอง โดยไม่ต้องเสียเวลาเดินทางอ้อม คลองจะลัดจากคลอง 4 ไปสู่คลองนาคราช และคลอง 6 ไปสู่คลองโปรง ซึ่งออกสู่คลองท่าตะเภาเชื่อมทะเลตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกัน (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2551)

ประการที่สอง “เปรต” เพี้ยนมาจากคำว่า “เป็ด” โดยมีตำนานเล่าว่าเมื่อก่อนมีหนองน้ำของหมู่บ้าน เรียกว่า หนองเป็ด น้ำลึกท่วมหัว มีป่าใหญ่ล้อมรอบ มีเป็ดเงิน เป็ดทองมาว่ายน้ำใน

หนองเป็ด ในวันเพ็ญ 15 ค่ำ และไปอยู่หนองนอกหรือหนองตะแคง ในวันแรม 14 ค่ำ (พยอม พิมพ์อุบล, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2551) ชาวบ้านจึงเรียกหนองเป็ด เพี้ยนเป็นคำว่าเปรี๊ด

ส่วนที่มาของชื่อ “ตำบลห้วงน้ำขาว” นั้น เล่ากันว่า ในแหล่งน้ำหนึ่งในพื้นที่สมัยก่อน มีน้ำที่สะอาดใสมาก ในน้ำมีส่วนผสมของดินขาว เมื่อเด็กลงไปเล่นน้ำในแหล่งน้ำแล้วขึ้นมาขึ้นนั้น จะมีดินขาวติดตัวมา ทำให้ผิวสีนวลเหมือนทาแป้ง จึงเป็นที่มาของชื่อ “ห้วงน้ำขาว” อีกตำนานหนึ่งเล่าว่า ห้วงน้ำขาว เพราะมีโรงทำอิฐสำหรับสร้างโบสถ์ตั้งอยู่บริเวณนั้น จึงทำให้น้ำที่ไหลลงปากคลองท่าลูกหีบเป็นสีขาวของเศษผงอิฐนั่นเอง (พยอม พิมพ์อุบล, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2551)

5) ข้อมูลทางประชากร

จากข้อมูลตามทะเบียนราษฎร ปัจจุบัน หมู่บ้านเปรี๊ดในมีประชากร 163 หลังคาเรือน มีจำนวน 171 ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด 617 คน จำแนกเป็นเพศชาย 327 คน เพศหญิง 290 คน ขนาดของประชากรเฉลี่ย 4 คนต่อครัวเรือน แต่จากการสำรวจโดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำตำบล พบว่าจำนวนประชากรที่อาศัยในพื้นที่จริง มีทั้งสิ้น 533 คน เป็นเพศชาย 268 คน และเพศหญิง 243 คน (ที่มา: คลังข้อมูลประจำปี พ.ศ.2552 สถานีอนามัยตำบลห้วงน้ำขาว, สำรวจเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2551) ทั้งนี้จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จริงตามการสำรวจนั้น มีจำนวนน้อยกว่าที่ระบุไว้ในทะเบียนราษฎร เนื่องมาจากการย้ายถิ่นเพื่อไปศึกษาเล่าเรียนหรือไปทำงานในจังหวัดอื่นๆ

ตารางที่ 4 จำนวนประชากรของชุมชนบ้านเปรี๊ดใน จำแนกตามอายุและเพศ

อายุ (ปี)	เพศชาย (คน)		เพศหญิง (คน)	
	ตามทะเบียนราษฎร	จากการสำรวจ	ตามทะเบียนราษฎร	จากการสำรวจ
ต่ำกว่า 1 ปี	5	5	4	2
1-4 ปี	14	8	16	15
5-9 ปี	19	15	12	11
10-14 ปี	27	27	19	17
15-19 ปี	31	26	18	18
20-24 ปี	17	15	15	12
25-29 ปี	27	17	28	10
30-34 ปี	26	17	23	18
35-39 ปี	32	27	25	22
40-44 ปี	25	23	26	23

อายุ (ปี)	เพศชาย (คน)		เพศหญิง (คน)	
	ตามทะเบียนราษฎร	จากการสำรวจ	ตามทะเบียนราษฎร	จากการสำรวจ
45-49 ปี	31	22	24	18
50-54 ปี	14	12	17	14
55-59 ปี	14	12	19	19
60-64 ปี	11	10	14	14
65-69 ปี	14	13	10	11
70-74 ปี	12	11	9	9
75 ปี ขึ้นไป	8	8	11	10
รวม	327	268	290	243

ที่มา: คัดลอกข้อมูลประจำปี พ.ศ. 2552 สถานีนอนามัยห้วยน้ำขาว สำรวจเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2551

6) ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ในอดีต ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานเพียงไม่กี่ครอบครัวในบริเวณหมู่บ้านเปิร์ตในปัจจุบัน คือ ราวพ.ศ. 2396 ชาวบ้านเปิร์ตในวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย โดยชาวบ้านผู้ตั้งถิ่นฐานแรกๆ ได้หักร้างถางพง จับจองที่ดินเพื่อทำที่อยู่อาศัยบนที่ดอนและปลูกข้าวในที่ลุ่ม ประกอบกับการทำประมง จับสัตว์น้ำในป่าชายเลน เช่น ปูแสม ปูดำ (ปูทะเล) ปลากระบอก หอยชนิดต่างๆ เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนผลผลิตกับหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น การเอาข้าวไปแลกกับกะปิที่หมู่บ้าน 3 อ่าวกรูด เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนา ชาวบ้านก็จะไปลอกเปลือกไม้ไปรองขายเพื่อให้ผู้รับซื้อนำไปใช้ย้อมผ้า และตัดไม้ทำฟืน ชาวบ้านกล่าวถึงวิถีชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนว่า

“...เมื่อก่อนไม่ต้องซื้ออะไร ข้าวก็ปลูกกินเองไม่ได้ขาย เป็นครอบครัวใหญ่ มี 10 กว่าคน กับข้าวก็ไปหาเอาในป่าล่าง (ป่าชายเลน) วันหนึ่งๆไม่ได้ใช้เงินเลย เอาข้าวที่เราปลูกไปแลกกับกะปิของหมู่บ้าน 3 อ่าวกรูดได้ หุงข้าวแล้ว กับข้าวก็หาเอาตามป่าชายเลน ทุกบ้านจะมีเครื่องมือหากิน จะไม่ขาดเรือขาดแห...” (อำนาจ ชุมณี, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2551)

“...การทำมาหากิน ก็มีกรจับปูแสม จับมากิน ไม่ได้ขายกัน เมื่อก่อนมันขายไม่ได้ ของมันชุม ตั้งน้ำไว้ แล้วลงไปหาปู น้ำยังไม่ทันหมดหม้อ ก็ได้ปูมาเยอะ ของมันอุดม เอาไม่ไหว ใครไป ใครก็ได้ ปูแสมอยู่ชานนา ไม่ต้องลงไปถึงป่าหรรอก ปลาในคลองก็ชุม ไม่ต้องใช้แห อวน เขามีอ้อมๆ ชุกอยู่ตามรากไม้โกงกาง ปลากระบอกก็มีมาก...” (พยอม พิมพ์อุบล, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2551)

นอกจากนั้น ชาวบ้านเปร็ดในยังอาศัยประโยชน์จากพรรณไม้ในป่าชายเลนมาใช้เป็นยา รักษาโรค หรือที่เรียกว่าเป็นสมุนไพร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการรักษาโรคของชาวบ้าน ยกตัวอย่าง เช่น ต้นตาตุ่ม แก่นไม้ใช้เป็นยาสมุนไพร รักษาโรคผิวหนัง ยอดอ่อนไม้โกงกาง เอามาตำ รักษาแผล มีดบาด แก้อักเสบเบื้องต้น ต้นปรัง ใช้หัวผักปรังผสมน้ำปูนใส ทาแก้พุพอง และใบของเถา ถอบแถบ เป็นยาระบายสำหรับเด็ก รวมถึงการใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ เปลือกโปรงแดง ใช้ย้อมผ้า ย้อมอวน ย้อมแห ให้สีแดง รวมถึงการสานหมวกใบจาก โดยสามารถ หาเก็บใบจากได้ในป่าชายเลน ซึ่งยังมีการสืบทอดความรู้มาจนถึงปัจจุบัน

ประมาณ พ.ศ. 2504 ริเริ่มที่จะปลูกผลไม้ได้แก่ มังคุด เงาะ ทุเรียน ลองกอง กล้วย สับปะรด ยางพารา และเริ่มทำนาทุ่ง ซึ่งทำให้ป่าชายเลนเสื่อมโทรมลงมาก

ในปัจจุบัน ชาวบ้านเปร็ดในส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คืออาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำ สวนผลไม้ ได้แก่ ทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง และไร่สับปะรดไม่มากนัก ซึ่งสามารถเก็บเกี่ยว ผลผลิตได้ระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน โดยชาวสวนจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคน กลางที่มารับซื้อในสวนของชาวบ้าน มีทั้งการที่พ่อค้ามาซื้อผลไม้ทั้งสวน ชาวสวนนำไปขายให้กับ พ่อค้าผู้รับซื้อที่ตลาดในเมืองด้วยตนเองหรือตามจุดรับซื้อริมถนนใหญ่สายตราด-อ่าวซ้อ ราคา ผลผลิตจะแปรผันขึ้นลงโดยขึ้นกับท้องตลาดโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถต่อรองราคาได้ กลางปีพ.ศ. 2551 ที่ผ่านมา ชาวบ้านขายเงาะได้กิโลกรัมละ 7-8 บาทเท่านั้น ซึ่งถือว่าได้ราคาต่ำ

สวนยางพาราจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มาก ระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือน พฤษภาคม แต่ก็สามารถกรีดยางได้ตลอดทั้งปี ปัจจุบันชาวบ้านเปร็ดในนิยมทำสวนยางพารากัน มาก โดยมีทั้งผู้ที่ทำสวนยางในที่ดินภายในหมู่บ้านเปร็ดในเองและผู้ที่ไปซื้อที่ดินที่อื่น เช่น ท่ากุ่ม เพราะที่ดินราคาถูกกว่า นิยมปลูกยางพันธุ์ GT 1, RRIM 600 และ PR 253 เกษตรกรนิยม จำหน่ายผลผลิตเป็นขี้ยาง (น้ำยางที่จับตัวเป็นก้อน) ราคา กิโลกรัมละ 21 บาท (ราคา ณ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ.2552) แต่ราคาก็ลดลงจากกลางปีที่แล้ว (มิถุนายน พ.ศ. 2551) สองเท่า ถึงแม้ว่า ราคาขายขี้ยางจะไม่สูงเท่ายางแผ่น ซึ่งสามารถขายได้กิโลกรัมละ 51 บาทก็ตาม เพราะการทำ ขี้ยางทำได้สะดวกรวดเร็ว ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากและไม่เสียเวลามากเหมือนทำยางแผ่น

ชาวบ้านบางส่วนทำประมงแบบเพาะเลี้ยง ทั้งการทำนากุ้งแบบธรรมชาติ การเลี้ยงปลา กะพง ปลาเก๋า การเลี้ยงปูทะเลในนาปลา และการจับสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ การ จับปูแสม หอยชนิดต่างๆ และปูทะเลในพื้นที่ป่าชายเลน จับปลาและปูทะเลที่อาศัยอยู่ตามคลอง มีการทำอาชีพประมงเรือเล็ก ส่วนอาชีพนอกภาคเกษตรได้แก่ รับจ้างทั่วไป รับราชการ และ ค้าขาย เป็นส่วนน้อย

ภาพที่ 7 การประกอบอาชีพของชาวบ้านเปรีดโน

ถึงแม้ว่าอาชีพหลักของชาวเปรีดโนจะเป็นอาชีพเกษตรกรรม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำการเกษตรหลากหลาย เนื่องจากผลผลิตจากอาชีพเกษตรกรรมโดยการทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ จะได้ผลผลิตตามฤดูกาล และการเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง ก็มักได้ผลผลิตไม่แน่นอนเช่นกัน

“...บอกไม่ได้ว่าตัวเองมีอาชีพอะไร มีคนมาถามเยอะว่าอาชีพหลัก ทำอะไร คือทำ หลายอย่าง เลี้ยงปลาก็ทำ ทำสวนยางก็ทำ ปลูกเงาะ ทุเรียน ผลไม้ที่นี่ มีที่ดินในเปรีดโน ปลูกไว้แล้วจ้างคนภายในหมู่บ้านมาช่วยเก็บเกี่ยว เพราะทำหลายอย่าง บางที่ตัวเองไม่ไหวเหมือนกัน...” (นิรัญ อินทสุวรรณ, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2551)

7) ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีพื้นที่เรือกสวนเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าบน ใช้ทำสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน มังคุด ส้มโอ เงาะ ลองกอง และชาวบ้านมักจะสร้างบ้านในเรือกสวนของตน ในลักษณะที่ไม่มีรั้วกั้นอาณาเขต ดังนั้น หมู่บ้านเปรีดโน จึงมีลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบกระจาย แต่ละบ้านจะอยู่ห่างกันขึ้นกับอาณาเขตของการถือครองที่ดิน โดยมีถนนคอนกรีตสายหลักขนาดเล็กราว 2 เลนสวนกันได้ เป็นถนนสายหลักผ่านกลางหมู่บ้าน ระยะทางของถนนภายในหมู่บ้านรวม 13 กิโลเมตร นอกจากชาวบ้านจะปลูกบ้านในพื้นที่เรือกสวนแล้ว ยังมีการสร้างขนาซึ่งเป็นที่พักชั่วคราวสำหรับเฝ้าสัตว์น้ำที่เลี้ยงไว้ในบ่อเลี้ยง

แนวโน้มการสร้างที่อยู่แบบถาวรในบริเวณพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน ด้วยเพราะ
 หนา ซึ่งสร้างด้วยไม้ไผ่และมุงด้วยใบจากแบบสมัยก่อนนั้น ล้มพังลงได้ง่าย โดยเฉพาะช่วงการพัด
 ของลมว่าว (เดือน พฤศจิกายน ถึงมกราคม) ชาวบ้านจึงสร้างหนาด้วยวัสดุทนทานมากขึ้น มุง
 หลังคาด้วยสังกะสี และแจ้งขอบ้านเลขที่ เพื่อจะได้มีสิทธิ์ขอรับบริการไฟฟ้าหรือโซล่าเซลล์

สำหรับลักษณะบ้านเรือนโดยทั่วไปของชาวบ้านเปรีดโน มีลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวได้
 ถุนสูง หลังคาจั่ว 2 ชั้น ไม้ที่นำมาใช้สร้างบ้านเรือนเป็นไม้ในป่าชายเลน ได้แก่ ไม้โปรง ไม้โกงกาง
 และไม้หลูยซึ่งใช้ทำเสาบ้านได้ มีบันไดสำหรับขึ้นบนบ้าน บ้านโบราณมีฝาบ้านเพียง 3 ด้าน ทำให้
 บ้านโปร่ง ระบายอากาศได้ดี ด้านในจะกั้นไว้เป็นห้องนอน จำนวนห้องมากน้อยตามความกว้าง
 และยาวของตัวบ้าน ด้านหน้าเป็นโถงกว้าง หรือที่เรียกว่า ชานบ้าน มักจะปล่อยโล่งเอาไว้เพื่อ
 ประโยชน์เอนกประสงค์หลายประการ คือ ใช้สำหรับนั่งประชุม หรือทำกิจกรรมร่วมกันภายใน
 ครอบครัว ใช้เป็นที่สำหรับพูดคุยหรือกิจกรรมสังสรรค์ รับประทานอาหารร่วมกันทั้งภายใน
 ครอบครัวและการต้อนรับแขกผู้มาเยือน

ภาพที่ 8 ลักษณะบ้านเรือนและการใช้ประโยชน์

8) ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม

ชาวบ้านเปรีดโนมีการสืบเชื้อสายชาวจีนและไทย โดยปัจจุบันมีการผสมกลมกลืนกัน
 อย่างแยกไม่ออก สังเกตได้จากการเรียกผู้อาวุโสว่า กัง ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกันหมด
 โดยสามารถลำดับโครงสร้างกลุ่มเครือญาติตามสกุล ได้ 2 สกุลใหญ่ ซึ่งเป็นต้นสกุลดั้งเดิมตั้งแต่
 การเริ่มตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ สกุลชุนฉี และสกุลเสียงเควระห์ ภายหลังเมื่อมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมาก

ขึ้น จึงมีการแต่งงานภายในหมู่บ้าน จาก 2 สกุลดั้งเดิมจึงได้มีการขยายสกุลเพิ่มขึ้น ได้แก่ สกุลสังข์นาค สกุลเสี้ยมสุข สกุลสังข์ทิน สกุลชุ่มวงศ์ และสกุลเปิดแก้ว

ต่อมาการแต่งงานกับคนนอกหมู่บ้าน ทำให้มีสกุลเพิ่มมากขึ้นอีกหลายสกุลด้วยกัน โดยลักษณะของการแต่งงาน เมื่อฝ่ายหญิงแต่งงานกับฝ่ายชายที่อยู่นอกหมู่บ้าน ฝ่ายชายจะต้องเป็นฝ่ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน เพื่อช่วยทางฝ่ายหญิงประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นลักษณะของวัฒนธรรมทางภาคกลาง จึงทำให้สกุลที่มาจากนอกหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับสกุลเดิมภายในหมู่บ้านเองมากขึ้น ได้แก่ สกุลกลั่นเกล้า สกุลถือสัตย์ สกุลคงพริ้ว สกุลท่าพริก สกุลพิมพ์อุบล สกุลเลี้ยงถนนอม สกุลลีพวนิช สกุลฝั่งรัง สกุลวุฒิสันต์ สกุลแพทย์ศาสตร์ สกุลบวรสถิตย์ สกุลจินดาวงศ์ สกุลทักศิรี สกุลแก้วตาด สกุลสุวรรณธาร สกุลคณาญาติ สกุลสุขศรี สกุลจันทวีโร (พรทิพย์ หาผล, 2544: 65)

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านเปรีดไนเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบที่แน่นแฟ้นเป็นเครือญาติ ทำให้การติดต่อสื่อสารของชาวบ้านเป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการเป็นส่วนใหญ่ การติดต่อกันเพื่อประชุมกลุ่มหรือประชุมหมู่บ้าน ก็อาศัยการโทรศัพท์ไปบอกกัน หรือประกาศเสียงตามสายในชุมชนโดยมีจุดออกอากาศอยู่ที่ศาลาเอนกประสงค์บริเวณศาลเจ้าปู่้อยซึ่งตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน

นอกจากนั้น ชาวเปรีดไนยังมีการช่วยเหลือจุนเจือกันในลักษณะเอื้อเพื่อเอื้อแก่ต่อกันค่อนข้างสูง เมื่อบ้านใดจะขึ้นปลา ก็จะมีการ “เอาแรงกัน” กล่าวคือ ชาวบ้านก็จะบอกต่อกันไปให้มาช่วยกันขึ้นปลา โดยไม่เอาค่าแรงหรือสิ่งตอบแทนใด แต่จะตอบแทนด้วยการไปช่วยเหลือในลักษณะเดียวกันในภายหลัง หรือเมื่อบ้านไหนจัดงานบุญ เช่น ทำบุญบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ งานสมรส ชาวบ้านต่างพากันมาช่วยกัน ในลักษณะการเอาแรงกันเช่นเดียวกัน

สำหรับบทบาทหญิงชาย ในสังคมชนบทที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก อย่างหมู่บ้านเปรีดไนนั้น ผู้หญิงจะออกไปทำงานในเรือกวสวไร่ไร่เช่นเดียวกับชาย แต่ก็ยังเป็นสังคมที่มีลักษณะชายเป็นใหญ่ กล่าวคือ ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว การตัดสินใจในเรื่องที่ต้องติดต่อกับสังคมภายนอกครอบครัวจะขึ้นอยู่กับฝ่ายชายเป็นหลัก

9) ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ

ชาวบ้านเปรีดไนนับถือศาสนาพุทธ มีเพียงไม่กี่คนที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยคนที่เป็นมุสลิมนั้น เป็นลูกจ้างจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเปรีดไน เป็นคนท้องถิ่นเกือบทั้งหมด

“วัดห้วงน้ำขาว” ถือเป็นแหล่งรวมจิตใจของชาวบ้านเปรีตโน และชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆของตำบลห้วงน้ำขาว ทั้ง 5 หมู่ ได้แก่ หมู่ 1 บ้านเปรีตนอก หมู่ 2 บ้านเปรีตโน หมู่ 3 บ้านอ่าวกรูด หมู่ 4 บ้านห้วงน้ำขาว และหมู่ 5 บ้านคันทา โดยในวันสำคัญทางศาสนา ชาวบ้านจากทุกหมู่บ้าน ก็จะนำอาหารคาวหวาน ไปพร้อมกับทำบุญที่วัด มีการพบปะ แลกเปลี่ยนพูดคุยกันที่งานบุญของวัดเป็นประจำสม่ำเสมอ ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านเปรีตโนกับหมู่บ้านอื่นๆใกล้เคียง ยังคงแน่นแฟ้น ประกอบกับ การแต่งงาน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายที่เป็นฝ่ายย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเปรีตโน การย้ายเข้ามาและการกลับไปเยี่ยมบ้านของพวกเขาเหล่านั้น ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งในการกระชับความสัมพันธ์เครือญาติระหว่างหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ชาวบ้านเปรีตโน และชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ จึงยังคงมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างแนบแน่น

ประเพณีของชาวเปรีตโน ยังคงไว้ซึ่งประเพณีแบบจีนผสมผสานกันไปกับประเพณีไทย เพราะชาวบ้านเปรีตโนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายจีน โดยดำรงไว้ซึ่งประเพณีในวันสำคัญของจีน เช่น สารทจีน ตรุษจีน มีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ มีการไหว้ศาลเจ้าในเทศกาลสำคัญต่างๆ มีการทำบุญศาลเจ้าปู่คุ้มในช่วงวันตรุษจีน ราวเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี และในขณะเดียวกัน วันสำคัญของไทย ชาวบ้านก็จะไปทำบุญ ไหว้พระที่วัดตามประเพณีนิยม อีกทั้งมีการผสมผสานประเพณีแบบจีนและไทยอย่างลงตัว เช่น ในวันตรุษไทย ราวเดือนมีนาคมของทุกปี ชาวบ้านก็จะทำบุญไหว้ศาลเจ้าหนองเป็ด ส่วนศาลเจ้าปู่น้อย มีการทำบุญและรดน้ำผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ตามประเพณีไทย

ภาพที่ 9 การประชุมกลุ่มอนุรักษ์ที่ศาลาเจ้าปู่น้อยและศาลาเอนกประสงค์

สถานที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ ศาลาเอนกประสงค์เจ้าปู่น้อยและศาลาเอนกประสงค์สหกรณ์ร้านค้า โดยศาลาเจ้าปู่น้อยเป็นศาลาที่ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน เป็นที่สำหรับพบปะรวมกลุ่มพูดคุยกันของชาวชุมชนเปรีดิโน ไม่ว่าจะมีการประชุมหมู่บ้าน หรือการประชุมกลุ่มองค์กรต่างๆ ก็จะมาใช้ศาลาเจ้าปู่น้อยเป็นที่รวมตัว ลักษณะของศาลา เป็นศาลาเอนกประสงค์โล่งกว้าง เปิดโล่งทุกด้าน เมื่อมีการประชุมหมู่บ้าน ทุกคนสามารถเข้ารับฟังและเสนอความคิดเห็นได้นอกจากนั้น เมื่อมีคณะครูจากภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานภายในชุมชน ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับป่าชายเลนนั้น ก็จะใช้ศาลาเจ้าปู่น้อยเป็นจุดรวมตัว เรียกได้ว่า ศาลาเจ้าปู่น้อย เป็นทั้งจุดนัดพบ แลกเปลี่ยนที่สำคัญในหมู่บ้าน ส่วนศาลาเอนกประสงค์สหกรณ์ร้านค้า ตั้งอยู่ติดกับโรงเรียนบ้านเปรีดิโน เป็นที่สำหรับจัดประชุมและจัดงานระดับตำบลหรือจังหวัด (เอกสารข้อมูลชุมชนเปรีดิโน, กุมภาพันธ์ 2551)

10) การปกครอง

ในปัจจุบัน หมู่บ้านเปรีดิโน มีการปกครองโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ จากคำบอกเล่าของลุงตี๊ด ศิลาลอย เล่าว่าผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้านเปรีดิโน คือ ผู้ใหญ่สั่ว (ไม่ทราบนามสกุล) ผู้ใหญ่บ้านเข้าสู่ตำแหน่งด้วยการแต่งตั้งของชาวบ้าน อยู่ในตำแหน่งได้ตลอดชีวิต เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2547 จึงได้เปลี่ยนแปลงข้อกำหนด โดยให้ผู้ใหญ่บ้านมาจากการเลือกตั้ง มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 5 ปี และในปัจจุบันพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 11) พ.ศ.2551 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมจาก พ.ศ.2547 ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2551 นั้น กำหนดให้ผู้ใหญ่บ้านมาจากการเลือกตั้ง มีวาระการดำรงตำแหน่งจนครบอายุ 60 ปี จะต้องมีการประเมินผลงานทุกๆ 5 ปี และเพิ่มอำนาจหน้าที่จากที่เคยเป็นหัวหน้าราษฎรในหมู่บ้าน ให้มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยนายอำเภอด้วย

ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน คือ นายมานอช ผึ้งรัง ได้รับการเลือกตั้ง เมื่อพ.ศ.2551 (เอกสารสำเนา ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน, 2551) มีการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้นำหมู่บ้านรวม 10 คน และกำหนดให้มีการประชุมหมู่บ้านในวันที่ 8 ของทุกเดือน ทั้งนี้ ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานการประชุม ในที่ประชุมจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ารับฟังและร่วมกันนำเสนอปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ รวมทั้งนำเสนอโครงการหรือกิจกรรมใดๆ ที่ต้องการให้เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านตามความต้องการของชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะนำมติของที่ประชุมหมู่บ้าน ไปนำเสนอในการประชุมบูรณาการ ซึ่งเป็นการประชุมระดับตำบล ร่วมกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง

11) การศึกษา

ชาวบ้านเปรีดิในส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ภายในหมู่บ้านมีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านเปรีดิใน ชาวบ้านในหมู่บ้านส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จึงส่งให้ไปเรียนชั้นมัธยมศึกษาในตัวเมืองตราด ซึ่งมีทั้งหมด 3 โรงเรียน อย่างไรก็ตาม แนวโน้มที่ชาวบ้านจะส่งลูกหลานไปเรียนในเมืองตั้งแต่ชั้นอนุบาลและประถม รวมถึงโรงเรียนเอกชน มีแนวโน้มมากขึ้น โดยเฉพาะผู้มีฐานะค่อนข้างดี ดังผู้ปกครองท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...เด็กรุ่นหลัง ส่วนมากออกไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน เพราะโรงเรียนบ้านเปรีดิในสอนถึงชั้นป.6 เท่านั้น ม.1 ก็จะไปเรียนในตัวเมือง หรืออำเภอข้างเคียง เมื่อเข้าเรียนมหาวิทยาลัย ก็เข้ากรุงเทพฯ บาง ชลบุรีบ้าง เมื่อทำงานก็ออกไปทำงานที่อื่นทั้งหมด ไม่ค่อยมีคนกลับมาทำงานในหมู่บ้านเพราะมันก็ไม่มีงานอะไรนอกจากทำสวน เลี้ยงปลา ซึ่งคนมีการศึกษาสูงก็ไม่มาทำแล้ว ยกเว้นแต่คนที่กลับมาช่วยกิจการที่บ้าน เป็นคนมีฐานะดีพอสมควร ก็ไม่ได้ทำเอง เป็นการดูแลกิจการของพ่อแม่ตนเอง ซึ่งจ้างคนงานทำมากกว่า น้อยคนที่จบปริญญาแล้วกลับมาทำงานที่บ้าน เด็กที่ออกไปทำงานที่อื่นมีมากขึ้น...” (จเร ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2551)

12) สภาพปัญหาของชุมชน

เมื่อราว พ.ศ. 2524 ชุมชนประสบปัญหาน้ำเค็มเข้านาข้าวเพราะการประกอบกิจการกึ่งของนายทุน ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพของชาวบ้าน เพราะไม่อาจทำนาข้าวได้ ก็ต้องมาทำนาแก่งกันหมดทั้งหมู่บ้าน สิ่งที่ตามมาคือ ชาวบ้านเป็นหนี้เป็นสินจำนวนมาก และทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายจากการปล่อยน้ำเสียลงป่าชายเลน สภาพป่าชายเลนเสื่อมโทรม สัตว์น้ำไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ ประกอบกับมีการบุกรุกทำลายป่าชายเลนด้วยการเข้าสัมปทานป่าไม้ของนายทุนอย่างผิดเงื่อนไขสัมปทาน รวมไปถึงการเข้ามาลักลอบตัดไม้ในป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน และการนำเรือเข้ามาจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือประมงผิดกฎหมาย เช่น อวนรุน อวนลาก อวนตาถี่ เรือคราดหอยแครง เป็นต้น

เมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายจากการทำนาแก่งและปัญหานี้สินของชาวบ้าน ทำให้เริ่มที่จะคิดแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยการรวมตัวกันในปีพ.ศ.2529 เพื่อขับไล่นายทุนที่เข้ามาทำลายป่าชายเลนให้ออกไปจากพื้นที่เพื่อที่ชาวบ้านจะได้ฟื้นฟูป่าชายเลนให้มีสภาพอุดมสมบูรณ์ดังเดิม รวมไปถึงการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นมาในปีพ.ศ.2538 โดยการขยายแนวคิดของพระ

อาจารย์สุภิน ปถวีโต เจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด ในเรื่องการออมเงินในชุมชนเพื่อแก้วิกฤติหนี้สินของชาวบ้านไปพร้อมกับการตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป้าชายเลนบ้านเปร็ดใน ในพ.ศ. 2541 ในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแล พื้นฟู รักษาและใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนด้วยแนวทางของชุมชนเอง ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นแนวทางการแก้ปัญหาที่ได้ผลสำเร็จค่อนข้างมาก คือ นายทุนหยุดทำโครงการที่ทำลายป้าชายเลน ชาวบ้านได้ฟื้นป้าชายเลนกลับมาและดูแลโดยใช้แนวทางของชุมชนเอง ทรัพยากรป้าชายเลนและสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นจากการร่วมกันดูแลแก้ปัญหา และชาวบ้านสามารถปลดหนี้สินของครอบครัวได้

ส่วนในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากผลการประเมิน สถานการณ์หมู่บ้าน กชช.2ค. พ.ศ. 2550 โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดตราด พบว่า ปัญหาประการสำคัญในปัจจุบันของหมู่บ้านเปร็ดใน คือ การขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง ถึงแม้ว่าลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดตราด จะเป็นแบบ “ฝน 8 เดือน แดด 4 เดือน” แต่ระบบการกักเก็บน้ำไว้สำหรับใช้เพื่อการเกษตรยังคงเป็นปัญหา ขณะนี้องค์การบริหารส่วนตำบลกำลังดำเนินการแก้ไขโดยการขุดสระของตำบล เพื่อแก้ปัญหา นอกจากนี้ ชุมชนยังประสบกับปัญหาความยากจน เนื่องจากผลผลิตทางการเกษตรราคาต่ำ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุมาจากการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร และขาดกลุ่มองค์กรเกี่ยวกับการประกอบอาชีพที่เข้มแข็งสามารถต่อรองราคาผลผลิตได้

ถึงแม้ว่าชุมชนและกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป้าชายเลนบ้านเปร็ดในจะมีการฟื้นฟูป้าชายเลนของหมู่บ้านมาโดยตลอด จนสภาพป้าชายเลนอุดมสมบูรณ์ขึ้น แต่ป้าชายเลนปัจจุบันยังประสบปัญหาน้ำทะเลกัดเซาะตามแนวชายฝั่งและการโค่นล้มของป่าบริเวณน้ำทะเลอันเกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น พายุและคลื่นลมแรง รวมทั้งปัญหาอันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์ คือการลักลอบใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย เช่น การเข้ามาใกล้ชายฝั่งของเรือคราดหอยแครง ทำให้ดินโคลนมีลักษณะเหลว ต้นไม้ไม่สามารถยึดเกาะได้ การสร้างโพงพาง และปัญหาการดูแลป้าชายเลนอันเนื่องมาจากแนวคิดที่ไม่ตรงกันระหว่างประชาชนและภาครัฐ อย่างเช่น การสาងป่า ซึ่งเป็นการดำเนินนโยบายของภาครัฐโดยขัดแย้งกับหลักการในเรื่องการดูแลรักษาป้าชายเลนของชาวบ้านในชุมชนเอง

13) กลุ่มองค์กรภายในหมู่บ้านเปร็ดใน

หมู่บ้านเปร็ดใน มีกลุ่มองค์กรชุมชนจำนวนมาก แต่ละกลุ่มมีแนวทางการดำเนินงานตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของตนเอง สมาชิกชุมชนเปร็ดในคนหนึ่งๆอาจเป็นสมาชิกของกลุ่มหลายกลุ่ม บางกลุ่มก็ไม่ได้มีรูปธรรมของการทำงานที่ชัดเจนนัก แต่บางกลุ่มก็มีกิจกรรมที่ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มทำได้ง่ายเพราะลักษณะการเข้ากลุ่มของสมาชิกเป็นไปด้วยความสมัครใจ อีกทั้งประชากรในหมู่บ้านเปร็ดไต่ก็มีไม่มาก ประกอบกับการมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่สนิทสนมกันของคนในชุมชน และการประกอบอาชีพที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน การพูดคุย ปรีกษาหารือกันก็ทำได้ง่าย ปัจจุบันหมู่บ้านเปร็ดไต่มีกลุ่มทั้งหมด 23 กลุ่มได้แก่

1. กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดไต่
2. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเปร็ดไต่
3. กลุ่มเยาวชน (ลูกไม้ป่าเลน)
4. กลุ่มกองทุนสาธิตเอนกประสงค์และกองทุนยา
5. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน
6. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
7. กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
8. กลุ่มสตรีสหกรณ์
9. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
10. กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน
11. กลุ่มผู้ประกอบการประมง
12. กลุ่มผู้เลี้ยงวัว
13. กลุ่มวัฒนธรรม
14. กลุ่มกีฬา
15. กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน
16. กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
17. กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.)
18. กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ชายฝั่ง (รสป.)
19. กลุ่มอาสาประมง
20. กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน
21. กลุ่มประชาคมหมู่บ้าน
22. กลุ่มผู้สูงอายุ
23. กลุ่มพลังงานชุมชน

เมื่อพิจารณาจากกลุ่มองค์กรที่มีอยู่มากมายในหมู่บ้านเปร็ดไต่ กลุ่มองค์กรที่เป็นที่รู้จักและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดไต่ กลุ่มนี้มีพัฒนาการการรวมตัวและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการดำเนินงานของกลุ่มมายาวนานนับ 20 ปี ด้วยเพราะเงื่อนไขการรวมตัวกันต่อสู้กับผู้ประกอบการนาุ้งที่เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อขยายกิจการนาุ้ง ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา ส่งผลให้ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนอาชีพไปทำนาุ้งด้วยเพราะไม่สามารถดำเนินชีวิตแบบเดิม นั่นก็คือการทำนาข้าวได้ อีกต่อไป เพราะสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงจากการปล่อยน้ำเสียจากนาุ้งลงในพื้นที่ป่าชายเลนและหน้าทะเล น้ำเค็มจากนาุ้งเข้าถึงพื้นที่นาข้าว ชาวบ้านจึงไม่สามารถให้ผลผลิตได้ ชาวบ้านจึงต้องปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพมาเป็นทำนาุ้งด้วย รวมถึง การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อขุดบ่อน้ำนาุ้ง และการสัมปทานป่าไม้อย่างผิดเงื่อนไขของนายทุน สภาพป่าเสื่อมโทรมมากขึ้น ชาวบ้านจึงรวมตัวกันลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและปกป้องผืนป่าของตนเอง และมี

พัฒนาการต่อเนื่องเรื่อยมาเป็นกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ในปี พ.ศ.2541 กลุ่มอนุรักษ์ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยไม่ใช้การจัดตั้งของหน่วยงานใด หากแต่เป็นแนวคิดริเริ่มของแกนนำชาวบ้านเอง ที่มีความต้องการรวมกลุ่มเพื่อจัดการดูแลป่าชายเลนอย่างเป็นรูปธรรม มีกลุ่มเพื่อความสะดวกในการเชื่อมโยงประสานกับหน่วยงานอื่นๆได้ และประการสำคัญคือ ด้วยแนวคิดและกระแสการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2540 ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร และการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบกับการมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ นั่นก็คือ อดีตผู้ใหญ่บ้าน นายอำพร แพทย์ศาสตร์ ซึ่งมีความสามารถในการขยายแนวคิดให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมและทำงานเพื่อสาธารณะ ด้วยเพราะในปีที่ตั้งกลุ่มอนุรักษ์นั้น ผู้ใหญ่อำพรได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและมีความคิดหัวก้าวหน้าในการพัฒนาและริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง สามารถรวมคนเป็นปีกแผ่นได้มากประกอบกับมีความสามารถในการเชื่อมประสานกับเครือข่ายและภาคส่วนต่างๆ อีกด้วย

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน มีการวางโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่ม ตามแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่หน้าทะเล และดำเนินกิจกรรมโดยได้รับการสนับสนุนทางวิชาการ จากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Regional Community Forestry Training Center for Asia and the Pacific: RECOFTC) มาตลอดตั้งแต่แรกตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน รวมกว่า 12 ปี และมีกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

พัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน

4.1 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า

ในอดีต ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐาน ราวปีพ.ศ.2396 โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเป็ดในเป็นลักษณะการผลิตเพื่อยังชีพ โดยชาวบ้านเป็ดในส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่หลากหลาย เนื่องจากความเหมาะสมด้านสภาพพื้นที่ของหมู่บ้าน โดยลักษณะพื้นที่ที่ลาดเอียงจากสูงลาดลงต่ำทางตะวันตกติดต่อกับป่าชายเลนและทะเลฝั่งอ่าวไทยตอนบน ทำให้สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านเป็ดใน มีทั้งพื้นที่สูงและพื้นที่ราบลุ่มต่ำ ซึ่งเหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ชาวบ้านจะปลูกข้าวเป็นหลักในพื้นที่ราบลุ่มต่ำซึ่งกว้างใหญ่ สภาพพื้นที่เหมาะแก่การกักเก็บน้ำสำหรับทำนาข้าว ลักษณะการทำนาข้าวเป็นการทำนาข้าวไร่ โดยใช้น้ำฝนตามธรรมชาติ เริ่มตั้งแต่เดือน 6-7 ก็ตกกล้า เดือน 8 เริ่มดำนาเอาแรงลงแขกกัน เดือน 12 มีการเอาแรงกันเกี่ยวข้าว ถึงแม้ว่าพื้นที่ปลูกข้าวจะเป็นพื้นที่ราบติดต่อกับป่าชายเลน ซึ่งน้ำทะเลท่วมถึงได้ แต่ชาวบ้านก็ใช้ข้าวพันธุ์ชาวลำ ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ทนทานต่อน้ำเค็มมากและใช้วิธีการยกคันดินให้สูงขึ้นเพื่อป้องกันน้ำทะเลเข้านา อย่างไรก็ตาม บางปีการทำนาข้าวก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะบางปีน้ำทะเลก็ท่วมถึงในช่วงที่ข้าวกำลังออกรวง ทำให้ชาวบ้านจึงทำนาข้าวไร่สำหรับบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักด้วยการสีข้าวเอง ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงนำไปขาย นอกจากนี้ ยังมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ไร่สำหรับใช้งาน เลี้ยงไก่และหมู ไร่สำหรับบริโภค

หากบ้านใดมีผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภค จะมีการยืมจากญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ซึ่งบางครั้งเป็นการให้เปล่า โดยไม่ต้องนำไปคืน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันระหว่างหมู่บ้าน เช่น ชาวบ้านเป็ดในนำข้าวซึ่งผลิตได้มากในหมู่บ้านเพราะมีสภาพพื้นที่เหมาะสมกับการทำนาข้าว ไปแลกกับกะปิจากหมู่บ้านอ่าวกรูด ซึ่งชาวบ้านอ่าวกรูดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเก็บหาสัตว์น้ำในป่าชายเลน เพราะไม่มีพื้นที่สำหรับทำนาข้าวและการเกษตรกรรมมากเหมือนอย่างหมู่บ้านเป็ดใน โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน ยังไม่มีการซื้อขายด้วยเงินตรา

นอกจากนั้น ชาวบ้านเป็ดในยังประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก ได้แก่ การจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลน เช่น ปูทะเล (หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าปูดำ) ปูแสม หอยหวาน หอยจู้บแจง และ

หาของป่า เช่น ลูกจาก เพื่อนำมาบริโภค เมื่อถึงฤดูแล้ง ชาวบ้านก็จะไปลอกเปลือกไม้ไปร่งสำหรับนำมาใช้ย้อมผ้าหรือแช่น้ำย้อมอาวนให้สีแดงสด และทนทาน หรือขายให้กับผู้รับซื้อจากกรุงเทพฯ บางส่วน นอกจากนั้น ชาวบ้านยังตัดไม้ค้ำไปทำเสาพริกไทย การตัดไม้จากมาใช้มุ่งหลังคาบ้าน การเย็บหมวกใบจากขนาดเล็กสำหรับใส่บังแดดทำนา ขนาดใหญ่สำหรับบังฝน ซึ่งทุกครัวเรือนสามารถเย็บเองได้ รวมไปถึงการตัดริดกิ่งไม้ในป่าขายเลนเพื่อทำฟืนใช้หุงต้มภายในครัวเรือน

พ.ศ.2504 รูปแบบของการทำการเกษตรของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป โดยเริ่มให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อการค้ามากกว่าการผลิตเพื่อยังชีพ เนื่องจากรัฐบาลริเริ่มให้มีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางขึ้นในจังหวัดตราด เพื่อขยายพื้นที่การผลิตน้ำยางส่งออกต่างประเทศ มีเจ้าหน้าที่มาแนะนำวิธีการปลูกยางพาราพันธุ์ที่ให้น้ำยางมาก ทำให้ชาวบ้านหันมาสนใจการทำสวนยางมากขึ้น ชาวบ้านจึงหักร้างถางพง โค่นต้นยางนาเก่าและต้นไม้ใหญ่บริเวณที่สูง ซึ่งเดิมเคยเป็นป่าบกรธรรมชาติที่ประกอบไปด้วยพันธุ์ไม้นานาพันธุ์ บางบริเวณเป็นป่ามะม่วง ก็ถูกถากถางเพื่อปลูกยางพาราตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ อีกทั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางยังให้เงินสนับสนุนการปลูกยาง ไร่ละประมาณ 5,000 บาท เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านทำสวนยางมากยิ่งขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 ชาวบ้านก็เริ่มที่จะทำสวนผลไม้ควบคู่ไปกับการทำสวนยาง เพราะเห็นตัวอย่างจากชาวบ้านในจังหวัดใกล้เคียง เช่น จันทบุรี ทำสวนเงาะ ได้ผลผลิตราคาดี โดยเห็นว่าพื้นที่สูงภายในหมู่บ้านเปร็ดในนั้น มีสภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย ประกอบกับมีสภาพอากาศแบบคาบสมุทร ฝนตกชุก สามารถปลูกผลไม้ได้หลากหลายชนิด ชาวบ้านจึงเริ่มปลูกเงาะ ทุเรียน กุ้งฝอย สับปะรด และลองกอง โดยสวนผลไม้ของชาวบ้านนั้น มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การปลูกผลไม้ชนิดเดียวทั้งสิ้น เช่น การปลูกเงาะ หรือทุเรียนเพียงอย่างเดียว หรือที่เรียกว่า พืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว และการปลูกผลไม้ในลักษณะสวนผสม หลังจากมีการปลูกผลไม้กันมากขึ้น ก็ทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มาก แต่ไม่เกิดปัญหาอุปสรรคในการขนส่งผลผลิตออกไปยังตลาดทั้งในจังหวัดตราดและจังหวัดอื่นๆแถบภาคเหนือและอีสาน เพราะมีการตัดถนนเข้าหมู่บ้านเปร็ดใน รวมถึงการตัดถนนใหญ่สายตราด-อ่าวซ้อ-แหลมศอก ทำให้มีพ่อค้าเข้ามาซื้อผลผลิตจากสวนยางและสวนผลไม้ได้โดยสะดวก การเดินทางเข้าตัวเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการนำสินค้าจากในเมืองเข้ามาจำหน่ายในหมู่บ้านมากขึ้นหลากหลายประเภท วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนของซึ่งกันและกันจึงลดน้อยลง หากแต่อาศัยเงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า และระบบการผลิตเพื่อการค้าขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ

นอกจากทำสวนยางพาราและสวนผลไม้แล้ว ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านเปร็ดในบางส่วนยังใช้พื้นที่ราบลุ่มต่ำทางตะวันตกของหมู่บ้าน ในการทำนาข้าวอยู่เหมือนครั้งดั้งเดิม แต่นาข้าว

กลับให้ผลผลิตน้อยและราคาตกต่ำลงเรื่อยมา ชาวบ้านบางคนจึงหยุดทำนาข้าว แล้วเริ่มเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวเหล่านั้น มาเป็นการเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติ โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้ง ด้วยการขุดบ่อในพื้นที่นาข้าวเดิม ยกคันดินขึ้นสูง กักน้ำทะเลเอาไว้ในนา รอลูกกุ้งที่ปะปนอยู่กับน้ำทะเลตามธรรมชาติได้เข้ามาอาศัยอยู่และเจริญเติบโตในนาที่ขุดไว้ เมื่อกุ้งเจริญเติบโต ก็ใช้อวนลากกุ้งขึ้นมาขายได้ สำหรับความรู้ในการเลี้ยงกุ้งธรรมชาตินั้น ชาวบ้านในแถบจังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด รู้จักการทำนากุ้งมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2478 โดยจะเลี้ยงกุ้งในระยะเริ่มแรกก่อนทำนาข้าวที่อยู่บริเวณป่าชายเลน ซึ่งเป็นนาใหม่ ดินยังเค็มและมีน้ำทะเลท่วมถึง ยังไม่สามารถปลูกข้าวได้ โดยเมื่อน้ำทะเลท่วมถึงนั้นก็มีลูกกุ้งปะปนกับน้ำเข้ามาอาศัยอยู่ จนกระทั่งน้ำลด กุ้งก็โตพอที่จะขายได้ ความรู้ดั้งเดิมเหล่านี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านเบียดในค่อยๆ ประยุกต์ทำการเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติ ด้วยการขุดบ่อดินแล้วสูบน้ำทะเลเข้านา ให้ลูกกุ้งตามธรรมชาติได้เจริญเติบโตในพื้นที่นา ซึ่งแต่เดิมเคยใช้ปลูกข้าวนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเบียดในไม่ได้หยุดทำนาข้าว และเปลี่ยนไปทำนากุ้งธรรมชาติกันทั้งหมด ยังคงมีบางส่วนที่ยังทำนาข้าวอยู่ ทั้งนาข้าวและนากุ้งธรรมชาติ สามารถทำไปควบคู่กันได้ โดยทำนากุ้งธรรมชาติในพื้นที่ติดต่อกับป่าชายเลน ซึ่งเป็นพื้นที่ราบต่ำกว่า ส่วนนาข้าวก็ยังคงทำในพื้นที่สูงถัดขึ้นมา โดยยังไม่มีผลกระทบต่อกันมากนัก

เมื่อปี พ.ศ. 2516 กรมประมงเริ่มมีนโยบายเข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งทะเลแบบกึ่งพัฒนา จึงเริ่มมีผู้ประกอบการรายย่อย 2-3 ราย จากอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และจากอำเภอแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม ได้เข้ามาเปิดพื้นที่ใหม่ในการทำนากุ้งกึ่งพัฒนา ในปี พ.ศ. 2517 ด้วยการเช่าพื้นที่นาข้าวเดิมของชาวบ้าน เพื่อขุดบ่อทำนากุ้ง ในขณะที่พื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดสมุทรปราการและสมุทรสงคราม ได้มีการทำนากุ้งทั้งแบบธรรมชาติและแบบกึ่งพัฒนามาก่อนแล้ว การเข้ามาของผู้ประกอบการนากุ้งรายย่อยเหล่านี้เป็นการจุดประกายการประกอบการนากุ้งแบบกึ่งพัฒนาขึ้นในหมู่บ้านเบียดในเป็นครั้งแรก

เมื่อผู้ประกอบการลงทุนเลี้ยงกุ้งและได้ผลผลิตแล้ว จะขายผลผลิตแบบปลักในตลาดเมืองตราด และขายให้กับพ่อค้าคนกลาง เพื่อทำการส่งต่อไปขายยังจังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งขายให้กับพ่อค้าคนกลางเพื่อส่งไปยังต่างประเทศ

การเจริญเติบโตของตลาดการส่งออกกุ้งเป็นไปอย่างรวดเร็ว การเลี้ยงกุ้งแบบกึ่งพัฒนาสามารถสร้างรายได้จำนวนมากให้กับผู้ประกอบการในระยะเวลาดังนั้น ผู้ประกอบการจึงริเริ่มที่จะทำนากุ้งแบบพัฒนาขึ้น ด้วยมุ่งหวังที่จะได้ผลผลิตกุ้งในปริมาณมากๆ ภายในเวลารวดเร็ว การทำนากุ้งแบบพัฒนา จะต้องขุดบ่อคอนกรีต ใช้เครื่องสูบน้ำเค็มเข้านา ใช้ใบพัดตีน้ำเพื่อเพิ่มออกซิเจน ลงทุนซื้อพันธุ์ลูกกุ้งกุลาดำและกุ้งขาวมาเลี้ยงในบ่อ โดยต้องมีการให้อาหารสำเร็จรูป

ทั้งหมดต้องใช้เงินลงทุนที่สูงมาก ประมาณบ่อละ 200,000-300,000 บาท เป็นอย่างต่ำ แต่มีข้อดีคือ สามารถทำในพื้นที่ขนาดเล็กที่อยู่บนที่สูงได้ โดยลงทุนต่ำกว่า อย่างไรก็ตาม ยังต้องใช้ทุนถึงหลายหมื่นบาท เมื่อผู้ประกอบการนำร่องเหล่านี้ได้เริ่มทำนาทุ้งแบบพัฒนา ชาวบ้านก็เริ่มที่จะทำตามอย่างนายทุนบ้าง เนื่องจากเห็นว่า ได้ผลผลิตปริมาณมาก ราคาดี ใช้เวลาเลี้ยงไม่นานมาก เพียงครึ่งเดือน สามารถจับกุ้งขายได้ถึง 2 ครั้ง นายทุนบางรายสามารถขายกุ้งได้เป็นล้านบาท ดังที่ชาวบ้านสะท้อนถึงการเปลี่ยนจากการทำนาข้าวมาทำนาทุ้งตามอย่างนายทุนว่า

“... ตอนนั้นจำได้ว่าทำนาข้าวอยู่ แล้วได้ผลผลิตไม่ดี เริ่มเห็นว่านายทุนเข้ามาเช่าที่ชาวบ้าน ทำนาทุ้ง ขึ้นทุ้งคืนเดียว ได้เงินเป็นแสนๆ วันรุ่งขึ้นถอยรถใหม่ได้แล้ว เลยอยากทำบ้าง เราต้องหุ ตาสว่างซักที ตอนนั้นพูดแบบนี้เลย หุตาสว่าง เพราะคิดว่าตัวเองโง่งมอยู่ไม่ได้แล้ว...” (อีด อินทสุวรรณ, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2551)

“...เมื่อมีคนนอกมาทำนาทุ้ง ชาวบ้านปริตในเองก็เปลี่ยนอาชีพกันเยอะ คนมีความรู้สึกว่าได้รายได้มากๆ...ชาวบ้านพอเห็นคนนอกเข้ามาทำนาทุ้ง เห็นได้กำไรกันทีละมากๆ ขึ้นทุ้งทีหนึ่งได้เงินเป็นกอบเป็นกำ บางคนซื้อรถยนต์ได้ภายในคืนเดียว...ปีหนึ่งๆขายข้าวได้ 10 เกวียน ได้ไม่เท่าไร ปีหนึ่งก็ได้ไม่กี่บาท ทำนาทุ้งเดือนสองเดือนก็ได้เงินเป็นกอบเป็นกำแล้ว ซื้อบ้านได้แล้ว เมื่อเริ่มมีตังค์ ก็กลายเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่ค่อยจะช่วยเหลือกันในสังคมเหมือนเดิม...” (อำนาจ ชุมณี, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2551)

ประมาณ 2-3 ปีหลังจากนายทุนเข้ามาริเริ่มการทำนาทุ้งพัฒนา ชาวบ้านจึงหันมาลงทุนทำนาทุ้งแบบพัฒนาเกือบทั้งหมดบ้าน จึงเหลือชาวบ้านที่ทำนาข้าวน้อยลง เพราะสภาพที่ไม่เอื้ออำนวยให้ชาวสวนสามารถเจริญเติบโตได้ เนื่องจากน้ำเค็มจากนาทุ้งซึมผ่านชั้นดินเข้าไปทำลายต้นข้าวได้รับความเสียหาย เมื่อข้าวไม่เจริญเติบโต จึงเป็นเงื่อนไขที่เอื้อให้นายทุนรายย่อยเช่าและซื้อที่ดินของชาวบ้านเพื่อทำนาทุ้งได้มากขึ้น อีกทั้งชาวบ้านปริตในเองก็คาดหวังว่า เมื่อตนเองลงทุนทำนาทุ้งแบบพัฒนาแล้วจะมีรายได้ดีขึ้น มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยขาดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับการทำนาทุ้งพัฒนา เป็นเพียงการทำตามอย่างกัน โดยไม่รู้ว่าจะเกิดผลกระทบต่อป่าชายเลนตามมาหรือไม่ อย่างไร

การทำนาทุ้งแบบพัฒนา ประสบความสำเร็จและทำรายได้ให้ชาวบ้านเป็นอย่างมาก เพียง 2-3 ปีแรก หลังจากนั้น การเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนาเริ่มประสบปัญหา กุ้งก็เริ่มเป็นโรค เพราะสารพิษ

จากอาหารกุ้งตกค้างในดิน บ่อกุ้งของชาวบ้านบางราย กุ้งที่เลี้ยงไว้ตายทั้งหมด ทำให้ขาดทุนไปมาก หนี้สินที่ยังติดค้างจากการกู้เงินเพื่อลงทุนทำนากุ้ง ก็พอกพูนมากขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งการทำนากุ้งพัฒนา ยังส่งผลกระทบต่อป่าชายเลน คือ เมื่อกากอาหารกุ้งและน้ำเสียจากการทำนากุ้ง ถูกปล่อยลงในพื้นที่ป่าชายเลน ทำให้อาหารกุ้งที่เน่าเสียหมักหมมที่หัวคลองต่างๆ ดินในคลองเน่า เกิดมลพิษ เป็นเหตุให้พันธุ์สัตว์น้ำอื่นๆ เช่น หอยชนิดต่างๆ ปูแสม และปูดำ ที่อาศัยป่าชายเลนเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ ก็ไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ ผู้ที่เคยจับสัตว์น้ำในป่าชายเลนมาบริโภคและขายสร้างรายได้ เช่น ปูแสม ก็จับได้น้อยลง

นากุ้งแบบพัฒนาต้องใช้เงินลงทุนสูง แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีทุนน้อย จึงต้องไปกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตร รวมถึงกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ เมื่อกุ้งเกิดโรคทำให้กุ้งตาย เกิดความเสียหายและขาดทุน ชาวบ้านไม่สามารถผ่อนหนี้สินของตนเองได้ ชาวบ้านนับสิบรายล้มละลายหมดตัว ถึงขั้นต้องขายบ้าน ขายที่ดิน หนีออกจากหมู่บ้านไปอาศัยอยู่จังหวัดอื่น มีกรณีหนึ่ง เกิดความสิ้นหวังในชีวิต เกิดความเครียดเพราะล้มละลายจากนากุ้ง ถึงขั้นฆ่าตัวตาย ชาวบ้านส่วนใหญ่หมดกำลังใจและสิ้นหวัง ดังที่ชาวบ้านเปร็ดในกล่าวถึงภาวะหนี้สินของตนจากการทำนากุ้งพัฒนาว่า

“...คนสมัยก่อนพออยู่พอกินไม่คิดหนี้ คนคิดหนี้ 400-500 บาท ก็โดนประนามแล้ว บางคนกู้ยืมเขา ถึงขั้นต้องเอาที่ดินไปจำนอง ต้องขายบ้านหมด อาก้หมดตัว คิดหนี้ก็อีกเป็นล้าน ไม่เหลืออะไรเลย บ้านก็ไม่มี เงินไม่เหลือติดบ้านซักบาท ลูกอีกสองคนก็ต้องเลี้ยงดู ตอนนั้นหมดอาลัยตายอยากกับชีวิต คิดไม่ออกว่าจะต้องทำอะไร ...” (สละ เบ็ดแก้ว, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2552)

“...ยายก็เคยทำนากุ้ง แค้าก็ทำกันหมดแหละ แต่ระยะหลัง ทำไม่ได้ผล เจ้ง มีทุน 60,000 บาท เอาไปลงกับนากุ้งหมด เพราะมันต้องใช้ทุนสูง ทั้งทำบ่อคอนกรีต เอาลูกกุ้งกุลาดำมาปล่อย ทำได้ 2 ปีก็เปลี่ยนมาเป็นกุ้งขาว เพราะกุลาดำมันตาย มันไม่ใช่อะไรที่เราเคยทำมาก่อน เราไม่มีความรู้มาก่อนเลย เรื่องโรคของกุ้ง เรื่องวิธีเลี้ยงต้องทำยังไงบ้าง เห็นแค่มันเลี้ยงเร็ว ได้เงินเร็ว...” (วิรัตน์ หวังน้ำ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2551)

การปล่อยน้ำเสีย กากอาหาร และสารเคมีจากนากุ้งพัฒนา เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ป่าชายเลนค่อยๆ เสื่อมสภาพ และสาเหตุหลักประการสำคัญที่ทำให้ป่าชายเลนเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง

และรวดเร็ว ก็คือนโยบายรัฐบาลในการให้สัมปทานทำไม้เผาถ่าน ทำให้ในปี พ.ศ.2520 มีผู้ประกอบการเจ้าของกิจการเผาถ่าน ซึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดตราด ได้รับสัมปทานเข้ามาตัดไม้ในป่าชายเลนท่าตะเภา- น้ำเชี่ยวแห่งนี้เพียงรายเดียว ครอบคลุมพื้นที่สัมปทานมากถึง 6,493.75 ไร่ หรือกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่ป่าชายเลนที่อยู่ในอาณาเขตหมู่บ้านเปร์ดีโนโดยได้รับสัมปทานตัดไม้ระยะยาวถึง 15 ปีแบบประมุขผูกขาด รวมทั้ง ในเงื่อนไขสัมปทานมีข้อกำหนดว่าผู้รับสัมปทานสามารถควบคุมดูแลไม่ให้บุคคลภายนอกบุกรุกเข้ามาทำลายป่าสัมปทานได้ในขณะที่มีการปลูกทดแทน แต่ในทางปฏิบัติ ผู้รับสัมปทานมีความต้องการไม้เพื่อป้อนเตาเผาถ่านสูงกว่ากำลังการผลิตของป่า เป็นเหตุให้มีการตัดไม้ข้ามแปลงตัดฟัน หรือการลักลอบตัดไม้นอกเขตสัมปทาน อีกทั้งยังทำผิดเงื่อนไขสัมปทาน ซึ่งกำหนดให้มีการปลูกทดแทน แต่ผู้รับสัมปทานกลับไม่ปลูกทดแทน ซึ่งเป็นการตั้งใจทำให้พื้นที่สัมปทานแปลงนั้นกลายเป็นพื้นที่เสื่อมโทรม เพื่อที่จะแปรสภาพพื้นที่ดังกล่าว เป็นแปลงเพาะเลี้ยงกุ้ง ซึ่งตามเงื่อนไขที่อนุญาตให้ทำได้ ถ้าพื้นที่นั้นเสื่อมโทรมแล้วจริง ถึงแม้จะมีการทำผิดเงื่อนไขสัมปทานอย่างชัดเจน แต่ไม่มีการดำเนินการใดๆจากเจ้าหน้าที่รัฐเลย

ดังนั้น ผู้ได้รับสัมปทาน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า นายทุน จึงได้ถือโอกาสแปรสภาพป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมจากการตัดไม้และจงใจไม่ปลูกทดแทนนั้นให้กลายเป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนา รวมพื้นที่เกือบ 1,000 ไร่ บริเวณคลอง 7 ซึ่งเป็นบริเวณใจกลางของผืนป่าชายเลนสัมปทาน มีการขุดบ่อและทำการเพาะเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนา เป็นเวลากว่า 4 ปี โดยไม่มีชาวบ้านคัดค้าน เนื่องจากเห็นว่าเป็นสิทธิที่ผู้ได้รับสัมปทานสามารถทำได้

ต่อมา นายทุนมีความต้องการขยายพื้นที่ดำเนินการเพาะเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนาต่อไปอีกกว่า 1,000 ไร่ เพื่อผลิตกุ้งส่งออกต่างประเทศให้ได้จำนวนมากๆ ตามกระแสการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยอ้างสิทธิในการเพาะเลี้ยงกุ้งในพื้นที่ป่าสัมปทานที่เสื่อมโทรม โดยขุดคลองสร้างอาณาเขตตลอดแนวป่า เพื่อกั้นระหว่างพื้นที่นาข้าวของชาวบ้านกับพื้นที่ที่จะขุดบ่อเลี้ยงกุ้งของตนเอง อีกทั้งนายทุนยังอาศัยข้อกำหนดสัมปทานที่ว่า ผู้รับสัมปทานสามารถควบคุมดูแลไม่ให้ผู้เข้ามาบุกรุกทำลายป่าสัมปทานในขณะที่กำลังดำเนินการปลูกต้นไม้ทดแทน โดยใช้ข้อกำหนดนั้นไปในทางที่ผิดวัตถุประสงค์ที่แท้จริง คือ นายทุนมีการใช้กำลังเฝ้าเวรยามในป่า เพื่อกีดกันไม่ให้ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลน โดยกันไว้เพื่อทำประโยชน์ส่วนตน ในขณะที่ป่าชายเลนแต่เดิม เคยเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นของส่วนรวมที่ชาวบ้านได้เข้าไปจับสัตว์น้ำและทำมาหากิน นายทุนยังสร้างคันดินกั้นน้ำเพื่อหวังที่จะเตรียมพื้นที่ขยายการขุดบ่อกุ้งต่อไป และโกหกชาวบ้านว่า ตนเองกำลังจะดำเนินก่อสร้างคันกั้นน้ำเดิม เพื่อชาวบ้านจะได้รับ

ประโยชน์ น้ำทะเลจะได้ไม่หนุนเข้ามาทำให้น้ำขุ่นของชาวบ้านเสียหาย ซึ่งในขณะนั้น ยังมีผู้ทำนาข้าวอยู่ไม่มากนัก จึงเป็นการหลอกลวง ไม่ให้ชาวบ้านคัดค้านการทำโครงการเพาะเลี้ยงกุ้งของตนเอง พร้อมกับขอให้ชาวบ้านร่วมลงชื่อเห็นด้วยกับการดำเนินโครงการสร้างคันกั้นน้ำเค็มนั้น ชาวบ้านบางส่วนเชื่อว่าโครงการจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองจริง จึงยินยอมลงชื่อเห็นด้วย ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นการดำเนินงานเพื่อประโยชน์ส่วนตนของนายทุนซึ่งคาดหวังผลกำไรอย่างมหาศาลจากการทำนากุ้งในพื้นที่กว่า 1,000 ไร่ที่กำลังจะขยายการดำเนินงานต่อไปแห่งนี้

ชาวบ้านวัย 70 ปีท่านหนึ่งสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชายเลน จากภาพความอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ครึ้มแน่นขนาด ดังที่เขาเคยเห็นตั้งแต่ยังเด็ก แปรเปลี่ยนมาเป็นสภาพป่าที่เสื่อมโทรมจากการทำลายของนายทุนใหญ่ ทำให้นักอนุรักษ์ธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน ว่า

“...ตอนป่าเสื่อมโทรมมากๆ ยายเห็นแล้วท้อใจเหมือนกัน เพราะมันแย่มาก โลงเตียนไปหมดไปถึงหน้าทะเล น้ำเสียเหม็นคุ้งไปหมด เห็นแล้วน้ำตาไหล เมื่อก่อนปูแสมชุมมาก ไปกันชั่วโมงเดียว จับมาได้เต็มข้อง เมื่อก่อนอุดมสมบูรณ์ มีข้าวไม่มีกับข้าว ก็ลงไปปลาล่างหาหอยจับแฉะ ปูแสม ปลา ผักปรง พอนายทุนมาถาง เราลงไปป่าไม่ได้เลย เขาจะทำให้ป่าเสื่อมโทรมเพื่อจะได้อ้างทำนากุ้ง เขาถางเสียโล่งเตียนหมด ต้นไม้ใหญ่ไม่เหลือเลยหลายร้อยไร่ แดดส่องแรงถึงพื้นดิน เมื่อก่อนไม่เคยเป็นแบบนี้...” (วิรัตน์ หวังน้ำ, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2551)

ด้วยสาเหตุดังกล่าว ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้านเป็ดในที่สำคัญ ได้แก่ ผลกระทบต่อความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ โดยป่าชายเลน ซึ่งเดิมเคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณไม้และสัตว์น้ำหลากหลายชนิด ถูกทำลายลงจนพื้นที่โล่งเตียน สัตว์น้ำในป่าชายเลนไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ ซึ่งเป็นการทำลายระบบนิเวศป่าชายเลนอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจตามมาคือ เมื่อไม่มีป่าไม้และสัตว์น้ำ ชาวบ้านซึ่งเคยได้อาศัยใช้ประโยชน์จากไม้ชายเลนในการนำมาปลูกสร้างบ้านเรือนตามความจำเป็น และจับสัตว์น้ำเพื่อบริโภคและจำหน่าย ก็ไม่สามารถทำได้อีกต่อไป อีกทั้งยังถูกคนเฝ้าเวรยามในบริเวณป่าของนายทุนกีดกันไม่ให้ชาวบ้านได้ลงไปในป่าชายเลน และกล่าวหาว่าชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกพื้นที่ป่า รวากับเป็นเจ้าของป่าแต่เพียงผู้เดียว จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและกลุ่มนายทุนในเวลาต่อมา เนื่องจากต่างฝ่ายต่างไม่พอใจกัน โดยชาวบ้านไม่พอใจที่นายทุนทำลายป่าชายเลนจนเสื่อมโทรมมากกว่า

1,000 ไร่เพื่อเตรียมการทำนาทุ่ง อีกทั้งยังใช้กำลังกีดกันไม่ให้ชาวบ้านได้เข้าไปทำมาหากินในป่าชายเลน ด้วยอ้างสิทธิเป็นผู้ได้รับสัมปทานป่าไม้ในการจัดการป่า จนความขัดแย้งทวีความรุนแรงขึ้นถึงขั้นใช้อาวุธและถึงแก่อสัญกรรม อีกทั้งยังก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านเปรี๊ดในด้วยตนเองซึ่งมีความคิดเห็นที่แตกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายที่เห็นด้วยกับนายทุนและฝ่ายต่อต้าน ความเคารพนับถือกันที่มีมาแต่ดั้งเดิมได้สูญหายไป มีแต่ความหวาดระแวงกันเอง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันก็ลดน้อยลง ความขัดแย้งเริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกวัน แม้กระทั่งพี่น้องกันก็ยังทะเลาะกันจนกระทั่งไม่มองหน้ากัน และตัดขาดความเป็นพี่น้อง ด้วยสาเหตุเพราะวิกฤติของทรัพยากรที่เกิดขึ้น ทุกคนต่างประสบกับปัญหาปากท้อง และการมีความเห็นที่ไม่ตรงกันในการแก้ไขปัญหา โดยฝ่ายหนึ่งต้องการได้รับประโยชน์จากนายทุน แต่อีกฝ่ายกลับคิดต่อต้านนายทุน ทั้ๆที่มีเพียงมือเปล่า แต่นายทุนมีอาวุธครบมือเพื่อกีดกันชาวบ้านไม่ให้เข้าไปในป่าชายเลนซึ่งได้กั้นอาณาเขตเป็นของตนเองไว้แล้ว

ผลกระทบดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเปรี๊ดในบางส่วน เริ่มเกิดความไม่พอใจและเกิดความเคลือบแคลงสงสัยเกี่ยวกับโครงการสร้างคันดินกั้นน้ำเค็มว่า นายทุนปิดบังข้อเท็จจริงต่อชาวบ้าน ด้วยเห็นว่าการสร้างคันกั้นน้ำเค็มนั้น เป็นการดำเนินการเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งขนาดใหญ่เพื่อประโยชน์ส่วนตนของนายทุน ไม่ใช่การสร้างคันกั้นน้ำเค็มเพื่อผลประโยชน์ต่อชาวบ้านดังที่นายทุนกล่าวอ้าง อีกทั้งยังหลอกลวงให้ชาวบ้านลงชื่อเห็นด้วยในการสร้างโครงการนี้ ชาวบ้านหลายคนหลงเชื่อและยินยอมลงชื่อ แม้แต่เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ยังยินยอม แต่แกนนำชาวบ้านเพียงกลุ่มเล็กๆ ไม่ยินยอมลงชื่อ และเริ่มคิดหาวิธีที่จะหยุดยั้งการขยายการทำนาทุ่งของนายทุนในป่าชายเลน ในตอนแรกกลับได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านเปรี๊ดในเอง เพราะเห็นว่าทำไปก็ไม่ได้อะไร แต่ภายหลัง สามารถขยายเป็นรวมตัวกันของชาวบ้านเปรี๊ดในเพื่อต่อสู้เรียกร้องสิทธิของตนในการดูแลป่าชายเลนของตนเองคืนมา

4.2 ขบวนการรวมตัวของชาวชุมชนเปรี๊ดในเพื่อต่อต้านนายทุน

ในปี พ.ศ. 2525 ชาวบ้านเปรี๊ดใน กลุ่มเล็กๆ เพียงไม่ถึง 10 คน เกิดความเคลือบแคลงสงสัยในโครงการสร้างคันดินกั้นน้ำเค็มว่าเป็นการหลอกลวงชาวบ้านว่าชาวบ้านจะได้รับประโยชน์ หากแต่เป็นการปิดบังการทำลายป่าชายเลนเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว อีกทั้ง ชาวบ้านยังสงสัยว่ามีการเอื้อประโยชน์ให้กลุ่มนายทุนโดยภาครัฐ เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ใช้อาวุธยิงข่มขู่ปะทะกันระหว่างชาวบ้านและคนเฝ้าเวรยามบริเวณป่า แต่กลับไม่มีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการใดเข้า

มาตลอดสองดูแล ในขณะที่นั้น นายสง่า ผึ้งรัง ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพและเชื่อถือมาก ผู้ใหญ่สง่า จึงมีบทบาทในการเป็นผู้เชื่อมประสานชาวบ้านผู้ที่เกิดความไม่เห็นด้วยกับนายทุน ซึ่งมีอยู่หลายคน แต่ยังไม่กล้าที่จะพูดคุยกัน ให้คนกลุ่มนี้ได้มีโอกาสพูดคุยกันมากขึ้น โดยอาศัยวัฒนธรรมความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ที่ยังฝังรากลึกของสังคมเปรี๊ตโน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลุ่มผู้มีความคิดต่อต้านนายทุนแต่ละคน ได้มีโอกาสพูดคุย และปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางสถานการณ์ความตึงเครียดและความแตกแยกเป็นสองฝ่ายของชาวบ้านเปรี๊ตโน

เมื่อรวมกลุ่มแกนนำที่มีความเห็นต่อต้านนายทุนได้ราว 19 คน โดยมีผู้ใหญ่สง่า ผึ้งรังเป็นผู้เชื่อมประสานการพูดคุยนั้น กลุ่มแกนนำจึงได้เริ่มพูดคุยกันอย่างเข้มข้นและต่อเนื่องมากขึ้น ถึงความไม่เห็นด้วยกับการกระทำอันเป็นการทำลายป่าชายเลนของชุมชนมากจนเกินขอบเขตเสมือนว่าชาวบ้านไม่มีสิทธิในป่าอันเป็นแหล่งชีวิตของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต นายทุนก็ดักจับสิทธิชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและทำลายป่าชายเลนจนชาวบ้านได้รับเดือดร้อน ได้รับผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงเกิดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรง กลุ่มแกนนำทั้ง 19 คนจึงเริ่มคิดที่จะกระทำการเพื่อขับไล่นายทุนให้ออกไปจากพื้นที่ โดยเริ่มจากหาวิธีการรวบรวมแนวร่วมชาวบ้านเปรี๊ตโนให้ได้จำนวนมาก เพื่อจะได้มีพลังในการที่จะต่อต้านนายทุนให้หยุดทำโครงการคันดินกั้นน้ำเค็ม และออกจากพื้นที่ป่าชายเลน โดยเชื่อว่ากลุ่มชาวบ้านควรจะต้องมีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกันเป็นอันดับแรก กลุ่มแกนนำ จึงได้ชักชวนชาวบ้านคนอื่นๆ โดยใช้วิธีการบอกเล่าต่อกันไป รวมถึงกระตุ้นให้ชาวบ้านเปรี๊ตโนตื่นตัวที่จะแก้ไขปัญหที่ตนเองประสบอยู่ อันได้แก่ ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการประกอบอาชีพเพราะไม่สามารถเข้าไปเก็บหาสัตว์น้ำในป่าชายเลนได้อีก รวมทั้งปัญหาป่าชายเลนถูกทำลายถึงขั้นวิกฤติ ต้นไม้ถูกตัดทำลายจนโล่งเตียน ส่งผลถึงการเข้ามาหากินของชาวบ้านที่ผิเคื่องลง เป็นสาเหตุสำคัญทำให้ชาวบ้านเปรี๊ตโนค่อยๆมีความคิดเห็นในทิศทางเดียวกันเพิ่มมากขึ้น ในการที่จะรวมตัวกันคัดค้านการทำโครงการกั้นน้ำเค็มและการทำลายป่าของนายทุน จนในที่สุด กลุ่มแกนนำสามารถรวบรวมชาวบ้านเปรี๊ตโนและชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงได้มากกว่า 200 คน ชาวบ้านเปรี๊ตโนที่เคยมีความคิดเห็นด้วยกับนายทุน บางส่วนก็กลับมาเข้าเป็นแนวร่วม เพราะสาเหตุประการหนึ่ง เห็นว่าแม้แต่พระสงฆ์ ซึ่งได้แก่ พระอาจารย์ทาน (พระครูวิจิตร วรวิมล) และพระอาจารย์อ้น วัดห้วงน้ำขาว ยังมีบทบาทโดยให้ความร่วมมือ ให้การสนับสนุน ร่วมคิดร่วมต่อสู้กับกลุ่มแกนนำในเรื่องดังกล่าว โดยเชื้อเพื่อนที่วัดห้วงน้ำขาว ให้เป็นสถานที่พูดคุยประชุมกันของแกนนำ ทำให้ในเวลา

ต่อมา การรวมตัวเป็นกลุ่มของชาวบ้านเปรีดิโนและชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียง มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น พระครูวิจิตร วรวิมล เจ้าอาวาสวัดห้วยน้ำขาว กล่าวว่า

“...หลวงพ่อกับให้แนวคิดชาวบ้าน ชี้ให้เห็นประโยชน์ของป่าชายเลนที่เรามี ว่าเป็นพื้นที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นพื้นที่ป้องกันลม ถ้าหมดไปลูกหลานเราจะไม่มีกิน ...หลวงพ่อกับแนะนำให้ชาวบ้านไปรวมตัวกัน เขาก็ไปรวมตัวกันได้เอง โดยใช้วัดห้วยน้ำขาวเป็นที่ประชุมและวางแผน ใช้บอกกันปากต่อปากกันไป โดยประชุมกันตอนกลางคืน แขนงนำมาวางแผน โดยมีจุดหมายร่วมกันว่า จะให้เขายกเลิกสัมปทานป่าให้ได้ ชี้แจงให้รัฐเข้าใจ...หลวงพ่อกับพยายามพูดโน้มน้าวชาวบ้านให้มาร่วมกันต่อสู้เอาป่าคืน ชาวบ้านพูดบ้าง เพื่อนบ้านพูดบ้าง ชวนๆกันมา ตอนหลังเลยมาร่วมกันต่อสู้กันหมด...หลวงพ่อกับเป็นคนเขียนหนังสือร้องเรียนเองและร่วมกับชาวบ้านไปยื่นหนังสือร้องเรียนต่อกระทรวงเกษตรด้วย...”
(พระครูวิจิตร วรวิมล, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2551)

นอกจากนั้น กลุ่มผู้หญิง ซึ่งเป็นกลุ่มแม่บ้านในขณะนั้นยังสามารถเป็นกระบอกเสียงให้กลุ่มแกนนำได้มาก ในการกระจายข่าวและการชักชวนชาวบ้านให้เข้าประชุมต่อต้านนายทุน ด้วยความเป็นเครือญาติเป็นเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มแกนนำ สามารถรวบรวมชาวบ้านเปรีดิโนส่วนใหญ่ได้ ชาวบ้านเริ่มตื่นตัวที่จะต่อสู้ขับไล่นายทุนให้ออกไปจากพื้นที่ อีกทั้งกลุ่มแกนนำ ยังได้บอกต่อไปยังเพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอื่นๆใกล้เคียง โดยเฉพาะผู้ที่เคยอาศัยป่าชายเลนผืนนี้ หากินมาตั้งแต่อดีต ล้วนได้รับผลกระทบร่วมกันทั้งสิ้น ได้แก่ บ้านปากคลองน้ำเขียว บ้านท่าตะเภา บ้านอ่าวกรูด เข้าร่วมในขบวนการต่อต้านนายทุนอีกด้วย

ดังนั้น การรวมกลุ่มของชาวบ้านจึงประกอบด้วย ชาวบ้านในหมู่บ้านเปรีดิโนและชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียง ที่สำคัญคือ ชาวบ้านจากหมู่ 1 บ้านเปรีดิโนนอก หมู่ 3 บ้านอ่าวกรูด ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงในตำบลห้วยน้ำขาวด้วยกัน และชาวบ้านจากต่างตำบล ได้แก่ หนองเสม็ด อ่าวใหญ่ เขาสมิง และท่าตะเภา รวมหลายร้อยคนเข้ามาเป็นแนวร่วม กลุ่มได้มีวิธีการต่อสู้กดดันนายทุนให้ออกจากพื้นที่และเรียกร้องเพื่อจัดการทรัพยากรป่าชายเลนโดยชุมชนหลากหลายวิธี เช่น การประชุมระดมความคิดเห็นระหว่างแกนนำเพื่อวางแผนและการยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เริ่มจากในปีพ.ศ.2526 แกนนำกลุ่ม นำโดยนายศุภกิจ ห้วยน้ำ พร้อมทั้งแกนนำอีก 4-5 คน เข้าร้องเรียนให้หน่วยงานระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัด ให้เข้ามาตรวจสอบพื้นที่และสืบหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโครงการสร้างคันกั้นน้ำเค็มของนายทุนเพื่อ

ผลประโยชน์ส่วนตน และตรวจสอบว่านายทุนมีการทำผิดเงื่อนไขสัมปทานจริง แต่กลับไม่ได้รับการแก้ปัญหา เนื่องจากข้าราชการระดับสูงบางคนมีหุ้นส่วนในกิจการนาุ้งอยู่เบื้องหลังและให้การสนับสนุนกลุ่มทุน หนึ่งในแกนนำที่เข้าร้องเรียนหน่วยงานระดับท้องถิ่นในครั้งนั้น เล่าว่า

“... หนังสือร้องเรียนของเราโดนโยนทิ้งลงตระกร้า เราเป็นชาวบ้านธรรมดา แต่งตัวมอซอ รองเท้าขาดๆ เดิน เคลื่อนขบวนกันไปร้องเรียน แต่กลับไม่สนใจเท่าไร ชาวบ้านนั่งบนเก้าอี้ ข้าราชการนั่งไพล่ขาอยู่บนโต๊ะทำงาน ถามว่าเราไม่กลัวตายหรือ เราก็บอกว่า เราก็กว๊วตาย แต่จะทำยังไงได้ ปาเราก็เคยได้ใช้ประโยชน์...” (อำนาจ ชุมณี, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2552)

เมื่อเห็นว่า การร้องเรียนต่อหน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัดไม่ได้ผล พ.ศ. 2527 นายอำนาจ ชุมณี หนึ่งในแกนนำ จึงได้นำชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ 7-8 คนเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียนต่อผู้มีอำนาจระดับกระทรวง โดยร้องเรียนต่อพลเอกหาญ ลีลาพันธ์ อธิบดีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เสนอข้อเรียกร้องในประเด็นหลัก 2 ประเด็น คือให้รับทราบสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและผู้ประกอบการที่ทำลายป่าชายเลนเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนและกีดกันชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และขอให้หน่วยงานส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบข้อเท็จจริงในเรื่องการบุกรุกทำลายป่า หรือช่วยประสานไปยังหน่วยงานส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้อง ผลที่เกิดขึ้น คือ ภาครัฐได้ส่งกรมการสิ่งแวดล้อม (ชุดแรก) นำโดยนายสมัคร สุนทรเวช เป็นประธานกรมการฯ ลงมาตรวจสอบในพื้นที่ แต่กลับได้รับข้อมูลจากฝ่ายนายทุน ซึ่งกล่าวหาว่าชาวบ้านเป็นผู้กระทำความผิดคือ เข้าบุกรุกป่า ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าเป็นข้อมูลที่บิดเบือนจากความเป็นจริง

เมื่อการเรียกร้องต่อหน่วยงานระดับกระทรวงในครั้งแรกไม่เกิดผล เดือนตุลาคม พ.ศ. 2529 กลุ่มแกนนำ นำโดยนายอำนาจ ชุมณี และนายศุภกิจ หวังน้ำ ได้นำขบวนชาวบ้านประมาณ 20 คนเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียนต่ออธิบดีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์อีกครั้ง โดยมีกลุ่มผู้หญิงภายในหมู่บ้านเป็นผู้สนับสนุนในการช่วยออกเรียเงินเพื่อเป็นค่าเดินทาง พันเอกบุญศักดิ์ โพธิเจริญ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรฯ ในขณะนั้น เป็นผู้รับหนังสือร้องเรียน อีกทั้งยังเดินทางไปยื่นหนังสือร้องเรียนที่สำนักนายกรัฐมนตรี เรียกร้องให้หน่วยงานราชการลงมาตรวจสอบพื้นที่และสืบค้นข้อเท็จจริง พร้อมทั้งยื่นข้อเรียกร้องต่อหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและเดลินิวส์ ให้ช่วยเหลือชาวบ้านด้วยการนำเสนอข่าวความเสื่อมโทรมของป่า

ชายเลน การกีดกันสิทธิชาวบ้านในการดูแลป่าชายเลนของตน ปัญหาความไม่ชอบธรรมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเปรีดิโน ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบอย่างทั่วถึง

อย่างไรก็ตาม สื่อมวลชนในขณะนั้น ไม่ยินยอมที่จะรับข้อเสนอของชาวบ้านที่ขอให้ช่วยประโคนข่าวการทำลายป่าของนายทุน เพราะเห็นว่าชาวบ้านยังไม่มีข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง เกรงว่าหากนำเสนอข้อมูลที่เป็นเท็จหรือข้อมูลที่ยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจน จะเกิดผลกระทบต่อชาวบ้านและต่อสื่อมวลชนเอง แต่สำหรับหน่วยงานระดับกระทรวง ยินยอมรับข้อเสนอดังกล่าวที่กลุ่มแกนนำชาวบ้านได้ร้องเรียน โดยพันเอกบุญศักดิ์ โพธิ์เจริญ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรฯ ได้ตั้งกรมการสิ่งแวดล้อมอีกชุดหนึ่ง มาตรวจสอบพื้นที่อีกครั้ง และยังสามารถติดต่อให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตราดในขณะนั้น คือ พลตรีสาคร กิจวิริยะ มาช่วยดูแลแก้ปัญหาให้ชาวบ้าน พร้อมทั้งประสานไปทางนายทิวา สรรพกิจ รองอธิบดีกรมป่าไม้ และเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ภาคตะวันออก เดินทางมาตรวจสอบพื้นที่และพูดคุยกับชาวบ้านอย่างต่อเนื่องเพื่อสืบหาข้อเท็จจริง

ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็มีการเคลื่อนไหวอีกระลอกไปพร้อมๆกัน โดยเดินทางไปยื่นหนังสือต่อหน่วยทหารในจังหวัดตราด เพื่อขอความช่วยเหลือให้มาตรวจสอบพื้นที่ตามความเป็นจริง เพื่อคลายปัญหาความขัดแย้งระหว่างนายทุนกับชาวบ้าน ซึ่งต่างฝ่ายต่างกล่าวหากันว่าอีกฝ่ายเป็นผู้บุกรุก โดยชาวบ้านได้ส่งหนังสือเรียกร้องไปยังหน่วยเฉพาะกิจนาวิกโยธินตราด (ฉก.นย.) ซึ่งได้เป็นธุระในการส่งเรื่องร้องเรียนของชาวบ้าน ไปถึงกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอรมน.) เป็นผลให้รองผู้ว่าฯ ฝ่ายความมั่นคง คือนาวาเอกพะเยาว์และปลัดศักดิ์ ประเสริฐ ได้เข้ามาประชุมพูดคุยกับชาวบ้าน โดยรับฟังความเห็นจากทั้งฝ่ายนายทุนและชาวบ้าน

การยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการในนามของกลุ่มขบวนการชาวบ้าน มีพลังที่จะกระตุ้นให้ภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ เข้ามาพูดคุยกับชาวบ้านมากขึ้นและร่วมมือกับตำรวจ ในการตรวจสอบข้อเท็จจริงเรื่องการขุดค้นดินเพื่อทำโครงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของกลุ่มนายทุน ซึ่งถือโอกาสเข้าทำประโยชน์ส่วนตัวในการเพาะเลี้ยงกุ้งด้วยการทำลายป่าชายเลนให้เสื่อมโทรมลงเป็นอย่างมาก เมื่อมีการตรวจสอบข้อเท็จจริงว่าโครงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของกลุ่มนายทุน เป็นการทำผิดเงื่อนไขสัมปทานจริง ใน พ.ศ. 2529 ชาวบ้านเปรีดิโนรวมทั้งชาวบ้านอ่าวกรูดและท่าตะเภาได้รวมตัวกันกว่า 300 คน จึงเดินขบวนครั้งใหญ่ ไปยังศาลากลางจังหวัดตราดเพื่อกดดันให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลาออกจากตำแหน่ง เนื่องจากเพิกเฉยละเลยการแก้ไข ปัญหาของชาวบ้านและอยู่เบื้องหลังการเอื้อประโยชน์ต่อนายทุน เป็นผลให้ผู้ว่าราชการจังหวัดต้องลาออกจากตำแหน่ง ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เป็นการประกาศชัยชนะของพลังชาวบ้าน

เมื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงว่าโครงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของกลุ่มนายทุน เป็นการทำผิดเงื่อนไขสัมปทานจริง ปาชายเลนที่ถูกทำลายทำให้ชาวบ้านเกิดความเดือดร้อน และไม่ได้รับความเป็นธรรม ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2530 ชาวบ้านร่วมมือกับทหาร ได้ทำการทำลายคั่นกันน้ำเค็มของนายทุนที่ขุดไว้เพื่อทำนาุ้งด้วยการระเบิดทำลายประตูกันน้ำ อันเป็นสัญลักษณ์ว่า นายทุนได้หยุดทำนาุ้งในป่าชายเลนทั้งหมด และชาวบ้านได้มีสิทธิในการดูแลป่าชายเลนในท้องถิ่นของตนเองอีกครั้ง รวมระยะเวลาในการต่อสู้ของชาวบ้าน ตั้งแต่เมื่อนายทุนอ้างสิทธิพื้นที่สัมปทานเปลี่ยนสภาพป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมด้วยการตัดไม้สัมปทานอย่างผิดเงื่อนไข เพื่อให้ทำนาุ้งจนกระทั่งนายทุนหยุดทำโครงการนาุ้งและออกจากพื้นที่ป่าเปร็ดโน ซึ่งถือเป็นชัยชนะของพลังชาวบ้าน รวมระยะเวลากว่า 5 ปี

4.3 ความตื่นตัวของชาวบ้านเปร็ดโนต่อการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่เสื่อมโทรม

เนื่องจากการรวมกลุ่มของชาวบ้าน และปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเป็นที่รับรู้ของบุคคลภายนอก สื่อมวลชนเริ่มมีบทบาทในการนำเสนอข่าวเรื่องการทำลายทรัพยากรธรรมชาติภายในหมู่บ้านเปร็ดโน และนำเสนอการต่อสู้ด้วยหลากหลายวิธีของชาวบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยเกิดขึ้นในขณะนั้น เป็นเรื่องที่กระจายออกไปสู่สังคมภายนอกได้รับทราบและมองเห็นถึงความสำคัญของการดูแลป่าชายเลนโดยชุมชนมากยิ่งขึ้น การที่ปัญหาวิกฤติทรัพยากรป่าชายเลนและเหตุการณ์การต่อสู้ของชาวบ้านได้ถูกบอกเล่าและแพร่กระจายออกสู่สังคมอย่างกว้างขวางนั้น เป็นส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้ประชาชนทั่วไปหันมาสนใจ และเกิดความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมหรือให้การสนับสนุนชาวบ้านหมู่บ้านเปร็ดโนในกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง

ปีพ.ศ. 2530 ชาวบ้านเปร็ดโนได้ตื่นตัวในการฟื้นฟูดูแลป่าชายเลนเป็นอย่างมาก โดยวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2530 กิจกรรมแรกที่เกิดขึ้น คือ การปลูกป่าฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมบริเวณคลอง 7-8 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เคยเป็นนาุ้งของนายทุน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ริเริ่มโดยชาวบ้านเปร็ดโนและหมู่บ้านใกล้เคียง รวมถึงได้มีหน่วยงานให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมปลูกป่าหลายหน่วยงาน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 สังกัดกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้การสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้เพื่อนำมาปลูกในพื้นที่เสื่อมโทรม เช่น ไม้โกงกาง ฝาด ตะบูน ตะบัน เป็นต้น ศูนย์เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ สังกัดกรมประมง ได้สนับสนุนพันธุ์สัตว์น้ำ นำมาปล่อยลงในคลองต่างๆในป่าชายเลน สถาบันการศึกษา

เช่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้นำคณะนักศึกษาเข้ามาร่วมกิจกรรมปลูกป่า สืบท้องถิ่นทั้ง โทรมศาสตร์และวิทย์ ทำหน้าที่กระจายข่าวกิจกรรมปลูกป่าอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้าน เปร็ดในเองทั้งเด็กและผู้ใหญ่ รวมไปถึงผู้สูงอายุ ต่างพากันมาร่วมกิจกรรมปลูกป่า ดังที่พระครู วิจิตร เจ้าอาวาสวัดห้วยน้ำขาว เล่าถึงกิจกรรมการปลูกป่าครั้งใหญ่ครั้งนี้ว่า

“...วันปลูกป่าครั้งแรกของหมู่บ้านเปร็ดใน จำได้แม่นว่าเป็นวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2530 เห็นการปลูกป่านั้นแล้วน้ำตาแทบไหล คนแก่อายุ 70 กว่าปียังอุตสาหะทำขนมไปเลี้ยง บ้างก็บุกป่า บุกเลนลงไปปลูกต้นไม้ เดินได้บ้างไม่ได้บ้าง เด็กเล็กก็บุกลุยเล่นกันไป ข้าราชการ นักศึกษา ประชาชน เยอะแยะเต็มไปหมด ต่างบุกเลนลงไปช่วยกัน...”
(พระครูวิจิตร วรวิมล, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2551)

นโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลให้ป่าชายเลน ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสร้างรายได้เพิ่ม โดยประเมินค่าป่าชายเลนเป็นเพียงพื้นที่ดินไร้ประโยชน์ ส่งผลให้ เนื้อที่ป่าชายเลนในภาคตะวันออก ลดลงไปถึง 59,067.5 ไร่ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึง นโยบายภาครัฐที่ล้มเหลวด้วยการให้สัมปทานป่าไม้ ต่อมาในปีพ.ศ. 2532 ภาครัฐจึงได้ปรับ นโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ ซึ่ง ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศอย่างชัดเจน โดย ทำให้เห็นภาพของแนวทางการพัฒนาประเทศอันคำนึงถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น หลังจากทีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่เริ่มมีแผนการพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้ประโยชน์ ในฐานะเป็นต้นทุนเพื่อเอื้อต่อการพัฒนา เศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยไม่ได้คำนึงถึงเรื่องการอนุรักษ์ ดูแลรักษา และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยาวนานแม้แต่น้อย

เมื่อรัฐยกเลิกสัมปทาน ทำให้ชาวบ้านเปร็ดใน ได้เข้าไปดูแลจัดการป่าชายเลนในพื้นที่ของ ตนได้มากขึ้น ด้วยการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมด้วยการปลูกต้นไม้พันธุ์อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังได้ สร้างข้อตกลงร่วมกันในการดูแลป่าชายเลน ควบคู่ไปกับกิจกรรมการปลูกป่าพันธุ์อีกด้วย ซึ่งเป็น การเปลี่ยนแนวทางการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลมากยิ่งขึ้น โดยมีผู้ใหญ่อำพร แพทย์ศาสตร์ ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น เป็นแกนนำในการสร้างข้อตกลง ซึ่งเป็นสัญญาประชาคมของ ชาวบ้านเปร็ดในว่าจะไม่ตัดไม้ในป่าชายเลนอย่างเด็ดขาด เพื่อให้เวลาต้นไม้ที่ปลูกใหม่ได้ เจริญเติบโตอย่างเต็มที่ อีกทั้งยังเป็นการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมมาเป็นเวลานาน ให้

กลับพื้นตัวอีกครั้ง เพื่อเว้นระยะเวลาให้ระบบนิเวศป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมนั้น ได้ฟื้นฟูเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ประกอบกับมีการตั้งเวรยามชาวบ้าน ฝ้าตรวจตราป่าชายเลนอย่างแข็งขัน เมื่อพบผู้ลักลอบตัดไม้ ถ้าจับกุมตัวได้ จะส่งตัวให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการตามกฎหมายต่อไป ในการดูแลฝ้าระวังผู้ลักลอบตัดไม้ ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ประมง มาช่วยตรวจตราป่าด้วยเป็นบางครั้ง เมื่อป่าเริ่มสมบูรณ์ขึ้น สัตว์น้ำที่เคยอาศัยในป่าชายเลนเริ่มมีมากขึ้น เช่น ปูแสม หอย และปลาชนิดต่างๆ ชุมชนจึงได้รณรงค์ในเรื่องการจับปูแสมอย่างระมัดระวัง โดยรณรงค์ให้หยุดจับปูในฤดูวางไข่ การฝ้าระวังการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย เช่น เรือคราดหอยแครง การใช้จวนตาถี่ อวนรุน อวนลาก เป็นต้น อีกทั้งยังบอกกล่าวข้อตกลงนี้ไปยังชาวบ้านที่เข้ามาประกอบอาชีพประมงเรือเล็กและจับสัตว์น้ำในป่าชายเลนในอาณาเขตหมู่บ้านเปร็ดโนได้รับทราบ พร้อมทั้งมีวิธีการที่หลากหลายในการจัดการกับผู้ละเมิดกฎ โดยอาศัยการตักเตือนและประนีประนอมเป็นหลัก

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายหลังจากนายทุนได้ออกไปจากพื้นที่ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนแล้ว จะเน้นกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนและระบบนิเวศที่เสื่อมโทรมเป็นสำคัญ ทั้งการปลูกป่าฟื้นฟู การร่วมกันสร้างข้อตกลงต่างๆ อย่างไรก็ตาม ข้อตกลงเหล่านี้ ยังคงเป็นที่รับรู้เฉพาะชาวบ้านเปร็ดโน ปัญหาที่ยังคงเกิดขึ้นอยู่ ได้แก่ การลักลอบตัดไม้เผาถ่านโดยลูกจ้างของนายทุนเก่าที่ลักลอบเข้ามา รวมทั้งชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงและชาวบ้านเปร็ดโนในบางส่วนของละเมิดข้อตกลงดังกล่าว อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา ชาวบ้านเปร็ดโนก็ได้ดูแลฟื้นฟูป่าชายเลนในอาณาเขตชุมชนของตนเองมาโดยตลอด โดยมีแกนนำคนสำคัญก็คือ ผู้ใหญ่อำพร แพทย์ศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น พร้อมทั้งแกนนำในช่วงของการขับไล่นายทุนส่วนใหญ่ก็ยังคงเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา

4.4 การเกิดกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน

ชาวบ้านเปร็ดโนมีกระบวนการฟื้นฟูและดูแลป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำมาตั้งแต่ พ.ศ.2530 นำโดยนายอำพร แพทย์ศาสตร์ และแกนนำอีกประมาณ 10 คน มีบทบาทในการเป็นแกนนำชาวบ้านเพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกันเรื่องการห้ามตัดไม้ในป่าชายเลน การรณรงค์เรื่องการหยุดจับปูแสมในฤดูวางไข่ ในวันขึ้น 15 ค่ำและแรม 15 ค่ำของเดือน 11 อีกทั้งยังเป็นแกนนำสำคัญในการออกตรวจตราป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2540 ด้วยแนวคิดและหลักการภายใต้ข้อบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ในเรื่องการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น สิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Regional Community Forestry Training Center for Asia and the Pacific: RECOFTC) มองเห็นศักยภาพของกลุ่มแกนนำเปรีดในเกี่ยวกับการฟื้นฟูดูแลป่าชายเลนในท้องถิ่นของตนเอง เห็นได้จากเหตุการณ์การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อต่อสู้เรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชายเลนของตน ไปจนถึงการพยายามฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจของชาวบ้านเป็นหลัก ดังนั้น ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จึงเข้ามากระตุ้นและสนับสนุนให้ชาวบ้านเปรีดในเกิดการรวมกลุ่มขึ้นเป็นองค์กรชุมชนที่มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อจัดการดูแลป่าชายเลนอย่างมีเป้าหมายต่อไป อีกทั้งยังจะได้ขยายแนวคิดในการดูแลทรัพยากรไปยังหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อเป็นประโยชน์และทำให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ซึ่งกันและกันอีกด้วย

วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2541 จึงได้มีการตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรีดใน” ขึ้น เป็นองค์กรกลางเชื่อมการติดต่อประสานงานระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ ในเรื่องการดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของท้องถิ่น นำโดยนายอำพร แพทย์ศาสตร์ เป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ พร้อมทั้งแกนนำอีก 18 คน โดยมีศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เป็นองค์กรพี่เลี้ยงให้การสนับสนุนด้านวิชาการ พร้อมทั้งได้เชิญหัวหน้าป่าไม้จังหวัดและหัวหน้าประมงจังหวัด เป็นที่ปรึกษาของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ด้วย

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เป็นองค์กรสำคัญในการหนุนเสริมศักยภาพของแกนนำและชาวบ้านด้วยการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นอย่างมาก โดยการส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้กับชาวบ้านในเรื่องสิทธิของประชาชนในการรวมกลุ่ม กฎหมายที่รองรับตลอดจนกระบวนการที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ ได้แก่ กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นในรูปแบบการจัดเวทีประชุมกลุ่มเพื่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเสริมความรู้เกี่ยวกับการทำงานเป็นกลุ่ม ช่วยวางระบบโครงสร้างการบริหารกลุ่มร่วมกับชาวบ้าน ทำการสำรวจป่าและสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเปรีดใน เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการทำแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและหน้าทะเล ซึ่งเป็นแผนระยะ 3 ปีอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ตามที่กำหนดในแผนการจัดการป่า ตลอดจนหนุนเสริมให้เกิดการขยายเครือข่ายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะการขยายเครือข่ายภายในจังหวัดตราด โดยมีกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรีดในเป็นแกนนำเครือข่าย อีกทั้งยังได้มีการร่วมกันกำหนดให้ป่าชายเลนในพื้นที่หมู่บ้านเปรีดในเป็นแหล่งเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนและ

สัตว์น้ำที่สำคัญของจังหวัดตราดจนถึงปัจจุบัน แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มของชาวบ้านในลักษณะองค์กรชุมชนเพื่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆเกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน ว่า

“...เราได้ปากกลับคืนมาแล้ว เรามีการปลูกป่าแล้ว บวกกับกระแสการปกครองตนเองตามรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 สิทธิในการปกครองตนเอง ทรัพยากรของชุมชน และการได้รับข่าวสารจากสื่อเรื่องสิทธิ เราเห็นว่า เราไม่ทำอะไรเลยไม่ได้แล้ว ตอนนี้มีสิทธิ โดยมีประสบการณ์ที่แสนสาหัสในการเรียกร้องต่อสู้เพื่อให้ได้ปากกลับคืนมา เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เราคิดและตระหนัก เราจึงต้องมีการบริหารจัดการ ในเมื่อเรามีสิทธิแล้ว เราก็ต้องใช้...”
(ศุภกิจ หวังน้ำ, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2551)

เจ้าหน้าที่ศูนย์ฝึกอบรบมวลชนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ทำงานในฐานะพี่เลี้ยงเคียงข้างกลุ่มอนุรักษ์ฯ มาตลอดเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี จนถึงปัจจุบัน และได้มีการพัฒนากระบวนการทำงานกับชาวบ้านไปตามลำดับ นอกจากนั้น ยังได้สนับสนุนชาวบ้านเพื่อไปศึกษาดูงานด้านการดูแลป่าชายเลนในจังหวัดต่างๆ อย่างต่อเนื่องทุกปี การไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่นๆ ทำให้ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อย่างเช่น การไปศึกษาดูงานเครือข่ายประมงพื้นบ้าน จังหวัดนราธิวาสและจังหวัดตรัง ทำให้แกนนำกลุ่มได้รับทราบถึงวิธีการดูแล พัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นการจัดการโดยภาครัฐเป็นหลัก หรือบางแห่งชุมชนมีการจัดการร่วมกับรัฐค่อนข้างมาก มีการดูแลร่วมกัน เป็นต้น ทำให้ชุมชนปรับตัวได้นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชนตนเองได้ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้กล่าวถึงการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่มีศูนย์ฝึกอบรบมวลชนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เป็นผู้สนับสนุนอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ว่า

“...เจ้าหน้าที่ RECOFTC เป็นผู้เข้ามาในเรื่องการเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านมาก มีอาจารย์ นักวิชาการระดับสูงเข้ามาให้ความรู้ในกลุ่มชาวบ้านอย่างที่ไม่คาดว่าจะเป็น ได้รับมากขนาดนี้ โดยเฉพาะเรื่องกฎหมาย ซึ่งชาวบ้านไม่รู้เรื่องและจะเสียเปรียบข้าราชการซึ่งมีกฎหมายอยู่ในมืออยู่เสมอ ก็ได้อาจารย์มาช่วยสอน อย่างเช่น การต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่มีแนวคิดเรื่องการสร้างป่า เป็นต้น เราไม่รู้ว่า เราจะสามารถต่อต้านได้หรือไม่ เราจะทำอะไรได้บ้าง ถ้าความคิดเราไม่ตรงกับเขา อย่างนี้เป็นต้น เขาก็ให้คำแนะนำมาเป็นอย่างดี...” (เสริญ เสี่ยงเคราะห์, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2551)

“...การทำแผนสำรวจป่า ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เปร็ดในไปดูงานที่อื่น และที่อื่นก็เข้ามาดูงานเป็ดใน มีชาวต่างประเทศเข้ามาดูงานด้วย RECOFTC สนับสนุน เรื่องกระบวนการและวิชาการมาก ทั้งในเรื่องสิทธิ กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านและ แกนนำ กฎหมาย ให้แนวคิดต่างๆ ว่าเราจัดการ เราจะต้องมีแผนนะ เราต้องรู้ประวัติ ความเป็นมาของตัวเอง และเรื่องการเปลี่ยนแปลงทรัพยากร งานของเรา มีพัฒนาการ ขึ้นมาได้เรื่อยๆ เพราะการแลกเปลี่ยนทั้งนั้น จากตอนแรกที่ไม่รู้เรื่องอะไรเลย ก็ชาวบ้าน ธรรมดา ซึ่งเคยอยู่กับป่า ใช้ป่า และทำผิดกฎหมายมาก่อน...” (ศุภกิจ หวังน้ำ, สัมภาษณ์ 7 มิถุนายน 2551)

4.4.1 เป้าหมายและหลักการของกลุ่ม

ในปัจจุบัน การดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การสร้างความรู้ 2) สร้างกิจกรรมเพื่อการดูแลจัดการป่าชายเลน ทรัพยากรสัตว์น้ำและวาง โครงสร้างการจัดการป่าชายเลนภายในชุมชน และ 3) การขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อผลักดันเชิง นโยบาย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายคือ ส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการป่าชายเลนเพื่อให้ป่าชายเลนและ ระบบนิเวศที่สมบูรณ์นั้นอยู่คู่กับชุมชนและชาวบ้าน และได้พึ่งพาอาศัยอย่างยาวนาน รวมทั้งเพื่อ ขยายแนวคิดและหลักการทำงานไปยังกลุ่มหรือชุมชนต่างๆ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่สำหรับคนรุ่นอนาคตต่อไป

1) การสร้างความรู้ เกี่ยวกับการดูแลจัดการป่าชายเลน โดยการวิจัยต่างๆ และการรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน วิธีการที่เหมาะสมในการดูแลป่าชายเลนให้เกิดความอุดม สมบูรณ์ เพื่อจะได้นำไปเผยแพร่ให้ชาวบ้านในชุมชนเอง โดยผ่านเวทีประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทุกเดือน และ เผยแพร่สู่ภายนอกชุมชน ผ่านเวทีการประชุมเครือข่ายภาคประชาชนระดับจังหวัดเพื่อการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจัดให้มีการประชุมทุก 4 เดือน ซึ่งมีการพูดคุยใน ประเด็นประสบการณ์ในการดูแลป่าชายเลนและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ร่วมกัน มีการบรรยายให้ ความรู้โดยผู้เชี่ยวชาญและปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อขยายผลให้ชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดตราดได้นำ ความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเองต่อไป

ในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2541-2551) กลุ่มอนุรักษ์ฯ และ พัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความรู้ ดังนี้

(1) พ.ศ. 2542 (ถึงปัจจุบัน) ได้มีกระบวนการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่ง และมีการปฏิบัติตามแผนอย่างต่อเนื่อง โดยได้รับการสนับสนุนในด้านหลักวิชาการจากเจ้าหน้าที่แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Regional Community Forestry Training Center for Asia and the Pacific: RECOFTC) ในการกระตุ้นชาวบ้านด้วยการจัดเวทีประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อให้ชาวบ้านมองเห็นเป้าหมายร่วมกันในการแก้ปัญหาป่าชายเลนในท้องถิ่นของตนจัดทำลาย รวมทั้งวางแผนการในอนาคต เกี่ยวกับการดูแลและพัฒนาป่าชายเลนต่อไป โดยได้จัดทำแผนอย่างเป็นระบบ มีโครงสร้างการดูแลจัดการ และมีการประเมินแผนการจัดการทุกๆ 3 ปี จากการปฏิบัติตามแผนการจัดการป่าเรื่อยมา ผลที่เกิดขึ้น คือ สมาชิกกลุ่มเกิดการเรียนรู้การทำงานร่วมกันตามแผน มีประสบการณ์จากการแลกเปลี่ยนความรู้กันในชุมชน ผ่านเวทีประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทุกเดือน และชาวบ้านสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง ให้เกิดความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างสร้างสรรค์ เรียนรู้วิธีการระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหา เป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริง เกิดประสบการณ์เพื่อจะได้นำประสบการณ์นั้นไปเผยแพร่ให้กับชุมชนอื่นๆ ที่ต้องการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง ไม่เฉพาะเจาะจงว่าจะทรัพยากรป่าชายเลนเท่านั้น หากแต่เป็นการดูแลทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่าง ด้วยอาศัยหลักการทำงานโดยชุมชนเอง มีการวางแผนการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นและปฏิบัติตามแผนกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ บนพื้นฐานหลักการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน

(2) พ.ศ. 2546-2549 กลุ่มอนุรักษ์ฯ ร่วมกับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.ภาค) ได้มีการทำงานวิจัยท้องถิ่น ในเรื่อง “การรักษาและฟื้นฟูสภาพทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเปร็ด ใน ต.ห้วงน้ำขาว อ.เมือง จ.ตราด” ดำเนินงานตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2546 - พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 โครงการนี้เป็นโครงการเพื่อสร้างการเรียนรู้ในเรื่องวิธีการจัดการป่าชายเลนร่วมกันของชาวบ้าน โดยอาศัยการทดลองสร้างแปลงวิจัยในป่าชายเลนเพื่อเปรียบเทียบลักษณะการจัดการป่าชายเลน 2 วิธี คือวิธีการสงป่าและไม่สงป่าและจัดทำแปลงพื้นที่วิจัย โดยเปรียบเทียบและวิเคราะห์จำนวน ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในป่าชายเลน รวมถึงการจัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างต่อเนื่อง ทั้งการประชุมภายในชุมชนเปร็ดในเองและการประชุมร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งมีพื้นที่ป่าชายเลนติดต่อกัน ซึ่งเป็นกระบวนการค้นหาสาเหตุของปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ ค้นหาทางเลือกในการแก้ปัญหา ด้วยอาศัยการระดมสมองของชาวบ้านและตั้ง

เจ้าหน้าที่จากสถาบันการศึกษา เจ้าหน้าที่รัฐ เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นในเวทีประชุมด้วย การทำงานวิจัยนี้ เป็นการดำเนินงานหลักโดยชาวบ้านเปรีดิโน เพื่อทดลองทำแปลงสาธิตด้วยตนเอง ร่วมกันวิเคราะห์ผล และร่วมประชุมประเมินกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะทำการค้นหาคำตอบด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

(3) พ.ศ. 2548 มหาวิทยาลัยบูรพา นำโดย ผศ. ดร. มนตรี แยมกสิกร อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา ศึกษาวิจัยและจัดทำชุดการเรียนรู้ (สื่อหลายๆสื่อมาประกอบกัน เช่น เอกสาร วีดิทัศน์) เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องกระบวนการเรียนรู้และการต่อสู้เพื่อรักษาแหล่งทรัพยากรหลักของชุมชน กรณีชุมชนบ้านเปรีดิโน ต.ห้วงน้ำขาว อ.เมือง จ.ตราด เพื่อเป็นสื่อการเรียนการสอนให้กับนักเรียนนักศึกษาในเรื่องการจัดการป่าชายเลน และคิดค้นวิธีการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และเป็นวิธีการหนึ่งในการรวบรวมความรู้เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับผู้ที่สนใจ การสร้างความรู้ด้วยการจัดทำชุดการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วยสื่อหลายๆสื่อ นั้น ชาวบ้านเปรีดิโนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำด้วย โดยเป็นผู้ให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับป่าชายเลนบ้านเปรีดิโน ในฐานะที่เป็นชาวบ้านผู้ใช้ชีวิตร่วมกับป่ามาเป็นเวลานาน อีกทั้งเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านเปรีดิโน ยังได้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลด้วย ผลสะท้อนกลับที่ชุมชนได้รับ เมื่อครูอาจารย์ในโรงเรียนบ้านเปรีดิโน ได้นำชุดสื่อการเรียนรู้นี้มาใช้ประโยชน์ โดยให้นักเรียนชั้นประถมได้เรียนรู้ในคาบเรียน อีกทั้งยังได้ขยายผลด้วยการใช้สื่อการเรียนรู้นี้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ให้บุคคลภายนอกได้รู้จักหมู่บ้านเปรีดิโนและวิธีการดูแลป่าชายเลนของชุมชนนี้ได้มากขึ้น โดยการเปิดวีดิทัศน์ให้เยาวชนที่เข้ามาทัศนศึกษาในพื้นที่ป่าชายเลนบ้านเปรีดิโนได้รับชม นอกจากนั้นได้นำสื่อดังกล่าวมาเผยแพร่ในค่ายเยาวชน ซึ่งมีการจัดอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี โดยมีเยาวชนที่มาจากชุมชนอื่นๆภายในจังหวัดตราดและจากจังหวัดต่างๆ เข้าร่วมปีละค่อนข้างมาก ทำให้สื่อการเรียนรู้นี้ได้มีโอกาสเผยแพร่ไปสู่สังคมในวงกว้าง

(4) พ.ศ. 2550 สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (Thailand Environment Institute: TEI) กระตุ้นและสนับสนุนให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญในการรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับการดูแลป่าชายเลน และความรู้ในเรื่องการใช้พืชพรรณไม้ในป่าชายเลนในการรักษาโรค ซึ่งความรู้เหล่านี้ ยังไม่มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญหายไปตามกาลเวลา สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยจึงร่วมมือกับชาวบ้านในการทำโครงการวิจัยเรื่อง “ฐานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน” โดย ดำเนินการระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม - 30 มีนาคม พ.ศ. 2551 โดยสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรีดิโน มี

ส่วนร่วมในการสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านผู้มีความรู้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของพรรณไม้ในป่าชายเลนที่เป็นสมุนไพร และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนบนพื้นฐานการอนุรักษ์ เยาวชนในหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ และได้นำความรู้ที่ได้ มาเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่องทุกเสาร์-อาทิตย์เพื่อให้คนในชุมชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง อีกทั้งการรวบรวมข้อมูลไว้เป็นเอกสาร ทำให้ง่ายต่อการนำไปประชาสัมพันธ์ให้บุคคลอื่นๆหรือผู้ที่สนใจได้รับทราบ

2) การสร้างกิจกรรมเพื่อการดูแลจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำและวางโครงสร้างการจัดการป่าชายเลนภายในชุมชน ใน พ.ศ. 2541 กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund: SIF) โดยเป็นกองทุนที่ให้โอกาสชุมชนได้มีแหล่งเงินทุนเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ภายใต้การติดต่อประสานงานผ่านทางธนาคารออมสิน สนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์ฯ สนับสนุนโครงการก่อสร้างทางเดินเท้าลงป่าชายเลนเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตรจากฝั่งถึงหน้าทะเล พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณซื้อเรือตรวจตราป่า การสร้างซุ้มศาลาในป่าชายเลน ในฐานะที่ป่าชายเลนบ้านเป็ดในเป็น “แหล่งศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนแห่งใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก” รวมระยะเวลาการดำเนินงานกว่า 2 ปี รวมทั้ง มีกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับวิธีการดูแลแก้ปัญหาป่าชายเลนอย่างหลากหลายและต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 (ถึงปัจจุบัน) ได้แก่ การรณรงค์ให้หยุดจับปูแสมในฤดูวางไข่ การทำธนาคารปูทะเล การทำเต้ายางเพื่อป้องกันคลื่นลมและเรือคราดหอยแครงเข้ามาใกล้ชายฝั่ง กิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างเสริมความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน รวมไปถึงการเกิดขึ้นของกลุ่มต่างๆ ภายใต้แนวคิดอนุรักษ์และจัดการป่าชายเลน ได้แก่ กลุ่มลูกไม้ป่าเลนและกองทุนป่า ในปีพ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นกรวางรากฐานการจัดการป่าชายเลนภายในชุมชนอย่างต่อเนื่องในอนาคต

3) การขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อผลักดันเชิงนโยบาย เป้าหมายหนึ่งของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็คือ การขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อผลักดันนโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดตราด ทั้งนี้กลุ่มอนุรักษ์ฯมีวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายหลากหลายวิธี ได้แก่

(1) การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และการผลิตสื่อท้องถิ่น เช่น เอกสาร วีซีดีสารคดีต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากสถาบันการศึกษาต่างๆ และศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเป็นหลัก

(2) การขยายแนวคิดด้านการอนุรักษ์ไปสู่สังคมอย่างกว้างขวาง ด้วยการสร้างเครือข่าย ทั้งเครือข่ายระดับท้องถิ่นภายในจังหวัดตราด เครือข่ายระดับภาค และเครือข่ายระดับประเทศ นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2542 เป็นต้นมา โดยมีกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนเป็นแกนกลาง ด้วยการนำความรู้ที่ได้จากกระบวนการสร้างความรู้ รวมทั้งผลและประสบการณ์จากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการต่างๆภายในชุมชนเปร็ดโน มาเผยแพร่ด้วยการขยายแนวคิด ด้วยการติดต่อสื่อสารระหว่างกันและขยายแนวคิดด้วยการเดินทางไปร่วมประชุมตามหมู่บ้านต่างๆ ในระยะเริ่มแรก จนกระทั่งมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายจังหวัด ในวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 โดยมีกลุ่มที่เป็นสมาชิก เครือข่ายภาคประชาชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด หรือ ค.อ.ต. จำนวน 45 กลุ่ม มีกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนเครือข่าย นอกจากนี้ ยังมีองค์กรที่เป็นพันธมิตรในการขับเคลื่อนกระบวนการเครือข่าย โดยได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการจากเจ้าหน้าที่จากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และการสนับสนุนด้านงบประมาณในการประชุมเครือข่ายจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สำนักงานจังหวัดตราด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ตั้งแต่ พ.ศ.2544 (ถึงปัจจุบัน)

(3) การประสานงานกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล และระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานจังหวัด สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ประมงจังหวัด องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย มูลนิธิลูกโลกสีเขียว ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หน่วยงานภาคเอกชน ได้แก่ ธนาคารและบริษัทต่างๆ สถาบันการศึกษา รวมไปถึงสื่อมวลชน โดยมีจุดมุ่งหมายในการประสานการทำงานร่วมกัน รวมถึงการส่งเสริมเรื่องงบประมาณในกิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการดูแลจัดการป่าชายเลน โดยเฉพาะจากหน่วยงานภาครัฐ ความร่วมมือและการหนุนเสริมด้านวิชาการจากองค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันการศึกษา เป็นต้น

4.4.2 การบริหารจัดการกลุ่มอนุรักษ์ฯ

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน เป็นองค์กรกลางในการประสานความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดโครงสร้างจุดมุ่งหมาย วิธีการ กฎระเบียบข้อตกลง และบทลงโทษต่างๆ ไว้ในแผนแม่บทชุมชนเพื่อให้การ

จัดการทรัพยากรป่าชายเลนในท้องถิ่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยสามารถสรุปแนวคิด หลักการและข้อกำหนดของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน ได้ดังนี้

1) แผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและหน้าทะเลทุกแผน (ปัจจุบันต่อเนื่องเป็นแผนที่ 3 พ.ศ. 2549-2551) กำหนดให้สมาชิกที่อาศัยอยู่หมู่ที่ 2 บ้านเปร็ดโนทุกคนเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ เนื่องจากผืนป่าสงวนท่าตะเภา- น้ำเขียว มีอาณาเขตส่วนใหญ่อยู่ในอาณาเขตหมู่บ้านเปร็ดโนและทุกคนต่างเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน ดังนั้น สมาชิกหมู่บ้านเปร็ดโนทุกคนจึงมีสิทธิที่จะดูแลรักษา ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างเท่าเทียมกัน

2) ในส่วนการบริหารจัดการ มีการตั้งคณะกรรมการกลุ่มทั้งหมด 19 คน ซึ่งมีบทบาทในการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ภายใต้การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ โดยมีการประชุมกลุ่มอนุรักษ์ เดือนละ 1 ครั้ง หรือนัดเพิ่มเติมหากมีปัญหา หรือเรื่องที่ต้องการมติอย่างเร่งด่วน โดยผู้ที่เข้าร่วมประชุมคือคณะกรรมการกลุ่มโดยส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าตั้งแต่แรกตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน จะมีการปรับเปลี่ยนคณะทำงานที่เป็นคณะกรรมการหลายครั้ง แต่ตามแผนการจัดการฉบับล่าสุด ได้กำหนดให้คณะกรรมการมาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิกและเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง (เฉพาะสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเปร็ดโน เป็นกรรมการกลุ่มอนุรักษ์โดยตำแหน่ง) มีวาระการดำรงตำแหน่ง 2 ปี

3) แกนนำหลักของกลุ่มได้แก่ ประธานและรองประธาน มาจากการลงมติของคณะกรรมการกลุ่มทั้งที่มาจากเลือกตั้งและเป็นคณะกรรมการโดยตำแหน่ง แกนนำมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการเชื่อมประสานงานภายในหมู่บ้านและประสานกับภาคส่วนอื่นๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน ทั้งในเรื่องการขอขออนุญาตสนับสนุนกิจกรรมรวมทั้งประสานในระดับการขยายเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับท้องถิ่นและขยายไปสู่ระดับจังหวัด ปัจจุบันประธานกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน คืออดีตผู้ใหญ่บ้าน นายอำพร แพทย์ศาสตร์ ซึ่งเป็นประธานกลุ่มมายาวนานรวม 6 ปี

กลุ่มแกนนำ ซึ่งมีเพียง 4-5 คน นั้นมีบทบาทอย่างมากต่อการติดต่อประสานกับหมู่บ้านอื่นๆ รวมถึงกับภาคส่วนและหน่วยงานต่างๆ ด้วยอาศัยความเชื่อถือศรัทธาในตัวแกนนำ เป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมประสาน การเปลี่ยนแปลงผู้นำ มีผลต่อความเชื่อถือศรัทธาของบุคคลภายนอกค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประธานกลุ่มอนุรักษ์ ซึ่งจะติดต่อประสานกับองค์กรภายนอกอยู่ตลอดเวลา ทั้งในเรื่องการประสานขอขออนุญาตสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่ม การเข้าร่วมประชุมและเป็นประธานของเครือข่ายจังหวัด เป็นวิทยากรในการประชุมสัมมนาเครือข่ายภาคและในระดับประเทศ

4) ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงาน เมื่อมีคนจำนวนมากมาทำงานร่วมกัน ย่อมเกิดความขัดแย้งขึ้นเมื่อความคิดเห็นไม่ตรงกัน และเมื่อเกิดความขัดแย้งภายในกลุ่มอนุรักษ์ฯ กลุ่มมีการจัดการกับความขัดแย้งโดยผู้นำมีบทบาทในการขจัดความขัดแย้ง ด้วยการเข้าไปพูดคุยกับทั้งสองฝ่ายที่ขัดแย้งกัน โดยอาศัยความเชื่อถือในระบบเครือญาติและผู้อาวุโสเป็นสำคัญ

“...เมื่อเกิดความขัดแย้งในกลุ่มเป็นธรรมดา คนตราดเราคุยกัน เสียงดัง พูดห้วน พูดเร็ว ประชุมที่แทบจะทะเลาะกัน เอาจริงเอาจัง เหมือนจะทะเลาะกัน แต่จริงๆก็จบกันในที่ประชุม ถ้าขัดแย้งหรือความเห็นไม่ตรงกัน ก็จะใช้ความนับถือผู้อาวุโสในระบบเครือญาติ ถ้าทะเลาะกันก็จะเอาคนที่เขานับถือมาไกลเกลี่ย...” (นิรัญ อินทสุวรรณ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2551)

นอกจากนั้น เมื่อเกิดความขัดแย้งไม่ว่าจะขัดแย้งในกลุ่มหรือในชุมชน พระอาจารย์ทาน (พระครูวิจิตร วรวุฒิ) เป็นบุคคลสำคัญในการคลี่คลายและเชื่อมความสัมพันธ์ให้ดีขึ้นได้ เพราะชาวบ้านเบร็ดไนมีความเคารพในพระอาจารย์ทานมาก เนื่องจากมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ประกอบกับความศรัทธาของชาวบ้านในพุทธศาสนา จึงทำให้พระอาจารย์ทานมีบทบาทมากในเรื่องการระงับข้อพิพาทของคนในชุมชน พระครูวิจิตร วรวุฒิ กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งภายในกลุ่มชาวบ้านว่า

“...การรวมกลุ่มเขาก็ดี บางครั้งยังมีการขัดกันอยู่ เพราะคนนั้นเห็นว่า เป็นงานของคนนั้น งานของคนนี้ ไม่ใช่กงการอะไรของฉัน ถ้าสามัคคีกัน ก็ทำได้สำเร็จเหมือนก่อน อยู่ที่สามัคคีทั้งนั้น เวลามีปัญหาในการทำงานกลุ่ม ก็ได้มาปรึกษาหลวงพ่อกัน โดยเฉพาะเมื่อขัดแย้งกันเพราะความเห็นไม่ตรงกัน ก็มานิมนต์ให้ไปช่วยชี้แจงแนะนำ ไกลเกลี่ย...” (พระครูวิจิตร วรวุฒิ, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2551)

จากทั้งหมดที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการการรวมตัวเคลื่อนไหวภาคประชาชนเกี่ยวกับการดูแลแก้ปัญหาป่าชายเลนถูกทำลายของชุมชนบ้านเบร็ดไน โดยสามารถสรุปเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการการรวมกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเบร็ดไน ได้ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 สรุปเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการการรวมกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนา
ป้าชายเลนบ้านเป็ดใน

พ.ศ.	เหตุการณ์สำคัญ
ก่อน พ.ศ. 2496	- ชาวบ้านมีการปลูกข้าวไร่ไว้บริโภค เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งานและเพื่อบริโภค ลอกเปลือกไม้ไปง ใช้สำหรับย้อมผ้าและแหวน จับสัตว์น้ำในป่าชายเลน การทำประมงเรือเล็ก วิธีการผลิต เพื่อยังชีพ วัฒนธรรมการเอาแรงกัน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกัน
พ.ศ. 2504	- การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯฉบับแรก มีถนนตัดผ่านเข้ามาในหมู่บ้านเป็ดใน การ ตัดถนนใหญ่จากตัวจังหวัดตราดมายังอ่าวซ้อ (ตราด-อ่าวซ้อ) มีรถประจำทางผ่านทางถนน ใหญ่ การหักร้างถางพงป่าบกเพื่อทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ เริ่มมีวิธีการผลิตแบบ เชิงเดี่ยวมากขึ้น มีการซื้อขายผลผลิตกันง่ายขึ้นเนื่องจากการคมนาคมที่สะดวก
พ.ศ. 2516	- จากนโยบายที่เอื้อต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ การเปิดพื้นที่ทำกินเพื่อ กระตุ้นเศรษฐกิจ พ.ศ. 2516 กรมประมงได้ส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งทะเลแบบกึ่งพัฒนา - พ.ศ.2520 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของเศรษฐกิจชุมชนบ้านเป็ดใน จากการผลิตเพื่อยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า มีนายทุนรายย่อย 2-3 ราย เข้ามาหาพื้นที่ใหม่ในการขยายการ ทำนากุ้งพัฒนา ในขณะนั้น กุ้งเป็นสินค้าส่งออกที่สร้างรายได้เป็นจำนวนมาก ชาวบ้าน เริ่มทำนากุ้งพัฒนาบ้างตามอย่านายทุน - ในขณะเดียวกัน ผู้ได้รับสัมปทานป่าไม้ผาถ่าน เข้ามาตัดไม้อย่างผิดเงื่อนไขสัมปทาน โดยไม่ปลูกทดแทนเพื่อให้ป่าเสื่อมโทรม จะได้แปรสภาพพื้นที่เสื่อมโทรมเป็นนากุ้ง เป็นการ ทำเพื่อประโยชน์ส่วนตน หลอกหลวงชาวบ้านว่าจะทำคันกันน้ำเค็มเพื่อให้ชาวบ้านได้ผล ประโยชน์ หากแต่เป็นการกีดกันสิทธิในการดูแลจัดการป่าชายเลนของชุมชน ป้าชายเลน เสื่อมโทรมเพราะถูกทำลายอย่างรวดเร็ว
พ.ศ. 2525	- ช่วงที่นากุ้งให้ผลผลิตดี เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยชาวบ้านปรับเปลี่ยนอาชีพจาก การทำนาข้าวมาเป็นนากุ้งตามนายทุนด้วยเพราะเห็นว่าสามารถสร้างรายได้มาก แต่เป็น การทำโดยไม่มีความรู้มาก่อน เกิดการขยายตัวของการทำงานกุ้งแบบพัฒนา ซึ่งต้องลงทุน สูง ชาวบ้านเริ่มเกิดภาวะหนี้สิน -ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านกลุ่มเล็กๆเกิดความสงสัยในโครงการคันดินกันน้ำเค็มที่นายทุน อ้างว่าจะเกิดประโยชน์ต่อชาวบ้าน หากแต่เป็นการสร้างคันดินเพื่อเตรียมขยายกิจการนา กุ้งของตนเองต่อไปในพื้นที่กว่า 1,000 ไร่ หลังจากที่ดินดำเนินการในพื้นที่หลายร้อยไร่มาแล้ว กว่า 4 ปี ความขัดแย้งยิ่งรุนแรงมากขึ้นระหว่างชาวบ้านและนายทุน มีการใช้อาวุธและ ความรุนแรงในการปะทะกัน ถึงขั้นเสียชีวิต ชาวบ้านเป็ดในมีความคิดเห็นแตกเป็น 2 ฝ่าย
พ.ศ. 2526	- ชาวบ้านตื่นตัวในสิทธิที่มีต่อทรัพยากรในชุมชนของตนเองเพราะวิกฤติด้านเศรษฐกิจที่ตน ประสบจากการทำนากุ้งไม่ได้ผลและปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าชายเลน ซึ่งไม่สามารถ ใช้ประโยชน์และพึ่งพาป่าได้เหมือนในอดีต - เกิดการรวมตัวต่อสู้โดยกลุ่มชาวบ้านเพื่อขับไล่ นายทุนที่ทำลายป่าชายเลนให้ออกจาก พื้นที่ เรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือในการตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการ บิดเบือนข้อมูลเพื่อทำโครงการเลี้ยงกุ้งของนายทุน โดยใช้วิธีการประชุมหารือระหว่าง

พ.ศ.	เหตุการณ์สำคัญ
	แกนนำ ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการทั้งในจังหวัดตราด หน่วยงานระดับกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และสื่อมวลชน รวมไปถึงการเดินทางขอพบปะหน่วยงานราชการ
พ.ศ. 2530	- เหตุการณ์ต่อสู้เรียกร้องของขบวนการชาวบ้าน ทำให้ประชาชนทั่วไปรับทราบและมองเห็นปัญหา เริ่มมีหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน สื่อมวลชน สถาบันการศึกษาเข้ามาช่วยเหลือ นายทุนออกจากพื้นที่ และเริ่มช่วยกันปลูกป่าฟื้นฟูป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมเป็นครั้งแรกด้วยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน
พ.ศ. 2532	- ยกเลิกนโยบายสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ ชุมชนจัดการทรัพยากรป่าชายเลนด้วยการสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชนเปรี๊ตโน คือห้ามตัดไม้อย่างเด็ดขาดเพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมสภาพให้กลับคืนมาโดยเร็วที่สุด รวมถึงสร้างข้อกำหนดในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำ ได้แก่ ข้อตกลงเรื่องการจับปูแสมว่าจะต้องไม่จับมากเกินไปและหยุดจับในฤดูวางไข่ เฝาระวังเรื่องการลักลอบตัดไม้และการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย เช่น เรือคราด หอยแครง การใช้จวนตาถี่ อวนรุน อวนลาก แต่ยังไม่ได้ร่วมกันกำหนดบทลงโทษอย่างชัดเจนนัก
พ.ศ. 2541	- เกิดกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตโน เพื่อเป็นองค์กรกลางในการประสานการทำงานระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนหลักจากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก
พ.ศ. 2542	- มีแผนการจัดการป่าชายเลนและหน้าทะเลเป็นครั้งแรก (สนับสนุนกระบวนการโดยศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก) กำหนดจุดมุ่งหมายของกลุ่ม วิสัยทัศน์ กิจกรรมอันจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น รวมถึงร่วมกันสร้างกฎระเบียบและข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนร่วมกันอย่างชัดเจน รวมถึงบทลงโทษหากฝ่าฝืน ซึ่งชาวบ้านเปรี๊ตโนยินยอมร่วมกัน
พ.ศ. 2542-ปัจจุบัน	- มีการประเมินผลและดำเนินงานตามแผนการจัดการอย่างต่อเนื่อง ขยายแนวคิดและถ่ายทอดประสบการณ์ในเรื่องการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนอย่างกว้างขวางทั้งในระดับจังหวัดตราดและกระจายไปทั่วประเทศสำหรับผู้สนใจ เห็นได้จากการเกิดเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในชุมชนของบุคคลจากที่ต่างๆ และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเอง ในการจัดการและดูแลทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ของตน การพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

จากผลการศึกษา **จะเห็นได้ว่า** การทำลายป่าชายเลนโดยนายทุน ทำให้ป่าชายเลนเสื่อมโทรมอย่างหนัก จนกระทั่งเกิดวิกฤติ ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากการที่ป่าชายเลนถูกทำลาย เช่น ขาดแคลนแหล่งอาหาร แหล่งสร้างรายได้ แหล่งใช้ประโยชน์จากพรรณไม้และสมุนไพร รวมถึงการขาดแหล่งป้องกันภัยธรรมชาติ ได้แก่ พายุและคลื่นลม ก่อให้เกิดการกัดเซาะพังทลายชายฝั่งอย่างรวดเร็ว ผลกระทบดังกล่าว เป็นสาเหตุให้ชาวบ้านเปรี๊ตโนเริ่มเกิดความ

ตระหนักในคุณค่าของป้าชายเลนที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต ชาวบ้านเปรี๊ดในจึงรวมตัวและเกิดการเคลื่อนไหวภาคประชาชนเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาป้าชายเลนถูกทำลาย โดยมีปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้การรวมตัวของชาวบ้านมีความเป็นเอกภาพ ได้แก่ การมีผู้นำที่มีความสามารถ เสียสละ และมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก การมีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางความคิด และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านในชนบท มีวัฒนธรรมที่ให้ความเชื่อถือศรัทธาในพุทธศาสนาสืบทอดมาตั้งแต่อดีต อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน มีความแน่นแฟ้นเป็นเครือญาติ ยิ่งทำให้ชาวบ้านให้ความเคารพพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางความคิดยิ่งขึ้น และยิ่งชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญที่ช่วยแนะนำชาวบ้านให้มีความคิดไปในแนวทางเดียวกัน ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันได้ นอกจากนี้ ปัจจัยที่เอื้อให้การรวมตัวของชาวบ้านเป็นไปอย่างเข้มแข็ง อีกประการหนึ่งคือ ความเคารพผู้อาวุโสและความสัมพันธ์ของชาวบ้านในลักษณะเครือญาติที่แน่นแฟ้น ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะนี้ ทำให้ชาวบ้านเข้ามารวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดูแลป้าชายเลนและแก้ไขปัญหาพร้อมกันด้วยความเต็มใจ แม้ว่าจะเกิดความขัดแย้งในขั้นแรก แต่ก็สามารถประนีประนอมกันได้ในเวลาต่อมา

ส่วนเงื่อนไขภายนอกชุมชนซึ่งเอื้อให้การรวมกลุ่มของชาวบ้านมีความเข้มแข็งที่สำคัญ ได้แก่ การที่ชาวบ้านรับรู้ข้อมูลจากสื่อต่างๆ ทั้งจากสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ซึ่งนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและกระแสของแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในวงกว้าง ทั้งนี้ภายหลังจากการที่ชาวบ้านต่อสู้ด้วยตนเองแล้ว สื่อมวลชนมีบทบาทในภายหลังตั้งกลุ่มอนุรักษ์แล้ว แต่ช่วงระหว่างการต่อสู้กับไถ่ขายทุนนั้น มีสื่อบุคคล ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ นักการเมืองท้องถิ่น เข้ามาให้คำแนะนำกับชาวบ้าน

ในเวลาต่อมา สื่อบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการที่จะกระตุ้นชาวบ้านให้มีการจัดการทรัพยากรป้าชายเลนอย่างเป็นระบบ คือ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนจากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จนกระทั่งได้มีการพัฒนาการมาเป็น “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป้าชายเลนบ้านเปรี๊ดใน” ในพ.ศ.2541 ซึ่งเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านรวมตัวกันขึ้น ตามหลักการภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ที่มองเห็นศักยภาพของชาวบ้านเกี่ยวกับการดูแลจัดการป้าชายเลนในท้องถิ่นของตน โดยเข้ามาเป็นองค์กรพี่เลี้ยงของกลุ่มอนุรักษ์บ้านเปรี๊ดใน และให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม การประสานแหล่งทุน และ

สนับสนุนงบประมาณสำหรับสร้างกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งสามารถขยายไปสู่ระดับเครือข่ายในตำบล เครือข่ายระดับจังหวัด ระดับภาคและระดับประเทศ

ปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านเป็ดโน ได้ดำเนินงานภายใต้แนวคิด หลักการและข้อกำหนดของกลุ่มอย่างเคร่งครัด โดยในบทต่อไป จะเป็นการวิเคราะห์ถึงกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านเป็ดโน ตลอดระยะเวลากว่า 10 ปีตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่มว่ามีกระบวนการอย่างไรเพื่อไปถึงจุดมุ่งหมาย คือความยั่งยืนของทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำในระบบนิเวศที่สมดุล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

กระบวนการจัดการป้าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์ และพัฒนาป้าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป้าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน ได้เน้นและให้ความสำคัญกับการฟื้นฟู และดูแลรักษาป้าชายเลน โดยมีกระบวนการจัดการดังนี้ 1) การสร้างและขยายเครือข่ายภาคีความร่วมมือ 2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน 3) การฟื้นฟูวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และ 4) การจัดทำแผนชุมชนในการจัดการทรัพยากรป้าชายเลน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 การสร้างและขยายเครือข่ายภาคีความร่วมมือ

หลังจากชุมชนบ้านเปรี๊ตใน มีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านกลุ่มนายทุนสำเร็จและชาวบ้านได้เริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญของการฟื้นฟูป้าชายเลน ทำให้มีการดูแลจัดการทรัพยากรป้าชายเลนภายในชุมชนของตนจนฟื้นฟูสภาพป้าที่เสื่อมโทรมจนกระทั่งป้ามีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมา มาก สังเกตได้จากในปัจจุบัน มีสัตว์น้ำหลายชนิดเข้ามาอาศัยป้าชายเลนเป็นแหล่งขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ อีกทั้งชาวบ้านก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนในการประกอบอาชีพได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาชีพจับปูแสม ซึ่งเป็นอาชีพของชาวเปรี๊ตในมาตั้งแต่ดั้งเดิม โดยในปัจจุบันชาวบ้านสามารถจับปูแสมได้มากถึงคนละ 7-8 กิโลกรัม/คืน ถึงแม้ว่าจำนวนผู้จับปูแสมเพิ่มมากขึ้นจากเดิมมีเพียง 6 คน ในปี พ.ศ. 2541 มากขึ้นเป็น 40 คน ในพ.ศ. 2548 แต่แต่ละคนก็ยังคงสามารถจับปูแสมได้เฉลี่ย 7-8 กิโลกรัม และมีรายได้เฉลี่ยถึงคนละ 500-600 บาทต่อคนต่อคืน

เมื่อป้าสมบูรณ์และชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนได้ดั้งเดิมแล้ว แนวทางหนึ่งในการจัดการดูแลทรัพยากรป้าชายเลนให้เกิดความยั่งยืน คือการรวมตัวของชาวบ้านตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป้าชายเลนบ้านเปรี๊ตในขึ้น ในพ.ศ. 2541 เพื่อให้เป็นองค์กรกลางในการเชื่อมประสานการทำงานด้านการดูแลป้าชายเลนระหว่างชาวบ้านเปรี๊ตในและภาคีต่างๆ รวมทั้งขยายเครือข่ายความร่วมมือ การสนับสนุนซึ่งกันและกันในการดูแลจัดการป้าชายเลน ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ ดังนี้

5.1.1 การขยายเครือข่ายไปสู่ระดับท้องถิ่น

กลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านเป็ดใน เห็นว่า แนวทางการดูแลจัดการทรัพยากรทำให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น จะทำเพียงองค์กรเดียวไม่ได้ จากกลุ่มเพียงกลุ่มเดียวในชุมชนบ้านเป็ดใน จึงได้มีการขยายแนวคิดไปสู่หมู่บ้านต่างๆ ทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงที่อยู่ในตำบลเดียวกัน ได้แก่ หมู่บ้านท่าตะเภา อ่าวกรูด และปากคลองน้ำเขียว ซึ่งมีพื้นที่ป่าชายเลนติดต่อกันและเคยได้รับผลกระทบจากการเข้ามาทำลายป่าเพื่อทำนาทุ่งของนายทุนเช่นเดียวกัน รวมไปถึงหมู่บ้านในอำเภอต่างๆของจังหวัดตราด ได้แก่ อำเภอเขาสมิง อำเภอแสนตุง อำเภออ่าวใหญ่ อำเภอบ่อไร่ รวมไปถึงจังหวัดใกล้เคียง เช่น บ้านชัน จังหวัดระยองและอ่าวคู้กระเบน จังหวัดจันทบุรี อีกด้วย

ทั้งนี้ ไม่จำเป็นว่า การขยายแนวคิดจะต้องขยายไปในพื้นที่ใกล้เคียงก่อนเสมอไป หากแต่ใช้วิธีการพูดคุยกับผู้ที่มีความคิดคล้ายคลึงกันเป็นอันดับแรก ไม่ว่าจะอยู่ไกลหรือใกล้ ด้วยความที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นกลุ่มองค์กรชาวบ้านเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มแรกของจังหวัดตราด ใน พ.ศ.2542 กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงขยายแนวความคิดของกลุ่มตนเองออกสู่สังคมภายนอกให้ได้รับรู้และกลุ่มยังต้องการความคิดเห็นจากหลายๆภาคส่วนเพื่อนำไปวางแนวทางในการทำงานของกลุ่มต่อไปได้ ผู้เป็นแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯบ้านเป็ดใน จึงได้ใช้วิธีการเดินทางไปยังหมู่บ้านต่างๆเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในเรื่องการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยความรู้จักกันเป็นส่วนตัวในการเชื่อมโยงการสัญจรประชุมระหว่างหมู่บ้าน มีการประชุมพูดคุยย่อยๆและขอคำแนะนำระหว่างกันในเรื่องวิธีการดูแลป่า ชาวบ้านเรียกการเดินทางไปยังหมู่บ้านต่างๆเพื่อพบปะพูดคุยกันในลักษณะการประชุมย่อยๆ ว่า “การขยายเครือข่ายแบบสัญจร” หรือ “เครือข่ายแบบข้าวหม้อแกงหม้อ” เพราะเมื่อไปประชุมสัญจรตามหมู่บ้านต่างๆ กลุ่มผู้หญิงก็จะช่วยกันทำอาหารไปรับประทานร่วมกัน ไปครั้งละ 20-30 คน โดยมีเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเข้ามาให้ความรู้ กระตุ้นและช่วยประสานงานให้ชาวบ้านจัดเวทีสัญจรอย่างสม่ำเสมอ การประชุมสัญจร มีจุดประสงค์เพื่อที่จะได้ทราบว่า กลุ่มคนแต่ละกลุ่มมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการดูแลป่าชายเลนในพื้นที่ของตนเอง และมีความต้องการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯภายในหมู่บ้านของตนเองเพื่อดูแลทรัพยากรที่มีในหมู่บ้านของตนหรือไม่ ดังที่ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯบ้านเป็ดใน สะท้อนแนวคิดและวิธีการขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านอื่นๆ โดยใช้วิธีการประชุมสัญจรว่า

“...ที่จริงในเรื่องทรัพยากรนั้น เราจัดการหมู่บ้านเดียวไม่ได้ เพราะทรัพยากรเป็นของส่วนรวม เราก็ต้องหาเพื่อน คนที่พูดภาษาเดียวกัน คุณกันรู้เรื่อง ไม่ใช่ไปคุยกับ

คนที่เขาไม่ได้มีความคิดอนุรักษ์เลย อย่างนี้ก็ทำงานกันไม่ได้หรอก ...ถ้าเขายังไม่เห็นว่าการอนุรักษ์มันสำคัญและต้องทำ เขาก็ยังไม่ค่อยลึกซึ้งนัก เดี่ยวจะทะเลาะกันเปล่าๆ ... แต่คนบางกลุ่ม มีความคิดคล้ายๆกับเรา แต่เขาอาจจะยังไม่รู้ว่าจะเริ่มทำยังไง เราทำมาก่อน ก็ช่วยๆแนะนำเขา ว่าจะต้องมีคนทำงานนะ มีกลุ่มก่อนนะ แล้วค่อยทำแผนอะไรแบบนี้..." (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2550)

ในขณะที่ หมู่บ้านเป็ดในมีความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลน แต่หมู่บ้านอื่นๆในตำบลห้วยน้ำขาว กลับยังไม่ค่อยตื่นตัวในเรื่องการดูแลทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ของตนเองมากนัก อย่างไรก็ตาม ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ บ้านเป็ดใน ในฐานะที่เป็นแกนนำในการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ขึ้นเป็นกลุ่มแรกของจังหวัดตราด ก็ได้พยายามพบปะพูดคุยกับแกนนำของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านภายในตำบลมาโดยตลอด เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการตั้งกลุ่มองค์กรชาวบ้านเกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในหมู่บ้านของตนเอง โดยเฉพาะหมู่บ้านซึ่งมีพื้นที่ป่าชายเลนติดต่อกับหมู่บ้านเป็ดใน เช่น หมู่ 3 บ้านอ่าวกรูดและหมู่ 1 บ้านน้ำเขียว ถึงแม้ว่าจะมีพื้นที่ป่าชายเลนไม่มากเท่าหมู่บ้านเป็ดใน แต่ก็สามารถดูแลจัดการทรัพยากรเพื่อให้คนในพื้นที่ของตนเองสามารถใช้ประโยชน์ได้ โดยการแนะนำและวิธีการกระตุ้นนั้น ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน ได้อาศัยความสำเร็จจากการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในการดูแลทรัพยากรของตนเองมาเป็นเวลากว่า 20 ปี ของหมู่บ้านเป็ดในมาเป็นตัวอย่าง

จากการกระตุ้นจากกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน ทำให้ชาวบ้าน หมู่ 3 บ้านอ่าวกรูด นำโดยนายรุ่งอโณ เทียนชัย เริ่มมองเห็นความสำคัญของการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ตามแบบอย่างของบ้านเป็ดในในเวลาต่อมา เพราะป่าชายเลนของตนที่มีอยู่เริ่มเสื่อมโทรมมากขึ้นทุกที โดยมีศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเป็นผู้สนับสนุนด้านวิชาการที่สำคัญ อีกทั้งยังช่วยประสานงานและด้านการบริหารจัดการ เช่น มีการสรรหาคนที่จะมาทำงาน วางโครงสร้างกลุ่ม กำหนดทิศทางและกฎระเบียบการใช้ทรัพยากร อีกทั้งยังมีแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ บ้านเป็ดใน เป็นแกนหลักสำคัญในการถ่ายทอดแนวคิด ประสบการณ์และเป็นพี่เลี้ยงในเรื่องการทำแผนการจัดการและการตั้งกฎ ข้อตกลงการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนให้กับหมู่บ้านอ่าวกรูด ในฐานะที่มีการจัดการมาก่อนและประสบผลสำเร็จ นอกจากนั้น ยังมีการประชุมร่วมกันทั้ง 2 หมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะ การพบปะพูดคุยกันระหว่างแกนนำทั้ง 2 กลุ่ม ประธานกลุ่มอนุรักษ์บ้าน

อ่าวกรูด กล่าวถึงแรงผลักดันที่สำคัญในการคิดที่จะดูแลป่าชายเลนและทรัพยากรธรรมชาติภายในหมู่บ้านของตนเอง ว่า

“...เมื่อก่อน ผมเองนี่แหละ เป็นคนต่อต้านปรัดในแทบเป็นแทบตาย ไปทะเลาะกับเขา แทบไม่นับญาติกันล่ะ หว่าเขาหวงป่า ไม่ยอมให้คนอื่นได้เข้าไปใช้ ไปเก็บหาปูแสม เป็นศัตรูกันเลยทีเดียว คนอ่าวกรูด ไม่มีพื้นที่ทำสวนเหมือนอย่างปรัดในนี้ เขามีอาชีพหลากหลาย ไม่ใช่เฉพาะจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน เขาเองก็ไม่เดือดร้อนสิ เราพื้นที่สวนไม่มีมาก คนทำประมงกันมาก หาหอยแครง จับปูทะเล จับสัตว์น้ำในป่าชายเลน อย่างปูแสม ทำประมงเรือเล็กนี่เป็นหลักเลย แต่ตอนนี้ ป่าหายเป็นแถบ คนเดือดร้อนกันมาก ก็เห็นเขาทำ เขาก็มาคุยกับเรา บอกให้เราทำบ้าง เราก็เริ่มด้วยการปลูกป่า...” (รุ่งอโณ เทียนชัย, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2551)

กรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านปรัดในท่านหนึ่ง กล่าวถึงการไปสนับสนุนหมู่บ้านข้างเคียงให้ริเริ่มตั้งกลุ่มอนุรักษ์และทำแผนการจัดการทรัพยากรว่า

“...อ่าวกรูด ได้ประชุมกัน 4-5 ครั้งแล้ว คุยกันเยอะมาก จนเขาทำแผนการจัดการได้ ตอนแรกๆก็พูดกันไม่รู้เรื่อง เคยทะเลาะกันแทบตายเพราะคนของเขาเคยใช้จวนรุน จวนลากเข้ามาในป่า ป่าเสียหายหมด ทำให้ดินเหลว...เมื่อก่อนจับเรือจากอ่าวกรูดตัดไม้ก็จากอ่าวกรูด คราดหอยก็อ่าวกรูด ...ปัจจุบัน อ่าวกรูดเขาเห็นเราทำ เขาก็รู้และเข้าใจบทบาทของกลุ่มด้วยการมาเรียนรู้จากเรา จากเคยไม่ถูกกัน กลับเป็นมิตร และเพราะผืนป่าเขาถูกทำลายลงไปมาก เสื่อมโทรม คือคนมันต้องเห็นวิกฤติ ก่อนถึงจะรู้สึก เขาก็ปลูกป่ากัน ...” (เสริญ เสียงเคราะห์, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2551)

แต่หมู่บ้านอื่นๆในตำบลห้วงน้ำขาว กลับไม่ได้ให้ความสำคัญกับการตั้งกลุ่มดูแลทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านของตนเองและการทำแผนการจัดการทรัพยากรมากนัก ทำให้ปัจจุบันมีเพียง 2 หมู่บ้านในตำบลห้วงน้ำขาว คือ บ้านปรัดในและบ้านอ่าวกรูด มีการรวมกลุ่มเกี่ยวกับการจัดการดูแลป่าชายเลนและหน้าทะเล และมีแผนการจัดการทรัพยากรของตนเอง

หากแต่หมู่บ้านอื่นๆอีก 3 หมู่บ้านในตำบลเดียวกัน กลับไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องการรวมตัวตั้งกลุ่มดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากเห็นว่า มีหน่วยงานภาครัฐ เช่น สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 สังกัดกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และสถานีเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ สังกัดกรมประมง เข้ามาดูแลจัดการให้อยู่แล้ว ด้วยการส่งเจ้าหน้าที่มาสนับสนุนชาวบ้านให้ปลูกป่า สนับสนุนพันธุ์กล้าไม้ ชายเลนต่างๆ เช่น แสม โกงกาง และการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ แต่ประธานกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดในเห็นว่า การดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองไม่ใช่เพียงการปลูกฟื้นฟูเท่านั้น นั่นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกิจกรรม หากแต่ควรต้องมีแผนการจัดการและกฎระเบียบการใช้สอยซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนด้วย จึงจะทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น เป็นไปอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน โดยแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้น จะเป็นทรัพยากรอะไรก็ได้ที่เป็นสาธารณะและมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันอยู่ของคนในชุมชน คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน จึงได้สะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุบางประการที่ชาวบ้านบางหมู่บ้านยังไม่เห็นความสำคัญของการดูแลทรัพยากรในหมู่บ้านตนเอง ว่า

“...หมู่บ้านที่ยังไม่มีแผน คือ หมู่ 1, 4, 5 มีป่าเล็กน้อยและมีทะเลเยอะแยะ เขามองว่าเขาไม่มีอะไร แต่ทะเลนั่นแหละสำคัญมากมาย เป็นแหล่งทำมาหากินเยอะแยะ... ข้อสำคัญของการจัดการทรัพยากร คือ มีคน สอง มีพื้นที่ คือทรัพยากรนั่นแหละ คนที่ลุกขึ้นมาจัดการพื้นที่ ต้องรู้พื้นที่ก่อนว่าพื้นที่มีอะไร ไม่มีใครรู้ดี เท่ากับคนในพื้นที่เอง แล้วจะจัดการอย่างไร...แต่เขาเข้าใจหรือไม่ว่า พื้นที่ไม่จำเป็นต้องเป็นป่า แต่ขอให้ทรัพยากรที่ใช้เป็นวิถีชีวิต ที่ทำมาหากินร่วมกันอยู่...” (ศุภกิจ ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2552)

จะเห็นได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์ บ้านเป็ดใน สามารถกระตุ้นให้ชาวบ้านหมู่บ้านข้างเคียง คิดที่จะรวมกลุ่มและทำแผนการจัดการของหมู่บ้านตนเองขึ้นมาได้ ถึงแม้จะมีเพียง 1 หมู่บ้าน เท่านั้น ในขณะที่หมู่บ้านอื่นๆ ยังไม่ให้ความสนใจ ซึ่งให้เห็นได้ว่า เครือข่ายระดับท้องถิ่นยังไม่เข้มแข็งและยังไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการผลักดันเชิงนโยบายในระดับตำบลได้มากนัก ถึงแม้ว่าจะมีการจัดทำแผนชุมชนแต่ละชุมชน และนำเสนอโครงการตามความต้องการของชาวบ้าน ขึ้นไปยังองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อนำไปกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ตำบล ทั้งแผนระยะ 3 ปี 5 ปี และ 10 ปี แต่กิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลป่าชายเลน ยังไม่ได้ถูกให้ความสำคัญเป็นนโยบายหลัก มากเท่ากับโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการด้านอื่นๆ โดยเฉพาะการพัฒนา

โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลเห็นว่า ต้องทำอย่างเร่งด่วนและมีความสำคัญมากกว่า เนื่องจากหลายหมู่บ้านในตำบลห้วยน้ำขาวยังคงขาดแคลน ถนนหนทาง น้ำประปา ไฟฟ้า เป็นต้น

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2548 องค์การสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) กองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (GEF) และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จึงได้ประสานงานกับส่วนแผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เห็นว่าควรจะมีการกระตุ้นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้ามาให้การสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น ในลักษณะของการให้การสนับสนุนด้านวิชาการ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนระดับตำบล ทุกๆ 4 เดือน การศึกษาและรวบรวมข้อมูล สถานการณ์เกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่น และร่วมกับชาวบ้านจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งร่วมกัน 6 ตำบลของจังหวัดตราด โดยให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นคณะกรรมการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแผนการจัดการร่วมกันทั้ง 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลหนองโสน(ได้แก่ หมู่บ้านพรงลำบิด) ตำบลหนองเสม็ด (ได้แก่ หมู่ 2 บ้านท่าตะเภา) ตำบลห้วยน้ำขาว (ประกอบด้วย หมู่ 1 บ้านแหลมเปี๊ยะ หมู่ 2 บ้านเปร็ดโน หมู่ 3 บ้านคลองหลอด หมู่ 4 บ้านห้วยน้ำขาว และหมู่ 5 บ้านคันทนา) ตำบลน้ำเชี่ยว (ประกอบด้วย หมู่ 3 บ้านน้ำเชี่ยว) ตำบลอ่าวใหญ่ และตำบลหนองคันทรง

เนื่องจากพื้นที่ทั้ง 6 ตำบล มีทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งที่เชื่อมโยงกัน ถือเป็นระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งขนาดใหญ่ที่สำคัญของจังหวัดตราด และเพื่อเป็นการขยายเครือข่ายการดูแลทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันระหว่างกลุ่มชาวบ้านกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะแผนการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่ง 6 ตำบล มุ่งหวังให้เป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การผลักดันนโยบายขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่ชัดเจนขึ้น พร้อมกับกระตุ้นให้แต่ละหมู่บ้านที่เป็นสมาชิก มีการจัดทำแผนการดูแลทรัพยากรภายในพื้นที่ของตนเอง โดยหมู่บ้านเปร็ดโนเป็นแกนนำในการให้ความรู้ แลกเปลี่ยนชี้แนะประสบการณ์ซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการทำแผนการจัดการป่าชายเลนให้กับแต่ละหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกเครือข่าย 6 ตำบล โดยมีนายอำพร แพทย์ศาสตร์ ประธานกลุ่มอนุรักษ์บ้านเปร็ดโน เป็นประธานเครือข่ายดังกล่าวด้วย

อย่างไรก็ตาม เป็นเวลากว่า 3 ปีที่เกิดเครือข่ายระดับ 6 ตำบลขึ้น แต่ในทางปฏิบัติยังไม่เกิดผลในเรื่องการผลักดันนโยบายของท้องถิ่นเท่าใดนัก เนื่องจากแต่ละกลุ่มองค์กรที่เป็นสมาชิกส่วนใหญ่ไม่มีแผนการจัดการระดับชุมชนของตนเอง ทำให้ไม่มีการวางทิศทางในการจัดการทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ ทำให้เกิดข้อจำกัดไปถึงการผลักดันนโยบายต่อองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของเครือข่าย 6 ตำบลในขณะนี้จึงเป็นเพียงความ

พยายามของกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน ในการแนะนำให้แต่ละหมู่บ้านทำแผนการจัดการ ทรัพยากรของตนด้วยการพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ ทั้งการพูดคุยผ่านการประชุมเครือข่าย และการพูดคุยระดับย่อยๆ เฉพาะแกนนำหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อให้แต่ละหมู่บ้านทำแผนการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง เพื่อจะได้ใช้ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความไม่ต่อเนื่องของแนวคิด ด้านการดูแลทรัพยากรที่มักจะเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงผู้นำท้องถิ่น และเห็นว่า แนวทางนี้จะเป็นการกระตุ้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นความสำคัญและทำให้การทำงาน เกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นคือปัจจุบัน มีหมู่บ้านที่มีการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากร ของตน เพียง 4 หมู่บ้านจากทั้งหมด 10 หมู่บ้านเท่านั้น คุณศุภกิจ ห่วงน้ำ หนึ่งในแกนนำเครือข่าย ได้สะท้อนในประเด็นนี้ว่า

“...การเมืองท้องถิ่น คนใหม่มาก็ต้องมาเรียนรู้กันอีก ...กำลังคุยกันรู้เรื่อง พอคน ใหม่มา ไม่ได้มีแนวทางการดูแลให้มีความสำคัญตรงนั้น ...แล้วแต่แนวของแต่ละคน ไม่เหมือนกัน มีความคิดเรื่องนี้ไม่เหมือนกัน ก็ลำบาก...ถ้าแต่ละหมู่บ้านมีแผนชัดๆ มี ข้อกำหนดมาเลย เรื่องผู้นำ ใครมาก็ได้ ไม่มีปัญหา ถึงจะเปลี่ยนนักการเมือง ท้องถิ่น ก็ไม่เป็นไร ก็มายกแผนดู งานเก่าเขาเป็นอย่างไร ก็ทำตามนั้นไป...” (ศุภ กิจ ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2552)

จะเห็นได้ว่า ในระดับท้องถิ่น กลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดในเป็นแกนนำสำคัญในการ กระตุ้นและผลักดันให้แต่ละหมู่บ้านมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและพยายามผลักดันให้แต่ละหมู่บ้าน จัดทำแผนการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านของตนเองเป็นหลักด้วยการใช้ประสบการณ์ ของตนเองมาแลกเปลี่ยน และจากการปฏิบัติให้เห็นผลจริง อีกทั้งการขยายเครือข่ายได้มาก ครอบคลุม 6 ตำบลนั้น ถือว่าเป็นการจุดประกายในการที่ชาวบ้านจะร่วมกันคิดหาวิธีการที่จะทำ ให้เกิดแนวทางการร่วมมือระหว่างชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้ง 6 ตำบลร่วมกันดูแลป่าชายเลน และหน้าทะเล ซึ่งเป็นระบบนิเวศขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงกันต่อไป

5.1.2 เครือข่ายระดับจังหวัด

ในทางกลับกัน การขยายเครือข่ายระดับจังหวัด กลับเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและ เกิดผลมากกว่า เนื่องจากวิธีการขยายแนวความคิดของกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดในนั้น เน้นที่การ

พูดคุยกับคนที่ “พูดจาภาษาเดียวกัน” เป็นสำคัญ นอกจากการขยายเครือข่ายในระดับท้องถิ่นแล้ว กลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านเป็ดใน ยังมีเครือข่ายทั่วทั้งจังหวัดตราด หลังจากที่ไปพูดคุยกับหมู่บ้านต่างๆ ทั้งใกล้และไกลในลักษณะการประชุมสัญจรตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ทำให้เพียง 1 ปี หลังจากนั้น เครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน เพิ่มขึ้นเป็น 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านท่าตะเภา บ้านอ่าวกรูด บ้านอ่างกระปอง บ้านอ่าวใหญ่ บ้านแหลมมะขาม บ้านบางปิด บ้านไม้รูด บ้านเป็ดนอกและบ้านเป็ดใน ทั้งหมดเป็นหมู่บ้านที่กลุ่มอนุรักษ์ฯบ้านเป็ดใน ได้สัญจรไปร่วมประชุมในหมู่บ้านเหล่านี้แล้วทั้งสิ้น 2 ปีต่อมา จึงได้เปลี่ยนจากการประชุมสัญจรตามหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องสถานที่ มาเป็นการจัดเวทีประชุมที่วัดไผ่ล้อมเป็นศูนย์กลาง โดยมี ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ให้การสนับสนุนด้านการประสานงาน เครือข่ายขยายเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 ได้มีสมาชิกประมาณ 20 กลุ่มองค์กรเป็นเครือข่าย และสามารถยกระดับเป็นเครือข่ายระดับจังหวัด คือ “เครือข่ายภาคประชาชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดตราด” หรือมีชื่อย่อว่า ค.อ.ต. โดยมี กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดในเป็นแกนนำเครือข่าย

ปัจจุบัน เครือข่ายค.อ.ต. มีจำนวนทั้งสิ้น 45 กลุ่มองค์กร จาก 7 อำเภอ ทั้งหมดเป็น ชุมชนในจังหวัดตราดที่สนใจจะจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนตนเอง ทั้งทรัพยากรชายฝั่งทะเล ป่าไม้ชายเลน ป่าบก ภูเขา ได้แก่อำเภอเมืองตราด อำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง อำเภอคลองใหญ่ อำเภอเกาะช้าง อำเภอแหลมงอบ และอำเภอเกาะกูด ทำให้มีสมาชิกเครือข่าย คือกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้านต่างๆ ครอบคลุมกลุ่มเกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด ได้แก่ ทรัพยากรป่าบก 13 กลุ่ม ป่าชายเลน 17 กลุ่ม การประมงพื้นบ้านทางทะเล 11 กลุ่ม และกลุ่มเยาวชน 2 กลุ่ม แต่ละอำเภอมีผู้ประสานงาน 2 คน นำโดยประธานเครือข่าย คือนายอำพร แพทย์ศาสตร์ ซึ่งเป็นแกนหลักในการทำหน้าที่ดำเนินการประชุม เชื่อมการประสานงานกับตัวแทน ตำบลต่างๆ ในขณะเดียวกัน ยังเป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านเป็ดใน และประธานเครือข่าย ระดับ 6 ตำบลด้วย

เครือข่าย ค.อ.ต. ขยายแนวความคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่ภูเขาไปจนถึงหน้าทะเลในเชิงระบบนิเวศใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อ เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เครือข่าย ค.อ.ต. มีการจัดเวที ประชุมให้สมาชิกได้มาพบและแลกเปลี่ยนพูดคุยเรื่องสถานการณ์ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ของจังหวัดตราดอย่างสม่ำเสมอ 4 เดือนครั้ง โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

เป็นภาคีพันธมิตรในการสนับสนุนด้านงบประมาณสำหรับการประชุม เนื่องจากมองเห็นศักยภาพของการรวมตัวของชาวบ้าน จนกลายเป็นเครือข่ายระดับจังหวัด และมีศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เป็นภาคีพันธมิตรโดยให้การสนับสนุนด้านวิชาการ ประสานงาน และดำเนินการประชุมเครือข่าย เพื่อให้กิจกรรมเกิดความต่อเนื่อง

การจัดเวทีประชุมเป็นไปอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน รวม 7 ปี โดยในที่ประชุมจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งสภาพปัญหาของแต่ละกลุ่มที่กำลังประสบอยู่ เพื่อร่วมกันคิดหาวิธีแก้ไขช่วยเหลือกัน โดยมีเจ้าหน้าที่แผนงานประเทศไทย ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการประสานงานเพื่อจัดเวทีแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง เช่น การเชิญวิทยากร นักวิชาการอิสระ มาบรรยายให้ความรู้ในเรื่องวิธีการดูแลป่า ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น เจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่ประมงจังหวัดมาเข้าร่วมประชุมด้วยเป็นบางครั้ง ประกอบกับการสนับสนุนในด้านวิชาการ และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในเวทีการประชุม เช่น ดำเนินรายการในเวทีประชุม สรุปประเด็น ตลอดจนทั้งเป็นตัวกลางในการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ให้เข้ามาาร่วมกันและให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ประสานงบประมาณ สำหรับจัดเวทีประชุมเสวนาและกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่กลุ่มชาวบ้านดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่

เครือข่าย ค.อ.ต. พยายามที่จะมีส่วนร่วมในการร่วมกำหนดนโยบายระดับจังหวัด โดยวิธีหนึ่งคือ การสะท้อนความต้องการและปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่นปัญหาแนวปะการังถูกทำลายจากเรือท่องเที่ยว โดยนำเสนอในที่ประชุมเครือข่ายและเชิญเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องภาครัฐเข้ามาร่วมประชุมด้วยเพื่อรับทราบปัญหาดังกล่าว มีผลทำให้เจ้าหน้าที่รับทราบปัญหาและให้การสนับสนุนที่ตรงตามความต้องการของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น เช่น สนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อทำกิจกรรมแก้ไขปัญหา ทั้งนี้จะเป็นการพิจารณาเป็นรายพื้นที่ที่ได้รับความสะดวก รวดเร็ว การสนับสนุนด้านวิชาการ เช่น การฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการประมงชายฝั่งเพื่อการท่องเที่ยวอย่างคำนึงถึงระบบนิเวศ ในพื้นที่เกาะช้างและเกาะกูด เป็นต้น

นอกจากนั้น เครือข่าย ค.อ.ต. ยังมีบทบาทในการเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติภายในจังหวัด อย่างเห็นได้ชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ.2545 การรวมตัวของแนวร่วม ค.อ.ต. ทำให้เกิดการเดินขบวนประท้วงครั้งใหญ่ที่ศาลากลางจังหวัดตราด เพื่อเรียกร้องให้ประมงจังหวัด เข้มงวดเรื่องการตรวจจับเรือรุน เรือลาก ซึ่งเข้ามาใกล้ชายฝั่งมากเกินไป ซึ่งเรือรุนเหล่านี้ ใช้ฉนวนรุนจับสัตว์น้ำขนาดเล็ก ทำให้เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของสัตว์น้ำได้ ทำ

ให้ชาวบ้านเกิดความไม่พอใจและเกิดการประท้วง ต่อรองกันระหว่างระหว่างกลุ่มชาวบ้านกับกลุ่มผู้ประกอบการเรือรุน ผลที่เกิดขึ้น คือประมงจังหวัดก็ได้ทบทวนนโยบายและเข้มงวดในเรื่องเครื่องมือประมงมากยิ่งขึ้น

ปี พ.ศ. 2547 เกิดปัญหาการเข้ามาของผู้ประกอบการเข้ามาขูดทรายที่แหลมกุดถึงแม้ว่าจะขูดทรายในพื้นที่สัมปทาน แต่การขูดเจาะก็มีผลกระทบมาถึงพื้นที่สาธารณะ เช่น เกิดปัญหาดินยุบตัว ชาวบ้านจึงรวมตัวกันประท้วงขอให้หยุดสัมปทานและได้ร้องเรียนไปยังสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในนามเครือข่าย ค.อ.ต. ให้เข้ามาตรวจสอบ ผลที่เกิดขึ้นก็คือผู้ประกอบการหยุดทำโครงการขูดทรายในที่สุด

ในปี พ.ศ. 2549 ที่ผ่านมามีเครือข่าย ค.อ.ต. ก็ได้ร่วมกันยื่นหนังสือร้องเรียนอีกครั้งในนามเครือข่ายภาคประชาชน เพื่อเรียกร้องให้กรมประมงยกเลิกใบอนุญาตที่ออกให้กับกลุ่มผู้ประกอบการ เข้ามาใช้พื้นที่สาธารณะบริเวณหน้าทะเลปากคลองน้ำเขียว และบ้านแหลมมะขาม ในการทำคอกหอยส่วนบุคคล ซึ่งแต่เดิมพื้นที่หน้าทะเลแห่งนี้ เป็นแหล่งหอยตามธรรมชาติและชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ เมื่อมีผู้ประกอบการเข้ามาสัมปทาน ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเดินขบวนประท้วง โดยเฉพาะแนวร่วมของเครือข่าย ค.อ.ต. จากหลายอำเภอในจังหวัดตราด ได้เข้ามาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กรมประมงจึงได้ทบทวนการให้สิทธิสัมปทานอีกครั้งและยกเลิกใบอนุญาตเนื่องจากเห็นว่ามีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่า การรวมตัวเป็นเครือข่าย ทำให้การสะท้อนปัญหาจากระดับล่างขึ้นบน (bottom-up) เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยมีเงื่อนไขที่ทำให้การรวมตัวเคลื่อนไหวของชาวบ้านจำนวนมากจากหลายอำเภอเป็นไปอย่างมีเอกภาพ คือความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านในชนบทที่มีความเอื้อเฟื้อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประกอบกับความสมัครใจในการเข้าร่วมดำเนินงาน ดังที่ ประธานเครือข่าย ค.อ.ต. ได้สะท้อนถึงพลังการเคลื่อนไหวในรูปแบบของเครือข่าย ว่า

“...เครือข่าย มีความสำคัญมาก เพราะอย่างบางเรื่อง มันร้องเรียนในรูปกลุ่มอย่างเดียวมันไม่ไหว ค.อ.ต. มาด้วยใจกันเป็นส่วนใหญ่ คนไม่มีใจก็ไม่มาทำตรงนี้หรอก ...” (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2551)

อย่างไรก็ตาม เครือข่าย ค.อ.ต. ในฐานะที่มีกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน บ้านเปร็ดโนเป็นแกนนำ ยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการเขียนโครงการเพื่อของบประมาณจากภาครัฐ เนื่องจากเครือข่าย ค.อ.ต. ไม่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล จึงไม่สามารถของบประมาณเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายได้ หากแต่งบประมาณที่ได้รับจะเป็นงบประมาณจากองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นหลัก ดังนั้นเครือข่าย ค.อ.ต. จึงยังคงต้องการการสนับสนุนขององค์กรภาคี ทั้งด้านงบประมาณในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อเป็นเวทีในการร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาให้กับสมาชิกที่เป็นแนวร่วม รวมทั้งการสนับสนุนด้านวิชาการ

ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาด้านงบประมาณเพื่อทำให้กิจกรรมเครือข่ายเกิดความต่อเนื่อง แต่เครือข่าย ค.อ.ต. ยังมีการเคลื่อนไหวโดยมุ่งสู่การมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดนโยบายหรือแผนปฏิบัติการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัดอย่างต่อเนื่องด้วยการเป็นแนวร่วมกับสภาองค์กรชุมชนคนตราด ซึ่งเป็นเครือข่ายภาคประชาชนอีกเครือข่ายหนึ่ง ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2550 โดยมีเจ้าหน้าที่จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เข้ามาสนับสนุนด้านวิชาการ ด้านงบประมาณและด้านการบริหารจัดการ เพื่อให้กิจกรรมการประชุมเกิดความต่อเนื่องเป็นประจำทุกเดือน และด้านการประสานงานระหว่างสภาองค์กรชุมชนกับสำนักงานจังหวัด ประกอบกับการสะท้อนปัญหาไปยังเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน ผ่านที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกเดือน เนื่องจากในที่ประชุมนั้นมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ เช่น เจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม สภาหอการค้า พัฒนาชุมชน เข้ามาร่วมประชุมด้วยอย่างสม่ำเสมอ ส่วนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่เกี่ยวกับการร่วมกำหนดนโยบายและการวางแผนระดับจังหวัดนั้น ที่สำคัญได้แก่ การส่งตัวแทนสภาองค์กรชุมชนเข้าไปเป็นหนึ่งในคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดตราดแบบบูรณาการในการทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัด

อย่างไรก็ตาม แผนยุทธศาสตร์จังหวัดนั้น เป็นการรวบรวมโครงการจากระดับชุมชนเสนอผ่านการทำแผนชุมชนขึ้นมา โดยมีคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดตราดแบบบูรณาการ (กบจ.ตร.) เป็นคณะกรรมการพิจารณาโครงการเพื่อเสนอของบประมาณของแต่ละกระทรวงที่เกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของโครงการแต่ละด้าน เช่น ด้านสาธารณสุข ด้านการเกษตร ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะมีตัวแทนภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัดดังกล่าว แต่ที่ผ่านมา สำหรับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ทางจังหวัดยังให้ความสำคัญไม่มากนัก ประกอบกับเครือข่ายภาคประชาชนเอง ก็ยังขาดตัวแทนที่จะเข้ามาผลักดันเชิงนโยบายอย่างแท้จริง เพราะแต่ละกลุ่มต่างต้องการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ของตนเองก่อน อีกทั้งงบประมาณที่จะได้รับจากกระทรวงที่เกี่ยวข้อง

ตามแผนยุทธศาสตร์นั้น จะให้ความสำคัญกับด้านใดขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ในการบริหารงานของจังหวัดและนโยบายระดับประเทศเกี่ยวเนื่องด้วย

ถึงแม้ว่าจังหวัดอาจจะยังไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก แต่อย่างไรก็ตาม ภาคประชาชน ก็ได้มีส่วนร่วมในการสะท้อนปัญหาและความต้องการ ผ่านที่ประชุมเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด (ทสม.) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นโดยกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีการประชุมเป็นประจำทุก 3 เดือน อีกทั้งมติในที่ประชุม ยังนำไปใช้สำหรับการจัดทำ “แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด” ซึ่งเป็นแผนด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอีกด้วย แต่ยังมีข้อจำกัดที่เกิดขึ้นบางประการ คือ การที่เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด (ทสม.) เป็นเครือข่ายที่จัดตั้งโดยภาครัฐ มีงบประมาณสนับสนุนการประชุมเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง แต่ในทางปฏิบัติ เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด (ทสม.) กลับไม่ได้มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรมมากนัก เพราะแนวทางของเครือข่ายมักมีกลไกการทำงานของหน่วยงานภาครัฐกำกับอยู่แล้ว ภาคประชาชนจึงเป็นเพียงผู้นำเสนอปัญหาเท่านั้น หากแต่โครงการจะได้รับการพิจารณาอนุมัติงบประมาณหรือไม่ ขึ้นอยู่กับแนวทางของภาครัฐเป็นหลัก อีกทั้งยังเกิดปัญหาจากความสับสนในบทบาทหน้าที่ของชาวบ้านเองพอสมควร เนื่องจาก ผู้ที่เป็นสมาชิกเครือข่าย ทสม. ก็คือสมาชิกเครือข่าย ค.อ.ต.เป็นส่วนใหญ่ ทำให้มองเห็นได้ว่า ชาวบ้านที่เข้ามาทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติ นั้น ยังมีจำนวนน้อย ดังนั้นการสร้างความตระหนักให้กับประชาชน และการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชน ยังคงมีความสำคัญ

นายอำพร แพทย์ศาสตร์ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นทั้งประธานเครือข่าย ทสม. และเครือข่าย ค.อ.ต. ได้สะท้อนถึงการทำงานด้านการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดความสับสนระหว่างรัฐและประชาชนว่า

“...เครือข่ายทสม. ก็คือ กลุ่มคน ค.อ.ต.เดิม นั้นแหละ เพราะคนเป็นแกนหลักในการดูแลสิ่งแวดล้อม มีไม่กี่คนหรอก... ประธานเป็นตัวหลักในการดำเนินการประชุม แต่ทางเจ้าหน้าที่เค้าเป็นคนทำวาระการประชุม ข้อมูลอยู่ที่เขาทั้งหมด แต่ละครึ่งก็คุยเรื่องปัญหาที่ไหนมีปัญหอะไรอยู่ แต่เป้าหมายจริงๆ คือการเพิ่มคน เพิ่มพื้นที่ เขามีเป้าหมายอยู่แล้วว่า รอบ 3 เดือนนี้จะเพิ่มกี่ตำบล กี่หมู่บ้าน ที่ไหนยังไม่ได้เป็นสมาชิกบ้าง ก็อย่างเช่น อ.บ่อไร่ อ.คลองใหญ่ ก็ยังไม่ได้เป็นสมาชิก ...ทุกหมู่บ้านต้องมีอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน ที่จริงก็คือผู้ใหญ่ กำนัน นั้น

แหละที่เป็น ก็เอาชื่อไป...ชื่อ บ่งบอกว่า เป็นภาคประชาชน แต่ไม่มีพื้นที่ดูแล ทำให้ สับสนเหมือนกัน..." (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2552)

การดำเนินงานของภาคประชาชน ก็ยังคงมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการนำมติที่ประชุม เข้าไปนำเสนอในการวางแผนพัฒนาระดับจังหวัด ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาต่อไป และที่สำคัญคือ การสร้างกิจกรรมการประชุมและการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกเครือข่าย ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยยังคงต้องการการสนับสนุนขององค์กรภาคี ทั้งด้านงบประมาณในการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบกับการสร้างการเรียนรู้และร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาให้กับสมาชิกที่เป็น แนวร่วมต่อไป โดยอาศัยเวทีประชุมในการสร้างการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่าง กัน ทั้งนี้ สำหรับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรเปิดโอกาสให้มิติภาคประชาชนได้มีส่วนในการ กำหนดนโยบายตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชนเอง

5.1.3 เครือข่ายระดับภาคตะวันออก

นอกจากการขยายเครือข่ายระดับจังหวัดแล้ว กลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน ยังได้มีการ ขยายเครือข่ายไปสู่ระดับภาคตะวันออก ประกอบด้วยจันทบุรี ระยอง ชลบุรี ตราด และสระแก้ว หรือที่เรียกว่า “เครือข่ายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก” เป็นการประสานการประชุม เสวนาของ เครือข่ายปารอยต่อ 5 จังหวัดตะวันออก (ชลบุรี ระยอง สระแก้ว ฉะเชิงเทรา จันทบุรี) เครือข่ายลุ่มน้ำระยอง เครือข่ายทรัพยากรชายฝั่งภาคตะวันออก เครือข่ายวนเกษตรจังหวัดจันทบุรี เครือข่ายป่าตะวันออก จังหวัดฉะเชิงเทรา และเครือข่ายลุ่มน้ำนครนายก-บางปะกง โดย ครอบคลุมทรัพยากรป่าบกและทะเลของภาคตะวันออก รวมไปถึงปัญหามลภาวะจากโรงงาน อุตสาหกรรม น้ำเสีย และอากาศเสีย เป็นต้น โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเข้ามาเป็นภาคีด้าน การสนับสนุนงบประมาณการจัดเวทีประชุมให้กิจกรรมเกิดความต่อเนื่อง

เริ่มแรกของการเกิดเครือข่ายนี้ ในปี พ.ศ. 2544 สืบเนื่องมาจากการที่กลุ่มอนุรักษ์ บ้านเป็ดใน ได้ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการดูแลป่าชายเลนในจังหวัดจันทบุรีและระยอง โดยที่ จันทบุรีมีผืนป่าชายเลนขนาดใหญ่เช่นกัน ส่วนบ้านช่น จังหวัดระยองจะมีการทำประมงมากและมี การอนุรักษ์พันธุ์ปลาดูด้วยการทำบ้านปลา การได้ไปเรียนรู้วิธีการดูแลทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ อีกทั้งยังมีเวทีประชุมกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันบ่อยครั้งทำให้เกิดการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่าง คนทำงานด้านทรัพยากรในหมู่บ้านตามจังหวัดใกล้เคียง หลังจากนั้นจึงมีการขยายออกไปเรื่อยๆ จนพัฒนาขึ้นกลายเป็นเครือข่าย 5 จังหวัดภาคตะวันออก โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

(พอช.) เป็นผู้ประสานงานและสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดกิจกรรมการประชุมอย่างต่อเนื่อง เรียกว่า แต่ละจังหวัดมีกลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อดูแลทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองอยู่แล้ว เครือข่าย 5 จังหวัดจึงเป็นการรวมเอากลุ่มคนทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรซึ่งเป็นภาคประชาชนเอาไว้ด้วยกัน โดยอาศัยความรู้จักกันส่วนบุคคลและความสนิทสนมเป็นญาติมิตร เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์กันไว้ได้

การดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ประกอบด้วยการจัดเวทีประชุมสัญจรตามจังหวัดต่างๆ หมุนเวียนกันไป ทั้ง 5 จังหวัด แต่ละกลุ่มได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนเองเกี่ยวกับการดูแลทรัพยากร ซึ่งแต่ละจังหวัดมีทรัพยากรที่แตกต่างกัน เช่น ป่าปก ป่าชายเลน ป่าเกาะ ปะการัง หน้าทะเล รวมไปถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจากผลกระทบของโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในจังหวัดระยองและฉะเชิงเทรา โดยมีการจัดประชุมพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ 4 เดือนต่อครั้ง และมีเจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ผู้รับผิดชอบดูแลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาร่วมประชุมด้วยทุกครั้ง

เครือข่าย 5 จังหวัดมีผลในการขับเคลื่อนเชิงนโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในระดับนโยบายของประเทศ โดยเจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้นำปัญหาที่แต่ละจังหวัดได้แลกเปลี่ยนกันนั้น ไปนำเสนอในเวทีประชุมร่วมกับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กรมทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง กรมป่าไม้ สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดแนวนโยบายการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่ครอบคลุมและเชื่อมโยงทรัพยากรที่หลากหลายเพื่อให้เกิดความสมดุล โดยได้มีการนำเสนอพื้นที่ตัวอย่างในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน 9 หมู่บ้าน โดยมีกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนเป็นกรณีตัวอย่างด้วย ดังนั้นตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน จึงมีโอกาสในการเข้าร่วมประชุมนำเสนอวิธีการดูแลป่าของตนเอง และร่วมสะท้อนปัญหาของเครือข่ายไปยังหน่วยงานระดับกรมที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนั้น สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังได้มารับฟังแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากเครือข่าย 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือเช่นเดียวกัน เพื่อการนำไปเป็นแนวทางในการกำหนดข้อเสนอแนะเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม โดยได้ไปศึกษาเรียนรู้วิธีการจัดการป่าชายเลนของบ้านเป็ดใน ชาวบ้านเป็ดในและเครือข่ายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการป่าชายเลนตามแนวคิดของชาวบ้านผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ถึงการคัดค้านการตัดวางไม้พื้นล่างในป่าชายเลน ซึ่งเป็นนโยบายของภาครัฐในปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา เนื่องจากขัดกับหลักการดูแลป่าชายเลนของชาวบ้าน เมื่อเครือข่ายมีความคิดเห็นเช่นเดียวกัน จึงได้นำเสนอประเด็นนี้ในการประชุมของสภาที่ปรึกษาฯ เพื่อ

ผลักดันเรื่องการขอยกเลิกนโยบายการตัดสงของภาครัฐอย่างจริงจัง รวมถึงความเข้มงวดในการตรวจตราเครื่องมือประมงประเภทอวนรุน อวนลากให้มากขึ้น

คณะทำงานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้มีข้อเสนอสรุปและจัดทำเป็นแนวนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เสนอต่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 คณะรัฐมนตรีรับทราบความคิดเห็นและข้อเสนอของสภาที่ปรึกษา ซึ่งนำเสนอในเรื่องการให้ความสำคัญของการสนับสนุนให้เกิดการฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยชุมชนท้องถิ่นเองให้มากขึ้น เสนอให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติประมง พ.ศ. 2490 ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน อีกทั้งยังเสนอให้มีกฎหมายยกเลิกการทำประมงด้วยเครื่องมืออวนรุนประกอบเรือยนต์ และลดการใช้เครื่องมืออวนลาก เพื่อสงวนพื้นที่ชายฝั่งไว้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำอีกด้วย

5.1.4 เครือข่ายระดับประเทศ

กลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน ได้มีเครือข่ายระดับประเทศกับกลุ่มองค์กรทุกภูมิภาคในประเด็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเป็นสมาชิก “เครือข่ายป่าชุมชน” ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2550 เกิดจากการที่แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ได้เข้าร่วมการประชุม “พันธมิตรป่าชุมชนโลก” (Global Alliance of Community Forestry: GACF) ณ ประเทศเนปาลและบราซิล พันธมิตรป่าชุมชนโลกได้สร้างให้เกิดการประสานงานระหว่างองค์กรเครือข่ายด้านป่าชุมชนในทุกๆ ภูมิภาค โดยมีสมาพันธ์ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า ประเทศเนปาล (FECOFUN) เป็นองค์กรหลักในการประสานงานของทวีปเอเชีย แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย จึงได้ประสานงานกับเครือข่ายต่างๆทุกภูมิภาคของประเทศไทย ให้ได้มาเข้าร่วมประชุมเพื่อก่อให้เกิดการรับทราบข้อมูลและแลกเปลี่ยนประเด็นสถานการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานเกี่ยวกับป่าไม้ และให้มีการประสานงานกันต่อไปเป็นเครือข่ายป่าชุมชน

วันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2550 จึงมีการรวมตัวกันเป็นครั้งแรกของเครือข่ายป่าชุมชนแห่งประเทศไทย ในเวทีประชุม โดยมี FECOFUN นำเสนอเป้าหมายถึงความต้องการให้มีการประสานงานป่าชุมชนในภูมิภาคเอเชีย จึงเป็นโอกาสที่ดีในการยกระดับเครือข่ายการดูแลทรัพยากรของแต่ละภูมิภาค แต่ในระดับการผลักดันเชิงนโยบายระดับท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่น ก็

ยังไม่ชัดเจน เพราะลักษณะการทำงานของเครือข่ายจะเน้นไปที่การรวบรวมข้อมูลสถานการณ์ป่าของแต่ละภูมิภาค และการพัฒนาระบบฐานข้อมูล

ปัจจุบัน เครือข่ายป่าชุมชนประกอบด้วย ภาคเหนือ ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ จ.น่าน เครือข่ายทรัพยากรเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เครือข่ายทรัพยากร จังหวัดลำพูน ภาคอีสาน ได้แก่ ป่าชุมชนหนองเยาะ จังหวัดสุรินทร์ ป่าชุมชนป่าดงชุมคำ จังหวัดอุบลราชธานี ภาคตะวันออก ได้แก่ ป่าชุมชนร่มโพธิ์ทอง จังหวัดฉะเชิงเทรา ชุมชนนาอีสาน จังหวัดฉะเชิงเทรา ชุมชนเขากล้วยไม้ จังหวัดฉะเชิงเทรา บ้านธรรมรัตน์ใน จังหวัดฉะเชิงเทรา และกลุ่มอนุรักษ์ชายเลนบ้านเป็ดไฉน จังหวัดตราด ภาคตะวันตก ได้แก่ ป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี ป่าชุมชน จังหวัดราชบุรี ภาคกลาง ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัดน่าน และภาคใต้ ได้แก่ กลุ่มน้ำคลองยั้ง และป่าชายเลนอ่าวบ้านดอน เป็นต้น โดยมีองค์กรพี่เลี้ยงคือ แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ร่วมกับ BIOTEC และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในการประสานงาน และจัดประชุมเครือข่ายตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 จนกระทั่ง 21 ตุลาคม พ.ศ. 2551 ได้มีการจัดสัมมนาในระดับชาติ “ป่าชุมชน กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย” ซึ่งได้มีหน่วยงานร่วมจัด ได้แก่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย มูลนิธิกองทุนไทย มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ เครือข่ายสิ่งแวดล้อมไทย กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน บริษัท ป.ต.ท. จำกัด (มหาชน) สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ และสถาบันสิ่งแวดล้อมสต็อกโฮล์มภาคพื้นเอเชีย (SEI) การสัมมนาในระดับชาติ ทำให้สมาชิกเครือข่ายได้มาเรียนรู้จากวิทยากรที่มาบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับตัวอย่างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศต่างๆ อีกทั้งการที่กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉน ก็เป็นพื้นที่กรณีตัวอย่างหนึ่งที่ได้นำเสนอในเวทีประชุม ทำให้ได้สะท้อนถึงปัญหาของการดูแลป่าโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งยังถูกคุกคามโดยนโยบายของรัฐอยู่ เช่น การกำหนดเขตเศรษฐกิจพิเศษ และยังขาดภาคีความร่วมมือจากองค์กรภายนอก ปัญหาการขาดการยอมรับบทบาทขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการขยายเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉน ได้ตามตารางที่ 6 ดังนี้

ตารางที่ 6 สรุปเกี่ยวกับการขยายเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน

เครือข่าย	เครือข่ายที่เกิดขึ้น	ผลที่เกิดขึ้น
เครือข่ายระดับท้องถิ่น	-เครือข่ายภายในตำบลห้วงน้ำขาว กระตุ้นให้ ทำแผนการจัดการทุกหมู่บ้าน -เครือข่าย 6 ตำบล (ตำบลหนองเสม็ด ห้วง น้ำขาว น้ำเขียว อ่าวใหญ่ และหนองคันทอง) ต้องการดูแลทรัพยากรร่วมกันเชื่อมโยงเป็น ระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งขนาดใหญ่ที่ สำคัญ	-เกิดแผนการจัดการทรัพยากรเพิ่มขึ้นเพียง 1 หมู่บ้าน -ยังไม่มีแผนการทำงานร่วมกัน เพราะแต่ละหมู่บ้านยังไม่ ค่อยเห็นความสำคัญ - ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีแผนการจัดการของตนเอง ก่อน -องค์การบริหารส่วนตำบลยังไม่ค่อยเห็นความสำคัญ
เครือข่ายระดับจังหวัด	-เครือข่ายภาคประชาชนเพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัด ตราด (ค.อ.ต.) 45 กลุ่ม จาก 7 อำเภอทั้ง จังหวัด	-กลุ่มต่างๆได้มาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เอา ไปใช้ในพื้นที่ตนเอง -เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ร่วมรับทราบปัญหา และสนับสนุน ตามความต้องการของแต่ละพื้นที่มากขึ้น -มีการเคลื่อนไหวเป็นแนวร่วมในการแก้ปัญหา (การ ตรวจจับเรือรุน เรือลาก การเข้ามาของผู้ประกอบการ เข้ามาขูดทรายที่แหลมกลัด, ต่อต้านการใช้พื้นที่ สาธารณะบริเวณหน้าทะเลปากคลองน้ำเขียว และ บ้านแหลมมะขาม ในการทำคอกหอยสวนบุคคล) -แต่ถึงแม้จะมีการเชิญเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภาครัฐเข้ามาร่วมประชุม แต่ที่ประชุมสภาจังหวัดยังไม่ เปิดโอกาสให้ตัวแทนค.อ.ต. เข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อ สะท้อนปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
เครือข่ายระดับ ภูมิภาค	-เครือข่าย 5 จังหวัดภาคตะวันออก (จันทบุรี ระยอง ชลบุรี ตราด และสระแก้ว)	-มีผลในการขับเคลื่อนเชิงนโยบายทรัพยากรธรรมชาติ ในระดับนโยบายของประเทศ ผ่านทางสถาบันพัฒนา องค์กรชุมชน ซึ่งให้การสนับสนุนงบประมาณในการ ประชุม อย่างต่อเนื่อง -สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้มารับฟัง แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากเครือข่าย
เครือข่าย ระดับประเทศ	- เครือข่ายป่าชุมชน (2550) (ภาคเหนือ ตะวันออก ตะวันตก กลาง ใต้ อีสาน)	-สะท้อนปัญหาแต่ละภูมิภาค -คาดหวังที่จะมีส่วนในการผลักดันนโยบาย ระดับประเทศ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

5.2 การสร้างกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลป่าชายเลน

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ได้สร้างกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ อันนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกในการดูแลป่าชายเลนด้วยวิธีต่างๆ ดังนี้

5.2.1 การจัดเวทีประชุม อบรม ศึกษาดูงาน

1) กิจกรรมการจัดเวทีประชุม เสวนา เป็นวิธีการที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ จัดขึ้นเพื่อกระตุ้นให้สมาชิกเกิดสำนึกและต้องการเข้ามาดูแลทรัพยากรป่าชายเลน โดยกลุ่มมีการจัดประชุมอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย เดือนละ 1 ครั้ง ที่ศาลาเจ้าปู่น้อยซึ่งเป็นศาลาเอนกประสงค์ ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน ด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญคือ เพื่อให้สมาชิกมาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกันและวางแผนการดำเนินกิจกรรมต่างๆของกลุ่มต่อไป และเพื่อชักชวนให้สมาชิกคนอื่นๆ เข้ามาร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรป่าชายเลน เช่น กิจกรรมการทำเตาย่าง (ปะการังเทียม) บ้านปลา ธนาคารปู การตรวจตราป่า การชี้แจงเรื่องเงินกองทุนป่า รวมไปถึงการประชุมตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการกลุ่ม เป็นต้น ศาลาเจ้าปู่น้อยซึ่งเป็นศาลาเปิดโล่งตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน เป็นสถานที่ที่ทำให้สมาชิกได้มาพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ สถานที่แห่งนี้จึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่เปิดกว้างให้ทุกคนได้เข้ามาแลกเปลี่ยน นอกจากนั้นยังมีการประชุมย่อยๆ ด้วยการพบปะพูดคุยกันเฉพาะกลุ่มด้วยลักษณะไม่เป็นทางการ เช่น การคุยกันของแกนนำที่บ้านของคนใดคนหนึ่ง พร้อมกับรับประทานอาหารร่วมกันในตอนเย็นหลังจากเลิกทำงานในสวนในนา

ทั้งการประชุมและการทำกิจกรรมเป็นวิธีของการทำให้สมาชิกมาเจอกันและได้พูดคุยกัน การปฏิสัมพันธ์นั้นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของกันและกัน ดังเช่นบางคนมีความรู้เรื่องการทำเตาย่าง ก็จะมาสอนคนที่ยังทำไม่เป็น นอกจากนั้น การประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังเป็นการทำให้สมาชิกได้มาเรียนรู้ที่จะปฏิบัติงานและได้เรียนรู้ความรู้ใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิธีการดำเนินการอภิปรายในเวทีประชุม ซึ่งส่วนใหญ่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ซึ่งเป็นองค์กรพี่เลี้ยงของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มาตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่ม จะมาช่วยเรื่องกระบวนการจัดเวที สรุปผลการประชุม กระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมคิดและเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองอยู่อย่างสม่ำเสมอ ในระยะแรกของการทำเวทีประชุม ชาวบ้านนั้นยังไม่มีความรู้มาก่อนเลยว่าจะต้องทำอะไรบ้าง เมื่อมีการประชุมอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านเกิดความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ชาวบ้านได้ความรู้ในข้อกำหนดเรื่องกฎหมายต่างๆ และความรู้ในด้านวิชาการ เช่น การคิดวิธีเริ่มกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการประเมินผลกิจกรรมตามแผนการจัดการเป็นต้น ซึ่งชาวบ้านได้เรียนรู้

จากการที่เจ้าหน้าที่จากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ได้ช่วยดำเนินการประชุมเรื่อยมา นอกจากนั้น ยังได้มีการประชุมร่วมกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่เป็นเครือข่าย ยิ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กัน เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือกันดูแลป่าชายเลนผืนเดียวกันนี้อย่างเข้มแข็งขึ้น ดังที่คณะกรรมการกลุ่มสะท้อนให้เห็นถึงประโยชน์ของเวทีประชุมทั้งภายในกลุ่มอนุรักษ์และการประชุมเครือข่ายว่า

“...เวทีสำคัญมาก ทำให้ได้แลกเปลี่ยนกัน อย่างทางเรายังไม่ได้บ้านปลา เราไปบ้านชน ระยอง ไปเห็นเค้าทำ เค้าสอนเราทำ ประชุมกัน แต่ทางหมู่บ้าน...เวทีประชุมมีทั้งความรู้และการปฏิบัติ...บางที่เราคิด คนเดียวคิดไม่ออกเลย มันตันอย่างเรื่องปะการัง เราก็ไม่มีความรู้ มาคุยกับกลุ่มที่พื้นที่เค้ามีปะการังมีหญ้าทะเลก็ได้ความรู้ แล้วจะได้เอาไปบอกต่อ อย่างลุงไปประชุมเครือข่าย ค.อ.ต. รู้เรื่องหญ้าทะเล ว่ามันมีประโยชน์ ก็เอาไปบอกต่อ ในเครือข่าย 6 ตำบล อย่างงี้มันกระจายให้คนที่ไม่รู้ได้...” (ศุภกิจ ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2551)

“... ได้มาประชุม รวมหัวกันทำ รวมหัวกันคิด มันสนุกและคิดออก...บางทีก็ทำให้เรากล้าคิด กล้าพูด เห็นคนอื่นเขาพูด เราก็อยากบอกความคิดเราบ้าง...” (สัมภาษณ์ประสิทธิ์ อินทสุวรรณ, สัมภาษณ์, คณะกรรมการกลุ่ม, 11 มิถุนายน 2551)

2) กิจกรรมการฝึกอบรม ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าหน้าที่ของภาครัฐเข้ามาอบรมชาวบ้านในเรื่องการประกอบอาชีพ ยกตัวอย่างเช่น เจ้าหน้าที่กรมประมง มาอบรมเรื่องการเลี้ยงปูทะเล การเลี้ยงปลา เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอมาอบรมเรื่องการเลี้ยงวัว รวมถึงให้ความรู้เรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวเกรียบสมุนไพรให้กับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ได้เข้ามาให้ความรู้เรื่องการปลูกและจำหน่ายยางพารา เป็นต้น รวมถึงให้งบประมาณสนับสนุนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเป็นสำคัญ ชาวบ้านกล่าวถึงการเข้ามาฝึกอบรมของเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ว่า

“...กรมประมง ก็มีอบรมเรื่องการเลี้ยงปลาตลอด ชาวบ้านก็ไปอบรมที่สถานีประมงน้ำจืด มีทุกปี ก็เรียนๆรู้ๆกันไป มีความรู้ อย่างเช่น โรคที่เกิดกับปลา บางทีปลาตายทั้งบ่อ เราก็ไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร เดียวนี้มีโรคแปลกๆ เขาวินิจฉัยมาได้เขาก็บอกมาตลอด...” (ณัฐภูมิ แจ่มแสง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2552)

“...เกษตรอำเภอ ก็มาช่วยอบรมเรื่องการทำปุ๋ย น้ำจุลินทรีย์ มาบอกว่าวิธีทำ ทำยังไง ใช้อย่างไร เขาจะมาตอนที่มีการประชุมรวมชาวบ้านทั้ง 5 หมู่ทั้งตำบล ก็ดีที่เป็นความรู้เรื่องการรักษาสภาพแวดล้อม ไม่ทำให้ดินเสีย...” (วรรณภา พูลพัฒน์, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2552)

จะเห็นได้ว่า การฝึกอบรมของหน่วยงานภาครัฐ จะเป็นไปในลักษณะการอบรมเพื่อส่งเสริมความรู้ในการประกอบอาชีพเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะด้านวิชาการและความรู้ในการทำ การเกษตรที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม แต่สำหรับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ไม่ได้มีกิจกรรมการฝึกอบรมให้กับสมาชิก แต่ก็ทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางในการเชื่อมประสานให้เจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน เช่น ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และสถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาจัดกิจกรรมฝึกอบรมให้กับชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การฝึกอบรมเรื่องการทำวิจัยท้องถิ่น เมื่อปี พ.ศ.2549 ให้ชาวบ้านได้ฝึกการทำงานวิจัยด้วยตนเองและเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลทรัพยากรป่าชายเลนด้วยการทำแปลงทดลองการปักไม้ไผ่เพื่อศึกษาแปลงที่ตัดวางและไม่ตัดวาง ถึงการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ โดยมีมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านดำเนินการวิจัย เป็นต้น คุณสำเนาว์ เบ็ดแก้ว ซึ่งเคยเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยชาวบ้านเรื่อง การรักษาฟื้นฟูสภาพทรัพยากรชายฝั่งเพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2549 สะท้อนถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการร่วมทำวิจัยท้องถิ่นด้วยตนเองว่า

“...การวิจัยท้องถิ่น ก็ดี ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ขึ้นเยอะเลย หาคำตอบด้วยตัวเองได้ ไม่ใช่ว่าจะต้องไปพึ่งคนอื่นอย่างเดิวนี่ เราอยากรู้อะไร ก็ทำไปเลย มหาวิทยาลัยเขา ส่งคนมาช่วยอบรมเยอะมาก ประชุมกันเลยว่าชาวบ้านทำอะไรได้บ้าง เมื่อก่อนไม่รู้เลยว่าทำวิจัยทำยังไง คิดว่ายาก เพราะเราเรียนไม่สูงนี่ แต่เขาก็มาบอกเราว่า ชาวบ้านทำได้ ทำวิจัยอย่างชาวบ้านๆ...” (สำเนาว์ เบ็ดแก้ว, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2552)

3) การศึกษาดูงาน ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการปายาเลนได้มากเช่นกัน กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้พาสมาชิกไปศึกษาดูงานในที่ต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ครั้งละประมาณ 50 คน โดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เป็นตัวแทนในการประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในการสนับสนุนงบประมาณเช่น ค่ารถ ค่าอาหาร และที่พัก เพื่อพาสมาชิกกลุ่มไปศึกษาดูงาน ยกตัวอย่างเช่น การไปศึกษาวิธีการเลี้ยงปูทะเลในจังหวัดภาคใต้ เช่น ในจังหวัดพังงา สตูล ชุมพร อันเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มได้เรียนรู้ และนำความรู้มาใช้ในการประกอบอาชีพของตนเอง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปรับใช้ในชุมชน ก็คือ การกำหนดมาตรการหยุดจับร้อยละห้าสิบห้าเพิ่มเติมจากข้อกำหนดเดิม โดยกำหนดเพิ่มวันในการหยุดจับปูแสมเพิ่มขึ้นอีก 6 วันในเดือน 6 จากการได้เรียนรู้วงจรชีวิตของปู ในการศึกษาดูงานที่จังหวัดชุมพร เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2551 ที่ผ่านมา

นอกจากการที่สมาชิกกลุ่มได้ออกไปศึกษาดูงานในที่ต่างๆ แล้ว หมู่บ้านเปริดใน ยังได้มีโอกาสต้อนรับชุมชนต่างๆ เข้ามาเพื่อศึกษาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้อันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถึงแม้ว่าแต่ละท้องถิ่นจะมีทรัพยากรธรรมชาติแตกต่างกันไป และแตกต่างจากทรัพยากรของหมู่บ้านเปริดในก็ตาม แต่เมื่อชาวบ้านจากต่างท้องถิ่นได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ก็สามารถพูดคุยกันได้อย่างเข้าใจ ยกตัวอย่างชุมชนที่เข้ามาศึกษาดูงานภายในหมู่บ้านเปริดใน เช่น ชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เครือข่ายลุ่มน้ำขาน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ บ้านข้าฝักหนาม อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น บ้านเขาราวเทียนทอง กิ่งอำเภอเนินขาม จังหวัดชัยนาท บ้านห้วยหินดำ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี บ้านร่มโพธิ์ทอง กิ่งอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น ทั้งนี้ กลุ่มคนที่มาจะเป็นแกนนำชาวบ้านที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ ดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเพื่อนำกลับไปปรับใช้ในพื้นที่ของตน สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ กล่าวถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการไปศึกษาดูงานในเรื่องต่างๆ ว่า

“...กลุ่มอนุรักษ์ฯ สนับสนุนมากเลยเรื่องการไปดูงานเนี่ย ไปกันทีเดิมรถบัสปี่ละครั้ง ดึงกลุ่มเยาวชนไปด้วย ถ้าเป็นปิดเทอมใหญ่...ที่ที่ไปดูงาน ก็แล้วแต่ เป็นเรื่องๆ ไป รัคอฟเขาประสาน เขารู้หมดว่าที่ไหนมีการจัดการแบบไหน เพราะเขามีพื้นที่ทำงานทั่วประเทศ เราต้องการอะไรเราก็บอกเขาอย่างเราอยากดูการเลี้ยงปู การจัดการหน้าทะเล ก็พาไปดูการเลี้ยงปูที่พังงา บางติบ สตูล สงขลา กลุ่มเลี้ยงปลาที่

สุราษฎร์ ชุมพร เขามีมาตรการดูแลหน้าทะเลของเขาอย่างไร ไม่ให้มีตาลอบตาอวนถึเข้ามา...” (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2551)

“...เป็นกรรมการกลุ่มทำให้ได้ออกไปเรียนรู้จากข้างนอกว่าคนอื่นเขาทำอะไรกันบ้าง ลุงได้ไปดูงานที่ได้ เรื่องป่าชายเลนและหน้าทะเล การปลูกป่า การเลี้ยงหอยเลี้ยงปู แถบๆชุมพร ตรง ไปดูวิธีการเลี้ยงของเขา แล้วก็เอามาใช้ได้บ้าง ไปดูการจัดการป่าของเขา เห็นว่าของเราต่างจากของเขา ... ดูงานและแลกเปลี่ยนกับทางใต้ 4 ปีที่แล้ว ทำให้รู้ว่า เมื่อปฐมนิเทศแล้ว วางไข่ได้ถึง 3 ครั้ง นี่เราเพิ่งรู้ระยะเนี่ยเลยเอามากำหนดเพิ่มมาตรการหยุดจับปูแสมเพิ่มขึ้นอีก 6 วันในเดือน 6 จากเดิมแค่เดือน 11...” (มงคล เรศสุข, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2551)

การไปศึกษาดูงานในท้องถิ่นอื่นๆ ของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ บ้านเปรีดิโน และการที่คณะบุคคลจากชุมชนต่างๆเข้ามาศึกษาวิธีการดูแลป่าชายเลนของชุมชนเปรีดิโนนั้น ผู้ที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานหลัก คือศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ซึ่งมีพื้นที่ทำงานอยู่ทุกภาคของประเทศไทย เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในแต่ละจังหวัดนั้น จะทราบว่าจังหวัดใดมีวิธีการทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานไปใช้ได้จริงในพื้นที่ของตนเอง

“...บางชุมชนมีจุดดี คือชาวบ้านให้ความร่วมมือมาก บางชุมชนชาวบ้านให้ความร่วมมือน้อย บางชุมชนมีกลุ่มเยาวชนที่เอาจริงเอาจัง บางชุมชนริเริ่มดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นตนเองมานาน มีเหตุการณ์การต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง อย่างเปรีดิโน แต่บางชุมชนเพิ่งจะเริ่มดูแลทรัพยากรเอง ซึ่งยังไม่มีการทำแผนเลย เราก็จะพาเขามาศึกษาวิธีการทำแผนการจัดการป่าแบบที่เปรีดิโนทำ ให้สมาชิกกลุ่มมาร่วมเสวนากัน ให้เปรีดิโนเป็นตัวอย่าง ประธานกลุ่มก็จะมาบรรยาย แลกเปลี่ยนมุมมองความคิด ช่วยกันร่างเค้าโครงแผนกันเลย เขาก็ได้แผนกลับไป ซึ่งดีมาก ชาวบ้านจะได้ความรู้ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับตนเองและจะได้ขยายผลต่อไปถึงชุมชนตนเอง...” (ทองศักดิ์ จันทร์ทอง, เจ้าหน้าที่แผนงานประเทศไทย ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2550)

เมื่อชาวบ้านได้ไปเห็นรูปแบบการจัดการของที่อื่นๆ ซึ่งอาจจะประสบผลสำเร็จมากหรือน้อยกว่าหมู่บ้านของตนเอง จึงเป็นจุดเริ่มต้นของความต้องการที่จะพัฒนากระบวนการจัดการป่าชายเลนของชุมชนตนเองให้ดียิ่งขึ้น มีความต้องการพัฒนาให้ดีกว่าเดิม และวางแผน ลงมือปฏิบัติให้เกิดขึ้นจริงด้วยจิตสำนึกในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาตินั้น เป็นจุดมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาดูงานตามแนวคิดของกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านเป็ดใน

5.2.2 การสร้างแหล่งเรียนรู้และจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

กลุ่มอนุรักษ์ฯบ้านเป็ดใน ได้กำหนดให้ผืนป่าชายเลนบ้านเป็ดใน เป็น “แหล่งเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลน” ซึ่งใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก โดยเปิดโอกาสให้คณะบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนได้ ด้วยมีการสร้างทางเดินเท้าลงป่าชายเลนไปถึงหน้าทะเล เป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร โดยการสนับสนุนของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund: SIF) ในปี พ.ศ. 2541-2543 การจัดทำบอร์ดความรู้ต่างๆ เช่น แผนที่ รายชื่อพรรณไม้ในป่าชายเลน ชนิดของสัตว์น้ำในป่าชายเลน เป็นต้น ติดไว้ตามซุ้มทางเดินบริเวณปาก เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ทำให้บุคคลภายนอกจากทุกหน่วยงาน อยากเข้ามาศึกษาเรียนรู้มากขึ้น ทั้งเด็กนักเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา ไปจนถึงมัธยมศึกษา นักศึกษาระดับอุดมศึกษา ครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่จากบริษัทต่างๆ หน่วยงานภาคเอกชน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ สื่อมวลชน ฯลฯ

ภาพที่ 10 การศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนของนักเรียน

ผู้ที่เข้ามาในชุมชนนั้น จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้าน เข้ามาดูความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลน เรียนรู้วิธีการของกลุ่มอนุรักษ์ฯในการดูแลป่าชายเลน โดยมีการเสวนากลุ่มย่อย ให้สมาชิกกลุ่มได้มีโอกาสอภิปรายให้ผู้เข้ามาศึกษาได้รับทราบ มีการแลกเปลี่ยนความ

คิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งล้วนเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญต่อการทำให้คนตระหนักในคุณค่าของป่าชายเลนให้มากขึ้น

เมื่อมีบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาเรียนรู้ กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดหาที่พักให้กับคณะดูงานโดยเก็บอัตราค่าที่พักเพื่อนำเงินไปใช้ในการจัดการดูแลป่าชายเลนของชุมชน ริเริ่มขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2545 ปัจจุบันมีประมาณ 25 บ้านที่สะดวกในการจัดที่พักให้กับคณะดูงานได้ โดยชาวบ้านจะแบ่งพื้นที่ในบ้านเรือนของตนเอง จัดหาที่นอน หมอน ผ้าห่มไว้บริการแขกผู้มาเยือน โดยเก็บค่าที่พักต่อคน คืนละ 100 บาท ค่าอาหารมื้อละ 60 บาท ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ที่มาพักว่าจะต้องการที่จะรับประทานอาหารร่วมกับเจ้าของบ้านหรือไม่ ทั้งนี้รายได้จากที่แต่ละบ้านได้รับในส่วนนี้ จะต้องหักรายได้ร้อยละ 10 เพื่อนำเข้าสมทบกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน สำหรับใช้ประโยชน์ในการจัดซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ น้ำมันเรือ และทำกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ลักษณะการจัดการโฮมสเตย์ มีหัวหน้ากลุ่มโฮมสเตย์ คือ นายอำนาจ ชุมถณี หนึ่งในคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นคนจัดการเรื่องการเก็บรายได้ การทำบัญชี และบันทึกรวบรวมรายชื่อผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ภายในหมู่บ้านเปรีติน โดยผู้สนใจที่จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ชุมชนและพื้นที่ป่าชายเลน จะแจ้งมาทางหัวหน้ากลุ่มอนุรักษ์ฯ หลังจากนั้นหัวหน้ากลุ่มจะประสานไปยังหัวหน้ากลุ่มโฮมสเตย์ หัวหน้ากลุ่มจะแจ้งแต่ละบ้านที่เป็นสมาชิก ให้จัดที่พัก ที่นอน และอาหารให้กับคณะที่จะเดินทางมา โดยมีแนวคิดหลักคือ ความสะอาดของที่พักและความมีน้ำใจไมตรีต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส มีผู้ให้ความสนใจที่จะมาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนปีละค่อนข้างมาก ทั้งนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่างๆ นักศึกษาชาวต่างประเทศ เจ้าหน้าที่หน่วยงานเอกชน ธนาคาร บริษัท ห้างร้าน สื่อมวลชน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐบางแห่ง ในส่วนของชาวบ้านเอง ก็เห็นว่าคนทั่วไปควรที่จะมาเรียนรู้และสัมผัสกับวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับป่าชายเลน ดังที่หัวหน้ากลุ่มโฮมสเตย์ สะท้อนว่า

“...ชาวบ้านไม่ยากเป็นการท่องเที่ยวแบบการตลาด เหมือนกับมาพักรีสอร์ทหรูๆ ที่นี้ไม่มี เป็นเงินเดียวเราก็เดือดร้อนทีหลัง มีขยะ น้ำเสีย เดี่ยววัฒนธรรมก็เปลี่ยนหรอก เดี่ยวก็มีเรื่องยาเสพติด อบายมุขอะไรเข้ามาหรอก...เขาเคยเสนอว่า จะให้ฝรั่งเคยเข้ามาจะทำร้านอาหารด้วย เงินจะสะพัดเลย แต่ชาวบ้านไม่เอาหรอก เราต้องการทำเป็นพื้นที่เรียนรู้นะ ไม่ใช่ธุรกิจ เราเป็นอยู่อย่างไร เขาก็อยู่แบบนั้น... คนในเมือง ก็ไม่เคยได้สัมผัสกับวิถีชีวิตชนบท...ป่าชายเลนก็เหมือนกัน เมื่อเขาได้เห็น

มาเรียนรู้ว่าเราอนุรักษ์ยังไง มาพูดคุยกัน ก็จะทำให้ป่าชายเลนนี้สำคัญ แม้ว่าเขาจะไม่ได้กินอยู่พึ่งพิงป่าแบบเรา...” (อำนวยการ ชุมฉวี, สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2551)

“...จะกินข้าวเสร็จ เข้าไปเดินๆดูป่า กลับบ้าน นอน ไม่ได้คุยกับชาวบ้านอะไรเลย อย่างนี้จะไปได้ความรู้อะไรได้สัมผัสอะไรละ... ลงทุนหลายๆล้าน ทำโฮมสเตย์หรูๆ ภูเงินเขามาทั้งนั้น ที่สุดไม่มีแขกก็เจ๊ง...บางที่หลอกหลวงว่ามีห้องห้อย จะให้คนเข้ามา มากๆ มันไม่ใช่...” (มงคล เรศสุข, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2551)

การจัดที่พักแบบโฮมสเตย์มีส่วนสำคัญในการทำให้ชาวบ้านเองและบุคคลที่เข้ามาพัก เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น เกิดการเรียนรู้ทั้งสองฝ่าย ดังที่ชาวบ้านผู้ที่พักให้กับ คณะครูงาน แสดงความคิดเห็นว่า

“...เมื่อเขาเข้ามาพักที่บ้าน เขาก็ได้รู้เห็นว่าเราทำอาชีพอะไร อย่างเด็กๆนักศึกษา ก็ตามเราลงไปจับปลา ตามไปสวนผลไม้ เขาก็ได้ลองจับปลา ลองปลูกต้นไม้ ในขณะที่ชีวิตประจำวันเขาไม่เคยได้ทำ...” (นิรัญ อินทสุวรรณ, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2550)

“...เขามาพักที่บ้าน ตอนเย็น กินข้าวเย็นด้วยกัน ได้นั่งคุยกัน เขาเล่าเรื่องในชุมชนของเขา อย่างคนที่มาจาก อำเภอแม่ทาจังหวัดเชียงใหม่ เขามีป่าบกมาก ลักษณะเป็นภูเขา เขาเล่าเรื่องการจัดการน้ำ เราเล่าเรื่องป่าชายเลน มันได้แลกเปลี่ยน เราก็มีความรู้มากขึ้น ความรู้ที่เรามีก็เพิ่มพูนขึ้น จะได้เอาไปบอกต่อไปชุมชนอื่นๆที่เป็นเครือข่ายของเรา...” (พยอม พิมพ์อุบล, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2551)

เมื่อเกิดการเรียนรู้ได้ความรู้ใหม่จากสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน รวมถึงการมีคนเข้ามาศึกษาดูงานจากคณะหน่วยงานที่หลากหลายและมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆในแต่ละปี (ดูข้อมูลในรายงานคณะครูงานในภาคผนวก ก) แสดงให้เห็นว่าสังคมมองเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนเปรี๊ตใน ทั้งยังมีส่วนทำให้คนในชุมชนเกิดความคิดตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลนของท้องถิ่นของตนเองที่มีอยู่ อันเป็นแรงพลังในการดูแล รักษา

พัฒนาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างเหมาะสม เพื่อคงความสมบูรณ์ของป่าชายเลนอย่างยืนยาวที่สุด ดังที่รองประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ กล่าวว่า

“...คนข้างนอกเห็นว่าเรามีอะไรดี แล้วเรามองข้ามความเป็นตัวตนของเรา อย่างนั้นมันแย่ ในขณะที่คนนอกเห็น แต่เราไม่เห็น ... เราต้องเห็น มองดูตัวเองและมองย้อนไปข้างหลังถึงที่มาของเรา เรียกว่ารากเหง้าของตัวเอง อย่างมองแต่ข้างหน้าอย่างเดียว...” (ศุภกิจ หวังน้ำส้มภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2551)

5.2.3 การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ

กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้สร้างการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปเกิดการเรียนรู้ ทั้งการประชาสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านเปรี๊ตโน และการประชาสัมพันธ์ออกสู่ภายนอก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) การประชาสัมพันธ์ภายในหมู่บ้าน ได้แก่ การแจ้งข่าวประกาศผ่านเสียงตามสาย เป็นกิจกรรมหนึ่งที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นผู้รับผิดชอบดูแล โดยประธานกลุ่มจึงมอบหมายให้กลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน ซึ่งมีหน้าที่เป็นฝ่ายประชาสัมพันธ์ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารข้อมูลให้ชาวบ้านได้ทราบอย่างต่อเนื่องทุกเสาร์อาทิตย์ เวลาประมาณ 17 นาฬิกา เรื่องที่แจ้งผ่านเสียงตามสาย ส่วนใหญ่เป็นการแจ้งข่าวและบอกเล่าการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง เด็กๆ ในชุมชนจะได้รับข้อมูลจากประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ หรือคณะกรรมการยกตัวอย่างเช่น ผลจากการที่ประธานกลุ่มหรือกรรมการ ไปร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เช่น สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ในฐานะที่ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ นายอำพร แพทย์ศาสตร์ มีตำแหน่งเป็นประธานเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด (ทสม.) ซึ่งเป็นเครือข่ายโดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเป็นผู้จัดตั้งขึ้น หรือการออกไปประชุมเครือข่ายทรัพยากรทั้งระดับจังหวัด ระดับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงมติที่ประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ต้องการแจ้งให้สมาชิกได้ทราบ ซึ่งการประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ แต่ครั้งนั้นจะให้ความสำคัญกับการประชุมคณะกรรมการบริหารกลุ่มเป็นหลัก จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประกาศให้สมาชิกชาวชุมชนเปรี๊ตโนได้รับทราบด้วย กิจกรรมการกระจายเสียงในชุมชน ยังเป็นช่องทางหนึ่งในการส่งข่าวเรื่องนัดหมายเวลาทำกิจกรรม การนัดประชุมกลุ่ม การแจ้งเรื่องเตรียมความพร้อมสำหรับคณะดูงานที่จะเข้ามาในชุมชน และการแจ้งข่าวสารบ้านเมืองทั่วไป

กลุ่มเยาวชนยังได้สรรหาข้อมูลเรื่องประโยชน์จากป้าชายเลนมาเผยแพร่อย่าง ต่อเนื่อง เช่น เรื่องสมุนไพรในป้าชายเลน เกร็ดความรู้เกี่ยวกับสัตว์น้ำ ความรู้รอบตัว เป็นต้น ซึ่ง นอกจากจะทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้แล้ว กิจกรรมเสียงตามสายยังฝึกให้เยาวชนพัฒนาทักษะทั้ง การอ่าน การพูด ความกล้าแสดงออก และการทำงานเป็นทีม ที่สำคัญคือทำให้โอกาสเด็กและ เยาวชนเข้ามาทำงานร่วมกับกลุ่มผู้ใหญ่ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ถือเป็น การปลูกฝัง เยาวชนให้เกิดความตระหนักในกิจกรรมเพื่อส่วนรวมอีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การประชาสัมพันธ์ภายในชุมชนยังเกิดปัญหาอุปสรรคบางประการ คือ ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ซึ่งยังคงมีชาวบ้านบางกลุ่มมีความคิดเห็นไม่ตรงกับกลุ่มอนุรักษ์ และยังมีปัญหาความต่อเนื่องของการเผยแพร่ข่าว เนื่องจากลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบกระจาย ทำให้บางพื้นที่ไม่ได้ยินการกระจายข่าวจากเสียงตามสายในชุมชน รวมไปถึงปัญหาความติดขัด ของเครื่องกระจายเสียงที่เสื่อมคุณภาพลง อีกทั้งระยะหลัง กลุ่มอนุรักษ์เน้นการทำงานกับ เครือข่ายภายนอกชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะในลักษณะของการให้ความรู้ในฐานะที่เป็นชุมชนที่ ประสบความสำเร็จเรื่องการจัดการทรัพยากรป้าชายเลน เมื่อมีงานที่ต้องติดต่อกับภายนอกชุมชน มาก ทำให้บางครั้งอาจละเลยการกระจายข้อมูลให้ภายในชุมชนได้รับรู้อย่างละเอียด

2) การประชาสัมพันธ์ออกสู่ภายนอก เมื่อกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติอาจกล่าวได้ ว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกชนิดเป็นของส่วนรวม ดังนั้นหน้าที่ในการจัดการดูแลจึง ต้องเป็นความรับผิดชอบจากความร่วมมือกันของสาธารณะ ไม่เฉพาะว่าจะต้องเป็นหน้าที่ของ ชุมชนใดชุมชนหนึ่งเท่านั้น กลุ่มอนุรักษ์ จึงพยายามประชาสัมพันธ์กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ ออกสู่ภายนอกชุมชนด้วยหลากหลายวิธีการ ได้แก่

(1) การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน เป็นวิธีการหนึ่งในการเผยแพร่ทั้ง แนวคิดและการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน ให้ประชาชนทั่วไปรับทราบได้อย่าง กว้างขวางและรวดเร็ว กลุ่มอนุรักษ์ เป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานสื่อมวลชนทั้งระดับท้องถิ่น เช่น รายการของเคเบิลทีวีท้องถิ่น และสื่อโทรทัศน์ ให้เข้ามาทำรายการและสัมภาษณ์ ดังเช่น รายการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันจะช่วยให้ประชาชนได้รับความรู้ เผยแพร่แนวคิดเรื่อง การปกป้องดูแลป้าชายเลน วิธีการที่กลุ่มได้ทำเพื่อดูแลและแก้ปัญหาป้าชายเลนเพื่อเป็นตัวอย่าง และกระตุ้นให้เกิดสำนึกหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติ

(2) การผลิตสื่อท้องถิ่น เพื่อเป็นสื่อกลางในการกระจายข้อมูลข่าวสารจาก ชุมชนออกสู่ภายนอกอีกวิธีหนึ่ง โดยกิจกรรมนี้ได้กำหนดไว้ในแผนการจัดการด้วยและมีการ ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน โดยร่วมมือกับโรงเรียนบ้านเป็ดใน ในการผลิตแผ่นพับ เอกสาร เกี่ยวกับ

ข้อมูลพรรณไม้ในป่าชายเลน การสร้างห้องสมุดการเรียนรู้เรื่องทรัพยากรป่าชายเลนอันเป็นสถานที่รวบรวมตัวอย่างพรรณไม้และสัตว์น้ำชนิดต่างๆ เอาไว้ที่โรงเรียนบ้านเปร็ดโน ด้วยการสนับสนุนจากคณะอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยบูรพา ช่วยกันมาจัดสร้างห้องสมุดเมื่อปี พ.ศ. 2549 สนับสนุนชุดสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องป่าชายเลน ภายในห้องสมุดได้รวบรวมและจัดแสดงพันธุ์สัตว์น้ำ พืชพรรณไม้ในป่าชายเลน ประกอบกับรูปภาพ ป้ายชื่อโปสเตอร์แนะนำและให้ความรู้เกี่ยวกับสัตว์น้ำและป่าชายเลน ส่วนวิธีการนำเสนอสื่อเหล่านี้ต่อบุคคลภายนอกต่างๆ ที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ในหมู่บ้านเปร็ดโน จะให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 รวมไปถึงครูโรงเรียนบ้านเปร็ดโน มีส่วนร่วมในการนำเสนอด้วยตนเอง ห้องสมุดแห่งนี้จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอีกจุดหนึ่งของชุมชน

นอกจากนั้น สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 สังกัดกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดสรรงบประมาณในการทำบอร์ดรายชื่อต้นไม้และชนิดของสัตว์น้ำในป่าชายเลนสำหรับตั้งวางไว้ในซุ้มศาลาทงลงป่าชายเลน เพื่อนำเสนอต่อผู้ที่เข้าไปศึกษาในป่าชายเลน การผลิตสื่อท้องถิ่น ยังรวมไปถึงการทำชุมชนมีความพยายามที่จะรวบรวมความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน เช่น คุณประโยชน์ของพรรณไม้ในการรักษาโรค ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับทะเล และความสำคัญของสัตว์น้ำแต่ละชนิดเอาไว้เป็นหมวดหมู่ เนื่องจากมองว่า ความรู้เหล่านี้หากไม่ได้รับการบันทึกไว้อาจจะเลือนหายไปตามกาลเวลาได้

ส่วน ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ก็ได้เข้ามาเป็นองค์กรในการประสานให้องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ เข้ามาช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกับชาวบ้าน โดยสื่อที่จัดทำแล้วเสร็จเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2551 คือเอกสารการรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาในเรื่องการใช้สมุนไพรในป่าชายเลนในการรักษาโรค โดยมีสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย จากการทำงานประสานงานโดยศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาให้คำแนะนำเยาวชนกลุ่มลูกไม้ป่าเลน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์หมอยา ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องนี้ และได้ช่วยในกระบวนการประมวลผล และจัดทำเป็นรายงานสำหรับเป็นสื่อในการเผยแพร่ต่อไปอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้หน่วยงานภาครัฐจะเข้ามาสนับสนุนในบางส่วน แต่ความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและชาวบ้านเปร็ดโนเอง ก็ยังคงเกิดขึ้นมาโดยตลอดนับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังที่ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้สะท้อนว่า

“...เราจัดการกันมาตั้งนาน ต่อสู้ถึงขั้นที่ต้องนอนกอดเป็น แทนนอนกอดเมีย เขาเข้ามาทำป้าย ทีเดียวก้อก็อ้างเอาชื่อเขา เป็นความดีความชอบ หรือเข้ามาตอนจะมีงาน อย่างงานลงนามความร่วมมือ MOU ของหน่วยงานเป็น 20 หน่วยทั้งจังหวัด ทีเข้ามาเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2551 ว่าให้เปรี๊ดในเป็น หมู่บ้านตัวอย่าง แต่เข้ามาทีเดียวก้อหายไปเลย ไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้นหลังจาก นั้น เป็นอย่างงี้บ่อย หรือเจ้าหน้าที่รัฐบางคน บางหน่วยจะเข้ามาหมู่บ้านก็ ต่อเมื่อจะมาทำโครงการเสนอขอผลงาน ร้อยวันพันปีไม่เคยเข้ามา พอ กลับไปเขียนๆ 2 วันก็เสร็จ เหมือนกับเข้ามาช่วยชุมชนมาตลอด ภาครัฐก็ เป็นอย่างงี้ทั้งนั้น...” (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2552)

นอกจากนั้นแล้ว ความขัดแย้งที่รุนแรงและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ การมีแนวคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ไม่ตรงกันระหว่างชาวบ้านเปรี๊ดในและ ภาครัฐ ได้แก่ สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (ท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว) โดยภาครัฐได้ใช้วิธีการจัดการป่า ชายเลนด้วยการถางป่า อ้างว่าไม้พื้นล่างที่ปกคลุมดินในป่าชายเลนนั้น เป็นวัชพืชที่ไร้ประโยชน์ จึงต้องถางออกเพื่อให้ต้นไม้ใหญ่ได้เจริญเติบโต ซึ่งรัฐก็ได้ใช้แนวทางการจัดการป่าชายเลนใน ลักษณะเดียวกันนี้กับชุมชนอื่นๆ อย่างกว้างขวางทั่วทั้งจังหวัดตราด หากแต่ชาวบ้านเปรี๊ดใน กลับ มองว่าไม้พื้นล่างเหล่านี้มีความสำคัญ เพราะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งหลบภัยของสัตว์ น้ำวัยอ่อน อีกทั้งมีประโยชน์ในการปกคลุมรักษาความสมบูรณ์ของแร่ธาตุในดิน ชาวบ้านเปรี๊ดใน จึงต่อต้านการเข้ามาดำเนินการของภาครัฐ โดยรวมตัวเป็นกลุ่มไม่ยอมรับแนวคิดการจัดการป่า ชายเลนตามแนวทางของภาครัฐ เพราะเป็นวิธีการที่ทำลายแหล่งทำมาหากินของชาวบ้าน กรรมการกลุ่มท่านหนึ่งสะท้อนความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันดังกล่าว ว่า

“...ใครจะให้ทำก็ทำไป แต่เปรี๊ดในเราไม่ยอมให้ทำแน่ๆ เขาก็จะเข้ามาตื้อตึงจะทำ ก็โดนเราไล่ออกไป จะยอมรับได้ยังไง แล้วอ้างว่าเป็นโครงการเฉลิมพระ เกียรติ พอเราแข็งขึ้นได้ เขาก็จะไปทำที่อื่น ตอนแรกชาวบ้านที่อื่นเขาก็ไม่กล้า ต่อต้านหรอก ก็เขาเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ แต่พอเขาเห็นเราต่อต้านได้ แข็งขึ้นได้ เขาก็ ไปบอกเขาให้ทำบ้าง บางชุมชนเขาก็ไม่ยอมรับแต่บางชุมชนเขาก็ยอมรับ ก็ไม่รู้ เหมือนกันว่าไปเอาแนวคิดมาจากไหน เราก็ไม่รู้หรอกนะว่ามันเป็นวิชาการหรือไม่ แต่เราเห็นมาแบบนี้แต่เล็กแต่น้อย ป่าชายเลนที่จริงไม่ต้องไปทำอะไรกับมันเลย ปล่อยมันรกรๆอย่างนั้น ดีที่สุดละ...” (ศุภกิจ ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2551)

ส่วนของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของหน่วยงานในระดับจังหวัดนั้น ก็ยังมีติของความขัดแย้งกล่าวคือ ภาครัฐมักจะมีแนวทางการทำงานอยู่แล้ว หรือที่เรียกว่าการบริหารจัดการแบบบนลงล่าง (top-down) ซึ่งถึงแม้ว่าภาครัฐจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทำ “แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด” โดยความรับผิดชอบของสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด ด้วยการเปิดโอกาสให้ตัวแทนภาคประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการของงบประมาณตามแผนก็ตาม แต่ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมเพียง 2 ท่านเท่านั้น ทำให้ตัวแทนภาคประชาชนมีบทบาทในการสะท้อนปัญหาไม่มากนัก อีกทั้งในทางปฏิบัติ การดำเนินงานตามแผนดังกล่าวยังเน้นไปที่การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมในพื้นที่ต่างๆ ทั้งนี้หมู่บ้านเปร็ดโน ไม่ได้มีความต้องการในด้านการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนมากนัก เพราะป่าอุดมสมบูรณ์แล้ว ทำให้โครงการที่หมู่บ้านเปร็ดโนในเสนอของงบประมาณไปนั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการพิจารณา ดังนั้นการสนับสนุนในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านวิชาการ จะได้รับจากองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นหลักมากกว่าภาครัฐ

จะเห็นได้ว่า ในประเด็นความขัดแย้งระหว่างแนวทางการจัดการของภาครัฐและแนวทางของชาวบ้าน ยังคงเกิดขึ้นอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ตราบใดที่รัฐยังไม่ให้ความสำคัญในหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แท้จริง

5.2.4 การจัดกิจกรรมกลุ่มเยาวชน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มอนุรักษ์บ้านเปร็ดโน ก็ยังมีการจัดกิจกรรมกลุ่มเยาวชนอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2550 โดยมีการสนับสนุนการตั้งกลุ่ม เยาวชน “ลูกไม้ป่าเลน” ขึ้นด้วยมีแนวคิดว่าการปลูกฝังจิตสำนึกให้กลุ่มเด็กและเยาวชนให้เกิดความห่วงใยในทรัพยากรป่าชายเลนและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันนั้น ต้องเริ่มต้นตั้งแต่เด็ก ให้เด็กได้เรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติจริง ปัจจุบัน มีสมาชิกเป็นเด็กและเยาวชนภายในหมู่บ้านประมาณ 13 คน อายุระหว่าง 8-17 ปี กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้ส่งเสริมให้กลุ่มเยาวชนกลุ่มนี้ ได้เข้ามาร่วมประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ร่วมกับผู้ใหญ่ด้วยเป็นบางครั้ง เพื่อที่จะได้สัมผัสการทำงานของผู้ใหญ่ตั้งแต่เด็ก ด้วยเห็นว่าเด็กๆก็มีความคิดที่ดีและทำให้เด็กได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมลงมือทำจริง เห็นได้จากในบางวาระการประชุมกลุ่มกลุ่มอนุรักษ์ฯ ครูของโรงเรียนบ้านเปร็ดโนยังได้พานักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 มาร่วมฟังการประชุมด้วย และเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม การที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ให้เด็กเข้ามาเห็นการทำงานของผู้ใหญ่ นั้น ด้วยต้องการให้เด็กเห็นตัวอย่างของผู้ใหญ่ที่ทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดี จะทำให้เด็กเกิดการซึมซับทักษะการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้

มากกว่าการสอนด้วยการพูดปากเปล่า ดังที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ให้โอกาสกลุ่มลูกไม้ป่าเลน มีหน้าที่เป็นฝ่ายประชาสัมพันธ์ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยให้จัดกิจกรรมเสียงตามสายทุกวันเสาร์-อาทิตย์ อันเป็นการแจ้งข่าว ประกาศ นำเสนอความรู้รอบตัวต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับพรรณไม้ป่าชายเลน เป็นต้น ถ้ากลุ่มอนุรักษ์ฯ มีข่าวประกาศที่ต้องการแจ้งให้ชาวบ้านทราบ จะใช้วิธีแจ้งผ่านกลุ่มเยาวชน อีกทั้งจัดสรรงบประมาณร้อยละ 10 จากกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน ให้ใช้ในกิจกรรมกลุ่มเยาวชน เช่น กิจกรรมเสียงตามสาย กิจกรรมการออมเงินของเด็กและการจัดทำสื่อกลุ่ม เป็นต้น โดยชาวบ้านกล่าวถึงความสำคัญของการปลูกฝังเยาวชนได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมปฏิบัติจริง ให้มีจิตสำนึกในการดูแลป่าชายเลนต่อไปในอนาคต ว่า

“...การรักษาป่าให้มันสมบูรณ์เท่านี้หรือให้สมบูรณ์ยิ่งกว่านี้ ยังไงมันก็อยู่ที่คนในชุมชนอยู่ดีในการที่จะให้มันคงอยู่ต่อไป คนที่อยู่ มันก็ต้องดูแลรักษา ต้องรู้จักป่าอย่างแท้จริง รวมทั้งถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นหลัง ที่ไม่ค่อยมีชีวิตสัมผัสกับป่ามากเท่ากับคนสมัยก่อนแล้ว ถึงแม้ว่าที่ทำกันมา ป่าอาจจะไม่สมบูรณ์เท่าดีก็ตาม บรรพ ก็ต้องทำต่อไป หยุดไม่ได้...” (วิรัตน์ เสียงเคราะห์, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2551)

กลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน ยังได้มีส่วนร่วมในการเดินทางไปศึกษาดูงานร่วมกับกลุ่มผู้ใหญ่ อีกทั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังเป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำ ประกอบกับมีเจ้าหน้าที่จากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เข้ามาดูแลกระบวนการกลุ่มเยาวชนอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการดูแลและเป็นพี่เลี้ยงให้กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ด้วย โดยเยาวชนและเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ได้ร่วมกันวางแผนและกำหนดทิศทางการทำงานบนพื้นฐานความต้องการของเด็กๆ เองเป็นสำคัญ เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกคอยกระตุ้นให้เด็กๆ คิดและทำกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมอยู่อย่างสม่ำเสมอ หนึ่งในสมาชิกกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน กล่าวถึงการพัฒนาความสามารถของตนเองที่เกิดขึ้นจากการลงมือทำกิจกรรมต่างๆ ว่า

“...การทำกิจกรรมเสียงตามสาย ได้พัฒนาทักษะเรื่องการพูด การอ่านของน้องๆ ได้พัฒนามากขึ้น จากที่อ่านไม่ค่อยคล่อง ก็ค่อยๆ อ่านคล่องไปเรื่อยๆ เริ่มที่จะพูดคล่องไปเรื่อยๆ รู้จักทีมเวิร์ก ความกล้าแสดงออก กล้าพรีเซนต์ในที่อื่นๆ เมื่อก่อน

จะไม่ค่อยยกล้ำกัน เดี่ยวนี้เวลาไปไหน เด็กเบิร์ดในก็กล้าที่จะยกมือแล้วก็พูดกัน กล้าตัดสินใจมากขึ้น...เมื่อก่อนเด็กจะกลัวไม้ค้ ตอนนี้เด็กเริ่มกล้าที่จะเดินเข้าหาไม้ค้..." (นุชศรา หวังน้ำ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2551)

ภาพที่ 11 กิจกรรมการกระจายเสียงภายในชุมชนโดยกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน

กลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังสนับสนุนด้านการจัดการวิทยากรและงบประมาณบางส่วนให้กับ การจัดค่ายเยาวชนที่จัดขึ้นในช่วงปิดเทอมทุกปี ทั้งค่ายของโรงเรียนบ้านเบิร์ดในเอง และค่าย เยาวชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ร่วมกับหลายๆโรงเรียนในจังหวัดตราด โดยให้เด็กๆจากโรงเรียนต่างๆ ได้มาศึกษาหาความรู้โดยใช้ฝืนป่าชายเลนบ้านเบิร์ดในเป็นแหล่งเรียนรู้โดยให้เด็กและเยาวชน เรียนรู้จากพื้นที่จริงในเรื่องประโยชน์ของป่าชายเลน ระบบนิเวศป่าชายเลน วิธีการดูแลอนุรักษ์ป่า ชายเลน รวมไปถึงการสนับสนุนโครงการมัคคุเทศก์น้อย ผ่านทางกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลนในการ ติดต่อประสานงานทำกิจกรรมกับนักเรียนในโรงเรียนบ้านเบิร์ดใน โครงการมัคคุเทศก์น้อย เป็น การฝึกฝนให้เด็กสามารถบรรยายให้ความรู้ให้กับคณะผู้มาศึกษาเรียนรู้ในห้องสมุดป่าชายเลนได้ อีกทั้งยังเป็นวิทยากรร่วมกับผู้ใหญ่ ในการบรรยายให้ความรู้ในป่าชายเลนเมื่อมีคณะบุคคลเข้ามา ศึกษาเรียนรู้ป่าชายเลนอีกด้วย เป็นการบ่มเพาะให้เด็กมีความกล้าแสดงออก มีจิตสาธารณะที่จะ ตระหนักถึงคุณค่า ภูมิใจและหวงแหนในทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นของตนเอง

ด้วยการมีจุดมุ่งหมายเดียวกันของทางโรงเรียนบ้านเบิร์ดในและกลุ่มอนุรักษ์ฯ นั่นก็ คือการพยายามขัดเกลาให้เด็ก ๆ มีความตระหนักในคุณประโยชน์ของป่าชายเลน อันเป็นชีวิตของ ชาวบ้านในท้องถิ่นของตนเองมายาวนาน ทำให้ระหว่างโรงเรียนและกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีการเสริมหนุน กันในหลายกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมค่ายตลอดเวลา ทั้งในด้านการเสริมหนุนเรื่องการจัด

วิทยากร ทางประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็เข้าไปช่วยเหลือทางโรงเรียนในการทำกิจกรรมของเด็กๆ อย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าจะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เพราะเด็กในปัจจุบันอาจไม่ได้มีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าชายเลนมากเท่าคนในอดีต ถึงแม้ว่าจะเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีอยู่มากในพื้นที่หมู่บ้านของตนเองก็ตาม เพราะคนส่วนใหญ่ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ สวนยางพาราจำนวนมาก โดยคนในหมู่บ้านเปร็ดในเองไม่ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำโดยตรงมากเท่าอดีต แต่จะเป็นคนจากหมู่บ้านอื่นๆข้างเคียงเข้ามาเก็บหามากกว่า

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเปร็ดใน ในฐานะที่เป็นคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์บ้านเปร็ดในโดยตำแหน่ง ได้กล่าวถึงวิธีการที่让孩子มีส่วนร่วมในการทำงานอนุรักษ์กับกลุ่มผู้ใหญ่ว่า

“...พยายามทำให้โรงเรียนบ้านเปร็ดในมีส่วนร่วมกับการกลุ่มอนุรักษ์ อยู่เสมอ ได้มีแนวคิดให้นักเรียนเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม เช่น มีการรณรงค์การเก็บขยะ พาเด็กไปร่วมประชุมกับกลุ่ม ให้เด็กไปเสนอความคิดเห็นในที่ประชุม ให้เด็กฝึกคิด ซึ่งผู้ใหญ่ก็ให้การยอมรับฟังความคิดเห็นของเด็กๆ ...” (วัชระ ตราดธารทิพย์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเปร็ดใน, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2551)

อย่างไรก็ตาม ในการสนับสนุนของกลุ่มอนุรักษ์ ในงานเยาวชนนั้น ยังต้องคำนึงถึงความต่อเนื่องด้วย เพราะเด็กในหมู่บ้าน เมื่อเรียนหนังสือจบระดับการศึกษาภาคบังคับภายในจังหวัดแล้ว มักจะไปเรียนระดับอุดมศึกษาในต่างจังหวัด การไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน รวมถึงการไปทำงานในจังหวัดอื่น ส่งผลถึงความไม่ต่อเนื่องของกิจกรรมของเด็กและเยาวชน

ดังนั้นกลุ่มอนุรักษ์ฯ คำนึงถึงการสืบต่อการทำงานเยาวชนรุ่นใหม่ๆ ด้วยการพยายามกระตุ้นให้เด็ก ๆ คิดและริเริ่มการสืบต่อสมาชิกกลุ่มเยาวชน ด้วยการจัด “ค่ายเยาวชนพาน้องท่องป่าเลน” ในช่วงปิดภาคการศึกษา เดือนตุลาคม พ.ศ. 2551 ที่ผ่านมา เพื่อเป็นการริเริ่มให้เด็กรุ่นใหม่ได้มาเรียนรู้กิจกรรมกลุ่มและเป็นสมาชิกกลุ่มเยาวชนลูกไม้ชายเลนต่อไปด้วยพื้นฐานแนวคิดการทำงานในรูปแบบความสนิสนมเป็นพี่น้อง ซึ่งผู้ปกครองของเด็กกลุ่มเยาวชนมีแนวคิดที่สนับสนุนการทำงานของเด็กๆ ด้วยเห็นความเปลี่ยนแปลงของเด็กเมื่อได้ทำงานกลุ่มเยาวชนในหลายประการ ได้แก่ การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และทำให้ตระหนักห่วงแหนในทรัพยากรธรรมชาติ สืบเกิดจากเยาวชนรู้จักคุณค่าในทรัพยากรในท้องถิ่นของตัวเอง และพยายามทำให้คนภายนอกรู้จักคุณค่าด้วยการบอกเล่าให้เพื่อนๆ ได้ทราบอีกด้วย

5.3 การฟื้นฟูวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

กระบวนการในการดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์อย่างยาวนานนั้น วิถีดำเนินชีวิตของชาวบ้านก็มีส่วนสำคัญอย่างมากในการสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศ กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงเล็งเห็นความสำคัญและกระตุ้นให้ชาวบ้านมีการดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเองได้โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หากแต่เป็นการอยู่กับธรรมชาติอย่างเอื้อเฟื้อและสมดุล เพื่อให้ทรัพยากรในท้องถิ่นคงมีเหลือใช้สู่คนรุ่นอนาคตอย่างยืนยาวต่อไป ด้วยการนำความรู้จากการที่สมาชิกกลุ่มไปศึกษาดูงาน ร่วมประชุม และฝึกอบรมในจังหวัดต่างๆ นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับหมู่บ้าน ได้แก่

5.3.1 การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชาวบ้านมีความรู้ชุดหนึ่งซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการสภาพแวดล้อมและการใช้ชีวิตของแต่ละพื้นที่ สำหรับชาวบ้านปรีดในนั้น ใช้ชีวิตอยู่กับป่าชายเลนและท้องทะเลมายาวนาน มีการถ่ายทอดความรู้สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น เช่น ความรู้เกี่ยวกับลมฟ้าอากาศ การดูทิศทางน้ำ ทิศทางลมที่เกี่ยวข้องกับความหนาแน่นของฝูงปลาในทะเล การรักษาโรคด้วยพืชสมุนไพรจากป่าชายเลน เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบัน สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านบางส่วนมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตซึ่งห่างเหินจากธรรมชาติมากขึ้นทุกขณะ ทำให้ความรู้บางอย่างหมดความสำคัญลงและขาดการสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงพยายามฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นขึ้นมาเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมากยิ่งขึ้น โดยเน้นการศึกษารวบรวมข้อมูลเพื่อบันทึกไว้สำหรับการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง และเมื่อบันทึกแล้วก็ได้นำความรู้ท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการดูแลทรัพยากรป่าชายเลนอย่างเหมาะสม

กลุ่มอนุรักษ์ฯ สนับสนุนการรวบรวมความรู้ท้องถิ่นในลักษณะการทำวิจัยเพื่อจะได้นำความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ในการจัดการดูแลป่าชายเลนต่อไป ลักษณะการรวบรวมข้อมูลนั้น สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (Thailand Environment Institute: TEI) ซึ่งได้รับการประสานงานจากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกมาสนับสนุนการรวบรวมข้อมูลเรื่องสมุนไพรจากป่าชายเลนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ร่วมกับกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน ในการสัมภาษณ์หมอยาที่อยู่ภายในหมู่บ้าน ผู้ซึ่งมีความรู้เรื่องสมุนไพรและการรักษาโรค ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความรู้เรื่องการใช้สมุนไพร ยังได้ให้ข้อมูลและพาลงไปเรียนรู้วิธีการเก็บและสังเกตพืชสมุนไพรในป่าชายเลน

อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพรนั้น ชาวบ้านแต่ละคนก็มีความรู้อยู่บ้างจากการเล่าสืบต่อกันมาจากคนรุ่นปู่ย่าตายาย แต่ในปัจจุบันไม่มีใครใช้แล้ว หมอยากรุ่นปัจจุบันคือกึ่งเสรีนิยม เสี่ยงเคราะห์ จึงถ่ายทอดและบันทึกเอาไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ต่อไป

ในส่วนของ การนำความรู้ท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการดูแลสุขภาพการป่าชายเลนนั้น เนื่องจากชาวบ้านเปรี๊ตในวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่าชายเลนมาอย่างยาวนาน ชาวบ้านสั่งสมความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนไว้มากมายและสืบต่อกันมายังรุ่นลูกหลาน เมื่อกาลเวลาผ่านไป ความรู้สมัยใหม่เข้ามาแทนที่ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น เช่น การใช้เครื่องมือทันสมัยในการจับปลา แทนเครื่องมือประเภทฉมวก แห เพื่อให้ได้ปลาจำนวนมากๆอย่างรวดเร็ว ความรู้ที่เป็นความรู้เฉพาะถิ่นถูกลดความสำคัญลง อย่างไรก็ตาม ในท้องถิ่นก็ยังคงมีผู้รู้ เพียงแต่ไม่ได้มีการสืบต่อกันต่อถึงคนรุ่นหลังมากเท่ากับในอดีต กลุ่มอนุรักษ์ฯ เห็นความสำคัญของความรู้ท้องถิ่นจึงได้กำหนดกิจกรรมหนึ่งในแผนการจัดการป่าชายเลนและหน้าทะเลของชุมชนว่า ต้องการให้มีการฟื้นฟูความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใกล้จะสูญหาย ให้กลับมามีความสำคัญมากขึ้นและใช้ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชายเลนต่อไป นอกจากการบันทึกเพื่อเผยแพร่แล้ว กลุ่มยังได้นำความรู้ท้องถิ่นนำไปใช้ในการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำ ได้แก่ การฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับวงจรชีวิตสัตว์น้ำ ในการกำหนดมาตรการ “หยุดจับร้อยละ คอยจับล้าน” คือการหยุดจับปูแสมในฤดูวางไข่ กำหนดไว้เป็นมาตรการของชุมชน และสร้างการประชาสัมพันธ์ออกสู่ภายนอก ทางสำนักงานจังหวัดนำแนวคิดนี้ไปใช้ในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนหันมาใส่ใจในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสัตว์น้ำ ไม่เฉพาะแต่หยุดจับปูแสมในฤดูวางไข่เท่านั้น แต่หมายรวมถึงการหยุดจับสัตว์น้ำทุกชนิดในฤดูวางไข่ของสัตว์น้ำแต่ละพันธุ์ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำของจังหวัด จนกลายเป็นคำขวัญที่เป็นที่รู้จักทั่วทั้งจังหวัดตราด ตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา

กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ทำการศึกษารวบรวม นำมาใช้ใน “การจัดหลักสูตรท้องถิ่น” ถือเป็นเครื่องมือที่นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดการทรัพยากรป่าชายเลน และปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนได้ดี สำหรับการปลูกฝังเด็กๆ ในโรงเรียน กลุ่มอนุรักษ์ฯ ร่วมมือกับโรงเรียนบ้านเปรี๊ตในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น กระบวนการเริ่มต้นของการจัดทำหลักสูตร ได้เชิญผู้มีความรู้และปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนมาพูดคุยกันว่าอยากให้เกิดการเรียนการสอนกับเด็กแบบใดบ้าง จนกระทั่งกำหนดให้เป็น “หลักสูตรชุมชนสุขสันต์” มีการเชิญปราชญ์ชาวบ้าน หรือที่เรียกว่า ครูภูมิปัญญา มามีส่วนร่วมในการเรียนการสอน เช่น การนำนักเรียนไปเรียนรู้วิถีการสานหมวกใบจาก จากครูภูมิปัญญาถึงที่บ้าน พร้อมทั้งให้นักเรียนฝึกการ

สานหมวก ส่วนครูภูมิปัญญาด้านสมุนไพรในป่าชายเลน ก็นำนักเรียนไปเรียนรู้ต้นไม้สมุนไพรในป่าชายเลน เป็นต้นรวมถึงการให้เด็กประถมศึกษาปีที่ 5-6 เข้าร่วมประชุมกับกลุ่มอนุรักษ์และเสนอความคิดเห็นเป็นบางโอกาส

5.3.2 การส่งเสริมการรวมกลุ่ม

ในกระบวนการฟื้นฟูวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนั้น การรวมกลุ่มของชาวบ้านถือเป็นส่วนสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพึ่งตนเองในรูปแบบของการช่วยเหลือกันในชุมชน ลดการพึ่งพาจากภายนอก กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้มีการกระตุ้นให้ชาวบ้านคิดหาวิธีการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองทั้งในด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ด้วยการรวมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเปร็ดใน และด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการส่งเสริมให้รวมตัวกันเป็นกลุ่มกองทุน ดังนี้

1) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเปร็ดใน

ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการประกอบอาชีพทำนาทำไร่แบบพัฒนา ทำให้ชาวบ้านเปร็ดในซึ่งมีทุนน้อย ต้องกู้ยืมเงินเพื่อมาลงทุน เมื่อทำนาทำไร่ไม่ได้ผล เกิดเป็นหนี้สินกันทั้งหมู่บ้าน กลุ่มแกนนำ ได้แก่ นายอำพร แพทย์ศาสตร์ ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น และนายศุภกิจ ห่วงน้ำ ได้ไปทำบุญที่วัดห้วงน้ำขาว และมีโอกาสได้พบกับพระอาจารย์สุบิน ปณีโต เจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม ได้มาขยายแนวคิดเรื่องการรวมกลุ่มออมเงินแบบสัจจะ เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินและการขาดแคลนเงินทุน ในการประกอบอาชีพให้กับคนในชุมชน หลังจากนั้น ผู้นำจึงได้กลับมาตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นในหมู่บ้านเปร็ดใน ตามแนวคิดการสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของพระอาจารย์สุบิน ดังนี้

“...การสะสมทรัพย์ ไม่ได้มีความหมายเพียงการสะสมเงินเท่านั้น แต่เป็นการสะสมความภาคภูมิใจ สะสมบุญ สะสมความดีงาม เพราะในการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นมานั้น นอกจากการเอาเงินคนละเล็กละน้อยมารวมกันแล้ว เงินเหล่านี้จะถูกนำไปให้คนที่มีความจำเป็นได้กู้ยืม แก้ปัญหาความเดือดร้อน ช่วยทำให้คนที่กู้เงินไปมีความสุข ซึ่งจะส่งผลให้คนที่ร่วมกันสะสมเงินทุกคนมีความสุข มีความปลื้มใจด้วย ...ส่วนจุดมุ่งหมาย เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต มีเจตนาว่า กลุ่มที่ตั้งขึ้นมามุ่งการพัฒนาคุณธรรมเป็นหลัก โดยมีเงินเป็นเครื่องมือ คุณธรรมที่นำมาใช้ เป็นคุณธรรมที่สัมผัสได้ตั้งแต่ทารกในครรภ์มารดา จนถึงเชิงตะกอน นั่นคือครบวงจรชีวิต ด้วยการจัดสวัสดิการของกลุ่ม เป็น

คุณธรรมที่ช่วยได้ไม่แยกส่วนจนทำให้เกิดช่องว่างของคนในชุมชนด้วยตนเอง หรือแม้แต่ระหว่างคนในสังคม ซึ่งปกติจะมีช่องว่างความไม่เท่าเทียมกันเป็น อย่างมาก เช่น คนที่รับราชการจะได้รับการเลี้ยงดูจากหน่วยงานรัฐเป็นอย่างดี ทั้งในรูปของเงินเดือนและสวัสดิการต่าง ๆ แต่ชาวบ้านธรรมดา กลับไม่ได้รับ บริการจากใครเลย ทั้งๆที่คนเหล่านี้คือเจ้าของเงิน หรือผู้เสียภาษีให้รัฐ ดังนั้น การตั้งกลุ่มเพื่อนำเงินมาจัดการให้เกิดสวัสดิการต่าง ๆ ก็จะเป็นเครื่องมือในการ สร้าง คุณธรรม สร้างความทัดเทียมกันในสังคม..." (โดย พระสุบิน ปณีโต เจ้า อาวาสวัดไร่ล่อม, เอกสารกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจร ชีวิต, 2549)

กิจกรรมแรกของการริเริ่มตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเป็ดในนั้น คือการ ระดมเงินออมของชาวบ้านมาออมรวมกันแล้วนำไปเป็นเงินกองทุนให้กู้ยืมช่วยเหลือหรือแก้ปัญหา ให้ผู้ที่เดือดร้อน ภายใต้สังคมที่ทุกคนประสบปัญหาคล้ายๆกัน คือภาวะหนี้สิน การระดมเงินออม เพื่อช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อน จึงถือเป็นการริเริ่มที่จะสานความสัมพันธ์ของชาวบ้านให้กลับมา ช่วยเหลือซึ่งกันให้มากขึ้นดังเช่นในอดีต การระดมเงินออมในครั้งแรกนั้น ผู้ใหญ่อำพรและแกนนำ ได้ไปบอกกล่าวตามบ้านต่างๆ ถึงแนวคิดในการตั้งกลุ่มนี้ ช่วงแรกมีคนให้ความสนใจที่จะเข้าร่วม น้อยมากเพราะไม่เชื่อมั่นในระบบการจัดการเงิน เพราะมีแต่สัจจะวาจาดกกลางกัน ไม่มีหลักประกัน ไตมาทำให้เชื่อมั่นได้ว่าเงินที่ออมไปนั้นจะถูกนำไปใช้อย่างไรบ้าง แล้วจะเกิดประโยชน์จริงหรือไม่

ลักษณะของการจัดการกลุ่มสัจจะฯ เป็นไปในลักษณะการออมเงินด้วยสัจจะ วาจา คือ ยึดมั่นว่าจะออมตามกำหนด เมื่อกู้เงินไปแล้วจะนำมาใช้คืนตามกำหนด ต้องรักษา คำพูด ไม่โกหกกัน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าโดยข้อตกลงที่ชาวบ้านทำร่วมกันนั้น ยึดหลักคุณธรรมใน การสร้างข้อกำหนดขึ้นมาร่วมกัน เนื่องจากการตกลงร่วมกันในลักษณะนี้ ไม่สามารถใช้กฎหมาย เป็นเครื่องบังคับได้ หากแต่ใช้การควบคุมทางสังคมเป็นเครื่องมือในการควบคุมดูแลแทน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าหากชาวบ้านกู้เงินไปแล้วไม่นำมาคืน หรือนำเงินไปใช้ในทางไม่ถูกต้อง เช่น เล่น การพนัน ยาเสพติด ก็จะถูกคณะกรรมการของกลุ่มตักเตือนกันก่อน ถ้ายังละเมิดจะมีการประจาน ด้วยการเขียนป้ายประกาศ ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านกล่าวหา นินทา ในครั้งต่อไปก็ไม่สามารถกู้เงิน ได้อีก คณะกรรมการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเป็ดในท่านหนึ่ง สะท้อนถึงการพึ่งพากันเองของ ชุมชน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความแนบแน่นของระบบเครือญาติว่า

“... เรามีวิกฤติป่าชายเลน ก็ต่อสู้มาได้ ทำเรื่องสัจจะ เราก็ได้ใจคน ต้องอาศัยความเชื่อถือและไว้ใจกันพอสมควร ก็เพราะเราเป็นญาติกันนั่นแหละถึงไว้ใจกันได้ขนาดนี้ ในการที่ชาวบ้านจะเอาเงินมากองรวมกันให้คณะกรรมการบริหารจัดการเงินส่วนนั้น...คนจนก็ได้พึ่งพาเงินของคนรวย เดือนๆ หนึ่ง มีคนเอาเงินออกไปจากชุมชนมาก ถึงแม้ว่าจะเป็นการฝากเงินธนาคารก็ตาม มันก็คือเงินใครเงินมัน ไม่ได้เอามาช่วยเหลือกันในภาพรวม ...” (บุญยั้งสิงห์พันธ์, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2551)

“...คนที่เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะ จะเป็นใครก็ได้ ออมคนละกี่เล่มก็ได้ พ่อแม่บางคน ลูกยังไม่ทันเกิดก็ซื้อสมุดออมไว้ให้แล้ว บางคนก็ออมสัจจะเอง บางคนพ่อแม่ก็ออมให้ ออมเงินวิธีไหนก็เป็นประโยชน์ทั้งนั้น...” (น้องทราย, สมาชิกกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2551)

ปัจจุบัน กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเปร็ดโน มีการแบ่งเป็นฝ่าย ได้แก่ ประธาน รองประธาน 2 คน กรรมการฝ่ายหุ้น 3 คน กรรมการฝ่ายเงินกู้ 5 คน ฝ่ายสวัสดิการ 2 คน ฝ่ายตรวจสอบ 2 คน (รองประธานเป็นฝ่ายตรวจสอบด้วย) ทุกวันที่ 18 ของทุกเดือน จะมีการออมและการกู้เงินของสมาชิกและมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาที่แต่ละคนกำลังประสบ และปัจจุบันกลุ่มสัจจะจะมีการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก รุ่นที่ 1 (ปัจจุบันมี 5 รุ่น) ได้แก่ ค่ารักษาพยาบาล คินละ 180 บาท ถ้าหากเสียชีวิต ช่วยเหลือค่ามาปนกิจ 2,400 บาทพร้อมข้าวสาร 2 ถัง เมื่อคลอดบุตรให้เงินขวัญถุง 500 บาท ทุนการศึกษา ปีละ 4,000 บาท ส่วนการกู้เงินนั้นจะต้องมีคนค้ำประกัน 2 คน คุณสมบัติผู้ค้ำประกัน หากจะค้ำ 2 คน จะต้องมีหุ้นเกิน 5,000 บาท หรือถ้าค้ำ 3 คน ผู้ค้ำต้องมีหุ้นรวมกันได้ 35,000 บาท สามารถเพิ่มเงินกู้ให้ได้อีก 10,000-15,000 บาท ผ่อนส่ง 60 เดือน ดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน ลดตามจำนวนเงินต้น และมีกิจกรรมออมทรัพย์วันละบาท

เงินออมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ยังได้นำไปใช้ในกิจกรรมสาธารณะ เช่น การซ่อมแซมป่า ซึ่งไม่ได้กำหนดวงเงินที่แน่นอนแล้วแต่โอกาส ส่วนในอนาคตได้วางแนวคิดไว้ถึงเรื่องสวัสดิการที่ต้องการจะทำให้มากขึ้น ก็คือการช่วยเหลือค่าน้ำค่าไฟฟ้าบางส่วนให้กับสมาชิกกลุ่มสัจจะด้วย เป็นต้น เมื่อพิจารณาถึงช่วงเวลาการตั้งกลุ่มสัจจะฯ กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทั้งสองกลุ่มก่อตั้งขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด 2 กลุ่มนี้เหมือนพี่น้อง มีคณะทำงานชุดเดียวกัน ผู้นำคนเดียวกัน คือผู้ใหญ่อำพร

แพทยศาสตร์ เป็นผู้ใหญ่อำนาจ เป็นประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ ด้วยการดำเนินงานใดๆก็เป็นไปได้ง่าย เพราะมีหัวหน้าคนเดียว

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีความสัมพันธ์กันอย่างเห็นได้ชัด คือมีการใช้กฎของกลุ่มสัจจะฯ บังคับใช้ร่วมกับกฎของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เช่น การถูกตัดสิทธิการกู้เงินของกลุ่มสัจจะฯ ถ้าหากละเมิดกฎกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้มีการใช้เงินของกลุ่มสัจจะฯ ไปช่วยค่าอาหาร ค่าน้ำ ในการทำกิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์ฯ และในปัจจุบันได้มีการพัฒนากองทุนเพื่อการจัดการป่าเลน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการบริหารจัดการเงินกลุ่มให้เป็นอย่างมีระบบ มีการเพิ่มของเงินทุน โปร่งใส ตรวจสอบได้ และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน เป็นกองทุนที่อิงกับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยเงินกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน จะนำเข้าไปฝากกลุ่มสัจจะฯ เรียกว่าเป็น “แม่ไก่” ซึ่งเป็นกองกลางที่ไม่มีค่าใช้จ่าย ส่วนดอกผลจะนำไปใช้ในกิจกรรมของกลุ่ม เรียกว่า “ลูกไก่” มีการจัดสรรการใช้จ่ายเงินในส่วนดอกเบี้ยในด้านต่างๆ และใช้ในการสนับสนุนกลุ่มเยาวชนในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ดังนั้น การออมเงินในลักษณะกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่กระตุ้นให้ชาวบ้านรู้จักการออมเงินเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในอนาคตของตนเองและครอบครัว การฟื้นฟูวัฒนธรรมการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรักและเอื้ออาทรต่อกัน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อย่างที่ชาวบ้านเรียกว่า “คนรวย ช่วยคนจน” เพราะเมื่อฝากเงินกับกลุ่มสัจจะฯ แล้ว คนที่มีฐานะดีกว่าก็จะไม่ค่อยมีการกู้เงินไปลงทุนทำอาชีพมากนัก ส่วนคนจน จะกู้เงินมากกว่า แต่การฝากเงินก็ทำให้คนรวยได้รับสวัสดิการเป็นการตอบแทน ถือเป็นแนวคิดที่มุ่งหวังให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองมากกว่าที่จะพึ่งพาภายนอก

2) กลุ่มกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน

กองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2550 เพื่อให้มีการจัดระบบบริหารการเงินของกลุ่มอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้ ด้วยแนวคิดที่ว่า จะทำอย่างไรให้มีเงินทุนในการจัดการป่าชายเลนอย่างยาวนาน และมีใช้ไปตลอด กลุ่มอนุรักษ์ฯ มีแนวคิดที่ต้องการให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยการมีการจัดการเงินของกลุ่มด้วยตนเองและมีการออกเสียงมากยิ่งขึ้นจนเกิดความมั่นคง แนวคิดนี้เกิดมาจากการประชุมหารือระหว่างคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ในการคิดแก้ปัญหาด้านการจัดการเงินของกลุ่ม เพราะเมื่อชุมชนเปิร์ตในเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป ในฐานะที่เป็นชุมชนที่มีการดูแลจัดการป่าชายเลนในท้องถิ่นของตนเอง ทำให้มีคณะบุคคลเข้ามาศึกษาเรียนรู้ใน

ชุมชนเปรี๊ตในมากขึ้น จึงทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งจากเงินบริจาคเพื่อนำไปใช้ในการดูแลจัดการป่าชายเลนต่อไป อีกทั้งยังมีโครงการหลากหลายโครงการ ซึ่งล้วนเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการดูแลป่าชายเลนทั้งจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ เข้ามามาก ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ ประสบกับปัญหาและเกิดความสับสนในการใช้จ่ายเงินงบประมาณ เนื่องจากสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังขาดความรู้ในเรื่องการทำระบบบัญชี ดังนั้น คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ ร่วมกับศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จึงได้ช่วยกันคิดหาวิธีแก้ปัญหา เสนอแนะและช่วยจัดเวทีประชุมในเรื่องนี้ สรุปได้ว่า สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ ต้องการให้มีการตั้งกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลนขึ้น เพื่อบริหารจัดการเงินอย่างเป็นระบบ โดยอิงกับการบริหารจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ซึ่งเป็นกลุ่มเกี่ยวกับการบริหารเงินออมของชุมชน ในหลักการ “แม่ไก่ ลูกไก่” กลุ่มอนุรักษ์ฯ จะฝากเงินทุนก้อนใหญ่ของกลุ่มไว้กับในบัญชีของสัจจะสะสมทรัพย์ เรียกว่าเป็นแม่ไก่ แล้วนำเฉพาะดอกผล (ลูกไก่) มาใช้ในกิจกรรมการดูแลป่าชายเลน โดยแบ่งส่วนในการใช้จ่ายในด้านต่างๆ อย่างชัดเจน การนำเฉพาะดอกเบี้ยมาใช้ประโยชน์นั้นจะทำให้มีเงินต้นทุนคงเหลืออยู่เป็นหลักประกันความมั่นคงว่าจะมีเงินกองทุนสำหรับจัดการดูแลป่าชายเลนอย่างยาวนาน ประธานกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน กล่าวถึงแนวคิดในการวางโครงสร้างในการจัดการป่าชายเลนสู่คนรุ่นหลังไว้ว่า

“...มีแรงบันดาลใจในเรื่องการทำกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน เพราะเจอคำพูดที่ว่าชุมชนดูแลป่าไม่ได้ ดูแลยังไงก็ไม่สมบูรณ์ เราก็อยากทำให้ครบวงจร มีเงินของตัวเอง ดูแลป่าไปได้ตลอด เป็นพื้นฐานที่ดีเพื่ออนาคต เงินที่โตขึ้นเรื่อยๆ การันตีว่า เรามีการดูแลที่เป็นระบบมั่นคง ถ้าหากเงินโตขึ้นมากกว่านี้ และมีเพียงพอสำหรับจัดการป่าแล้ว ก็อาจจะเอาไปพัฒนาอาชีพบ้างก็ได้ ป่าอยู่ได้ด้วย ชุมชนก็อยู่ได้ด้วย เน้นหลักการที่อิงกับกลุ่มสัจจะ...” (ศุภกิจ ห่วงน้ำ สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2551)

ในการบริหารจัดการกองทุนยังมีผลดีคือทำให้ทราบถึงที่มาของเงินอย่างถูกต้อง และมีการจัดการอย่างเป็นระบบ ตรวจสอบได้ จากเดิมมีการเก็บเงินโดยไม่ได้ทำบัญชีอย่างเป็นทางการมากนัก โดยในการบริหารนั้น มีการตั้งคณะกรรมการกองทุนเพื่อตรวจสอบบัญชีทุกเดือน รวมทั้งเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ร่วมตรวจสอบด้วยโดยคณะกรรมการจะชี้แจงยอดบัญชีในที่ประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ รวมทั้งเป็นการพัฒนาความสามารถในทักษะการบริหารจัดการบัญชีของสมาชิกอีกด้วย

5.3.3 การประกอบอาชีพที่เป็นการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ

ปัจจุบัน ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน มีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก พื้นที่เสื่อมโทรมจากการทำลายของนายทุนก็ได้รับการฟื้นฟู ชาวบ้านได้อาศัยจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน เช่น ปูแสม และปูทะเล ซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเปร็ดโนและชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนั้นวิถีการประกอบอาชีพของชาวบ้านในปัจจุบัน จึงมีส่วนสำคัญในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ โดยจะต้องไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และไม่จำเป็นต้องเป็นอาชีพที่เกี่ยวกับป่าชายเลนหรือการประมงเท่านั้น แต่หมายรวมถึงอาชีพทุกอาชีพ ทั้งการทำสวนผลไม้ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และการจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน ทุกอาชีพล้วนสำคัญในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศได้ทั้งสิ้น

กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริมให้ชาวบ้าน ประกอบอาชีพ โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ด้วยการรณรงค์และให้ความรู้กับชาวบ้านด้วยวิธีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในเวทีประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นประจำทุกเดือน ซึ่งความรู้เหล่านี้คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้จากการที่ไปศึกษาดูงาน ในพื้นที่ต่างๆ แล้วเห็นตัวอย่างที่หลากหลาย เช่นการไปดูงานเครือข่ายวนเกษตร ซึ่งนำโดยผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้ทราบถึงวิธีการทำการเกษตรแบบผสมผสาน การไปศึกษาดูการทำปุ๋ยหมักที่จังหวัดเพชรบุรี รวมถึงเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ก็เข้ามาอบรมชาวบ้านเรื่องการทำน้ำจุลินทรีย์ สำหรับฉีดไล่แมลงผลไม้ และใช้ผสมปุ๋ยหมัก เป็นต้น กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงเป็นตัวกลางในการขยายความรู้ไปยังสมาชิกบ้านเปร็ดโนต่อไปได้

1) การทำการเกษตรผสมผสาน

ด้วยความเหมาะสมของลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านเปร็ดโนที่เอื้อต่อการทำการเกษตร มีระดับความลาดชันที่เหมาะสมกับการสร้างที่อยู่อาศัย ทำให้ชาวบ้านเปร็ดโนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด การทำไร่ สับปะรด และการทำสวนยางพารา ซึ่งเหล่านี้ถือเป็นพืชเศรษฐกิจ ซึ่งมีระดับราคาขึ้นลงไม่แน่นอนในแต่ละปี หากมีการปลูกพืชเศรษฐกิจในลักษณะการปลูกเชิงเดี่ยว เมื่อเกิดปัญหา เช่น น้ำแล้งหรือขายได้ราคาต่ำ เกษตรกรก็ได้รับผลกระทบค่อนข้างมาก กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้ริเริ่มกระตุ้นให้ชาวบ้านหันกลับมาทำการเกษตรแบบผสมผสาน คือการปลูกต้นไม้หลากหลายชนิดไว้ในพื้นที่ที่ตนเองมี ไม่จำเป็นว่าจะต้องมีพื้นที่มาก เพียงพื้นที่บริเวณบ้านของตนเองก็สามารถปลูกได้หลากหลาย โดยปลูกไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว เช่น โหระพา กะเพรา พริก แอปเปิ้ล แตงกวา ฯลฯ ไว้รับประทานในบ้าน อีกทั้งเกษตรแบบผสมผสานยังลด

การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี แต่อาศัยเทคโนโลยีการผลิตแบบพื้นบ้านที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ยาฆ่าแมลงที่ทำจากสมุนไพร น้ำจุลินทรีย์ เป็นต้น เทคโนโลยีพื้นบ้านเหล่านี้ เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ได้เข้ามาอบรมให้ความรู้ในการทำน้ำจุลินทรีย์ ด้วยการนำผลไม้ที่คัดทิ้งจากสวนจากไร่ เช่น เงาะที่เสีย ขายไม่ได้ นำมาหมักกับกากน้ำตาล ในอัตราส่วน 3 ต่อ 1 กลายเป็นน้ำจุลินทรีย์ ใช้ฉีดกันแมลงได้ นอกจากนั้น ยังมีบางครัวเรือน นำปลาในบ่อเพาะเลี้ยง ซึ่งเป็นโรคแล้วตาย นำมาหมักในถังพลาสติกขนาดใหญ่ ผสมกับกากน้ำตาลในอัตราส่วน 3 ต่อ 1 เช่นกัน หมักทิ้งไว้ 3 เดือน ก็สามารถนำมาผสมน้ำรดต้นไม้ในสวนได้ ซึ่งการทำการเกษตรแบบผสมผสาน นอกจากจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น ดินและน้ำ ยังเป็นการลดต้นทุนในการทำสวนได้อีกทางหนึ่ง นำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้เป็นหลัก นอกจากนั้น ภายในหมู่บ้านยังมีการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านให้ทรัพยากรอย่างประหยัด โดยใช้กิ่งไม้จากต้นไม้ในสวนผลไม้ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว นำมาทำฟืน เพื่อนำไปใช้ในการหุงต้มในครัวเรือน ลดรายจ่ายที่จะต้องซื้อแก๊สหุงต้มซึ่งมีราคาแพง เมื่อมีปริมาณมาก ก็นำไปขายได้ ทั้งยังได้รับการส่งเสริมการผลิตพลังงานไบโอดีเซล ซึ่งได้รับงบประมาณและเสริมความรู้จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว มีการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อจะได้ประเมินรายได้รายจ่ายของตนเอง และการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นอีกด้วย

การทำการเกษตรแบบผสมผสาน ด้วยการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน นอกจากจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแล้ว ประการสำคัญคือยังเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ได้มุ่งหวังผลกำไรจากการจำหน่ายผลผลิต แต่เน้นที่การลดต้นทุนและสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรท่านหนึ่ง ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนมาทำการเกษตรแบบผสมผสาน แล้วสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนี้

นางจิระพัฒน์ เรืองศิลป์ (ป้าสาว) อายุ 60 ปี อาชีพ เกษตรกร

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552

ป้าสาวเป็นคนเปรตในตั้งแต่กำเนิด มีลูกชาย 1 คน ลูกสาว 2 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่กับลูกสาวคนเล็ก สามีเสียชีวิตแล้ว ส่วนลูกชายอีก 2 คน ย้ายไปอยู่อาศัยในกรุงเทพฯ และชลบุรี ทำกิจการร้านโทรศัพท์มือถือ และไม่ค่อยได้กลับบ้าน ซึ่งในปัจจุบัน แนวโน้มของคนรุ่นใหม่ย้ายที่อยู่อาศัยไปทำงานในเมืองใหญ่ เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ในหมู่บ้านจึงมีแต่ผู้สูงอายุและเด็กเป็นส่วนมาก

ราว 40 ปีที่แล้ว หลังจากที่ป้าสาวแต่งงาน ตนเองได้เช่าที่ดินภายในชุมชน ซึ่งเป็นที่ดินของญาติพี่น้อง มาใช้ทำนาข้าว ซึ่งได้ผลผลิตดีมาก พ.ศ.2523 ป้าสาวต้องหยุดทำนาข้าว หลังจากที่ทำนาข้าวได้เพียง 4-5 ปีเท่านั้น เพราะเจ้าของที่ดิน ขอที่นาคืน เพื่อนำไปลงทุนทำนา

กึ่งพัฒนา ซึ่งเป็นอาชีพที่ชาวบ้านนิยมทำกันมากในขณะนั้น ประมาณ 5-6 ปีหลังจากนั้น ป้าสาว จึงไปเช่าที่ดินผืนใหม่ แล้วทำนา กึ่งพัฒนาบ้าง โดยทำร่วมกับลูกสาว แต่ป้าสาวมีทุนน้อย ไม่เพียงพอต่อการลงทุนทำนา กึ่งพัฒนา ลูกสาวจึงไปกู้เงินมาเพื่อลงทุนซื้อลูกกึ่งและอาหารกึ่ง เมื่อกึ่งเกิดโรคระบาด ทำให้กึ่งตายทั้งปอ นำไปขายไม่ได้ อาจเป็นเพราะสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม น้ำเสีย ดินเสีย ซึ่งชาวบ้านเปรี๊ตในลุ่มประสบปัญหานี้คล้ายคลึงกัน

ป้าสาวจึงไปกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและจากนายทุนเงินกู้นอกระบบ ถึงขั้นที่ต้องนำที่ดินและบ้านไปจำนองเพื่อลงทุนเพื่อช่วยลูกในการผัดผ่อนและชดใช้หนี้สิน ที่มีมากถึง 1 ล้าน 3 แสนบาท ประกอบกับการที่ป้าสาว ได้ไปลงทุนกับเพื่อนในกิจการขนส่งดินใน จังหวัดชลบุรี แต่ถูกโกงเงินไปจนหมด จึงติดหนี้สินมากถึง 2 ล้านบาท ชีวิตของป้าสาวได้รับความลำบากมากและรู้สึกหมดหวังในชีวิต ดังที่ป้าสาวสะท้อนว่า

“...ป้าเคยไปลงทุนร่วมกับเพื่อน ออกรถสิบล้อ รับจ้างวิ่งดิน ชลบุรี เราเป็นคน ผ่อน แต่รถเป็นชื่อเขาแล้วเราโดนโกงไปเป็นล้าน โดยเราผ่อนรถหมดไปแล้วเขาก็เอารถเราไป โดย บอกว่ารถถูกยึด เขาบอกว่า เงินมันได้ไม่ดี แล้วก็หายไปเลย ที่นี้ หนี้เลยเยอะแยะ ทั้งของลูกสาวที่ ต้องช่วยผ่อนกับหนี้ตัวเองอีก หมดกันชีวิต ตอนนั้นแย่มาก ไม่รู้จะทำยังไง ตอนนั้นเราก็กู้กับลูก ตอนนั้นก็จนมาก เพื่อนฝูงไม่มีญาติพี่น้องไม่มี แอบบ้านใครเขาก็ว่า ไม่มีตั้งค์ เราก็ยังไม่ได้จะ ยืมเขาเลยนะ...”

การมีหนี้สินมากมาย ทำให้ป้าสาวและลูก ประหยัดค่าใช้จ่ายมากขึ้น ด้วยการ ทำสวนผลไม้ในลักษณะสวนผสมในที่ดินบริเวณบ้านของตนเองที่ยังเหลืออยู่ไม่ถึง 10 ไร่ เดิมใน พื้นที่บ้าน มีเงาะ ทุเรียน และพืชผักสวนครัวบางชนิด ป้าสาวจึงได้อาศัยพืชพรรณที่มีอยู่ในบ้าน ไว้ สำหรับบริโภค ได้มีการปลูกผลไม้เพิ่มเติม และพืชผักสวนครัวเพิ่มเติมหลังจากนั้น โดยการปลูก แบบผสมผสาน คือ มีการปลูกพืชหลายๆชนิดไว้ในพื้นที่ที่มีอยู่ ป้าสาวเน้นที่การปลูกพืชสำหรับ บริโภค ไม่ได้ปลูกให้ได้ผลมากๆเพื่อนำมาขาย ทำให้ไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีเพื่อให้เงาะออกผล มากๆ ทุเรียนออกผลดกๆ โดยแนวคิดการปลูกแบบผสมผสานนั้น พ่อแม่ของป้าสาวเคยทำมาก่อน แล้ว ป้าสาวจึงได้สืบทอดต่อเรื่อยมา ป้าสาวสะท้อนแนวคิดไว้ว่า

“...เรากินอะไร ก็ปลูกไปอย่างนั้น อะไรไม่กิน ก็ไม่ต้องปลูก อย่างกะเพรา โหระพา มะเขือ พริก มะกูด นี้เราต้องกินอยู่แล้ว เป็นสวนครัว บางทีอยากกินแตง ก็ปลูกแตงไว้

หรืออะไรที่ไม่กิน ก็ปลูกไว้ก็ได้ เมื่อว่าอยากกินขึ้นมาจะได้มี จะได้ไม่ต้องไปซื้อร้านค้า ปลูกมันทุกอย่าง ผักสวนครัว เงาะเราก็ปลูก เช็ดละไม่ลงทุนเยอะละ ใช้ตั้งค้่น้อยที่สุดเลย ลงทุนน้อยๆ เราก็ปลูกกินไป เหลือก็ขายมั่ง ...”

ป้าสาวได้พัฒนาการปลูกผลไม้เรื่อยมา โดยใช้ปุ๋ยหมักเอง ใช้น้ำจุลินทรีย์ ที่ได้รับความรู้มาจากเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ จะได้ไม่ต้องลงทุนไปซื้อปุ๋ยจากท้องตลาด ซึ่งมีราคาแพง ในขณะที่ชาวบ้านบางคน ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง แล้วเงาะได้ผลผลิตดี จึงมาบอกป้าสาวให้ทำบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ป้าสาวก็ยังคงเน้นที่การปลูกพืชไว้สำหรับกิน ไม่ได้ปลูกไว้ขาย จึงใช้เพียงปุ๋ยหมักและน้ำจุลินทรีย์ฉีดไล่แมลงเท่านั้น ป้าสาว ทำเกษตรแบบผสมผสานมามากกว่า 10 ปี เมื่อมีผลไม้ออกจากการบริโภคก็นำไปขายได้ แต่ไม่ได้ต้องการผลกำไรมาก การไม่ใช้สารเคมี นอกจากจะเป็นการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังทำให้ดินไม่เสีย อากาศไม่เป็นพิษ อีกทั้งยังได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีกว่าคนอื่น ๆ ซึ่งใช้สารเคมี ฆ่าแมลง แม้ว่าจะทำให้ผลไม้ออกปลูกได้รวดเร็ว ทันใจก็ตาม ป้าสาวเล่าถึงประโยชน์ของการใช้น้ำจุลินทรีย์และปุ๋ยหมักผลไม้แทนการใช้สารเคมีฆ่าแมลง และรายได้ที่ได้รับจากการขายผลผลิตจากเกษตรชีวภาพ ว่า

“...ไม่ใช่สารเคมี ที่จริงก็ไม่รู้หรอกนะว่ามันดีหรือไม่ดีกว่าสารเคมีตรงไหน แต่ทำให้เรากินได้ด้วยความปลอดภัยว่าจะไม่อันตราย เวลาฉีดน้ำจุลินทรีย์ไล่แมลง เราก็ไม่ต้องกลัวว่าจะเข้าปาก เข้าจมูก เพราะมันไม่เป็นอันตรายกับคน...เงาะเราก็หวานกว่า เขาก็ว่ากัน กินเงาะที่ไหนๆ ก็ไม่หวานเท่าที่นี้ ได้ผลไม่รวดเร็วหรอก เขาว่าไม่ใช่เคมี ลูกไม่ดก เราก็บอก ก็ไม่ต้องดกหรอก ก็แค่นั้น..เขาก็ว่าทำไมไม่ซื้อฮอร์โมนมาฉีด แต่เราก็ว่า เราไปบ้างลงทุน ไม่รู้จะได้หรือไม่ได้ยังไง เราก็เลยทำเฉยๆ ...ทำแบบสวนผสมมา ก็เกือบ 10 ปี ก็ไม่เคยขาดทุนเลย ถึงจะได้เงินน้อยยังไง ก็เรียกว่าไม่ขาดทุนละ เพราะลงทุนน้อยไง ผลไม้มันต้องเหลืออยู่แล้ว ท้องคนกิน ฝรั่งก็กินแค่อิม บางคนลงทุนไปเป็นแสนๆ แต่ขาดทุน ไม่คุ้มกันเลย ...อย่างป้า บางปีก็ได้แสน สองแสนเลยนะ ขายเงาะ ทุเรียนนี่ ทุ้งๆที่ลง 10,000-20,000 บาท...บางคนก็บอกว่า ใส่ปุ๋ยแบบนี้ ผลไม้จะไม่ออกผล เขาก็ว่าเราจะตาย แต่เราว่า สมัยโบราณ เขาก็ไม่ใส่ปุ๋ยกัน ก็เห็นมีกิน บางคนปลูกพริกไม้ ก็เอาหญ้า เอาดินกลบๆ ก็เอาไปใส่โคนต้น ปลูกเผือกก็ใช้ขี้ควาย ขี้หมูมาทิ้งๆไว้ เดี่ยวมันก็โตแค่ทุเรียน 3-4 ต้นเอง ก็ขายได้ปีละ 2,000-3,000 บาทเข้าไปแล้ว...ถ้าเราทำได้ ไม่ต้องซื้อปุ๋ย เรายิ่งดีกันใหญ่ ปีนี้เราจะเริ่มทำแล้ว จะได้ไม่ต้องเอาเงินไปให้นายทุนนุ้ยหมด ธรรมชาติ ไม่ทำให้ดินเสียหรอก ปุ๋ยเคมีทำให้ดินเป็นกรด เป็นด่าง ดินแข็ง...”

พร้อมกันนั้น ป้าสาวก็ได้เปลี่ยนตัวเอง จากการที่ไม่เคยออมเงินหรือจัดบันทึก รายจ่าย มาออมเงินในกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และธนาคารชุมชน ออมทีละเล็กละน้อย เงินที่ได้ จากการเก็บหอมรอมริบจากการขายผลผลิตจากสวน ก็ค่อยๆใช้หนี้สินไปเรื่อยๆ ถึงแม้ว่าปัจจุบัน ป้าสาวจะยังผ่อนหนี้สินไม่หมด แต่ก็อยู่อย่างประหยัดด้วยแนวคิดที่ว่า

“...ถึงจะมีมากแค่ไหน คนเราก็กินได้อิ่มเท่าเดิม ชีวิตเราก็ดีขึ้นแล้ว เพราะ ประหยัดและอย่าสร้างหนี้ใหม่ ลงทุนน้อยๆ อย่าไปบ้าลงทุนมาก เจ็งที่ก็เจ็งมาก หมดตัวแล้วก็ไม่ มีใครเหลียวแลแล้ว ที่ใช้นี้มาได้ เพราะทำแบบผสมผสานนี้แหละ เราเอาไว้กิน เหลือค่อยขาย ไม่ ล้าสมัยหรอก...อีกอย่าง ทำอะไรให้มันเป็นธรรมชาติที่สุด อย่าไปทำลายธรรมชาติ เมื่อก่อนต้นไม้ มันยังขึ้นเองได้เลย ทำไมจะต้องไปใส่เคมีให้มัน ดินเสีย น้ำเสียเปล่าๆ...”

2) การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติ

ก่อนที่นายทุนรายย่อย จะเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำนาทุ่งแบบพัฒนาในพื้นที่บ้าน เปร็ดในนั้น ชาวบ้านเคยทำนาทุ่งแบบธรรมชาติกันมาก่อน แต่เมื่อชาวบ้านเห็นว่านายทุนทำนาทุ่ง พัฒนาแล้วได้กำไรมาก ชาวบ้านจึงหันมาทำนาทุ่งแบบพัฒนาตามอย่างนายทุนบ้าง ชาวบ้านซึ่งมี ทุนน้อย ต้องกู้ยืมเงินจากธนาคารและเงินกู้ธนาคารมาเพื่อลงทุนทำนาทุ่งแบบพัฒนา ซึ่งต้องใช้ เงินลงทุนสูง เมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดปัญหาหนี้สิน ชาวบ้านบางคนถึงกับหมดเนื้อหมดตัว หลังจากนั้น ชาวบ้านบางส่วนจึงเปลี่ยนมาทำการเพาะเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติดั้งเดิม โดยอาศัยการ กักน้ำทะเลจากธรรมชาติเข้ามาพักไว้ในบ่อให้ลูกกุ้งตามธรรมชาติได้เจริญเติบโตในบ่อ ตาม ธรรมชาติก็จะมีปลาชนิดต่างๆ โดยเฉพาะปลาหมอเทศ ปลานวลจันทร์ ปลาแขยงกง เข้ามาเติบโต อยู่ในบ่อด้วย โดยไม่ต้องลงทุนซื้ออาหารสำเร็จรูป หรือซื้อพันธุ์สัตว์น้ำมาปล่อย โดยให้สัตว์น้ำได้ เจริญเติบโตตามธรรมชาติ อีกทั้งดินในคลองบริเวณป่าชายเลนก็ไม่เสีย น้ำก็ไม่เสียเหมือนอย่าง ที่ เคยเป็นมาจากการทำนาทุ่งพัฒนา ด้วยความที่ในบ่อเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาตินั้น จะมีสัตว์ น้ำหลายชนิด ดังนั้นถ้าหากจะหวังสัตว์เศรษฐกิจเพื่อขายให้ได้กำไรมากๆ อย่างเช่น ปลากะพง ปลาเก๋า กุ้ง คงเป็นไปได้ยาก การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติ จึงเน้นที่การผลิตเพื่อเอาไว้ บริโภคภายในครัวเรือนตนเอง ไม่ต้องเสียเวลาไปดูแลมาก อีกทั้งยังสามารถแบ่งปันให้กับเพื่อน บ้านได้ หากเหลือจากการบริโภคจริงๆจึงนำไปขาย ถึงแม้ว่าปลาหมอเทศ ปลานวลจันทร์ จะขาย ได้เงินไม่มากนักก็ตาม แต่การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติ ก็เป็นการผลิตที่เน้นการพึ่งตนเอง ได้ คือมีกินมีใช้ในครอบครัว และสามารถรักษาความสมดุลของระบบนิเวศได้เป็นอย่างดี ดังเห็นได้

จากลุงอุทัย วุฒิสันต์ ชาวบ้านผู้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติ ได้เล่าถึงผลดีจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแบบธรรมชาติดังนี้

นายอุทัย วุฒิสันต์ อายุ 70 ปี อาชีพเกษตรกร

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2552

ลุงอุทัย เป็นคนเปรี๊ตในมากตั้งแต่กำเนิด มีอาชีพทำสวนผลไม้ สวนยางพารา และเลี้ยงปลาตามธรรมชาติ ลุงอุทัยเล่าว่า ปี พ.ศ. 2525 เคยทำนากุ้งแบบพัฒนา ทำอยู่ได้ 6 งวด (งวดละ 2 เดือนโดยประมาณ) รวมเวลาประมาณ 2 ปีเศษ ครั้งแรกๆที่ทำ ได้กำไรดีมาก ลงทุนมาก เป็นล้านบาท ได้กำไร 7-8 แสนบาท เพราะมีที่ดินกว้าง แต่มีงวดหนึ่งขาดทุนไป 60,000 บาท ลุงอุทัยจึงหยุดทำนากุ้ง เพราะกุ้งเริ่มเป็นโรคระบาดโดยไม่พยายามที่จะไปกู้ยืมเงินมาลงทุนซื้อยารักษาโรคกุ้งเพิ่มเติม ในขณะที่ชาวบ้านบางส่วนยังคงพยายามที่จะลงทุนทำนากุ้งต่อไปด้วยการลงทุนซื้อยารักษาโรคกุ้งเพิ่มไปกู้เงินมาลงทุนใหม่ แต่ลุงอุทัยเลือกที่จะหยุดการทำนากุ้งของตนเอง แล้วเปลี่ยนไปทำสวนยางพาราและสวนผลไม้แทน ดังที่ลุงอุทัยเล่าว่า

“...กุ้งเป็นโรครมากและระบาดไปหมด น้ำก็เสีย ดินก็เสีย ไม่ไหว บางคนเขาก็ยังทำอยู่ หวังว่ามันจะหาย ไปกู้เงินมาเพิ่ม นอกกระบบ อย่างนี้ยิ่งแยสิ...”

หลังจากนั้น กุ้งเกิดโรคระบาดแพร่กระจายไปทั่ว ทำให้นากุ้งของชาวบ้านได้รับผลกระทบรุนแรงมาก กุ้งตายหมดบ่อ น้ำเสีย ดินเสียอย่างรุนแรงจากเศษอาหารกุ้งและน้ำเสียจากนากุ้งเข้าไปทำลายป่าชายเลน คนที่กู้ยืมเงินมาลงทุนมากๆ จึงได้รับความเสียหายมาก บางคนติดหนี้ 4 ล้านบาท บ้านและที่ดินก็ถูกยึด หมดตัวและต้องออกจากหมู่บ้านเปรี๊ตในไปอาศัยอยู่ที่อื่น เพราะไม่มีที่ทำกิน ลุงอุทัยชี้ให้เห็นว่าส่วนหนึ่งเป็นผลจากความละโมภ ลงทุนมากเพื่อหวังกำไรมหาศาล ตามอย่างนายทุนที่เข้ามาริเริ่มทำนากุ้งในพื้นที่เปรี๊ตใน โดยไม่ประมาณความสามารถในการใช้หนี้ได้ของตนเอง ลุงอุทัยไม่ชอบการติดหนี้สิน เพราะเห็นว่าทำให้ชีวิตไม่มีความสุข ด้วยความที่รู้จักประมาณตน ทำให้ลุงอุทัยหันไปทำสวนผลไม้และสวนยางพารา แทนที่จะหาเงินจำนวนมากๆมาลงทุนทำนากุ้งต่อไป ทั้งๆที่มีชาวบ้านมาชวนให้ลุงอุทัยไปกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนต่อ เพราะหวังจะแก้ไขปัญหาก็ได้ แต่ลุงอุทัยคิดว่าการกู้เงินเพิ่มเพื่อลงทุนเพิ่มไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหา ดังที่ลุงอุทัยสะท้อนแนวคิดไว้ว่า

“...ลุงไม่ชอบไปกู้เงินเลย ไม่เคยกู้หรอก ที่ไหนๆก็ช่าง เขามาชวนให้ไปกู้ สหกรณ์ ธนาคารชุมชน ธกส. เราก็ไม่เอาละ ซื้อที่ซื้อบ้าน เราก็ยกเงินสดไปตั้งนั้น มันก็ดี เพราะลุง ก็มีความสุข ไม่ได้รวยหรอก แต่ไม่มีหนี้ แค่นี้ก็สบายใจแล้ว...”

หลังจาก พ.ศ. 2530 ชาวบ้านได้มีการปลูกป่าชายเลนเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม หลังจากนั้นประมาณ 3-4 ปี ป่าก็เริ่มอุดมสมบูรณ์ขึ้น และมีชาวบ้านเริ่มทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเศรษฐกิจ ได้แก่ปลากะพงและปลาเก๋า ซึ่งต้องใช้งบลงทุนที่สูงเช่นกัน ทั้งอาหารของปลา และซื้อพันธุ์ปลา บางคนทำแล้วได้ผลผลิตดี แต่ลุงอุทัยกลับมีแนวคิดที่จะไม่ลงทุนตาม แต่หันกลับมาทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแบบธรรมชาติเหมือนดังที่พ่อแม่เคยทำให้เห็นตั้งแต่ลุงอุทัยยังเด็ก และเห็นว่าการเพาะเลี้ยงแบบธรรมชาติไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมอีกด้วย เพียงสูบน้ำทะเลเข้ามาพักไว้ในนา ปล่อยให้พันธุ์สัตว์น้ำธรรมชาติ ที่มีอยู่หลากหลายชนิด ได้เจริญเติบโตภายในนา ไม่ต้องให้อาหาร และไม่ต้องดูแลมาก เน้นที่การเลี้ยงเพื่อบริโภคในบ้านไม่ต้องการขายให้ได้ราคาสูงๆ ดังที่ลุงอุทัยกล่าวถึงการหันกลับมาเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติว่า

“...ตอนที่มีการปลูกป่ากันแล้ว เริ่มมีการฟื้นฟูป่ากันแล้ว น้ำก็เริ่มดีขึ้น ก็เลยกักน้ำไว้ในบ่อตามธรรมชาติเหมือนเดิม คิดว่า เราจะทำแบบธรรมชาติอย่างเดิมจะได้ใหม่ ปล่อยให้มันไว้ไม่ได้ทำอะไรสักอย่าง นานๆก็ไปดูเสียที แล้วเราก็ทำสวนของเราไป ลุงคิดอยู่อย่างเดียว ถ้าเราทำตัวไม่โลภนะ เราก็อยู่ได้ทั้งนั้นแหละ ไม่อยากเสี่ยง เห็นเขาทำนาปลากะพง ปลาเก๋ากันเยอะแยะ ลงทุนเยอะๆ เราก็ไม่เคยจะทำ ไม่ว่าจะพัฒนาแบบไหนก็ช่าง เราก็เลี้ยงธรรมชาติ ให้พอมีกินก็พอแล้ว ปลา ปู กุ้ง ที่บ้านก็ไม่เคยได้ซื้อกินเลย ไปจับเอาในนาเดี๋ยวก็ได้มาแล้ว มันไม่ลำบากอะไรเราเลยนี่ ทำนาปลาธรรมชาติมันก็ดีอย่าง มันไม่ทำลายป่าชายเลนธรรมชาติ...”

จะเห็นได้ว่า การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำธรรมชาติเป็นวิธีการฟื้นบ้านที่นอกจากจะไม่ทำลายธรรมชาติแล้ว ยังเน้นที่ระบบการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ลงทุนน้อย หลีกเลี่ยงการบริโภคจึงนำมาขายและก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้

3) การจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน

ในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ซึ่งเป็นต้นทุนทรัพยากรของชุมชนนั้น ชาวบ้านร่วมกันจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำ ด้วยมีการกำหนดข้อห้ามจับปูแสมในฤดูวางไข่ หรือที่

เรียกว่า “หยุดจับร้อย คอยจับล้าน” ซึ่งกำหนดไว้ว่าเป็นวันขึ้นและแรม 4-6 ค่ำของเดือน 6 และเดือน 11 การมีกฎหมายห้ามตัดไม้ยกเว้นจะได้รับอนุญาตจากกลุ่ม กฎและข้อห้ามเหล่านี้ เป็นกระบวนการใช้ประโยชน์จากป่าโดยคำนึงความยั่งยืนของป่า และรักษาต้นทุนทรัพยากรของชุมชนเอาไว้ อีกทั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังได้ขอความร่วมมือกับผู้รับซื้อปุ๋ยผสม ซึ่งเป็นคนเบร็ดในเอง ในการไม่รับซื้อปุ๋ยในช่วงหยุดจับร้อย คอยจับล้าน ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี อีกทั้งกลุ่มผู้จับปุ๋ยเอง ซึ่งปัจจุบันมีมากกว่า 40 คน เฉพาะในหมู่บ้านเบร็ดใน ไม่รวมคนภายนอกที่เข้ามาอาศัยป่าชายเลนในการทำมาหากิน ก็ไม่จับปุ๋ยผสมในช่วงที่ปุ๋ยผสมวางไข่ ซึ่งเป็นการกระทำโดยมีจิตสำนึกของตนเอง เพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติ ให้ปุ๋ยผสมได้มีโอกาสขยายพันธุ์ จะได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน และถึงแม้ว่าปัจจุบัน ชาวบ้านเบร็ดในที่ทำอาชีพจับปุ๋ยผสมขายมีจำนวนมากขึ้น แต่ก็ปฏิบัติตามกฎของกลุ่มอนุรักษ์ฯ อย่างเคร่งครัดทุกคน แม้แต่ชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นที่เข้ามาจับปุ๋ยผสมในป่าชายเลนเบร็ดใน ก็ทราบและปฏิบัติตามกฎเช่นเดียวกัน ดังเห็นได้จากกรณีตัวอย่าง ผู้ที่ทำอาชีพจับปุ๋ยผสมในป่าชายเลนเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นเวลานานกว่า 20 ปี ได้สะท้อนแนวคิดถึงการจับสัตว์น้ำอย่างรู้คุณค่าและไม่ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศ ไว้ดังนี้

นายบุญรอด พันภัยพาล (พี่จืด) อายุ 35 ปี อาชีพ จับสัตว์น้ำในป่าชายเลน
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2552

พี่จืด เป็นคนหมู่บ้านอ่าวกรูด ซึ่งเป็นหมู่บ้านข้างเคียงหมู่บ้านเบร็ดใน มีพื้นที่ป่าชายเลนที่ติดต่อกัน พี่จืดมีอาชีพจับสัตว์ปุ๋ยผสมในป่าชายเลน มาเป็นเวลากว่า 20 ปี ตนเองได้อาศัยป่าชายเลนแหล่งอาหาร เป็นวิถีชีวิตมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ คนสมัยก่อน แม้กระทั่งสมัยปัจจุบัน มักจะทำหลากหลายอาชีพทั้งสวนผลไม้ สวนยางพารา เลี้ยงปลา จับสัตว์น้ำในป่าชายเลน เมื่อถึงฤดูฝน หลังจากเก็บเกี่ยวผลไม้หมดแล้ว ยางพาราก็อยู่ในช่วงพักตัว ให้น้ำยางได้ไม่มาก ชาวบ้านก็จะลงไปป่าชายเลนจับปุ๋ยผสมมาขายกันมาก เนื่องจากไม่ต้องลงทุน โดยพี่จืดเล่าถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพิงกับป่าชายเลนในการจับสัตว์น้ำทั้งปุ๋ยผสมและปูทะเล เพื่อนำมาบริโภคและจำหน่ายมาเป็นเวลานานว่า

“...พี่จับปุ๋ยผสมมาเป็น 20 ปีแล้ว มีช่วงที่จับได้น้อยๆ คือหน้าลมหนาว คั้นละ 3 กิโล ช่วงเดือน 9 -11 ปูเยอะ สมัยก่อนมีคนจับน้อย ราคาถูกมาก ขายกันเป็นร้อยละ ไม่ได้ขายเป็นกิโลแบบตอนนี้ ร้อยละ 3-5 บาท ก็ถือว่าเยอะแล้ว ...ตอนนี้มีพ่อค้ารับซื้อ เป็นที่ต้องการของตลาดมาก ส่งออกไปจังหวัดทางภาคกลาง อีสาน เหนือ คนจับปุ๋ยก็มากขึ้น ตอนนี้กิโลละ 60 บาท

แล้ว ไร่ขายได้ดี...เมื่อก่อนพี่จะเอามาต้องเป็นปีบไปขายเองที่ตลาด แชน้ำปลาเอาไปขาย หลาย คนส่งลูกเรียนจบได้ ก็เพราะจับปูผสมขายนี้แหละ...”

เพราะเหตุผลที่ว่า ปูผสมทำสร้างรายได้ให้กับพี่จืดและกลุ่มผู้จับปูอีกหลายๆคน เป็นอย่างมาก ทำให้กลุ่มผู้จับปู มีการหยุดจับปูในฤดูวางไข่ เพราะต้องการให้มีอาชีพแบบนี้ไปอีก ยาวนาน ทรัพยากรสัตว์น้ำจะได้มีโอกาสขยายพันธุ์ ถึงแม้ว่าในช่วงปูวางไข่นั้น ถ้าต้องการจะจับจริงๆ ก็สามารถทำได้มากถึง 30 กิโลกรัมต่อคนต่อคืน เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาปกติ 7-8 กิโลกรัมต่อคนต่อคืนเท่านั้น แต่กลุ่มผู้จับปูก็เลือกที่จะไม่จับ ด้วยเพราะมีจิตสำนึกในการรักษา ทรัพยากรไว้ให้ยั่งยืน มีกินมีใช้ไปได้นานๆตลอดชั่วลูกหลาน จนกระทั่งกลายมาเป็นข้อตกลงของกลุ่มอนุรักษ์ฯ “หยุดจับร้อยละ คอยจับล้าน” ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มผู้จับปูเป็นอย่างดี ดังที่พี่จืดกล่าวไว้ว่า

“...ป่าชายเลน สำคัญกับชีวิตมาก ไม่ใช่เฉพาะจับสัตว์น้ำอย่างเดียว เราทำสวนผลไม้ด้วย ป่าชายเลนก็ช่วยเราได้ เพราะบังลมให้ โดยเฉพาะหน้าฝน ลมแรงมาก ถ้าไม่มีป่านี้ หนักหนา ยิ่งเป็นลมว่าว ผลไม้เนี่ยแย่มากเลย พอดอกเริ่มกำลังจะออก ไบหายไปซีกเลย มันจัด (แรง)...เราเห็นว่าป่าชายเลนเป็นบ้านของเราเลยแหละ ไม่ว่าจะยังไงก็ต้องรักษาไว้ให้มันอยู่ไปนานๆ...”

“...เราก็ไม่จับหรอกเพราะเป็นกฎของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่จริงการหยุดจับปูผสม ตอนมันออกวางไข่ เริ่มคิดจริงๆโดยกลุ่มจับปูเองนี้แหละ โดยเรารู้กันเอง ทำกันเอง เมื่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็มาใช้สไลด์แกนนี้ ก็เลยตั้งกฎว่าห้ามจับในวันขึ้นและแรม 4-6 ค่ำของเดือน 6 และ 11 แต่ ก็ยังไม่ละ วัน 4-5-6 ถ้าปูยังไม่ออกวางไข่ เราก็จับได้ ถ้า 7 ค่ำ ออกมามาก เราก็หยุดจับได้ คือแล้วแต่เรา ที่เขาประกอบอาชีพกันมาเป็นเวลานาน เห็นว่า ถ้าจับตอนปูออกวางไข่ เราได้เยอะก็จริง แต่มันก็จะไม่ได้ขยายพันธุ์หรอก ก็มันเป็นอาชีพของเรา ถ้าไม่มีปูแล้ว เราจะจับอะไร ก็อยากรักษาไว้ให้มันอยู่ได้ตลอด สามารถมีใช้ได้นานๆ ไม่สูญหาย ไม่หมดไป ถ้าบางปี ปูล้างไข่ (วางไข่) ซ้ำกว่าที่กฎกำหนด 2-3 วัน เราก็หยุดจับในช่วงวันที่มันออกวางไข่จริง ไม่จำเป็นต้องเป๊ะตามวันที่กลุ่มกำหนดก็ได้ ขึ้นอยู่กับน้ำขึ้นน้ำลงด้วย ...ตอนนี้ ตั้งกฎแล้ว ปูจะออกหรือไม่ออกก็หยุดจับในวัน 4-5-6 แต่มันยังออกอยู่ในวันที่ 7 เราก็หยุดจับต่อ...”

ถึงแม้ว่า จะมีข้อตกลงการห้ามจับปูแสมในฤดูวางไข่ แต่มีคนจากนอกหมู่บ้าน เช่น บ้านแหลมหิน หนองคันทรง ปากคลองน้ำเขียว เข้ามาจับปูแสมในป่าชายเลนเปรีดในและไม่ปฏิบัติตามกฎ ถึงแม้ว่าจะมีเป็นส่วนน้อยก็ตาม กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้คิดหาวิธีที่จะควบคุมผู้ละเมิดข้อตกลงด้วยการสร้างข้อตกลงกับพ่อค้ารับซื้อปูแสมรายใหญ่ ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านเปรีดใน ให้งดรับซื้อปูในฤดูวางไข่ อันจะเป็นการควบคุมที่ได้ผล ถึงแม้ว่าจะมีผู้จับมาแต่ไม่สามารถนำมาขายได้เพราะพ่อค้าไม่รับซื้อ ยกเว้นการจับปูเพื่อเอาไปบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

จากการศึกษา จะเห็นได้ว่าป่าชายเลนมีคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านเปรีดในเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเป็นแหล่งอาหารและแหล่งสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านเปรีดในจึงตระหนักถึงคุณค่าของป่าชายเลน และได้มีการดำเนินชีวิตอย่างระมัดระวังโดยไม่ทำลายธรรมชาติด้วยการดำรงชีพในลักษณะการพึ่งพิงอิงอาศัยป่าชายเลน ซึ่งต่างฝ่ายต่างได้รับประโยชน์จากการเอื้อเพื่อต่อกัน และยังสะท้อนให้เห็นว่า ไม่ว่าจะประกอบอาชีพใด ก็สามารถสร้างความสมดุลของระบบนิเวศได้ด้วยการไม่ทำลายสภาพแวดล้อมดังจะเห็นได้จาก การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน การทำเกษตรแบบผสมผสาน การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแบบธรรมชาติ รวมไปถึงการจับสัตว์น้ำอย่างพอประมาณ ซึ่งให้เห็นถึงความพอเพียงในการดำรงชีวิต การผลิตแบบไม่ต้องใช้ต้นทุนสูงเกินตัว และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างรู้คุณค่า นอกจากป่าชายเลนจะมีคุณค่าต่อชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านก็มีดูแลจัดการเพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับป่าชายเลนเช่นเดียวกันด้วยการรวมกลุ่มกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน เพื่อบริหารจัดการงบประมาณของกลุ่มอนุรักษ์บ้านเปรีดในอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้ เพื่อใช้ในกิจกรรมการดูแลป่าชายเลน ลดการพึ่งพิงงบประมาณจากภายนอก และก่อให้เกิดกิจกรรมการดูแลป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง

5.4 การจัดทำแผนชุมชนในการดูแลและแก้ปัญหาป่าชายเลน

กระบวนการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่หน้าทะเล เริ่มขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2542 เพื่อแก้ไขปัญหาและดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่ชายฝั่งทะเลโดยชุมชนอย่างมีจุดมุ่งหมาย โดยมีเจ้าหน้าที่จากแผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเป็นผู้จุดประกายความคิดในการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนภายหลังจากที่ตั้งกลุ่มอนุรักษ์บ้านเปรีดในแล้วไม่ถึง 1 ปี โดยต้องการให้

สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการจัดการปายาเลนในชุมชนทุกชั้นตอน นอกจากนั้น เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ได้ช่วยในกระบวนการกำหนดทิศทางของแผนและวางโครงสร้าง โดยอาศัยการประชุมระดมความคิดเห็นและความต้องการของชาวบ้านอย่างต่อเนื่องตั้งแต่แรกตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบัน

การทำแผนการจัดการปายาเลนฯ เรียกได้ว่าเกิดขึ้นได้จากการนำความรู้ใหม่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรปายาเลน โดยเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปกระตุ้นชาวบ้าน โดยนำความรู้เก่า หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลจัดการปายาเลนที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว มาผสมกลมกลืนให้เข้ากับความรู้ใหม่ในเรื่องการจัดการทรัพยากรปายาเลน โดยมีแผนการจัดการเป็นเครื่องมือ ซึ่งกว่าที่จะทำแผนการจัดการออกมาได้ต้องใช้เวลายาวนานกว่า 2 ปี โดยกระบวนการที่ใช้เวลานานที่สุด คือ การวิเคราะห์ปัญหาใช้เวลานานถึง 6 เดือน เพื่อให้เห็นรายละเอียดได้ชัดเจนขึ้น จึงได้แบ่งเป็นขั้นตอนในการทำแผน ดังมีรายละเอียดดังนี้

5.4.1 ขั้นตอนทบทวนและวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา

หลังจากตั้งกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นมาในปี พ.ศ.2541 ก็ได้มีการทบทวนสถานการณ์ปายาเลนมาโดยตลอด ช่วง พ.ศ.2541 นั้น มีองค์กรเพื่อการลงทุนทางสังคมร่วมกับธนาคารออมสิน เข้ามาให้การสนับสนุนเพื่อที่จะทำให้ปายาเลนบ้านเป็ดไธ เป็น “ศูนย์การศึกษาระบบนิเวศปายาเลน” มีการสร้างทางเดินเท้าลงปายาเลน 2 กิโลเมตร และสนับสนุนงบประมาณซื้อเรือตรวจป่า อุปกรณ์ต่างๆ และสร้างซุ้มศาลาในบริเวณปายาเลน อีกทั้งยังมีเวทีประชุมร่วมกับชาวบ้านหลายต่อหลายครั้ง ในช่วงนั้นชาวบ้านเกิดความตื่นตัวที่จะดูแลจัดการปายาเลนเป็นอย่างมาก เพราะเริ่มมีบุคคลภายนอกให้ความสนใจและเข้ามาในหมู่บ้านมากมาย รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกก็เข้ามาสนับสนุนในการจัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนของกลุ่มอนุรักษ์ ชาวบ้านตื่นตัวที่จะเข้าประชุมที่จัดขึ้นอย่างบ่อยครั้ง ร่วมถกเถียง แสดงความคิดเห็นในการทำแผนร่วมกัน

ในขั้นการทบทวนวิเคราะห์ปัญหา ชาวบ้านมีความเห็นที่หลากหลาย ต่อมาก็มีเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกช่วยดำเนินรายการประชุม กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นในเวที ช่วยประมวลและสรุปข้อคิดเห็นต่างๆ ให้ โดยในที่ประชุมเปิดโอกาสให้ทุกคนร่วมแสดงความคิดเห็น ดังที่รองประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ กล่าวว่า

“...ตอนนั้นพูดคุยกันหลายเวที ถกเถียงกันมากมาย หลายเรื่อง เรื่องไหนที่หาข้อสรุปไม่ได้ ก็ยกเอาไว้ก่อน มาคุยเรื่องอื่นกันก่อน อย่างเช่นเรื่องกาหนดกฎระเบียบ ถ้าได้ข้อตกลงร่วมกันไม่ได้ เราก็จะยกเอาไว้ อย่าเพิ่งคุย แล้วค่อยวนกลับมาคุยกันใหม่ ...ชาวบ้านเราประชุมกันบ่อยมาก เพราะอยากให้มันเป็นแผนการจัดการที่มาจากมติร่วมของสมาชิกทุกคน อย่างยอมรับที่จะปฏิบัติร่วมกันจริงๆ แบบเป็นสัญญากันเลย ในการจัดการป่าชายเลน...” (ศุภกิจ หวังน้ำ, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2551)

ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะเข้าร่วมในการประชุมมากและบ่อยครั้ง แต่บางครั้งเมื่อพูดไปพูดมาก็จะวอกวน และไม่สามารถวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาที่แท้จริงได้ จากการประชุมหลายครั้ง ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ที่จะวิเคราะห์และเรียนรู้กระบวนการร่วมกันแก้ไขมากขึ้น จากการประชุมระดมสมอง สรุปได้ว่าปัญหาที่ชาวบ้านประสบในขณะนั้น คือชาวบ้านยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนได้เท่าในอดีต ทั้งพรรณไม้และสัตว์น้ำก็ยังไม่อุดมสมบูรณ์ ถึงแม้ว่าจะมีการปลูกต้นไม้เพื่อฟื้นฟูป่าชายเลนและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เช่น หอย ปู แสม ปลาชนิดต่างๆ ทั้งในคลองและในทะเลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 แล้วก็ตาม เพราะป่าก็เพิ่งฟื้นฟู ต้นไม้ก็ยังไม่โตเต็มที่ มาตรการหยุดการเก็บหาปูแสมชั่วคราวในฤดูกลางวงไขและข้อห้ามตัดไม้อย่างเด็ดขาด ซึ่งตั้งกฎไว้ตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ นั้นก็ยังคงมีผู้ละเมิดโดยเฉพาะคนจากภายนอกชุมชน เพราะข้อตกลงก็เป็นข้อบังคับที่รับทราบเฉพาะภายในหมู่บ้านเป็ดในเท่านั้น รวมถึงปัญหาการขาดกำลังคนในการตรวจตราป่าอย่างต่อเนื่อง ทำให้ยังมีคนลักลอบตัดไม้อยู่

สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่มอนุรักษ์ว่า สมาชิกต้องการรักษาฟื้นป่าชายเลนไว้เป็นแหล่งทำมาหากินของประชาชนในชุมชนให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของประชาชนและหน่วยงานองค์กรที่สนใจ อีกทั้งต้องการขยายเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปยังหมู่บ้านต่างๆ การกำหนดเป้าหมายร่วมกันนั้นทำให้สมาชิกเกิดความเข้าใจร่วมกัน อันจะส่งผลถึงการปฏิบัติในแนวทางที่สอดคล้องเป็นเอกภาพเพื่อการแก้ปัญหานี้ๆ

การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในขั้นตอนการทบทวนและวิเคราะห์สภาพปัญหานี้ ชาวบ้านเป็ดในในฐานะที่เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ได้เข้ามามีบทบาทในการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งปัญหาของตนเองและปัญหาที่เป็นปัญหาร่วม โดยเฉพาะในเรื่องความเสื่อมโทรมของป่าชายเลน ผ่านการประชุมพูดคุยกันในวาระต่างๆ ด้วยความตื่นตัวเป็นอย่างมาก มีเวทีให้

ชาวบ้านได้พบปะกันมากมาย ทั้งเวทีประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ เวทีประชุมหมู่บ้าน เวทีประชุมโดยองค์กรเพื่อการลงทุนทางสังคม และการคุยกันอย่างไม่เป็นทางการกลุ่มเล็กๆ ในระหว่างช่วยกันทำทางเดินเท้าลงป่าชายเลน และภายหลังจากเลิกทำงานในสวนในนา ในเวทีการประชุม มีเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีประชุมอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าตอนตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2541 นั้น จะมีหลากหลายหน่วยงานเช่น เจ้าหน้าที่จากกรมประมง กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่จากสำนักงานจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด พัฒนาชุมชน ฯลฯ มาช่วยกันคิดริเริ่มที่จะตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ และวางโครงสร้างการบริหารกลุ่มร่วมกับชาวบ้านก็ตาม แต่ในการทำงานของกลุ่มในขั้นต่อมา รวมทั้งกระบวนการทำแผนการจัดการป่าชายเลน ผู้ขับเคลื่อนกระบวนการทำแผนการจัดการที่สำคัญ คือ ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก

5.4.2 ขั้นตอนการสำรวจ ประเมินสภาพป่าและศึกษาวิเคราะห์ชุมชน

การสำรวจ ประเมินสภาพป่าชายเลน เมื่อสมาชิกต้องการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชนตนเองแล้ว ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ได้เสนอแนะแนวคิดในการจัดทำแผนให้ชาวบ้านว่า ควรจะต้องมีการสำรวจ ประเมินสภาพป่าและศึกษาวิเคราะห์ชุมชน อันเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลหมู่บ้านเบื้องต้น ชาวบ้านเห็นด้วยและร่วมกันสำรวจลักษณะทางกายภาพของป่าไม้ ประเมินสภาพป่าไม้ ลักษณะดิน การทำแผนที่ ความหนาแน่นของพืชพรรณไม้ พืชพรรณที่ยังเหลืออยู่ อะไรสูญหายไปบ้าง ชนิดของสัตว์น้ำ ความหนาแน่นแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เช่น พืชสมุนไพร

ในขั้นการสำรวจป่าและวิเคราะห์ชุมชนนั้น ไม่ได้มีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วย นอกจากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกที่ให้คำแนะนำและอยู่เป็นพี่เลี้ยงกลุ่มอนุรักษ์ฯ มาตลอด ชาวบ้านเบ็ดเตล็ดในที่ว่างจากการทำงานในสวนก็มาช่วยกันสำรวจป่า นัดวัน-เวลากันแล้วก็ลงไปพร้อมกัน กำลังหลักจะอยู่ที่คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งจะต้องมีหน้าที่ในการวางแผน นัดประชุม นัดวัน-เวลาและแนะนำวิธีการร่วมกับศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ในช่วงนั้นมีโครงการก่อสร้างทางเดินเท้าลงป่าชายเลนขององค์กรเพื่อการลงทุนทางสังคม ทำให้ชาวบ้านกระตือรือร้นในการสำรวจข้อมูลเป็นอย่างมาก

การวิเคราะห์ชุมชน เป็นขั้นตอนที่นำไปพร้อมกับการสำรวจสภาพป่า ในการวิเคราะห์ชุมชน เริ่มตั้งแต่การศึกษาประวัติชุมชน เพื่อให้ทราบว่าในชุมชนมีอะไร ชาวบ้านได้คิดริเริ่มที่จะรวบรวมข้อมูลชุมชนเป็นครั้งแรก ที่ผ่านมาชาวบ้านไม่เคยมีความคิดที่จะเก็บรวบรวม

ข้อมูลเหล่านี้มาก่อน อาศัยเพียงการรับรู้จากการบอกเล่าเท่านั้น เพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็น แต่ในกระบวนการทำแผนการจัดการด้วยการกระตุ้นของเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเป็นกำลังสำคัญนั้น เจ้าหน้าที่ยังให้แนวคิดที่ชุมชนควรจะต้องทราบถึงรากเหง้าอดีตก่อนว่า มีการมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เมื่อใด โดยใคร มีความเป็นมาอย่างไร ในอดีต มีทรัพยากรอะไรบ้างและในปัจจุบันเหลืออะไรอยู่บ้าง จึงทำให้ทราบว่าทรัพยากรใดหายไปและจะทำอย่างไรที่จะทำให้กลับคืนมา ส่งผลถึงการวางแผนการจัดการอย่างไรต่อไปในอนาคต

ในกระบวนการศึกษารวบรวมข้อมูลนั้น ชาวบ้านเปรีดโนได้ร่วมมือกันเป็นจำนวนมากเพราะกำลังอยู่ในช่วงตื่นตัว แม้แต่เด็กและผู้สูงอายุ คณะกรรมการกลุ่มท่านหนึ่งเล่าว่า

“...คนแก่อายุ 70 กว่า ยังบุกเลน บุกป่า เข้าไปช่วยกันดู ช่วยกันสำรวจ ทำแผนที่กัน เขาก็จะบอกว่า เมื่อก่อน แปลงนี้เคยมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น มีพรรณไม้อะไรบ้าง แต่ตอนนี้ ไม่มีแล้ว พรรณไม้อะไรที่มันหายไปบ้าง เราก็จะรู้ว่าเราจะต้องปลูกไม้ อะไรคิดกันต่อไปว่าจะทำให้ป่ากลับคืนมาอุดมสมบูรณ์ได้อย่างไร...” (อัครมาวดี อ่อนอินทร์, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2551)

จากการระดมความคิดเห็นโดยอาศัยเวทีประชุมพบปะพูดคุย พบว่าชาวบ้านเห็นว่าชุมชนบ้านเปรีดโนมีทรัพยากรป่าชายเลนผืนใหญ่อันอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์น้ำหลากหลายชนิด และการมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่สูงลาดเอียงสู่พื้นที่ต่ำทางตะวันตก ซึ่งเรียกได้ว่ามีความหลากหลายของการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ที่กลุ่มสามารถทำนาปลาได้ ที่สูงปลูกผลไม้และใช้อยู่อาศัย ข้อดีเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านทำอาชีพได้หลากหลาย และการมีความแน่นแฟ้นทางเครือญาติจากการสืบค้นประวัติชุมชนทำให้ทราบถึงการสืบเชื้อสายและสกุล ส่วนปัญหาของชุมชน คือความยากจนและขาดโอกาสทางการศึกษา การรู้จักข้อดีข้อด้อยและความเป็นมาของชุมชนของตนเอง ทำให้เกิดสำนึกของการรักและหวงแหนในสิ่งดีที่มีอยู่ อันเป็นพื้นฐานของการที่จะวางแผนและเป้าหมายในอนาคตให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเพื่อรักษาสิ่งที่มีอยู่นั้นให้ยั่งยืนต่อไป

5.4.3 ขั้นการกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร การออกแบบกิจกรรม และดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

หลังจากทำการสำรวจป่าชายเลนและวิเคราะห์ชุมชนแล้ว ชุมชนบ้านเปรีดโน จึงได้ร่วมกันสร้างข้อตกลงการใช้ประโยชน์จากป่าไม้และสัตว์น้ำเพื่อควบคุมพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การกำหนดให้สมาชิกบ้านเปรีดโนทุกคน สามารถตัดไม้ในป่าชาย

เล่นเพื่อใช้ประโยชน์ได้ตามความจำเป็น ทั้งนี้ต้องได้รับการอนุญาตจากกลุ่มอนุรักษ์ฯ การหยุดจับปูแสมในฤดูวางไข่ การกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์ บริเวณคลอง 7-8 โดยห้ามผู้ใดเข้าไปจับสัตว์น้ำ และตัดไม้อย่างเด็ดขาด เป็นต้น หากมีการละเมิดข้อตกลง จะต้องถูกลงโทษทั้งการลงโทษด้วยการดำเนินและประนามจากสังคมและการลงโทษตามบทลงโทษที่สมาชิกได้ร่วมกันกำหนดไว้ เช่น การตัดสิทธิกู้ยืมเงินจากกลุ่มฯ จะสะสมทรัพย์สินของชุมชนบ้านเปร็ดใน

ชาวบ้านเปร็ดใน ปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างเคร่งครัด เนื่องจากข้อตกลงนั้น เกิดมาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกันกำหนด ต่อบรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่มีอาชีพจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ทำให้ข้อตกลงและบทลงโทษที่เกิดขึ้น มีลักษณะเป็นสัญญาาร่วมกันของชุมชน อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ชาวบ้านเปร็ดในไม่ละเมิดข้อตกลง แต่ยังมีคนภายนอกที่เข้ามาจับสัตว์น้ำในอาณาเขตบ้านเปร็ดใน ยังมีการทำประมงอย่างผิดวิธี โดยใช้จวนตาตีในการจับสัตว์น้ำ และละเมิดข้อตกลงของชุมชนเปร็ดใน ด้วยการจับปูแสมในฤดูวางไข่ เนื่องจากคนภายนอกไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดข้อตกลง อีกทั้งยังไม่ได้มีสิทธิกู้ยืมเงินจากกลุ่มฯ จะสะสมทรัพย์สินของชุมชนบ้านเปร็ดใน ทำให้ไม่มีจิตสำนึกในการที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างรู้คุณค่า

นอกจากการปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันของชุมชนบ้านเปร็ดในแล้ว ชุมชนยังเน้นและให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองด้วย ยกตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ.2490 ได้มีการระบุถึงการห้ามใช้เครื่องมือประมงประเภทโพงพาง อวนรุน อวนลาก และเรือคราดหอย ซึ่งเป็นสาเหตุของการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ การห้ามใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย เช่น การใช้ระเบิด ยาเบื่อและการช็อตไฟฟ้า อีกทั้งยังมีพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ซึ่งระบุถึงการกำหนดโทษของการลักลอบตัดไม้ในเขตป่าสงวน ประกอบกับมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2543 ที่มีการกำหนดแนวทางการปฏิบัติและมาตรการดำเนินการควบคุมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนไว้อย่างชัดเจนอีกด้วย

สำหรับการควบคุมทางสังคมจากการบังคับใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ และแนวทางปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรี ที่ผ่านมาก่อผลในทางปฏิบัติพอสมควร ดังจะเห็นได้จาก ในปัจจุบัน ชาวบ้านเปร็ดในไม่มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า เพียงแต่จะตัดต้นไม้ในพื้นที่เขตการใช้ประโยชน์เพื่อนำมาใช้ซ่อมแซมบ้านเรือนตามความจำเป็นเท่านั้น ถึงแม้ว่าภายหลังจากการยกเลิกสัมปทานตัดไม้ในป่าชายเลนในระยะแรกๆ จะมีคนภายนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปเผาถ่านอยู่บ้างก็ตาม แต่ชาวบ้านเปร็ดในก็ช่วยกันสอดส่องดูแล ตรวจตรา และเฝ้าระวังร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจและเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างสม่ำเสมอ ทำให้มีผู้ลักลอบตัดไม้เพื่อเผาถ่านลดน้อยลง

ในทางกลับกัน สำหรับการบังคับใช้กฎหมายประมง กลับไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ เพราะที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบัน ยังมีการใช้เครื่องมือประมงประเภทอวนรุน อวนลาก เรือคราดหอย อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยผู้ที่ใช้เครื่องมือประมงดังกล่าว เป็นคนจาก หมู่บ้านอื่นๆ ที่เข้ามาจับปลาชนิดต่างๆ และหอยแครง ในอาณาเขตป่าชายเลนบ้านเป็ดใน เนื่องจากในปัจจุบัน มีผู้ทำอาชีพประมงเรือเล็กเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งป่าชายเลนบ้านเป็ดในเป็นพื้นที่ ที่มีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องมาจากชาวบ้านเป็ดในช่วยกันดูแลรักษามาตลอด ประกอบกับ ทรัพยากรสัตว์น้ำในอาณาเขตของหมู่บ้านอื่น ๆ มีจำนวนลดลง เนื่องจากความต้องการจับสัตว์น้ำให้ได้จำนวนมากอย่างไม่ระมัดระวัง ชาวประมงจากหมู่บ้านอื่นๆ จึงเข้ามาทำประมงในอาณาเขตหมู่บ้านเป็ดในมากขึ้น และใช้เครื่องมือประมงที่เป็นการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดผลกระทบต่อป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ได้แก่ ดินโคลนมีลักษณะเหลวจากการกระทำของเรือคราดหอยแครง ก่อให้เกิดการกัดเซาะพังทลายของป่าชายเลนและชายฝั่งซึ่งเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นในปัจจุบัน รวมไปถึงการจับสัตว์น้ำอย่างผิดวิธี เช่นการใช้อวนรุนและอวนตาถี่ ส่งผลให้จำนวนสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็วและมีโอกาสขยายพันธุ์ต่อไปได้น้อยลง

ในขณะที่เดียวกัน ชาวบ้านเป็ดในเองกลับปฏิบัติตามกฎหมายการประมงอย่างเคร่งครัด เห็นได้จาก ชาวบ้านเป็ดในไม่มีการใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เหตุผลประการหนึ่ง เพราะชาวบ้านเป็ดในไม่ค่อยทำอาชีพประมงเรือเล็ก มีเพียงผู้ที่จับสัตว์น้ำตามคลองในป่าชายเลนเป็นอาชีพ และการทำประมงแบบเพาะเลี้ยง เพราะชุมชนบ้านเป็ดในมีพื้นที่ใช้ประโยชน์มาก และสามารถทำการเกษตรได้หลากหลาย ในขณะที่หมู่บ้านอื่นๆ มีพื้นที่ใช้ประโยชน์น้อย อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเป็ดในผู้จับสัตว์น้ำในป่าชายเลนเหล่านี้ มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง กล่าวคือ จะหยุดจับในช่วงฤดูวางไข่และยังช่วยสอดส่องดูแลการกระทำผิดกฎหมายของบุคคลภายนอกอย่างต่อเนื่อง

เมื่อมีข้อตกลงร่วมกันแล้ว แผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่หน้าทะเล ยังให้ความสำคัญกับการกำหนดทิศทางและแนวทางการดูแลป่าชายเลน โดยเน้นที่การออกแบบกิจกรรมตามเหมาะสมกับสภาพป่าชายเลน และความต้องการของชาวบ้าน กล่าวคือในช่วงแผนแรก ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะช่วยกันปลูกป่าชายเลนเพื่อฟื้นฟู สภาพป่าที่เสื่อมโทรมเป็นหลัก และเน้นการสงวนและอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์น้ำ รวมถึงการเข้มงวดในการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ร่วมกันกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการห้ามจับปูแสมในฤดูวางไข่ เพราะปูแสมเป็นสัตว์เศรษฐกิจของชุมชนที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน จนถึงปัจจุบันเมื่อป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมากแล้ว แนวทางการจัดการของชุมชน จึงเน้นที่การส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสเข้า

ไปศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลน เน้นกระบวนการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของป่าชายเลน และกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน เช่น การจัดหลักสูตรท้องถิ่น เป็นต้น

5.4.4 การติดตามประเมินผลกิจกรรมและแผนการจัดการ

ตั้งแต่แผนระยะแรกจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทุกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลพัฒนาป่าชายเลน เช่น การปลูกป่าชายเลน การทำปะการังเทียม เป็นต้น แต่สมาชิกกลับไม่ให้ความสำคัญในการประเมินผลกิจกรรมและการประเมินแผนจัดการมากนัก เพราะเห็นว่า การประเมินผลกิจกรรมเป็นหน้าที่ของกลุ่มแกนนำ ดังนั้น ในกิจกรรมการติดตามประเมินผลกิจกรรมและการประเมินผลแผนการจัดการ จึงเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ โดยร่วมกับเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเป็นหลัก

จะเห็นได้ว่า กระบวนการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่หันทะเล แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ ในการเข้ามาร่วมกำหนดทิศทางและวางเป้าหมายในการดูแลป่าชายเลนและสัตว์น้ำอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้มีทรัพยากรธรรมชาติสำหรับใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เมื่อมีแนวทางและเป้าหมาย ทำให้หน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม โดยมุ่งหวังให้เกิดการดำเนินงานด้านการดูแลป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องและเป็นไปตามความต้องการของชุมชนมากที่สุด สำหรับชุมชนบ้านเบ็ดในมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้การสนับสนุนและทำงานร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์หลากหลายภาคส่วน โดยสามารถสรุปได้ในตารางที่ 7 ดังนี้

ตารางที่ 7 บทบาทของภาคีที่เกี่ยวข้องในการจัดการดูแลทรัพยากรป่าชายเลน

หน่วยงาน	ภาคี	บทบาทหน้าที่
สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว-ท่าตะเภา) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถานีเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ประมงจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล	ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	-ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อดำเนินกิจกรรม -ส่งเจ้าหน้าที่มาให้การอบรมชาวบ้าน เช่น วิธีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ร่วมมือดูแลจัดการป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง -ปัญหาที่เกิดขึ้น ก็คือ แนวทางการดูแลจัดการป่าชายเลนของกลุ่มชาวบ้านเอง กับแนวทางของภาครัฐ ไม่สอดคล้องกัน -อย่างเช่น แนวคิดเรื่องการสาងป่า ซึ่งทางออกที่คิดร่วมกันได้คือ ใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างรัฐกับประชาชนมากยิ่งขึ้น

หน่วยงาน	ภาคี	บทบาทหน้าที่
ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย	องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)	<ul style="list-style-type: none"> -สนับสนุนและขับเคลื่อนด้านกระบวนการกลุ่ม ร่วมคิดสร้างสรรค์กิจกรรมและกระตุ้นให้คณะกรรมการกลุ่มดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ใช้เทคนิคเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและหลักการในการวิเคราะห์ในเชิงการทำงานด้านวณศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการทำงาน -เป็นสื่อกลางประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆให้กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ให้เข้ามาร่วมกิจกรรมและสนับสนุนประสานไปยังหมู่บ้านหรือพื้นที่อื่นๆในจังหวัดต่างๆ เพื่อพาสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ไปศึกษาเรียนรู้ประสบการณ์การจัดการป่าชายเลนในพื้นที่อื่นๆ - องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามากระตุ้นให้ชาวบ้านทำการรวบรวมข้อมูลและศึกษาวิจัยในประเด็นต่างๆในชุมชน
โรงเรียนบ้านเป็ดใน โรงเรียนต่างๆ ในจังหวัดตราด มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	สถาบันการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> -เข้าร่วมกิจกรรม พานักเรียนนักศึกษาเข้ามาเรียนรู้ชุมชนและศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน -เข้ามาทำการศึกษาวิจัยโดยใช้พื้นที่เป็ดในเป็นพื้นที่ศึกษาสร้างองค์ความรู้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชุมชน ระยะเวลาได้พัฒนาการวิจัยชาวบ้าน โดยมีสถาบันการศึกษาต่างๆ เป็นพี่เลี้ยง ชาวบ้านเป็ดในเป็นผู้ทำวิจัยเอง
สื่อท้องถิ่น เคเบิลทีวี รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์	สื่อมวลชน	<ul style="list-style-type: none"> - การเผยแพร่แนวคิดการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ผ่านสื่อต่างๆอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสื่อหนังสือพิมพ์ วารสาร สื่อวิทยุ โทรทัศน์ ด้วยการเข้ามาสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน -นำเจ้าหน้าที่ในองค์กรเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในป่าชายเลน
ธนาคาร บริษัท ห้างร้าน และบุคคลทั่วไป	องค์กรเอกชนและบุคคลทั่วไป	<ul style="list-style-type: none"> - สนับสนุนด้านงบประมาณเข้ากองทุนป่าชายเลน อุปกรณ์การทำเต่าย่าง เรือตรวจป่า เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ - ร่วมทำกิจกรรมกับชาวบ้าน เช่น ช่วยกันทำเต่าย่าง นำเจ้าหน้าที่ในองค์กรของตนมาศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนเรียนรู้ชุมชน และบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับชุมชน เช่น การเก็บขยะในป่า การปลูกป่า เป็นต้น

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1) ศึกษาพัฒนาการของการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด
- 2) วิเคราะห์กระบวนการจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของกลุ่มอนุรักษ์
- 3) เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

6.1 วิเคราะห์ผลการศึกษา

จากผลการศึกษา การจัดการป่าชายเลน โดยกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน สามารถสรุปได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์ฯ มีกระบวนการจัดการป่าชายเลนให้เกิดความยั่งยืน ตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ใน 3 ประการ คือ

- 1) การพัฒนาประชาสังคมในชุมชน ซึ่งเป็นมิติของการพัฒนาคน (man)
- 2) การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชน เป็นมิติในเรื่องเศรษฐกิจ (money) และ
- 3) การจัดระเบียบสังคมและการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลน ซึ่งเป็นมิติด้านการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนโดยองค์กรชุมชน (management)

6.1.1 การพัฒนาประชาสังคมในชุมชน

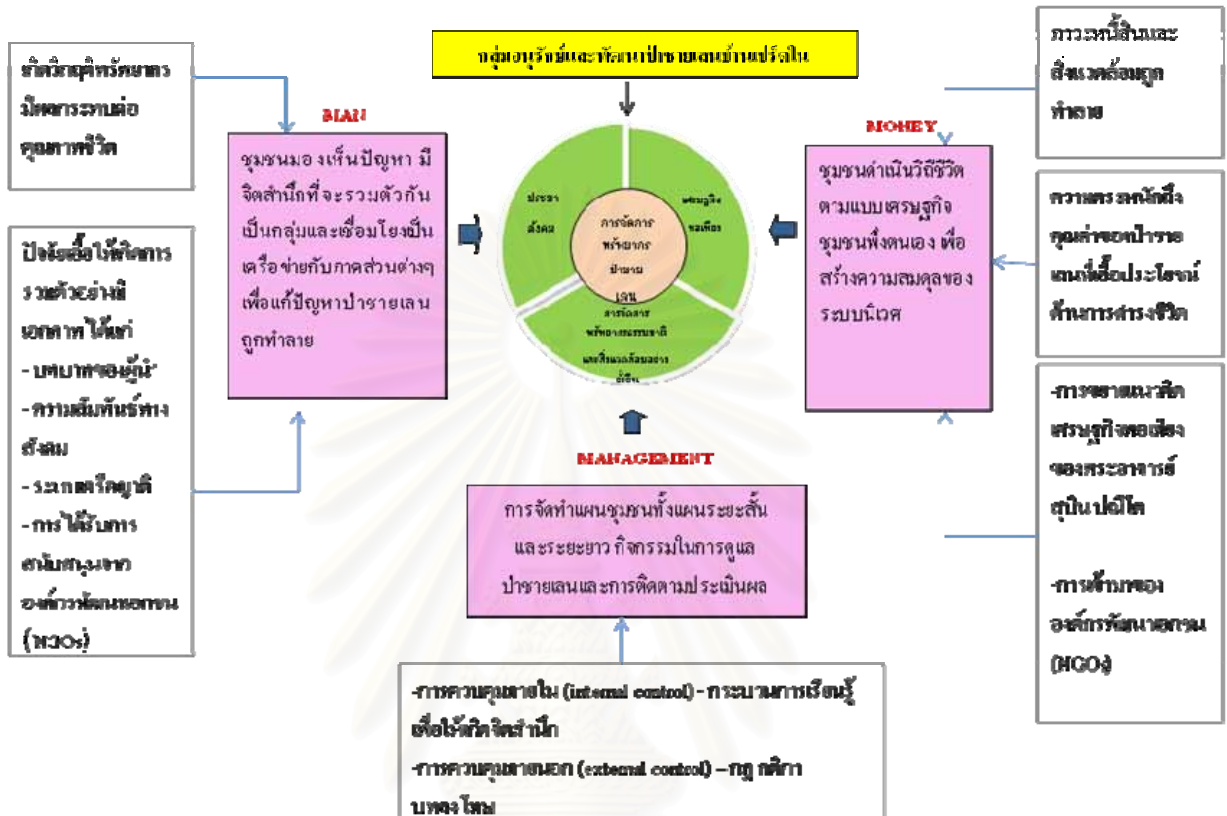
จากแนวคิดประชาสังคม ที่นายแพทย์ประเวศ วะสี (2541) และชูชัย ศุภวงศ์ (2540) กล่าวถึงประชาสังคมในความหมายที่ว่า ประชาสังคมเป็นการรวมตัวของผู้คนเป็นกลุ่มหรือองค์กร โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เริ่มจากการที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากปัญหา เกิดจิตสำนึกที่จะรวมกลุ่มกันในลักษณะเป็นหุ้นส่วนและมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจากผลการศึกษาในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า แนวทาง “ประชาสังคม” ได้ถูกนำมาใช้ในชุมชนบ้านเป็ดในอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านเป็ดในรวมตัวกันขึ้นเพื่อแก้ไข

ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำลายป่าชายเลนจากนโยบายสัมปทานป่าไม้ และการปิดเบือนเงื่อนไขสัมปทานเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของนายทุน ก่อให้เกิดการทำลายป่าชายเลนถึงขั้นวิกฤติและเกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเดือดร้อนจากการขาดแคลนแหล่งอาหารและแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญ

นอกจากปัญหาด้านเศรษฐกิจแล้ว การทำลายป่าชายเลนของนายทุนยังทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาอื่นๆตามมามากมาย เช่นแหล่งพิษสมุนไพรรักษาโรคถูกทำลายลง เกิดการกัดเซาะบริเวณชายฝั่ง รวมไปถึงเกิดมลพิษทางดิน น้ำ และอากาศ สภาพปัญหาดังกล่าวที่นับวันจะยิ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านเริ่มที่จะตระหนักและมองเห็นคุณค่าของป่าชายเลนที่เอื้อประโยชน์ต่อชีวิตของตน โดยเห็นเป็นรูปธรรมได้จากการเกิดการรวมตัวชาวบ้านที่ศาลาเจ้าปู่น้อย เพื่อสะท้อนปัญหาและหาวิธีการแก้ไขร่วมกัน ดังนั้น ศาลาเจ้าปู่น้อยจึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะตามแนวคิดของ Habermas (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2543: 175) ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของประเด็นการสนทนา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมกันคิดหาทางออกเพื่อแก้ไขปัญหา รวมทั้งเป็นสถานที่ในการรวมตัวประท้วง นายทุนให้ออกจากพื้นที่ ปราบปรามการฉ้อโกงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าวิกฤติป่าชายเลนบ้านเป็ดในและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน เป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการที่จะปกป้องทรัพยากรป่าชายเลนที่เคยให้ประโยชน์นับตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน

ผลจากการศึกษา ยังพบว่า การรวมตัวเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องดูแลป่าชายเลนของกลุ่มชาวบ้านโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะขับไล่นายทุนนั้น เป็นไปอย่างมีระบบ เป็นขั้นเป็นตอนและต่อเนื่อง โดยปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้กระบวนการรวมกลุ่มของชุมชนบ้านเป็ดในสามารถเคลื่อนไหวต่อต้านนายทุนจนเป็นผลสำเร็จ คือการมีผู้นำการเคลื่อนไหวซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากสมาชิกในชุมชน เพราะนอกจากจะเป็นผู้อาวุโสแล้ว ยังเป็นผู้ที่เสียสละ มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ที่สำคัญคือ มีศักยภาพและมีความสามารถในการประสานความร่วมมือกับหลายๆฝ่ายได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในชุมชนหรือหน่วยงาน องค์กรต่างๆภายนอกชุมชน ประกอบกับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม เช่น การมีพระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำทางความคิดและให้คำปรึกษาชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ทำให้การขับเคลื่อนของกลุ่มชาวบ้านในการต่อต้านนายทุนมีความเป็นเอกภาพมากขึ้น เพราะในสังคมชนบทของไทยซึ่งมีศาสนาพุทธเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนนั้น บทบาทพระสงฆ์จึงได้รับการยอมรับและศรัทธา ในขณะที่เดียวกันความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนเป็ดในที่มีความเชื่อมโยงกันในลักษณะเครือญาติ ก็เป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้การขยายแนวคิดของผู้นำเป็นไปอย่างรวดเร็วภายในชุมชนบ้านเป็ดใน

ภาพที่ 12 วิเคราะห์ผลการศึกษิตตามกรอบแนวคิด

ด้วยบทบาทของผู้นำทั้งแกนนำชาวบ้านและผู้นำทางความคิด เป็นผลให้หน่วยงานต่างๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน เอกชน นักการเมือง สื่อมวลชน เป็นต้น เข้ามาให้การสนับสนุน การเคลื่อนไหวต่อต้านนายทุน ในลักษณะการดำเนินงานในรูปของหุ้นส่วน (partnership) หรือภาคี จนกระทั่งชาวบ้านสามารถขับไล่นายทุนให้ออกไปจากพื้นที่ได้

ทั้งปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน การมีผู้นำที่เข้มแข็ง และความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเป็นเครือข่าย จึงเป็นจุดแข็งของการเริ่มต้นให้เกิดการพัฒนากระบวนการประชาสังคมในชุมชนเปรี๊ดใน และมีการดำเนินงานดูแลป่าชายเลนเรื่อยมา จนในที่สุด สามารถพัฒนาเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีชื่อว่า “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ดโน” ยิ่งไปกว่านั้น ปัจจัยที่เป็นเสมือนตัวเร่งให้เกิดความสำเร็จได้รวดเร็วและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ก็คือ การขยายเครือข่ายจากระดับชุมชนไปสู่ระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศได้สำเร็จ และสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและด้านการบริหารจัดการ เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ การประสานแหล่งทุน และการสนับสนุนงบประมาณสำหรับสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ให้มีความต่อเนื่อง

จากศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Regional Community Forestry Training Center for Asia and the Pacific: RECOFTC)

ปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดในเป็นองค์กรชุมชนที่มีการพัฒนาศักยภาพ เพราะมีทั้งการขยายประเภทของกิจกรรม และมีการขยายแนวคิดและกิจกรรมในแง่ของพื้นที่ ซึ่งก็คือการถ่ายทอดบทเรียนไปยังพื้นที่ใกล้เคียง (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540:19) อีกทั้งผลการศึกษายังพบว่า ภาวะผู้นำ ระบบเครือข่าย การติดต่อสื่อสาร กระบวนการสร้างจิตสำนึก การมีพื้นที่สาธารณะ การดำเนินงานในรูปของหุ้นส่วนหรือภาคี และการสร้างเครือข่าย เป็นปัจจัยที่ทำให้กระบวนการประชาสังคมของชุมชนบ้านเป็ดในมีความเข้มแข็งมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาวะผู้นำ มีความสำคัญมากในการที่จะขับเคลื่อนให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการสร้างและพัฒนาศักยภาพผู้นำรุ่นใหม่ เพื่อสานต่ออุดมการณ์การทำงานด้านการดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต จึงมีความจำเป็นและสำคัญ นอกจากนั้น กระบวนการประชาสังคมของหมู่บ้านเป็ดใน ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชาวบ้านมีความต้องการจัดการป่าชายเลน เพราะชาวบ้านต้องการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยาวนานไม่จบสิ้น ป่าชายเลนบ้านเป็ดในจึงเรียกได้ว่าเป็นป่าชุมชนอย่างแท้จริง และการตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนขึ้นมาเพื่อดูแลจัดการป่าชายเลนนั้น ก็เป็นวิธีการในการจัดการป่าชุมชน ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าชายเลนของชุมชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการดูแลป่าชายเลน ตามหลักการในการจัดการป่าชุมชนของ โทมัส แพรททอง (2533: 5-12) ที่กล่าวว่า ประชาชนในชุมชนจะเป็นผู้กำหนด และควบคุมการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ เพื่อผลประโยชน์ที่ต่อเนื่อง โดยมีการตั้งองค์กรชุมชนขึ้นเพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้ให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ร่วมกันของชาวบ้านนั่นเอง

นอกจากนั้นแล้ว กระบวนการประชาสังคมของบ้านเป็ดใน ยังแสดงให้เห็นถึงมิติของการดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอีกมิติหนึ่ง กล่าวคือ กระบวนการประชาสังคมได้สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาคน (man) ให้มีจิตสำนึกสาธารณะในการที่จะกระทำการอันเป็นการแก้ปัญหาด้วยการลงมือปฏิบัติจริงและมีการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีวิกฤติทรัพยากรซึ่งเป็นปัญหาสาธารณะเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่คำนึงถึงมิติทางด้านสังคม อันได้แก่การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สามารถแก้ไขปัญหาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้นั่นเอง ดังนั้น กระบวนการประชาสังคมจึงเป็นมิติหนึ่งที่จะทำให้การจัดการป่าชายเลนเป็นไปอย่างยั่งยืนได้

6.1.2 การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชน

อีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน มีความยั่งยืนนั้นเป็นการให้ความสำคัญกับการดำรงชีพที่ไม่ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงทั้งนี้ เนื่องจากในอดีต ชาวบ้านเบร็ดในดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง โดยมีระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการพึ่งตนเอง มุ่งเน้นการผลิตให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ได้แก่ การทำนาข้าว การจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน เช่น ปูแสม ปลาและหอยชนิดต่างๆเพื่อบริโภค แต่หลังจากการเข้ามาของระบบทุนนิยม ในช่วงปี พ.ศ. 2517 ทำให้ชาวบ้านหันมาทำนาकु้แบบพัฒนา ซึ่งต้องใช้ทุนสูงเพื่อเน้นการผลิตเพื่อการค้า ส่งผลให้ชาวบ้านเบร็ดในต้องเผชิญกับปัญหาภาวะหนี้สินจากการลงทุน และสิ่งแวดล้อมถูกทำลายจากการหมักหมมของเศษอาหารकु้ เป็นต้น แต่หลังจากนั้น การขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ด้วยการชักชวนชาวบ้านระดมเงินออมในรูปแบบกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ราว พ.ศ. 2537 และการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชน (ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก) ใน พ.ศ. 2540 ได้มีส่วนสนับสนุนให้ชาวบ้านได้มองเห็นสาเหตุของการเกิดหนี้สิน และค่อยๆปรับเปลี่ยนวิถีคิดของชาวบ้าน ให้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ในฐานะที่สิ่งแวดล้อมได้เอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประโยชน์ของป่าชายเลนต่อชาวบ้านในด้านการก่อให้เกิดรายได้จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และสัตว์น้ำโดยตรง เช่น การจับปูแสมมาบริโภคและจำหน่าย การใช้ต้นไม้มาซ่อมแซมบ้านเรือน

ชาวบ้านเบร็ดในจึงเริ่มมีความต้องการที่จะรักษาป่าชายเลนและสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มจากการค่อยๆปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต มาเป็นวิถีที่รักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านบางส่วนที่เคยทำนาकु้แบบพัฒนา ก็หันกลับมาทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแบบธรรมชาติ นั่นก็คือ การกักน้ำทะเลไว้ในบ่อดินที่ขุดไว้ เพื่อให้สัตว์น้ำที่ติดมากับน้ำทะเล ได้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องให้อาหารสำเร็จรูปและไม่ต้องลงทุนสูงหรือชาวบ้านที่เคยทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ก็เปลี่ยนมาทำการเกษตรผสมผสานมากขึ้น ซึ่งเหล่านี้เป็นวิถีการผลิตโดยเน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เหมือนดังที่ชาวบ้านเคยทำมาในอดีต อีกทั้งในปัจจุบัน ชาวบ้านเบร็ดในยังมีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยและน้ำหมักจุลินทรีย์ ที่สามารถผลิตเองได้ในครัวเรือน แทนการใช้สารเคมีเพิ่มมากขึ้น โดยแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เริ่มนำความรู้ในเรื่องวิธีการผลิตที่ได้รับจากการไปศึกษาดูงาน มาถ่ายทอดให้กับชาวบ้านผ่านเวทีประชุมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกเดือนมากยิ่งขึ้น โดยเห็นประโยชน์ว่า นอกจากการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน จะเป็นการลดต้นทุนในการผลิตแล้ว ยังไม่ทำลายสภาพแวดล้อมอีกด้วย

นอกจากนั้น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังเอื้อประโยชน์ให้กับชาวบ้าน ผ่านการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นในชุมชน เมื่อชาวบ้านเปรีดีโนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกัน ชาวบ้านก็ได้เอื้อประโยชน์กลับไปสู่สิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน โดยชาวบ้านจึงได้รวมตัวตั้งกลุ่ม “กองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน” ขึ้นเพื่อบริหารจัดการงบประมาณสำหรับหมุนเวียนใช้จ่ายใน กิจกรรมการดูแลและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน เพื่อจะได้มี ทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ สำหรับยังชีพและทำมาหากินได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม กองทุน เพื่อการจัดการป่าชายเลน ยังคงมีอุปสรรคในด้านดำเนินงานอยู่บ้าง เนื่องมาจากการขาดบุคลากร ที่มีความรู้และทักษะเฉพาะด้าน ในขณะเดียวกัน กลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังได้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยประสานกับครูโรงเรียนบ้านเปรีดีโน จัดหลักสูตรท้องถิ่นที่มีชื่อว่า “หลักสูตรชุมชนสุขสันต์” เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้กับเยาวชน โดยใช้การเรียนรู้จากการลงมือ ปฏิบัติกิจกรรม เช่น กิจกรรมทัศนศึกษา การจัดค่ายเยาวชน รวมทั้งได้เชิญปราชญ์ชาวบ้านมาร่วม ถ่ายทอดความรู้ อย่างไรก็ตามการเรียนการสอนในหลักสูตรนี้ยังมีข้อจำกัดด้านเวลาเรียน เนื่องจากโรงเรียนยังจำเป็นต้องเน้นและให้เวลากับการสอนวิชาบังคับ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ตามโครงสร้างหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเป็นหลัก

จะเห็นได้ว่า การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยยึดหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากจะเป็นการลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้แล้ว ยังก่อให้เกิดการพึ่งพากันเอง ของคนในชุมชน ผ่านการจัดการเงินออมกลุ่มซึ่งจะสะสมทรัพย์ โดยนำเงินออมของชุมชนมา หมุนเวียนแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน และยังเป็น การดำเนินเศรษฐกิจชุมชนที่รักษา สมดุลของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นมิติทางเศรษฐกิจที่จะก่อให้เกิดพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การขยายตัว ทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานการรักษาทุนทางสังคมและทุนทางธรรมชาติเอาไว้สำหรับคนรุ่นปัจจุบัน และอนาคตได้มีใช้ หรือในระบบเทคโนโลยีที่จะต้องใช้อย่างสร้างสรรค์ ไม่ใช่การทำลาย และเป็น การพัฒนาเทคโนโลยีที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตาม หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นคำตอบหนึ่งของกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืนได้

6.1.3 การจัดระเบียบสังคมและการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลน

กฤษฎา บุญชัย (2540: 26) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน คือ การกระทำหรือการดำเนินการใดๆ ที่ครอบคลุมถึงการวางแผน การจัดการกลุ่มและบุคลากร ซึ่งไม่

ว่าจะเป็นรูปแบบใดๆก็ตาม ที่มุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่นำไปสู่ความยั่งยืน สามารถใช้ประโยชน์ได้ไม่จบสิ้น ในลักษณะของการฟื้นฟู ดูแลรักษา อนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ เพื่อให้ทรัพยากรคงความอุดมสมบูรณ์ เพื่อชุมชนได้พึ่งพาอาศัยอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้น ชุมชนเปรีดิโนจึงมีความพยายามที่จะควบคุมพฤติกรรมหรือการกระทำของสมาชิกเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำ เพื่อเป็นวิธีหนึ่งในการดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลนให้เกิดความยั่งยืนได้ ดังนั้นจึงมีการจัดทำ “แผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่หน้าทะเล” และ “การสร้างกระบวนการเรียนรู้” เพื่อดูแลให้ป่าชายเลนสามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้อย่างไม่จบสิ้นบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน

สำหรับการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ ที่มีการบริหารจัดการกลุ่มในลักษณะองค์กรชุมชน และมีการทำแผนการจัดการป่าชายเลนฯ เป็นเครื่องมือ นั้น เรียกได้ว่าเป็นการนำความรู้ใหม่และความรู้เก่า หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลป่าชายเลนที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว มาผสมกลมกลืนกัน อย่างลงตัว ซึ่งกว่าที่ชาวบ้านจะคุ้นเคยกับการใช้แผนการจัดการป่าชายเลนฯ ใช้เวลานานพอสมควร ดังนั้นแผนการจัดการ นอกจากที่จะเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเปรีดิโนอย่างชัดเจน

การผสมกลมกลืนระหว่างความรู้ใหม่และความรู้เก่า แสดงให้เห็นได้จาก ข้อตกลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำ ซึ่งสมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการวางกฎเกณฑ์ โดยยึดหลักศีลธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต (folkways) จารีตประเพณี (mores) เป็นพื้นฐาน อีกทั้งยังได้ระบุไว้ในแผนการจัดการป่าชายเลนฯ ด้วย เช่น การอนุญาตให้เฉพาะชาวบ้านเปรีดิโน สามารถตัดไม้ในป่าชายเลนเพื่อใช้ประโยชน์ได้ตามความจำเป็น และเอื้อให้คนที่มิฐานะยากจนก่อน การห้ามจับปูแสมในฤดูวางไข่ เนื่องจากปูแสมเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเปรีดิโนและใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก ด้วยการกำหนดมาตรการห้ามจับปูแสม โดยมีที่มาจากกรเริ่มหยุดจับปูแสมของกลุ่มผู้จับปูชาย เพราะมีจิตสำนึกที่จะดูแลให้มีปูแสมเพื่อการดำรงชีพของตนเองตลอดไปอย่างยาวนาน โดยใช้คำขวัญว่า “หยุดจับร้อยละ คอยจับล้าน” ซึ่งภายหลังได้ขยายผล กลายเป็นคำขวัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำทุกชนิด นอกจากนั้น ข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนร่วมกัน ได้แก่ การกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์ บริเวณคลอง 7-8 โดยห้ามผู้ใดเข้าไปจับสัตว์น้ำและตัดไม้อย่างเด็ดขาด เป็นต้น พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนตามความรุนแรงของการละเมิด ตั้งแต่การตำหนิ ประณาม ไปจนถึงการถูกตัดสิทธิกู้ยืมเงินจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ทั้งนี้ ชุมชนเปรีดิโนได้ใช้ข้อตกลงดังกล่าว ควบคู่ไปกับการควบคุมดูแลให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง (law) ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่า

ชายเลนและสัตว์น้ำ พร้อมทั้งช่วยกันสอดส่องดูแล ดังนั้น ทั้งกฎหมายและข้อตกลงของชุมชน จึงเรียกได้ว่าเป็นการควบคุมจากภายนอก (external control) ซึ่งมีบทลงโทษที่ชัดเจน โดยเฉพาะบทลงโทษทางกฎหมาย หากแต่ข้อตกลงของชุมชนนั้น การลงโทษมักจะเป็นการลงโทษโดยคนในชุมชนเอง (social sanction) ดังนั้น ชาวบ้านเปรี๊ตในส่วนใหญ่จึงยอมรับและปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างเคร่งครัดมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน เพราะการลงโทษโดยคนในชุมชน เป็นลักษณะของจารีตซึ่งสามารถตัดสินเกี่ยวกับการดำรงอยู่ได้หรือไม่ได้ในสังคม

จากผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำสามารถควบคุมการกระทำเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านเปรี๊ตในได้ ดังนั้น การจัดระเบียบสังคมด้วยการสร้างข้อตกลงที่เกิดขึ้นมาจากการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการ จึงมีความสำคัญและจำเป็น ควบคู่ไปกับการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองเพื่อที่จะทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ที่ผ่านมา ชุมชนเปรี๊ตในมีการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนฯ อย่างต่อเนื่องมาแล้วทั้งหมด 3 แผน เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2542 ปัจจุบัน อยู่ในระหว่างการดำเนินงานในแผนที่ 3 (พ.ศ.2549-2551) โดยเน้นที่แนวทางการดูแลรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชน และการขยายเครือข่ายภาคีความร่วมมือ เป็นต้น ทั้งนี้ ในกระบวนการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนฯ ยังให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ทำให้ทิศทางและแนวทางของแผนการจัดการป่าชายเลนฯ มีความเหมาะสมกับสถานการณ์และสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าของสมศักดิ์ สุขวงศ์ (2550) ซึ่งกล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน คือการที่ประชาชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัยพึ่งพิงป่า เพื่อให้ชุมชนสามารถดูแลอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างยั่งยืนนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม แผนการจัดการป่าชายเลนฯบ้านเปรี๊ตใน ก็ยังมีจุดอ่อนบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขาดการประเมินผลการดำเนินงานของแผน

แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินงานตามแผนการจัดการป่าชายเลนฯ ของชุมชนบ้านเปรี๊ตใน สามารถแก้ไขปัญหาป่าชายเลนได้อย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่แผนพัฒนาระดับจังหวัดและแผนพัฒนาระดับชาติ อย่างเช่นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังไม่อาจตอบโจทย์เกี่ยวกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายได้ ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ซึ่งได้ระบุแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน แต่พื้นที่ป่าไม้ ทั้งป่าบกและป่าชายเลน ก็ลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงดังกล่าว และแม้ว่าภาครัฐจะปรับนโยบายด้านการ

จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน อยู่ในการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ซึ่งให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่ในทางปฏิบัติ หน่วยงานภาครัฐเอง ยังมองไม่เห็นแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง และทรัพยากรธรรมชาติในหลายชุมชนก็ยังคงถูกทำลายอยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะแนวคิดและวิถีปฏิบัติในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของภาครัฐ มีความแตกต่างและขัดแย้งกับแนวคิดของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการดูแลป่าชายเลน เช่นชาวบ้านมองว่าวัชพืชเป็นไม้พื้นล่างที่มีประโยชน์ จึงไม่ควรมีการถางป่า แต่ภาครัฐกลับมองตรงกันข้าม และเห็นว่าวัชพืชเป็นพืชที่ไร้ประโยชน์ จะเห็นได้ว่าหลักการจัดการป่าจะเป็นไปในลักษณะของการที่รัฐรวมศูนย์วางแผนเองและดำเนินการเอง (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550) แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านแทบจะไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ตัดสินใจและวางแผนร่วมกับภาครัฐ แต่ส่วนใหญ่ภาครัฐจะมีการคิด ตัดสินใจ และเห็นว่ากิจกรรมนั้นๆสมควรให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมดำเนินการและจึงมอบหมายให้ประชาชนเข้าร่วมดำเนินการ ตามที่สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2542: 32-34) ได้กล่าวว่าเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมระดับต่ำนั่นเอง เนื่องจากภาครัฐยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เห็นได้จากการไม่ได้ให้ความสำคัญกับการนำแผนชุมชนมาปฏิบัติ ทั้งที่แผนชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถบอกความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริงได้ อีกทั้งภาครัฐ มีทั้งบุคลากร ความรู้ และงบประมาณในการที่จะสนับสนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด สามารถรับทราบปัญหาและความต้องการของชาวบ้านได้โดยตรงและมีอิสระด้านการบริหารงบประมาณ และมีอำนาจในการบัญญัติกฎหมายท้องถิ่น จึงเป็นองค์กรที่มีศักยภาพ เมื่อผู้บริหารมองเห็นถึงความสำคัญของการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน

นอกจากการดำเนินงานตามแผนการจัดการป่าชายเลนฯ ชุมชนบ้านเป็ดไถน ยังได้ให้ความสำคัญกับ “การสร้างกระบวนการเรียนรู้” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สมาชิกมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อให้เกิดการควบคุมพฤติกรรมจากภายในจิตใจของบุคคล (internal control) เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การฝึกอบรม ศึกษาทำงานอย่างสม่ำเสมอ การจัดค่ายเยาวชน เป็นต้น ซึ่งการที่สมาชิกในชุมชนเป็ดไถน มีการสร้างข้อตกลงร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน การไม่ใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านเป็ดไถนมีจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นใกล้เคียง เช่น ปากคลองน้ำเขียว และอ่าวกรูด ที่เข้ามาจับปูแสมใน

อาณาเขตบ้านเป็ดในบางคน ยังละเมิดกฎเกณฑ์ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านเหล่านี้ ไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดบทลงโทษ และไม่ได้สูญเสียในสิทธิประโยชน์ที่จะได้รับจากกลุ่มอนุรักษ์และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเป็ดในนั่นเอง

เมื่อพิจารณาการศึกษาครั้งนี้ เปรียบเทียบกับการศึกษาของพรทิพย์ หาผล เรื่อง ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด ในช่วงปีพ.ศ.2544 อาจกล่าวได้ว่า พรทิพย์ ได้มองว่าการที่ชุมชนมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนนั้น เนื่องจากชุมชนมีแนวทางในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน มีการใช้กระบวนการกลุ่มในการวิเคราะห์ปัญหา การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้านและให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ในระยะเวลาที่มากกว่า 1 ทศวรรษตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน กลุ่มได้มีพัฒนาการเกี่ยวกับกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเรื่อยมา เห็นได้จากการที่กลุ่มได้ขยายเครือข่าย และสร้างการทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ ไปสู่ระดับจังหวัด ระดับภาคและระดับประเทศ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน

และอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์บ้านเป็ดใน ได้ใช้กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งในปัจจุบันเรียกได้ว่า กลุ่มมีความเข้มแข็งพอสมควร เห็นได้จากการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม อีกทั้งในอนาคต กลุ่มยังได้มีการวางแผนดำเนินการอย่างต่อเนื่องต่อไปเพื่อให้ป่าชายเลนคงความอุดมสมบูรณ์และสามารถมีสำหรับใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนสู่รุ่นลูกหลาน ซึ่งแนวทางกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ที่เป็นผลการศึกษาในครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์เพื่อเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพ

6.2 ข้อเสนอแนะ

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน โดยเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เห็นความสำคัญ และทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นอย่างมีประสิทธิภาพ

2) เนื่องจาก “แผนการจัดการ” เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐเอง ซึ่งมีศักยภาพและความพร้อมในหลายๆด้าน จึงควรมีบทบาทในการให้การสนับสนุนชุมชนเป็ดโคก ใน การพัฒนาการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งสนับสนุนชุมชนอื่นๆ ให้จัดทำแผนการจัดการ พร้อมทั้งจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรของภาครัฐ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะถ้าหากมีแผนการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะแล้ว จะช่วยให้แนวนโยบายมีความชัดเจนขึ้นและนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่การมีแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ก็จะเป็นหลักประกันว่าภารกิจด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น จะยังคงต่อเนื่องต่อไปได้

3) จากผลการศึกษานี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชุมชนให้ความสำคัญต่อป่าชายเลน เมื่อสามารถตอบสนองความต้องการจำเป็นพื้นฐานของชุมชนได้ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น ชุมชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ควรมียุทธศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน การสงวนป่าชายเลนไว้เพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถรักษาป่าให้คงอยู่อย่างยั่งยืนได้ แต่ยุทธศาสตร์ป่าชุมชน ที่ให้ชุมชนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์พร้อมกับมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าชายเลนนั้น จึงเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน รวมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ที่ควรให้ความสำคัญและควรมีการทบทวนวิธีการที่เหมาะสม เพื่อให้คนและป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

4) องค์กรภายนอกที่เป็นภาคีพันธมิตร ควรเข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่องในการเป็นตัวกลางประสานงานและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น การประสานแหล่งทุน ในการจัดประชุม การศึกษาดูงาน การอบรม เพื่อให้กิจกรรมเกิดความต่อเนื่อง การสนับสนุนด้านวิชาการ ด้วยการให้แนวคิด วิธีปฏิบัติ ซึ่งมีผลทำให้กลุ่มและเครือข่ายเกิดความเข้มแข็ง

5) ชุมชนควรเน้นและให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนานักวิจัยท้องถิ่น และประสานกับสถาบันการศึกษาต่างๆ ในการเข้ามาฝึกอบรมและกระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น

6) กลุ่มอนุรักษ์ฯ ควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการติดตามและประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการตามแผนการจัดการป่าชายเลน รวมทั้งการติดตามประเมินผลแผนการจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

7) กลุ่มอนุรักษ์ฯ ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพผู้นำรุ่นใหม่ เพื่อให้การขยายผลของแนวคิดและการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

6.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่า องค์กรชุมชนได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการดูแลจัดการทรัพยากรป่าชายเลน โดยเฉพาะกรณีชุมชนบ้านเป็ดไฉ แต่การที่จะจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคมในการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น งบประมาณ การประสานงาน ด้านวิชาการ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุดและมีอิสระในการบริหารจัดการงบประมาณ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไป จึงควรศึกษาว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่เป็นจุดแข็ง และปัจจัยใดเป็นจุดอ่อนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นมีความเหมาะสมกับสถานการณ์และสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนให้มากที่สุด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

- กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร. 2548. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์. สาขาวิชาสหวิทยาการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย. 2538. เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์. สาขาวิชาการศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กฤษฎา บุญชัย และคนอื่นๆ. 2542. การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2543. มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- การต่างประเทศ. กระทรวง. 2537. แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง. สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ. องค์ประกอบของเครือข่าย [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.oppn.opp.go.th/research02.php> [13 สิงหาคม 2550]
- กังสดาล อยู่เย็น. 2544. พลวัตชุมชนบ้านเป็ดในภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์. สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. 2543. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2543. การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ส.เอเชียเพรส.
- โกมล แพรกทอง. 2533. แนวความคิดของป่าชุมชน. ใน ป่าชุมชนประเทศไทย. หน้า 5-12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2544. ประชาสังคมกับสุขภาพ. นนทบุรี: สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข.

ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์. 2542. เครือข่ายภาคประชาชน. วารสารพัฒนาชุมชน. 38,1

(มกราคม): 12-16.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2550. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10 [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx? tabi=62> [1 ธันวาคม 2550]

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2545. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง [Online]. แหล่งที่มา: www.nesdb.go.th/sufficiency [11 มิถุนายน 2551]

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2550. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ 21 เซ็นจูรี่.

คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. 2547. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2546. เอกสารการประชุมประจำปี. กรุงเทพมหานคร.

คณินิจ ศรีบัวเอี่ยม และคนอื่นๆ. 2544. ตัวอย่างเทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

งามเนตร จริงสูงเนิน. 2538. องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ: กรณีศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เล้า ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

จเร ห่วงน้ำ. 2 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.

จามรี เชียงทอง. 2543. วิวัฒนาการของประชาสังคมในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

จิระ จินตบุญกุล. 2540. การจัดการป่าชายเลนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร.

จีระพัฒน์ เรืองศิลป์. 1 กุมภาพันธ์ 2552. สัมภาษณ์.

จุฑามาศ คำทอง. 2546. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วิทยาลัยประชากรศาสตร์. 2545. การจัดการสวนป่าชายเลนแบบผสมผสานเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งทะเลของประเทศไทย (ส่วนเศรษฐกิจ). กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคนอื่นๆ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา, เล่มที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. พระราชรัฐกับการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.
- ชุมเจตน์ กาญจนเกสร. 2539. อนุสัญญาและกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.
- ชูชัย ศุภวงศ์. 2540. แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ชูชัย ศุภวงศ์. 2541. ประชาสังคมทรรคนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และ ยุวดี คาดการณไกล, บรรณาธิการ. 2541. ประชาสังคม: ทรรคนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มติชน.
- สิริวุฒิ เสนาคำ. 2540. จากปัจเจกสู่สาธารณะ: กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. ใน สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. หนังสือชุดประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2541. หนึ่งครัวเรือนสองวิธีการผลิต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐภูมิ แจ้แสง. 30 มกราคม 2552. สัมภาษณ์.
- ตีต คีลาลอย. 25 มกราคม 2551. สัมภาษณ์.
- ทองศักดิ์ จันทร์ทอง. 13 กันยายน 2550. เจ้าหน้าที่แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. สัมภาษณ์.
- ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวง. กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. นโยบายสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย กรอบแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2545-2549) [Online]. แหล่งที่มา: http://www.environnet.in.th/evdb/policy/national/pt_024.html [29 เมษายน 2551]

- ทีศนา แหมมณี. 2545. กระบวนการเรียนรู้ ความหมายแนวทางการพัฒนาและปัญหาข้อใจ.
กรุงเทพมหานคร: พัฒนาคุณภาพวิชาการ.
- เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. 2539. ภาพรวมยุทธศาสตร์การยกเครื่องสังคมไทย. ยกเครื่องเมืองไทย
จินตนาการสู่ปี 2000 เอกสารประกอบการสัมมนา วันที่ 26-28 กันยายน พ.ศ. 2539.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธนา ประมุขกุล. 2544. เครือข่าย. วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม. 24,3
(กรกฎาคม-กันยายน).
- ธวัช เกียรติเสรี. 2550. การจัดการทรัพยากรในเขตป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก.
กรุงเทพมหานคร.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2547. ประชาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร.
นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สำนักงาน. สาระสำคัญของนโยบายและ
แผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติพ.ศ.2540-2559 [Online].
แหล่งที่มา: <http://www.onep.go.th/policy/policy1.asp>. [14 เมษายน 2551]
- นันทนุช สังวาลย์. 2546. กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจ
ชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา หมู่บ้านท่องเที่ยวบ้านทรงไทยปลาย
โพรงพง จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชา
พัฒนศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิรัญ อินทสุวรรณ. 24 มกราคม 2551. สัมภาษณ์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. 2527. กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงาน
พัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- นุชสรุา ห่วงน้ำ. 6 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.
- บุญยิ่ง สิงห์พันธ์. 10 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.
- บุญรอด พันภัยพาล. 5 กุมภาพันธ์ 2552. สัมภาษณ์.
- ประภาส ปันตกแต่ง. 2538. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทางสังคม: บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร.
วารสารร่วมพฤษ์. (2538 – 2539) : 48-73
- ประภาส ปันตกแต่ง. 2541. การเมืองบนท้องถนน: วันสมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การ
เดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา
มหาวิทยาลัยเกริก.

- ประภาส ปิ่นตอกแต่ง. 2546. แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคม.
วารสารฟ้าเดียวกัน. ปีที่ 1 (เมษายน – มิถุนายน): 161.
- ประภาส ปิ่นตอกแต่ง. 2551. เอกสารประกอบการสอนเรื่อง การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะโดย
ภาคประชาสังคม [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.polsci.chula.ac.th> [12 มิถุนายน
2551]
- ประวิชาติ ประดิษฐ์. 30 มกราคม 2552. สัมภาษณ์.
- ประสิทธิ์ อินทสุวรรณ. 11 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.
- ประเวศ วะสี. 2541. ประชาคมตำบล: ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ.
พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- ประไพพิศ โอฟารวัฒน์. 2548. กระบวนการเกิดจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนบางลำพู.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล. 2538. เครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมทางเลือกของ
ชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษาจากระบบ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. 2538. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร:
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ จิตติพร ศิริพันธ์ พันธเสน และสุวัจจรา เปี่ยมญาติ และคนอื่นๆ. ใน อภิชัย
พันธเสน (บรรณาธิการ). 2549. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปรีชาชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ (อบอูน), สหัทธยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และชล
กาญจน์ ฮาซันนารี. 2546. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์.
- ป่าไม้, กรม. สำนักสารนิเทศ. 2545. รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. 2539. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. เชียงใหม่:
สำนักพิมพ์ตรัสวิน.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร กฤตยา อาชวนิจกุล และคนอื่นๆ. 2545. วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วม
สมัย. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรัสวิน (ซิลค์เวอร์บูกส์).

แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชีย
แปซิฟิก. โครงสร้างองค์กรและพื้นที่ปฏิบัติงาน [Online]. แหล่งที่มา: www.thaicf.org

[30 กรกฎาคม 2551]

พยอม พิมพ์อุบล. 2 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.

พระครูวิจิตร วรวิมล. 9 มิถุนายน 2551. เจ้าอาวาสวัดห้วยน้ำขาว. สัมภาษณ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). 2539. นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท
สหธรรมิก จำกัด.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. 2547. เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เด็อนตุลา จำกัด.

พระไพศาล วิสาโล. 2544. พุทธศาสนากับประชาสังคม. ใน พระไพศาล วิสาโล, ผาสุก พงษ์ไพจิตร,
อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน, หน้า 2-60.
กรุงเทพมหานคร. (คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์
รัฐบุรุษอาวุโส).

พรทิพย์ หาผล. 2544. ความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน: ศึกษาเฉพาะกรณี
ชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต. สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พัฒนาองค์กรชุมชน, สถาบัน. ที่มาและโครงสร้างการบริหารงาน [Online]. แหล่งที่มา:

http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=75 [29 กรกฎาคม 2551]

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ 2548. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี เรื่องสู่สังคม
สมานฉันท์ วันที่ 26-27 พฤศจิกายน 2548. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2540. ประชาคมตำบล. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ไพลิน ผมงาม. 2541. องค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสานกับการสร้างเครือข่าย: ศึกษากรณีเครือข่าย
งานด้านเด็ก. ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒน
บริหารศาสตร์.

ภูรงค์ กนิษฐ์ชาติ. 2548. การบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนโดยผ่านเครือข่ายองค์กรชุมชน:
กรณีศึกษาเครือข่ายชุมชนเมืองนครขอนแก่นในโครงการ SIF Menu5. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาบริหารการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

มงคล เรศสุข. 24 มกราคม 2551. สัมภาษณ์.

มนตรี กรรพุมมาลย์. 2539. การพัฒนาชุมชน: แนวคิดและการปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มณีรัตน์ ประกัน. 2550. กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน: ศึกษา

กรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าต๊ะวันออก. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต. สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาดไทย, กระทรวง. สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. 2542. รายงานผลการศึกษาวิจัยการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในพื้นที่ระดับตำบล.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. สถาบันวิจัยและพัฒนา. 2540. องค์กรชุมชนกลไกเพื่อแก้ไขปัญหาและ
พัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทแปลนพรีนติ้ง จำกัด.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ประชาสังคม “บวร” เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน [Online].

แหล่งที่มา:<http://www.src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=225>
[10 พฤษภาคม 2551]

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2541. โครงการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่องการจัดการแบบมีส่วนร่วม
ร่วมเพื่อการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มาโนช ฝั่งรัง. 3 กุมภาพันธ์ 2551. ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านเปรี๊ตใน. สัมภาษณ์.

เยาวนิจ กลั่นนุรักษ์. 2546. กระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน: ศึกษา
เฉพาะกรณี พื้นที่ภาคเหนือ 3 จังหวัด ตาก กำแพงเพชร พิจิตร. ภาคนิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต. สาขาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ระวี ถาวร. 2546. เอกสารประกอบการฝึกอบรม กระบวนการสร้างความร่วมมือในการจัดการพื้นที่
อนุรักษ์ วันที่ 9 สิงหาคม 2546 ณ สถาบันวิจัยทดสอบพันธุ์สัตว์สุพรรณบุรี อำเภอด่านช้าง
จังหวัดสุพรรณบุรี.

ระวี ถาวร, บรรณานิการ. เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการระดับชาติ เรื่องการติดตามระบบนิเวศ
อย่างมีส่วนร่วม: บทเรียนปัจจุบันสู่ทิศทางในอนาคต. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก.

ระวี ถาวร, นิตยา มิตรเมียน และรังสรรค์ เกตุอืด, บรรณาธิการ. 2551. ป่าชุมชน:

กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท คูมายเบส.

รัฐสภา. ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 [Online]. แหล่งที่มา:

http://www.parliament.go.th/parcy/sapa_db/sapa13-upload/1320070706154804_cons.pdf [18 พฤศจิกายน 2551]

ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. เล่มที่ 19. 2550. กรุงเทพมหานคร:

ราชบัณฑิตยสถาน.

รุ่งอโณ เทียนชัย. 4 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.

เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. กฎหมายเกี่ยวกับการศึกษา [Online]. แหล่งที่มา:

<http://www.onec.go.th/Act/acteng/prbsum.htm> [15 เมษายน 2551]

เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนักงาน. สรุปมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 22 สิงหาคม 2551 [Online].

แหล่งที่มา: <http://spokesman.thaigov.net/t-cab43/cab0822t.doc> [29 เมษายน 2551]

เล็ก ศิลาลอย. 25 มกราคม 2551. สัมภาษณ์.

วนภรณ์ เจริญใจ. 4 กุมภาพันธ์ 2552. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร. สัมภาษณ์.

วรรณมา พูลพัฒน์. 10 มิถุนายน 2551. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว. สัมภาษณ์.

วัชระ ตราดธารทิพย์. 9 มิถุนายน 2551. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเป็ดไฉน. สัมภาษณ์.

วัชระ ไต้ไฉง. 1 กุมภาพันธ์ 2552. สัมภาษณ์.

วันดี แพทย์ศาสตร์. 4 กุมภาพันธ์ 2552. สัมภาษณ์.

วารุณี ชินวินิจกุล. 2549. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษา

ชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. ภาคนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต.

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2535. การบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:

บทบาทขององค์กรในท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ไอ.เอส.

พรินต์ติ้ง เฮ้าส์.

วิรัตน์ เสียงเคราะห์. 4 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.

วิรัตน์ ห่วงน้ำ. 5 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.

- วิวัฒน์ คดีธรรมนิตย์. 2536. สิทธิชุมชน การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- วิษณุ พลอยศรี. 2547. การบริหารจัดการชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: ศึกษากรณีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนพลาญช้อย ตำบลโนนก่อ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัย. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิไลวรรณ ถือสัตย์. 8 มิถุนายน 2551. รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว. สัมภาษณ์.
- วีณา นำเจริญสมบัติ และจารุวรรณ แก้วมหานิล, บรรณาธิการ. 2546. นวัตกรรมท้องถิ่นเพื่อการจัดการป่าชายเลน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเฟื่องฟ้า พรินท์ติ้ง จำกัด.
- วีระชิต ช่วยมั่นคง. 2549. กระบวนการเรียนรู้ของผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน: ศึกษากรณีตำบลบ้านพราน อำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง. ภาคนิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศิริพรพรรณ ชุมชุม. 2545. รายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้มีอายุสูงกว่า 16 ปี. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด.
- ศุภกิจ ห้วยน้ำ. 7 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.
- ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชนภาคเหนือ. Networking for Development: The International Forum for Rural Transport and Development [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.northphc.org/doc/net.doc> [10 ตุลาคม 2550]
- สง่า ผึ้งรัง. 2 มกราคม 2551. สัมภาษณ์.
- สนั่น มงคลมะไฟ. 3 กุมภาพันธ์ 2552. นักวิชาการป่าไม้. สัมภาษณ์.
- สนิท อักษรแก้ว. 2542. การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อสังคมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. ความรู้เกี่ยวกับองค์กรเครือข่าย [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.nesac.go.th/document/show11.php?d=06110001> [12 ตุลาคม 2550]
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. เอกสารประกอบการสัมมนาเวทีสาธารณะ เรื่อง การบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน. (อัดสำเนา)
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551. นโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สละ เป็ดแก้ว. 1 กุมภาพันธ์ 2552. สัมภาษณ์.

สมพงษ์ อินทสุวรรณ. 26 มกราคม 2551. นายองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว. สัมภาษณ์.
สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่นๆ. 2540. บทเรียนภาคปฏิบัติชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระ
ธรรมขันธ์.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2550. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเวทีสาธารณะภาคประชาชนเพื่อ
ระดมความคิดเห็นในประเด็นป่าไม้ที่สำคัญและมีผลกระทบต่อประชาชน เรื่อง การ
จัดการทรัพยากรป่าไม้ ภายใต้การกระจายอำนาจ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2550. (อัดสำเนา)

สมพร เทพสิทธิ์า. 2537. บทบาทขององค์การเอกชนในการพัฒนาสังคมแบบยั่งยืน.

กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.

สมศรี จินะวงษ์. 2544. กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชน
ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมหญิง สุนทรวงษ์, บรรณารักษ์. 2550. ป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ เอ็ม แอนด์ เอ็น ดีไซน์ พรินท์ติ้ง.

สันติ ราชรักษ์และคณะ. 2544. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการกระบวนการเรียนรู้อย่างมี
ส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อแก้ปัญหาชุมชน กรณีศึกษา บ้านเหนือคลอง จังหวัด
นครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนและส่งเสริมการวิจัย.

สีลาภรณ์ บัวสาย, บรรณารักษ์. 2549. เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล. พิมพ์
ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

สาธิต ภิรมย์ไชย. 2543. คู่มือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานใน
พื้นที่ระดับตำบล. กรุงเทพมหานคร: สถาบันดำรงราชานุภาพ.

สุกัญญา หาญตระกูล (แปล). การพัฒนาที่ยั่งยืน. 2535. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

บี เค อินเทอร์เน็ต.

สุชาดา ฉิมวิเศษ. 2541. กรอบการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการ
พัฒนาที่ยั่งยืน: โอกาสและประเด็นปัญหา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์.

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. 2542. การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์นิติธรรม.

สุเมธ ตันติเวชกุล. 2543. เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ. วารสารข้าราชการ. 45

(มีนาคม-เมษายน): 1-6.

สุเมธ ตันติเวชกุล. 2548. หลักธรรม หลักทำ ตามรอยพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสริญ เสียงเคราะห์. 6 มิถุนายน 2551. สัมภาษณ์.

สำเนา เปิดแก้ว และคนอื่นๆ. 2549. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการรักษาและฟื้นฟูสภาพ
ทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของ
ชุมชนบ้านเป็ดใน ต.หัวน้ำขาว อ.เมือง จ.ตราด. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สำเนา เปิดแก้ว. 30 มกราคม 2552. สัมภาษณ์.

อนัญญาพร หัวน้ำ. 28 มกราคม 2552. สัมภาษณ์.

อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ. 2543. ทิวบ้านทางเมือง: บนเส้นทางประชาสังคมไทย.

กรุงเทพมหานคร: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ. 2542. ขบวนการประชาสังคมไทย:
ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

อภิชัย พันธเสน. 2539. แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.

อภิชัย พันธเสน. 2539. รายงานการวิจัยการดูแลรักษาป่าและการเพิ่มพื้นที่สีเขียวโดยกรม
ส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.

อภิชัย พันธเสน. 2542. เอกสารการสัมมนาวิชาการเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์
ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์ ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ซีดี จอมเทียน พัทยา (จัดโดย
มูลนิธิพัฒนา ร่วมกับสภาวิจัยแห่งชาติ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาไทย).

อภิชัย พันธเสน. 2549. วิถีเศรษฐกิจพอเพียง. ใน สี่ลาภรณ์ บัวสาย (บรรณาธิการ), เศรษฐกิจ
พอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล. หน้า 18-20. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

อภิญา เวชชัย. 2546. เอกสารทางวิชาการของสำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความ
มั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร.

อรรถ กักผล. 2546. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพมหานคร.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อรุณพ พงษ์วาท. 2539. เครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาครู: ภารกิจของคนในชาติ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานโครงการพิเศษเพื่อการพัฒนาครู: ภารกิจของคนในชาติ. พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา.

อรุณ พิลานัน. 6 สิงหาคม 2551. เจ้าหน้าที่แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. สัมภาษณ์.

อรุณ แก้วตาปี. 2541. เครือข่ายชุมชนเพื่อการเรียนรู้: ศึกษากรณีโรงเรียนประถมศึกษาอำเภอยางชุมน้อย. ภาคนิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อัครมาวดี อ่อนอินทร์. 9 มิถุนายน 2551. อาจารย์ระดับ 7 โรงเรียนบ้านเป็ดใต้. สัมภาษณ์.

อานันท์ กาญจนพันธ์. 2534. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า ภาคเหนือตอนบน. ใน เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บรรณาธิการ), วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า, หน้า 298. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์ตุลา-โยทะกา.

อุทัย วุฒิสันต์. 30 มกราคม 2552. สัมภาษณ์.

อุไร เกตุทัต. 3 กุมภาพันธ์ 2552. เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ระดับ 6. สัมภาษณ์.

เอกรินทร์ ไพเราะ. 2546. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชายเลน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต. สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. ภูมิปัญญาไทยสี่ภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2539. มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คบไฟ.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2542. ส่วนรวมที่มีไว้รัฐ: ความหมายของประชาสังคม. ใน อนุชาติ พวงสำลีและกฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ), ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, หน้า 35-61. นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2545. การเมืองของพลเมือง: สู่สหธรรมชนใหม่. กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2546. ประชาสังคม: ประสบการณ์จากการอ่านและสอนที่จอห์น ฮอปกินส์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ทิปป์ พอยท์.

โอบาส ปัญญาและคณะ. 2541. ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้านวันใหม่.

กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อำนาจ รังสะกินนิน. 26 มกราคม 2551. สัมภาษณ์.

อำนาจ เจริญศิลป์. 2543. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

อำนาจ ชุมณี. 23 มกราคม 2551. สัมภาษณ์.

อำพร แพทย์ศาสตร์. 19 กันยายน 2550. สัมภาษณ์.

อำพล เสนาณรงค์. 2542. ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. ใน สถาบันวิจัยพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ โดยชมรมศิษย์เก่ายูพีแอลปีแห่งประเทศไทยและกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

อำภา จันทรากาศ และคณะ. 2545. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าसान ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

สาระสำคัญของแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน และพื้นที่หน้าทะเล ชุมชนบ้านเป็ดใน พ.ศ. 2549-2551

ตั้งแต่มีกระบวนการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่หน้าทะเลครั้งแรกใน พ.ศ.2542 ก็มีการประเมินแผนและปรับปรุงเนื้อหาบางประการให้เหมาะสมตามสถานการณ์ มีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมให้เหมาะสม เพราะสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น แนวโน้มของแผนการจัดการป่าจึงไม่ได้เน้นที่การฟื้นฟูป่ามากเท่าในอดีต ปัจจุบัน กลุ่มอนุรักษ์ฯ ดำเนินงานตามแผนการจัดการป่าชายเลนและชายฝั่ง (พ.ศ.2549-2551) ในการดำเนินงานตามแผนการจัดการป่าชายเลน มีรายละเอียดดังนี้

-กฎ ระเบียบ ข้อบังคับและบทลงโทษ ประการสำคัญคือ การกำหนดให้บริเวณคลอง 7-8 เป็นเขตอนุรักษ์ คือ ห้ามใช้ประโยชน์จากพรรณไม้และเก็บหาสัตว์น้ำชนิดใดอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะปืแสม ปูทะเล ปลา กุ้ง หอยชนิดต่างๆ และห้ามตัดไม้ หากแต่คนในชุมชน มีสิทธิ์ขอใช้ไม่ได้ ในบริเวณที่อนุญาตให้ตัดเพื่อใช้ประโยชน์ได้ โดยต้องเขียนคำขอใช้ได้ตามแบบฟอร์มและให้คณะกรรมการพิจารณาโดยจัดลำดับความเดือดร้อนของผู้ร้องขอใช้ไม้และลักษณะการนำไปใช้ประโยชน์ ส่วนคนนอกชุมชนสามารถใช้ได้แต่ต้องได้รับความเดือดร้อนจริงๆจากภัยธรรมชาติ และเป็นการใช้สาธารณประโยชน์ เช่น โรงเรียน วัด สถานที่ราชการ เท่านั้น นอกจากนี้ ยังกำหนดกฎในการจับสัตว์น้ำ โดยเฉพาะปูแสม โดยห้ามจับในฤดูวางไข่ ขึ้น 4, 5, 6 ค่ำ และแรม 4, 5, 6 ค่ำ ของเดือน 6 และเดือน 11 รวมถึงการที่ผู้รับซื้อปูในหมู่บ้านจะไม่รับซื้อปูทะเลขนาดเล็กเกินไป

ทั้งนี้ หากมีผู้ใดละเมิดข้อบังคับ ก็มีการกำหนดบทลงโทษเอาไว้ โดยขั้นแรกจะเป็นการตักเตือนก่อน และทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน รวมไปถึงการปรับเป็นเงิน และการตัดสิทธิต่างๆ ที่ผู้กระทำความผิดมีอยู่เป็นบทลงโทษสูงสุด เช่น สิทธิในการขอกู้เงินจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสิทธิในการขอกู้ยืมพิเศษจากกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลน เป็นต้น และเนื่องจากกฎระเบียบเหล่านี้ เป็นข้อตกลงร่วมกันในที่ประชุมกลุ่มซึ่งเป็นมติจากสมาชิกจำนวนมาก ร่วมกัน ทำให้กฎที่กำหนดขึ้นนั้นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่มและสมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบเหล่านี้ จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯพบว่าตั้งแต่มีการกำหนดกฎระเบียบขึ้นมา มีสมาชิกที่ละเมิดกฎจำนวนน้อย และได้รับการลงโทษในขั้นไม่รุนแรงมากนัก

-การทำกิจกรรมตามแผนการจัดการป้าชายเลน ครอบคลุม 5 ด้านได้แก่

1) แผนการฟื้นฟู บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป้าชายเลนและหน้าทะเล นั่นก็คือ การตั้งกฎ ข้อตกลง มาตรการ และบทลงโทษต่างๆ

2) แผนการศึกษาวิจัย ได้แก่ การทำเต่าร้างและการศึกษาดูงาน

3) แผนการบริหารจัดการ ได้แก่ จัดให้มีบอร์ดเรียนรู้ป้าชายเลนชุมชน ทางเดินเท้าศึกษาป้าชายเลนชุมชน สร้างหอดูพื้นที่ป้าชายเลนชุมชน สร้างจุดชมหนึ่งห้อย ซ่อมแซมป้ายชื่อคลองและชื่อแปลง ระดมทุนงบประมาณดูแลจัดการป้า ซึ่งมีหน่วยงานต่างๆอย่างเช่น สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สถานีพัฒนาป้าชายเลนที่ 4 น้ำเขียว-ท่าตะเกา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ กองทุนสิ่งแวดล้อมโลก ส่วนงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของจังหวัด องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้แก่องค์กรบริหารส่วนจังหวัด, องค์กรบริหารส่วนตำบล มาให้การสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มด้วย โดยหน่วยงานภาครัฐจะให้การสนับสนุนงบประมาณเป็นหลัก ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชน บางองค์กรก็สนับสนุนเรื่องงบประมาณ ประกอบกับช่วยเสริมการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านด้วยการส่งเสริมให้เกิดเวทีประชุม แลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องของชาวบ้าน อีกทั้งยังมีองค์กรเอกชน ได้แก่บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) สนับสนุนงบประมาณในการจัดหาอุปกรณ์การทำเต่าร้าง เป็นต้น

4) แผนการประชาสัมพันธ์ตามที่กำหนดในแผนการจัดการป้า ได้แก่การประสานงาน สื่อมวลชน การจัดค่ายเยาวชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ป้าชายเลน และการอบรมผลิตสื่อท้องถิ่น ในส่วนนี้ เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเป็นผู้คอยประสานงานให้หน่วยงานต่างๆที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาช่วยสนับสนุนด้านวิธีการผลิตสื่อท้องถิ่นและงบประมาณบางส่วน และยังช่วยดูแลและขับเคลื่อนกระบวนการและกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน

5) แผนการติดตามประเมินผลหลังดำเนินกิจกรรมแต่ละกิจกรรม การประเมินผลประจำปี และการประเมินแผนการจัดการ เป็นการประเมินโดยคณะกรรมการกลุ่มร่วมกับศูนย์ศึกษาวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำแผนระยะต่อไป

ภาคผนวก ข

รายชื่อคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน พ.ศ. 2549-2551

1. คณะกรรมการที่มาจากการคัดเลือกของสมาชิกกลุ่ม

1) นายอำพร แพทย์ศาสตร์	ประธานคณะกรรมการกลุ่ม
2) นายอำนาจ ชุมณี	รองประธานคณะกรรมการกลุ่ม
3) นายวัชร ใต้ไฉ่	กรรมการกลุ่ม
4) นายอำนาจ รั้งสะกินนิน	กรรมการกลุ่ม
5) นายมงคล เรศสุข	กรรมการกลุ่ม
6) นายศุภกิจ ห่วงน้ำ	กรรมการกลุ่ม
7) นายนิรุญ อินทสุวรรณ	กรรมการกลุ่ม
8) นายอุดร กลั่นกล้า	กรรมการกลุ่ม
9) นายประสิทธิ์ อินทสุวรรณ	กรรมการกลุ่ม
10) นายเกียรติสกุล ห่วงน้ำ	กรรมการกลุ่ม
11) นายบรรเจิด เป็ดแก้ว	กรรมการกลุ่ม
12) นายประสิทธิ์ชัย จันทราวารกุล	กรรมการกลุ่ม

2. คณะกรรมการปฏิบัติงานโดยตำแหน่ง

1) นายมานิช ผึ้งรัง	ผู้ใหญ่บ้านเป็ดใน
2) นายฉน คงพริ้ว	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็ดใน
3) นายวิรุญ พิมพ์อุบล	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็ดใน
4) นายบุญพิน ศิลาลอย	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็ดใน
5) นายบุญยี่ง สิงห์พันธ์	สมาชิกอบต. ห่วงน้ำขาว
6) นางวรรณภา พูลพัฒน์	สมาชิกอบต. ห่วงน้ำขาว / เหว่ญญิก
7) นายวัชร ตราดธารทิพย์	ผอ.ร.ร.เป็ดใน / เลขานุการกลุ่ม

3. คณะที่ปรึกษา

- 1) พระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด
- 2) พระครูวิจิตร วรวิมล เจ้าคณะตำบลหนองคันทรอง จังหวัดตราด
- 3) องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด
- 4) สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเชี่ยว-ตราด)
- 5) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด
- 6) ศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทย ภาคตะวันออก (จังหวัดระยอง)
- 7) แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่ง

ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติพ.ศ. 2507

บทนิยาม

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507"

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา 3 ให้ยกเลิก

- (1) พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช 2481
- (2) พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2496
- (3) พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2497 บรรดากฎหมาย กฏ และข้อบังคับอื่น ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วใน พระราชบัญญัตินี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับบทแห่ง พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้พระราช บัญญัตินี้แทน

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

"ป่า" หมายความว่า ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตาม กฎหมาย

"ป่าสงวนแห่งชาติ" หมายความว่า ป่าที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวน แห่งชาติตาม พระราชบัญญัตินี้

"ไม้" หมายความว่า ไม้ทุกชนิดทั้งที่เป็นต้น กอ หรือเถา ไม่ว่า ยังยืนต้นหรือล้มลง แล้ว และหมายความรวมถึง ราก ปุ่ม ตอ หน่อ กิ่ง ตา หัว เหง้า เศษ ปลายหรือส่วนหนึ่งส่วน ใดของไม้ ไม่ว่าจะถูกตัด ฟัน เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ชุด หรือกระทำโดยวิธีการอื่นใด

"ของป่า" หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่า เป็นต้นว่า

- (1) ไม้พิน ถ่าน เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ หน่อไม้ ชันไม้ และ ยางไม้

- (2) หน้่า อ้อ พง แขม ปรี๊ด คา กก กระจุต กล้วยไม้ กูด เห็ด และพืชอื่น

(3) ซากสัตว์ ไข่ หนัง เขา นอ งา กราม ขนาค กระดูก ขน รังนก ครั่ง รังผึ้ง น้ำผึ้ง ชีผึ้ง และมูลค้างคาว

(4) ดิน หิน กรวด ททราย แร่ และน้ำมัน "สัตว์เลี้ยง" หมายความว่า ช้าง ม้า ลา ล่อ โค กระบือ แพะ แกะ และสุกร ที่มีเจ้าของ

"ทำไม้" หมายความว่า ตัด ฟัน กาน โคน ลิด เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ขุด หรือ ซักลากไม้ที่มีอยู่ในป่า หรือนำไม้ที่มีอยู่ในป่าออกจากป่าด้วย ประการใด ๆ

"พนักงานเจ้าหน้าที่" หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

"อธิบดี" หมายความว่า อธิบดีกรมป่าไม้

"รัฐมนตรี" หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ มาตรา 5 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตาม พระราชบัญญัตินี้ และมีอำนาจ แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่และออกกฎกระทรวง กำหนดค่าธรรมเนียม ค่าภาคหลวง และค่าบำรุง ป่าไม้เกินอัตราตามบัญชีท้าย พระราชบัญญัตินี้ และกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตาม พระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้ บังคับได้

หมวด 1

การกำหนดป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 6 บรรดาป่าที่เป็นป่าสงวนอยู่แล้วตามกฎหมายว่าด้วยการ คัดครองและสงวนป่า ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัตินี้ เมื่อรัฐมนตรีเห็นสมควรกำหนดป่าอื่นใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อ รักษาสภาพป่า ไม้ ของป่าหรือ ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ให้กระทำได้โดยออก กฎกระทรวงซึ่งต้องมีแผนที่แสดงแนวเขตป่าที่กำหนด เป็นป่าสงวนแห่งชาติแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย

มาตรา 7 การเปลี่ยนแปลงเขตหรือการเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติ ป่าใด ไม่ว่าทั้งหมดหรือ บางส่วน ให้กระทำได้โดยออกกฎกระทรวง และ เฉพาะกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลง หรือเพิกถอน บางส่วนให้มีแผนที่แสดงแนวเขต ที่เปลี่ยนแปลง หรือเพิกถอนนั้นแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย

มาตรา 8 ให้พนักงานเจ้าหน้าที่จัดให้มีหลักเขตและป้ายหรือ เครื่องหมายอื่นแสดงแนว เขตป่าสงวนแห่งชาติไว้ตามสมควรเพื่อให้ประชาชน เห็นได้ว่าเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 9 ให้ปิดประกาศสำเนากฎกระทรวงและแผนที่ท้าย กฎกระทรวงตาม มาตรา 6 ววรรคสอง หรือ มาตรา 7 ไว้ ณ ที่ทำการอำเภอ หรือกิ่งอำเภอท้องที่ ที่ทำการกำนันท้องที่ และที่เปิดเผยให้เห็นได้ง่าย ในหมู่บ้าน ท้องที่นั้น

มาตรา 10 เมื่อได้กำหนดป่าใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติแล้ว ให้มี กรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาตินั้นคนหนึ่ง ประกอบด้วยผู้แทนกรมป่าไม้ ผู้แทนกรมการปกครอง ผู้แทนกรมที่ดิน และกรรมการอื่นอีกสองคนซึ่งรัฐมนตรี แต่งตั้ง ให้คณะกรรมการดังกล่าวมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) ควบคุมให้การเป็นไปตาม มาตรา 8 และ มาตรา 9
- (2) ดำเนินการสอบสวนและวินิจฉัยคำร้องตาม มาตรา 13
- (3) มีหนังสือเรียกบุคคลมาให้ถ้อยคำหรือให้ส่งเอกสารที่เกี่ยวข้อง ในการสอบสวนตามมาตรา 13
- (4) ตั้งอนุกรรมการเพื่อพิจารณาหรือปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใด ตามที่ คณะกรรมการมอบหมาย

มาตรา 11 การประชุมคณะกรรมการ ต้องมีกรรมการมาประชุม ไม่น้อยกว่ากึ่งจำนวนของ กรรมการทั้งหมดจึงเป็นองค์ประชุม และให้ คณะกรรมการเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานแห่ง ที่ประชุม การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการ ลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียง เท่ากัน ให้ประธานแห่งที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียง ชี้ขาด

มาตรา 12 บุคคลใดอ้างว่ามีสิทธิ หรือได้ทำประโยชน์ในเขต ป่าสงวนแห่งชาติโดยอยู่ก่อน วันที่กฎกระทรวงกำหนดป่าสงวนแห่งชาตินั้นใช้ บังคับ ให้ยื่นคำร้องเป็นหนังสือต่อนายอำเภอหรือ ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้า ประจำกิ่งอำเภอท้องที่ภายในกำหนดเก้าสิบวัน นับแต่วันที่กฎกระทรวง นั้น ใช้บังคับ ถ้าไม่ยื่นคำร้องภายในกำหนดดังกล่าว ให้ถือว่าสละสิทธิหรือ ประโยชน์นั้น คำร้องดังกล่าวในววรรคหนึ่ง ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็น หัวหน้าประจำกิ่งอำเภอท้องที่ส่ง ต่อไปยังคณะกรรมการสำหรับป่าสงวน แห่งชาตินั้นโดยไม่ชักช้า ความในววรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับ แก่กรณีสิทธิในที่ดินที่บุคคลมีอยู่ตาม ประมวลกฎหมายที่ดิน

มาตรา 13 เมื่อคณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาติได้รับ คำร้องตามมาตรา 12 แล้ว ให้สอบสวนตามคำร้องนั้น ถ้าปรากฏว่าผู้ร้อง ได้เสียสิทธิหรือเสื่อมเสียประโยชน์ ให้คณะกรรมการ พิจารณากำหนดค่า ทดแทนให้ตามที่เห็นสมควร

ถ้าผู้ร้องไม่พอใจในค่าทดแทนที่คณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาติ กำหนด ผู้ร้องมีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับ แจ้งคำวินิจฉัยของคณะกรรมการ คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

มาตรา 13 ทวิ ในกรณีที่ส่วนราชการและองค์การของรัฐมีความประสงค์จะใช้พื้นที่บางแห่งภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นสถานที่ปฏิบัติงาน หรือเพื่อประโยชน์ของรัฐอย่างอื่น ให้อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจ ประกาศกำหนดบริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์ภายใน เขตป่าสงวนแห่งชาติได้ และในบริเวณดังกล่าวมิให้นำ มาตรา 14 และมาตรา 13 ตริ มาใช้บังคับแก่การที่ส่วนราชการหรือองค์การนั้น ๆ จำเป็นต้อง กระทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติงานเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้น การใช้พื้นที่ตามวรรคหนึ่ง ถ้าที่ดินในบริเวณที่ทางราชการใช้ ประโยชน์มีแนวเขตทับที่ดินซึ่งบุคคลได้รับประโยชน์ตาม มาตรา 14 อยู่แล้ว ให้การรับประโยชน์ในที่ดินส่วนที่เป็นบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์นั้น ลึกลงเมื่อพ้นกำหนดสามร้อยหกสิบวัน นับแต่วันที่ประกาศกำหนดบริเวณ ดังกล่าวเป็นบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์ การใช้พื้นที่ตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และ เงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด โดยอนุมัติรัฐมนตรี

หมวด 2

การควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 14 ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือ ครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพ ป่าสงวนแห่งชาติ เว้นแต่

(1) ทำไม้หรือเก็บหาของป่าตาม มาตรา 15 เข้าทำประโยชน์ หรืออยู่อาศัยตาม มาตรา 16 มาตรา 16 ทวิ หรือ มาตรา 16 ตริ กระทำการ ตาม มาตรา 17 ใช้ประโยชน์ตาม มาตรา 18 หรือกระทำการตาม มาตรา 19 หรือ มาตรา 20

(2) ทำไม้หวงห้ามหรือเก็บหาของป่าหวงห้ามตามกฎหมาย ว่าด้วยป่าไม้ มาตรา 14 แก้ไขโดยพระราชบัญญัติฯ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2528

มาตรา 15 การทำไม้หรือการเก็บหาของป่าในเขตป่าสงวน แห่งชาติให้กระทำได้เมื่อได้รับ ใบอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเมื่อ พนักงานเจ้าหน้าที่ได้ประกาศอนุญาตไว้เป็นคราว ๆ

ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ แห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะการอนุญาตให้เป็นไปตามแบบ ระเบียบ และวิธีการที่กำหนดใน กฎกระทรวง

มาตรา 16 อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจอนุญาตให้บุคคลหนึ่ง บุคคลใดเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ ในกรณี ดังต่อไปนี้

(1) การเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติ คราวละไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปี ในกรณีที่ผู้ได้รับอนุญาตเป็น ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ตามกฎหมายว่าด้วยวิธีการงบประมาณจะอนุญาต โดยให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมทั้งหมดหรือบางส่วนตามที่เห็นสมควรก็ได้

(2) การเข้าทำประโยชน์เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ตามกฎหมาย ว่าด้วยแร่คราวละไม่เกินสิบปี โดยให้ได้รับยกเว้นไม่ต้องขอรับใบอนุญาต เก็บหาของป่าและไม่ต้องเสียค่าภาคหลวงของป่าตามพระราชบัญญัตินี้สำหรับ แร่ ดินขาว หรือหิน แล้วแต่กรณี การขออนุญาตและการอนุญาตตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด โดยอนุมัติรัฐมนตรี

มาตรา 16 ทวิ ในกรณีที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมดหรือบางส่วน มีสภาพเป็นป่าไร่ร้างเก่าหรือทุ่งหญ้า หรือเป็นป่าที่ไม่มีไม้มีค่าขึ้นอยู่เลย หรือ มีไม้มีค่าที่มีลักษณะสมบูรณ์เหลืออยู่เป็นส่วนน้อย และป่านั้นยากที่จะกลับฟื้นคืนดี ตามธรรมชาติ ทั้งนี้ โดยมีสภาพตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีกำหนด โดยอนุมัติคณะรัฐมนตรี ให้ถือว่าป่าสงวนแห่งชาติในบริเวณดังกล่าวเป็นป่า เสื่อมโทรมถ้าทางราชการมีความจำเป็นต้องปรับปรุงฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม ให้รัฐมนตรีประกาศกำหนดเขตป่าเสื่อมโทรมทั้งหมดหรือบางส่วนเป็นเขต ปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติ ในเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติ ถ้าบุคคลใดได้เข้าทำประโยชน์ หรืออยู่อาศัยในเขตดังกล่าวอยู่แล้วจนถึงวันที่ประกาศกำหนดตามวรรคสอง

(1) เมื่อบุคคลดังกล่าวร้องขอ และอธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย เห็นว่าบุคคลนั้นยังมีความจำเป็นเพื่อการครองชีพ อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย มีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลดังกล่าวทำประโยชน์และอยู่อาศัยต่อไป ในที่ที่ได้ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยอยู่แล้วนั้นได้ แต่ต้องไม่เกินยี่สิบไร่ต่อหนึ่ง ครอบครัว และมีกำหนดเวลาคราวละไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปี ทั้งนี้ โดยได้รับการยกเว้นค่าธรรมเนียมสำหรับคราวแรก คราวต่อ ๆ ไปต้อง เสียค่าธรรมเนียม

(2) บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตตาม

(1) อาจขออนุญาตปลูกป่าหรือ ไม้ยืนต้นในที่ที่ดินเคยทำประโยชน์หรือ อยู่อาศัยในเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติ เพิ่มเติมจากที่ได้รับอนุญาตแล้ว โดยพิสูจน์ให้เห็นว่าตน มีความสามารถ และมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่จะปลูกป่า หรือ ไม้ยืนต้นตามที่ขอเพิ่มนั้นได้ อธิบดี หรือ ผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้ปลูกป่าหรือ ไม้ยืนต้นได้แต่ต้อง ไม่เกิน สามสิบห้าไร่ต่อหนึ่งครอบครัวและมีกำหนดเวลาคราวละไม่น้อยกว่าห้าปี แต่ไม่เกินสามสิบปี และ ต้องเสียค่าธรรมเนียมตามที่กฎหมายกำหนดไว้ การได้รับอนุญาตตามวรรคสาม มิให้ถือว่าเป็น การได้มาซึ่งสิทธิ ในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินให้บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตตามวรรคสาม (1) และ

(2) ได้รับยกเว้น ค่าภาคหลวงและค่าบำรุงป่า สำหรับไม้ที่ได้ปลูกขึ้น ภายในที่ดินที่ได้รับอนุญาต บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตต้องใช้ประโยชน์ที่ดินตามหลักเกณฑ์และ เงื่อนไขในระเบียบที่อธิบดีกำหนด และจะให้บุคคลอื่นนอกจากบุคคลในครอบครัว เข้าทำ ประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวมิได้

ในกรณีที่บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตละทิ้งไม่ทำประโยชน์หรือไม่อยู่อาศัย ในที่ดินที่ได้รับ อนุญาตติดต่อกันเกินระยะเวลาสองปี หรือยินยอมให้บุคคลอื่น นอกจากบุคคลในครอบครัวเข้าทำ ประโยชน์ หรือไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ และ เงื่อนไขในระเบียบที่อธิบดีกำหนด ให้อธิบดีหรือผู้ซึ่ง อธิบดีมอบหมายมีอำนาจ เพิกถอนการอนุญาตนั้น

มาตรา 17 เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ อธิบดีมีอำนาจอนุญาตเป็น หนังสือแก่กระทรวง ทบวง กรมหรือบุคคลอื่นใด ให้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวน แห่งชาติได้ ตามระเบียบที่ อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี และเมื่อรัฐมนตรีเห็นสมควรจะส่ง ยกเว้น ค่าธรรมเนียม ค่าภาคหลวงและค่าบำรุงป่าก็ได้

มาตรา 18 อธิบดีมีอำนาจออกระเบียบการใช้ประโยชน์ในเขต ป่าสงวนแห่งชาติ โดย ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ในเรื่องดังต่อไปนี้

- (1) การเข้าไป การผ่านหรือการใช้ทาง
- (2) การนำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไป

ระเบียบตามวรรคหนึ่ง จะใช้บังคับในเขตป่าสงวนแห่งชาติแห่งใด ให้ประกาศ ณ ที่ว่าการ อำเภอ ที่ทำการกำนัน และที่ทำการผู้ใหญ่บ้านใน ท้องที่ที่ป่าสงวนแห่งชาติแห่งนั้นตั้งอยู่

มาตรา 18 แก้ไขโดยพระราชบัญญัติฯ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2528

มาตรา 19 เพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุง ป่าสงวนแห่งชาติ อธิบดีมีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือ เจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้

มาตรา 20 ในกรณีป่าสงวนแห่งชาติแห่งใดมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมตามมาตรา 16 ทวิ ให้อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจอนุญาตเป็น หนังสือให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดทำการบำรุงป่า หรือปลูกสร้างสวนป่าหรือไม่ยืนต้น ในเขตป่าเสื่อมโทรมได้ภายในระยะเวลาและตามเงื่อนไขที่กำหนดในหนังสือ อนุญาต แต่ในกรณีที่จะอนุญาตให้เกิน 2,000 ไร่ ต้องได้รับอนุมัติจาก คณะรัฐมนตรี

รัฐมนตรีอาจกำหนดให้ผู้รับอนุญาตเสียค่าตอบแทนให้แก่รัฐบาลได้ ตามจำนวนที่เห็นสมควรโดยประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

มาตรา 21 ใบอนุญาตทำไม้หรือเก็บหาของป่า ในเขตป่าสงวน แห่งชาติตาม มาตรา 15 ให้ใช้ได้ภายในระยะเวลาที่ระบุไว้ในใบอนุญาตตาม ระเบียบที่อธิบดีกำหนด ซึ่งต้องไม่เกินหนึ่งปี นับแต่วันออกใบอนุญาต การต่ออายุใบอนุญาตให้เป็นไปตามแบบ ระเบียบและวิธีการที่กำหนด ในกฎกระทรวง

มาตรา 22 ในกรณีใบอนุญาตสูญหายหรือถูกทำลาย ให้ยื่นคำขอ ใบแทนใบอนุญาตต่อ พนักงานเจ้าหน้าที่การออกใบแทนใบอนุญาต ให้เป็นไปตามแบบ ระเบียบและวิธีการ ที่กำหนดใน กฎกระทรวง

มาตรา 23 ใบอนุญาตที่ออกให้ตาม มาตรา 15 จะโอนกันได้ต่อเมื่อ ได้รับอนุญาตจาก พนักงานเจ้าหน้าที่การโอนใบอนุญาตให้เป็นไปตามระเบียบและวิธีการที่กำหนดใน กฎกระทรวง

มาตรา 24 ผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องจัดให้คนงาน ผู้รับจ้างหรือผู้แทนของผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตมี ใบคู่มือสำหรับทำการตามที่ได้รับ อนุญาต ตามแบบ ระเบียบและวิธีการที่กำหนด ในกฎกระทรวง

มาตรา 25 เมื่อได้กำหนดป่าใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติและรัฐมนตรี ได้แต่งตั้งพนักงาน เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาตินั้นแล้ว ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจ ดังต่อไปนี้

(1) สั่งให้ผู้หนึ่งผู้ใดออกจากป่าสงวนแห่งชาติ หรือให้งดเว้นการ กระทำใด ๆ ใน เขตป่าสงวนแห่งชาติ ในกรณีที่มีข้อเท็จจริงปรากฏหรือเหตุ อันสมควรสงสัยว่า มีการกระทำผิด ตามพระราชบัญญัตินี้

(2) ส่งเป็นหนังสือให้ผู้กระทำผิดต่อพระราชบัญญัตินี้หรือถอน แก้ไข หรือทำประการอื่นใดแก่สิ่งที่เป็นอันตราย หรือสิ่งที่ทำให้เสื่อมสภาพในเขต ป่าสงวนแห่งชาติภายในเวลาที่กำหนดให้

(3) ยึด ทำลาย รื้อถอน แก้ไขหรือทำประการอื่นเมื่อผู้กระทำผิด ไม่ปฏิบัติตาม (2) ไม่ปรากฏตัวผู้กระทำผิดหรือรู้ตัวผู้กระทำผิดแต่หาตัว ไม่พบถ้าพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดดังกล่าว และได้เสียค่าใช้จ่ายเพื่อการนั้น ให้ผู้กระทำผิดชดใช้หรือออกค่าใช้จ่ายนั้นทั้งหมด หรือให้พนักงานเจ้าหน้าที่นำทรัพย์สินที่ยึดไว้ได้ออกขายทอดตลาดหรือขายโดย วิธีอื่นตามที่เห็นสมควร เพื่อชดใช้ค่าใช้จ่ายนั้น และให้นำความใน มาตรา 1327 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้บังคับแก่เงินที่ได้จากการ ขายทรัพย์สินนั้นโดยอนุโลม

(4) ดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดที่เห็นสมควร ทั้งนี้เพื่อป้องกัน หรือบรรเทาความเสียหายแก่ป่าสงวนแห่งชาติในกรณีที่มีเหตุฉุกเฉิน

มาตรา 26 การจับกุม ปรามปรามผู้กระทำผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่เป็นพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ ตามประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญา

มาตรา 27 เมื่อปรากฏว่าผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาต คนงาน ผู้รับจ้าง หรือผู้แทนของผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตกระทำผิดต่อพระราช บัญญัตินี้หรือกฎกระทรวง หรือเงื่อนไขในใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาต ซึ่งออก ตามพระราชบัญญัตินี้ อันอาจเป็นการเสียหายอย่างร้ายแรง ให้พนักงาน เจ้าหน้าที่มีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตได้ มีกำหนดไม่เกินหกสิบวันนับแต่วันที่ออกคำสั่งคำสั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตตามวรรคหนึ่งอธิบดีมีอำนาจ สั่งเพิกถอนคำสั่งหรือเพิ่มหรือลดระยะเวลาที่สั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสือ อนุญาตได้ตามที่เห็นสมควร แต่ในกรณีที่มีคำสั่งเพิ่มระยะเวลาดังกล่าวนั้น จะ เพิ่มได้ไม่เกินหนึ่งร้อยยี่สิบวัน

มาตรา 28 คำสั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตของพนักงาน เจ้าหน้าที่ หรือคำสั่งของอธิบดีตาม มาตรา 27 ผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสือ อนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีโดยยื่นอุทธรณ์ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ภายใน กำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่ทราบคำสั่ง คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

มาตรา 29 ในกรณีที่มีการสั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตแล้ว ถ้ารัฐมนตรีเห็นสมควร ก็ให้มีอำนาจ สั่ง เพิก ถอน ใบ อนุญาต หรือ หนังสือ อนุญาต นั้น ได้

มาตรา 30 ในกรณีมีความจำเป็นเพื่อประโยชน์แก่ราชการหรือ สาธารณประโยชน์ หรือเมื่อปรากฏว่าได้มีการอนุญาตไปโดยมิชอบ รัฐมนตรี มีอำนาจสั่งเพิกถอนการอนุญาตรายหนึ่งราย

ใดทั้งหมดหรือบางส่วนได้ ในกรณีมิใช่เป็นความผิดของผู้ถูกลงโทษการอนุญาตให้จ่ายค่า
ทดแทนด้วยจำนวนเงินอันเป็นธรรมแก่ผู้ถูกลงโทษการอนุญาตนั้น

หมวด 3

บทกำหนดโทษ

มาตรา 31 ผู้ใดฝ่าฝืน มาตรา 14 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ หกเดือนถึงห้าปีและปรับตั้ง
แต่ห้าพันบาทถึงห้าหมื่นบาทในกรณีความผิดตาม มาตรา นี้ ถ้าได้กระทำเป็นเหตุที่เกียติสืบท่าไร
หรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่

(1) ไม้สัก ไม้ยาง ไม้สนเขา หรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ตาม กฎหมายว่าด้วยป่า
ไม้ หรือ

(2) ไม้อื่นเป็นต้นหรือเป็นท่อนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่าง รวมกันเกิน
ยี่สิบต้น หรือท่อน หรือรวมปริมาตรไม่เกินสี่ลูกบาศก์เมตร หรือ

(3) ต้นน้ำลำธาร ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สองปีถึงสิบห้าปี
และ ปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนห้าหมื่นบาทในกรณีที่มีคำพิพากษาชี้ขาดว่าบุคคลใด
กระทำความผิดตาม มาตรา นี้ ถ้าปรากฏว่าบุคคลนั้นได้ยึดถือครอบครองที่ดินในเขตป่าสงวน
แห่งชาติ ศาลมี อำนาจสั่งให้ผู้กระทำความผิด คณงาน ผู้รับจ้าง ผู้แทน และบริวารของผู้กระทำความผิด ออก
จากเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ด้วย

มาตรา 32 ผู้ใดฝ่าฝืน มาตรา 24 ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน หนึ่งพันบาท

มาตรา 33 ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ซึ่งหลักเขต ป่าย หรือเครื่องหมายอื่นใดที่จัดให้มีขึ้น
ตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษจำคุก ไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามหมื่นบาท หรือทั้งจำ
ทั้งปรับ

มาตรา 33 ทวิ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด ตาม มาตรา 18 หรือขัดคำสั่ง
พนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งสั่งตาม มาตรา 25 (1) หรือ (2) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับ
ไม่เกินห้าพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 34 ผู้ได้รับไว้ด้วยประการใด ซ่อนเร้น จำหน่าย หรือ ช่วยพาเอาไปเสีย ซึ่งไม้หรือ
ของป่าที่ตนรู้อยู่แล้วว่า เป็นไม้หรือของป่าที่มี ผู้ได้มาโดยการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ต้อง
ระวางโทษเสมือนเป็น ตัวการในการกระทำความผิดนั้น

มาตรา 35 บรรดาไม้ ของป่า เครื่องมือ เครื่องใช้ อาวุธ สัตว์พาหนะ ยานพาหนะ หรือ

เครื่องจักรกลใด ๆ ซึ่งบุคคลใช้หรือได้มาโดย การกระทำผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ริบเสียทั้งสิ้น โดยไม่คำนึงว่าเป็นของ ผู้กระทำผิดและมีผู้กลงโทษตามคำพิพากษาของศาลหรือไม่

บทเฉพาะกาล

มาตรา 36 บรรดาป่าที่เป็นป่าคุ้มครองอยู่แล้วตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวน ป่าก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นป่าสงวน แห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้ จนกว่าจะมีกฎกระทรวงออกตาม มาตรา 6 วรรคสอง หรือ มาตรา 7 ซึ่งต้องออกภายในห้าปี นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา 37 ใบอนุญาตที่ออกให้แก่บุคคลกระทำการใด ๆ ตาม กฎหมายว่าด้วยการ คุ้มครองและสงวนป่าก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ใช้ได้ต่อไปจนสิ้นอายุตามที่ระบุไว้ใน ใบอนุญาตนั้น

มาตรา 38 ภายในระยะเวลาหนึ่งปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้ บังคับ บรรดา กฎกระทรวง ประกาศ ข้อกำหนด และระเบียบการต่าง ๆ ที่ได้ออกตามกฎหมายว่าด้วยการ คุ้มครองและสงวนป่าและให้อยู่ในวันประกาศ พระราชบัญญัตินี้ในราชกิจจานุเบกษา ให้คงใช้ บังคับต่อไปเท่าที่ไม่ขัดหรือ แย้งกับพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้จนกว่าจะมีกฎกระทรวง ประกาศ ข้อกำหนด หรือระเบียบการต่าง ๆ ยกเลิก หรือมีความอย่างเดียวกัน หรือขัดแย้งกัน หรือกล่าวเป็น อย่างอื่น

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี

กรมป่าไม้
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง

แนวทางและมาตรการการดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
ในแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2545-2549)

วัตถุประสงค์ของแผน

เพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในสภาพสมดุล และเป็นปัจจัย
พื้นฐานของการพัฒนาประเทศ

ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1. ประเทศไทยมีความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้น จึงมีฐาน
ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพ ส่วนในด้านการบริหารจัดการ ก็มี
องค์กรและบุคลากรภาครัฐที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ รวมทั้งพื้นฐานองค์ความรู้
จากการศึกษาวิจัยและพัฒนาในระยะที่ผ่านมา ตลอดจนกฎหมายที่รองรับที่ เป็นรากฐานที่
เข้มแข็งของการดำเนินงาน
2. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะของการทำลายและใช้จนเกินศักยภาพ ทำให้
ทรัพยากรธรรมชาติบางประเภทเสื่อมโทรม และบางประเภทสูญสิ้นไป ส่งผลกระทบต่อความ
สมดุลของระบบนิเวศ
3. ระบบบริหารจัดการไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้การอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของ
ประเทศ ไม่สามารถบรรลุผลเนื่องจาก
 - 3.1 การกำหนดนโยบายและแผนจากส่วนกลาง โดยขาดการมีส่วนร่วมจาก
ส่วนล่างชุมชนและท้องถิ่น ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่สอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการ
ของประชาชนในระดับพื้นที่
 - 3.2 การดำเนินงานในลักษณะแยกส่วนหรือต่างคนต่างทำของหน่วยงานภาครัฐ
ทำให้ขาดการวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดกลยุทธ์การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบในลักษณะองค์
รวม
 - 3.3 การดำเนินการส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะเชิงรับมากกว่าเชิงรุก เป็นการตาม
แก้ไขปัญหามากกว่าการเตรียมการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น

กลยุทธ์ แนวทางและมาตรการดำเนินการ

กลยุทธ์หลักในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งด้านดินและการใช้ที่ดิน ป่าไม้ น้ำ ทะเลและชายฝั่ง และความหลากหลายทางชีวภาพ ในทางปฏิบัติจะต้องยึดหลักการจัดการระบบพื้นที่หรือระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งสามารถใช้กลยุทธ์หลักได้ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 1: ให้มีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยปรับปรุงแบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามหลักพื้นที่-หน้าที่- การมีส่วนร่วม (Area - Function - Participation: AFP) รวมทั้งการจัดสรรงบประมาณจากการยึดหน่วยงาน เป็นหลักมาเป็นการยึดพื้นที่

กลยุทธ์ที่ 2: พัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการ มีส่วนร่วมอย่างบูรณาการในเชิงระบบนิเวศ

กลยุทธ์ที่ 3: เสริมสร้างประสิทธิภาพในการประสานการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสิ่งแวดล้อม และจัดให้มีระบบเครือข่ายข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม

แนวทางและมาตรการการดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

1. ประสานนโยบายและแผนการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและมลพิษทางทะเล และชายฝั่งที่ดำเนินการโดยหน่วยงานต่าง ๆ ให้เป็นแผนแม่บทของประเทศเพียงฉบับเดียว

2. ประกาศเขตควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ชายฝั่งทะเลให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ตลอดแนวชายฝั่งทะเลโดยใช้ กลไกกฎหมายที่มีอยู่ โดยให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการยกวางและร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดูแลรักษาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

3. ควบคุมมิให้มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนของหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2543 และวันที่ 17 ตุลาคม 2543 โดยเข้มงวด และให้มีการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมจากการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสมให้กลับฟื้นคืนสภาพโดยเร็ว

4. สืบรวจและจัดทำแผนการจัดการเพื่อกำหนดแนวทางและมาตรการป้องกันแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูสภาพ ของชายฝั่งทะเลที่เสื่อมโทรม อันเป็นผลมาจากกระบวนการกัดเซาะชายฝั่งทะเล

5. ประกาศเขตอนุรักษ์หรือเขตคุ้มครองพร้อมทั้งกำหนดมาตรการเพื่อการจัดการปะการังหญ้าทะเล และสาหร่ายทะเล ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

6. อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรประมงของประเทศที่อยู่ในสถานะเสื่อมโทรม โดย ควบคุมจำนวนเรือ เครื่องมือ วิธีการและช่วงเวลาอนุญาตทำการประมงอย่างเข้มงวด ให้สอดคล้องกับศักยภาพการผลิตและการเกิดทดแทนของทรัพยากร

7. สนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์ และงบประมาณแก่จังหวัดและชุมชนประมงท้องถิ่น เพื่อร่วมกันจัดตั้งหน่วยตรวจการณ์ในการติดตาม ตรวจสอบ และตรวจจับผู้ทำการประมงผิดกฎหมาย และทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย เพาะพันธุ์ และขยายพันธุ์สัตว์น้ำ ตลอดจนทรัพยากรชายฝั่งทะเล เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยเคร่งครัด

8. สนับสนุนการทำประมงพื้นบ้านเชิงอนุรักษ์โดยประกาศเขตสงวนรักษาพืชพันธุ์และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ตลอดจนส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำกับดูแลให้มีการปฏิบัติในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมง ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้เป็นไปอย่าง มีประสิทธิภาพ

9. สนับสนุนและจัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสียและระบบกำจัดขยะจากกิจกรรมพัฒนา บนบกตามแนวชายฝั่งทะเล เพื่อควบคุมและป้องกันผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากแหล่งกำเนิดมลพิษ ที่มีต่อคุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งและทรัพยากรชายฝั่งทะเล

10. จัดให้มีระบบการติดตามตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือหรือ กลไกในการควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งการฟื้นฟูสภาพพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยการใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และการใช้ข้อมูลจากระยะไกล อาทิ ภาพข้อมูลจากดาวเทียมและภาพถ่ายทางอากาศ

11. ควบคุม ติดตาม และตรวจสอบการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์พื้นที่ชายฝั่งทะเล เพื่อก่อสร้างสิ่งล่วงล้ำลำน้ำในลักษณะต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน โดยเฉพาะสิ่งก่อสร้างที่มีแนวโน้มจะก่อให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมต่อบริเวณข้างเคียง เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยเคร่งครัด

12. กำกับดูแลและกวดขันการดำเนินการสำรวจทางเศรษฐกิจและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งกำหนดขอบเขตและการใช้สิทธิในการดำเนินโครงการต่างๆ ในเขตเศรษฐกิจจำเพาะและไหล่ทวีป ให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของชาติในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณดังกล่าว

ภาคผนวก จ

หน่วยงาน/ องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Regional Community Forestry Training Center for Asia and the Pacific: RECOFTC)

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หรือ RECOFTC จัดตั้งขึ้นปี ใน พ.ศ. 2530 เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ในท้องถิ่น กิจกรรมหลักเบื้องต้น ได้แก่ การจัดฝึกอบรมระดับนานาชาติ และการสนับสนุนกิจกรรม การพัฒนาป่าชุมชนระดับประเทศในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ปัจจุบันกิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชน ของ RECOFTC แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มแผนงาน คือ

1) แผนงานสนับสนุนระดับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และนานาชาติ กิจกรรมหลักเน้นการ เสริมศักยภาพผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านป่าชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่การฝึกอบรม และ การศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา และงานวิจัยเพื่อหาแนวทางและยุทธศาสตร์ใหม่เพื่อการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้บทเรียนงานพัฒนาป่าชุมชนร่วมกันระหว่างประเทศในภูมิภาค

2) แผนงานสนับสนุนความร่วมมือระดับประเทศ กิจกรรมหลักเพื่อสนับสนุนการ พัฒนาและขับเคลื่อนงานทางด้านป่าชุมชนในระดับประเทศ โดยเริ่มดำเนินกิจกรรมใน 5 ประเทศ หลัก ได้แก่ ไทย เนปาล จีน อินโดนีเซียและกัมพูชา ตามลำดับ และมีแผนงานขยายการสนับสนุน เพิ่มในประเทศต่างๆ

สำหรับในประเทศไทย RECOFTC ได้ริเริ่มและดำเนินงานแผนงานสนับสนุนการ ดำเนินการด้านป่าชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 ส่วนงานภายใต้ภารกิจของแผนงานสนับสนุนความ ร่วมมือในประเทศไทย (Thailand Collaborative Country Support Programme: Thailand CCSP) มีกิจกรรมหลักแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่การฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพเจ้าหน้าที่ที่ เกี่ยวข้องกับงานป่าชุมชน การพัฒนาและขยายเครือข่ายป่าชุมชนประเทศไทย การศึกษาวิจัยเชิง ปฏิบัติการป่าชุมชน และการสนับสนุนทางด้านเทคนิควิชาการ

ในขณะที่สถานการณ์ป่าชุมชนในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านการพัฒนานโยบาย สถาบันและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน จึงมี ความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหาพัฒนายุทธศาสตร์ และกิจกรรมทั้งเชิงรับและรุกที่มีความ

เหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงและสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน ดังนั้น RECOFTC จึงได้พัฒนาแผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย โดยมีแผนการดำเนินงานเป็นระยะเวลา 6 ปี (พ.ศ. 2546-2551) และได้รับการสนับสนุนงบประมาณหลักจากรัฐบาลแห่งประเทศเดนมาร์ก ภายใต้วิสัยทัศน์ ชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการจัดการภูมิทัศน์ป่าไม้ที่มีความยุติธรรมและมีความยั่งยืนทางระบบนิเวศ และพันธกิจเพื่อเพิ่มศักยภาพบุคลากรในทุกระดับให้สามารถสร้างกระบวนการร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยในการพัฒนาทางวนศาสตร์ชุมชนและจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อประโยชน์สูงสุดทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม มีเป้าหมายเพื่อชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิและเข้าถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยได้รับการสนับสนุนอย่างเหมาะสมทางด้านนโยบายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย และมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อให้แผนงานมีความพร้อมและสามารถกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมทั้งเชิงรุกและเชิงรับอย่างเท่าทันต่อประเด็นที่ท้าทายในด้านการจัดการป่าและทรัพยากรโดยชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการป่าอย่างเหมาะสมต่อสิทธิและประโยชน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในพื้นที่เป้าหมายของโครงการ

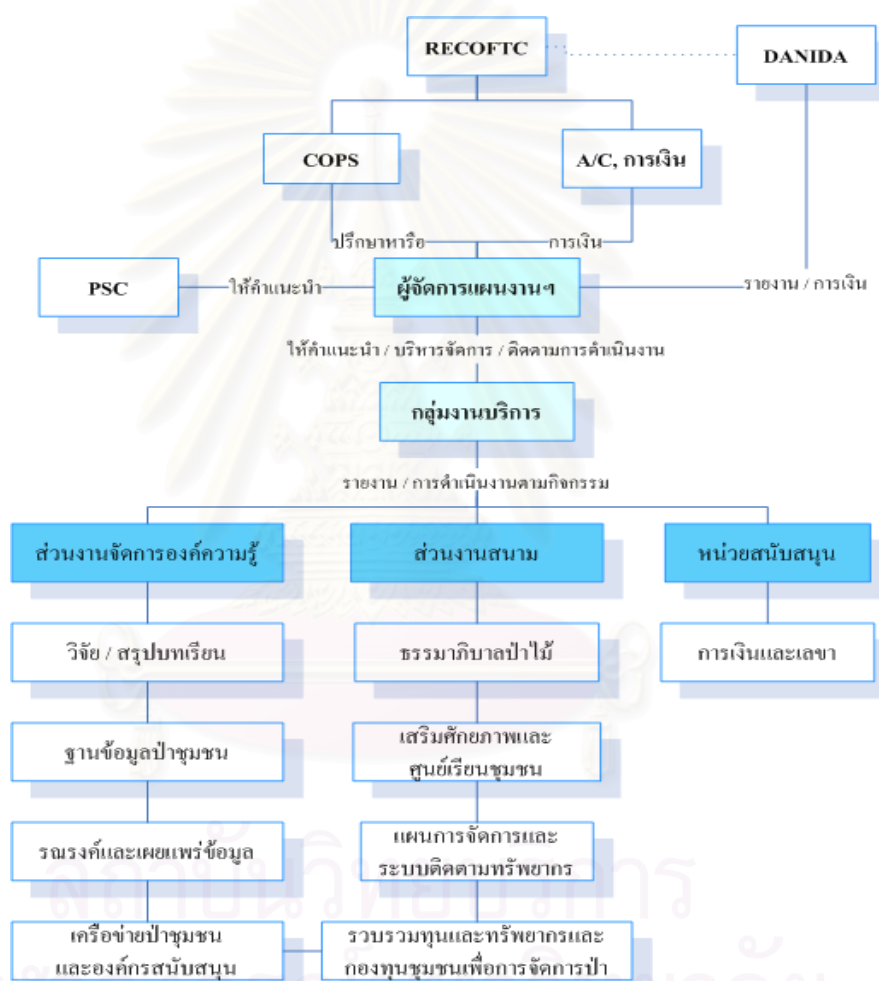
ยุทธศาสตร์การดำเนินงานในแผน 3 ปี ของ RECOFTC (พ.ศ.2549-2551)

- 1) ดำเนินงานวิจัยและสรุปบทเรียนซึ่งผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ท้องถิ่นและความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างนวัตกรรมใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน
- 2) เผยแพร่ข้อมูลและบทเรียนแก่สาธารณชนและผู้มีบทบาททางนโยบาย เพื่อสนับสนุนกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน
- 3) สนับสนุนและขยายการสร้างธรรมาภิบาลในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนทั้งในระดับชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายโครงการและพื้นที่ชุมชนรวมถึงองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเคียง
- 4) เสริมกระบวนการจัดการและระบบติดตามทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม (PM & A) ในพื้นที่เป้าหมายให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องภายใต้ความร่วมมือกับภาคีที่เกี่ยวข้องและกลไกทางสถาบันที่เข้มแข็ง
- 5) เสริมสร้างศักยภาพด้านเทคนิค องค์ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการป่าแก่ผู้นำชุมชน สมาชิก องค์กรบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการขององค์กรภาคเอกชนและภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

6) ส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรเครือข่ายและภาคีองค์กรสนับสนุนด้านป่าชุมชนเพื่อเพิ่มการสนับสนุนในทางนโยบายและสิทธิชุมชนที่พึงพึงป่าในการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้

7) สนับสนุนกระบวนการจัดสรรทุนและทรัพยากรเพื่อให้เกิดกองทุนชุมชนในการจัดการป่าเพื่อเป็นหลักประกันกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในพื้นที่เป้าหมาย

โครงสร้างการบริหารงาน แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย

ที่มา: <http://www.thaicf.org>

กิจกรรมหลักในการดำเนินงาน ได้แก่

1) พัฒนางานวิจัยและสรุบทบทเรียนจากการประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา ซึ่งผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ท้องถิ่นและความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างนวัตกรรมใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน โดยการรวบรวมประสบการณ์จากการดำเนินงานที่ผ่านมา ทั้งด้านเทคนิคและกระบวนการการทำงาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวกับงานด้านการ

จัดการทรัพยากรป่า นอกจากนี้แผนงานฯได้มีการกิจกรรมด้านงานวิจัยและกรณีศึกษาร่วมกับองค์กรเกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาและหาแนวทางในการพัฒนา ยุทธศาสตร์ในการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

2) พัฒนาแผนการจัดการป่าและระบบติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วม เพื่อเกิด “แผนการจัดการป่าชุมชน” ที่สอดคล้องกับสภาพจริงของพื้นที่โดยการร่วมมือและสนับสนุนให้ชุมชนได้มีการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งครอบคลุมกิจกรรมการป้องกัน ฟื้นฟู การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน และเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของชุมชนรวมถึงการจัดทำแผนการติดตามประเมินทรัพยากรป่า โดยชุมชนร่วมกันกำหนดและพัฒนา “เกณฑ์ ตัวชี้วัด และระบบติดตามการจัดการป่า” เพื่อติดตามความยั่งยืนของสภาพป่า และสภาพสังคมร่วมกับชุมชน

3) พัฒนาความร่วมมือและการเสริมสร้างศักยภาพองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อสร้างระบบและกลไกในการสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน ซึ่งมีประเด็นการทำงานอยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) เพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพของสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล ผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการ ร่วมพัฒนากิจกรรมของชุมชน การจัดเวทีสังเคราะห์ระดับตำบลและการจัดสัมมนา แลกเปลี่ยนระดับภูมิภาคและระดับชาติเรื่องการกระจายอำนาจและการจัดการป่า 2) พัฒนาแผนการจัดการทรัพยากรและข้อตกลงในระดับท้องถิ่น และ 3) ขยายบทเรียนสู่ชุมชนในท้องถิ่น

4) พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อขยายผลรูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยรวบรวมประสบการณ์ องค์ความรู้ต่างๆ จาก 6 พื้นที่เป้าหมายและพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และสร้างวิทยากรชุมชน เพื่อเป็นแนวทางและเครื่องมือในการขยายบทเรียนและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนไปสู่เครือข่ายอื่น โดยใช้ศูนย์การเรียนรู้เป็นกลไกในการขยายผลไปยังพื้นที่เครือข่ายท้องถิ่น เพื่อเป็นการเสริมสร้างศักยภาพให้กับเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่ามากขึ้น

5) เสริมศักยภาพบุคลากรและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการและผู้นำด้านป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการยอมรับและขยายผลทั้งด้านแนวคิดและวิถีปฏิบัติที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงได้จัดให้มีการฝึกอบรม และการสนับสนุนการศึกษาดูงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านป่าชุมชน ทั้งระดับนโยบายและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและผู้นำด้านป่าชุมชนเพื่อเป็นการเพิ่มประสบการณ์และเทคนิควิชาการให้กับกลุ่มบุคคลดังกล่าว และสนับสนุนการขับเคลื่อนงานด้านป่าชุมชน รวมถึงการสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

6) งานข้อมูลและรณรงค์เพื่อสนับสนุนงานป่าชุมชน รวบรวมข้อมูลที่เป็นงานด้านเทคนิควิชาการ งานวิจัยและบทเรียนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาป่าชุมชนเพื่อนำเสนอต่อผู้มี

ส่วนได้เสีย และภาคีต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานด้านป่าชุมชนและสาธารณะ ผ่านงานด้านสื่อต่างๆ เช่น จดหมายข่าว นิทรรศการเคลื่อนที่ เว็บไซต์และสิ่งพิมพ์ต่างๆเพื่อส่งเสริมการสร้างสำนึกและการสนับสนุนการพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าอย่างมีส่วนร่วม

7) สนับสนุนกระบวนการจัดสรรทุนและทรัพยากรเพื่อพัฒนากองทุนชุมชนในการจัดการป่าและทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชนและท้องถิ่นเพื่อเป็นหลักประกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในพื้นที่เป้าหมายโครงการ กิจกรรมนี้ได้พัฒนาจากความต้องการและสถานการณ์ปัจจุบันในระดับชุมชน ที่ต้องการจัดการทรัพยากรป่าอย่างต่อเนื่องและเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนและเพื่อให้เกิดการระดมและจัดสรรทรัพยากรภายในชุมชนเอง นอกจากนี้ ยังมุ่งเน้นการพัฒนาเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ที่จะเข้าร่วมในการกระบวนการจัดการป่าเพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไปภายหลังการถอนตัวของหน่วยงาน

ภาพพื้นที่ปฏิบัติงานของแผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย พ.ศ.2549- 2551

ที่มา: <http://www.thaicf.org>

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ.2543 ตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 เป็นองค์กรของรัฐตามพระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ.2542 ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ต่อมาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2545 ได้ย้ายมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จนถึงปัจจุบัน โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และทิศทางการดำเนินงานดังนี้

วิสัยทัศน์: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นองค์กรของประชาชนที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งของสังคมจากฐานรากด้วยพลังองค์กรชุมชนและประชาสังคม

เป้าหมาย: ทุกท้องถิ่นมั่นคง ทุกชุมชนเข้มแข็ง ประชาชาติแข็งแรง ประชาชนมีความสุข

ทิศทาง: ขยายฐานและเชื่อมโยงการพัฒนาของขบวนการชุมชนและภาคีพัฒนาร่วมเป็นหุ้นส่วนการสร้าง ความเข้มแข็งมั่นคงของชุมชนและสังคม

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนต้องการสนับสนุนการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในเมืองและชนบท โดยมีพื้นที่เป็นตัวตั้งและประชาชนมีบทบาทสำคัญ จึงมีกลยุทธ์ในการดำเนินงานดังนี้

- 1) ส่งเสริมการจัดการตนเอง เพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชุมชนเมืองและชนบท
- 2) สนับสนุนการสร้างความสามารถขององค์กรชุมชนและเครือข่าย
- 3) สนับสนุนการขยายฐานเครือข่ายชุมชนและการเชื่อมโยงภาคีพัฒนาอย่างบูรณาการ
- 4) สนับสนุนการจัดการระบบข้อมูลและการจัดการความรู้ ทั้งระดับท้องถิ่นและสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงสู่นโยบาย
- 5) สนับสนุนการสื่อสาร เพื่อการเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกันของทุกภาคส่วน
- 6) เสริมสร้างวัฒนธรรมและความสามารถในการบริหารจัดการของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ให้เื้อต่อการดำเนินการตามยุทธศาสตร์และกลยุทธ์

สำหรับโครงสร้างการบริหารงานของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มีการแบ่งออกเป็น 3 ส่วนงานที่สำคัญ ดังแผนภาพที่ 10 ได้แก่

- 1) กลุ่มงาน ทำหน้าที่เป็นกลไกในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการกระจายอำนาจและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เหมาะสม มีหน้าที่ในการร่วมกันพิจารณากลับกรอง ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมกันตัดสินใจและรับผิดชอบในเรื่องที่สำคัญต่าง ๆ

โครงสร้างและกลไกการบริหารงานและการเชื่อมโยงกับขบวนการองค์กรชุมชน

ที่มา: http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=75

2) ส่วน/หน่วย/สำนัก/ศูนย์ ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานย่อยที่ปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ตามที่สถาบันมอบหมาย โดยมีหัวหน้าส่วน/หน่วย/สำนัก/ศูนย์ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ

3) สำนักงานปฏิบัติการภาค ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานย่อยที่ปฏิบัติการกิจด้านการพัฒนาองค์กรชุมชนในพื้นที่ร่วมกับคณะกรรมการภาค โดยมีผู้จัดการสำนักงานปฏิบัติการภาคเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบกระบวนการทำงานของสำนักงานภาคตะวันออกและกรุงเทพและปริมณฑล

สำหรับภาคตะวันออกนั้น ใน พ.ศ. 2550 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์พลิกฟื้นวิถีชุมชนเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออก มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ

- 1) การพัฒนาและยกระดับผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันของท้องถิ่น
- 2) ยกระดับและขยายผลพื้นที่ปฏิบัติการสู่ยุทธศาสตร์พลิกฟื้นวิถีชุมชนเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น โดยมีเครื่องมือสำคัญทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกษตรอินทรีย์ ที่ดินทำกิน บ้านมั่นคงเมืองและชนบท สวัสดิการชุมชน กองทุนชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน รับรองสถานภาพแผนชุมชน ผู้สูงอายุ เยาวชนและผู้หญิง ศูนย์ข้อมูลและสื่อ
- 3) เชื่อมโยงยุทธศาสตร์ภาคประชาชนกับภาครัฐในระดับท้องถิ่น ตำบล จังหวัดและภูมินิเวศน์เพื่อการผลักดันเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายโดยกลไกสภาองค์กรชุมชน

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอภิษฎา คุณาพรธรรม เกิดเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2527 ที่ กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) เกียรตินิยม อันดับ 1 จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปีการศึกษา 2548 และเข้าศึกษาต่อในระดับ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างศึกษาได้ร่วมศึกษาวิจัยในฐานะผู้ช่วยนักวิจัยโครงการประเมินผลการจัดสัมมนาระดับชาติ เรื่อง “อุบัติเหตุจราจร” ประจำปี พ.ศ. 2549 - 2550 และโครงการวิจัยการศึกษาปัญหายาเสพติด ในกลุ่มเยาวชนในสถานพินิจ สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) และสำเร็จ การศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม ปีการศึกษา 2551

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย